

รายงานการวิจัยเรื่อง
คุณภาพการศึกษารองโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท...

372.9593

ร451

ร.2

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาระดับชาติ
 มอบให้หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 20 / ก.ย. / 31

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

372.9593

ร 451

ณ. 2

29 ต.ค. 2533

๓046358

คำนำ

รายงานการวิจัยเรื่อง คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท : กรณีศึกษาโรงเรียนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ เป็นผลจากการดำเนินงานของโครงการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพการศึกษาประชาบาล ซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจาก International Development Research Centre (IDRC) แห่งประเทศแคนาดา รายงานการวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะพิจารณาคุณภาพและความสอดคล้องเหมาะสมของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทกับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง โดยใช้วิธีการวิจัยสนามเชิงมานุษยวิทยา ทั้งนี้โดยคาดหวังว่ารายงานการวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ที่สนใจโดยทั่วไปตามสมควร

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติขอขอบคุณท่านที่ปรึกษา คณะอนุกรรมการดำเนินการวิจัย คณะกรรมการพิจารณาาร่างรายงาน นักวิจัย ผู้ให้ข้อมูล ผู้ร่วมดำเนินงาน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ได้มีส่วนร่วมในการทำงาน และให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อรายงานการวิจัยเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง

(นายพนม พงษ์ไพบูลย์)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำชี้แจงของผู้วิจัย

โครงการวิจัยเรื่องคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท : กรณีศึกษาโรงเรียนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ ข้อค้นพบที่ได้ส่วนหนึ่งเป็นข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการเริ่มปฏิบัติงานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในขณะที่เดียวกันก็มีข้อค้นพบอีกส่วนหนึ่งที่สะท้อนภาพอันยาวนานอย่างต่อเนื่องของการประถมศึกษาในชนบทไทย

การวิจัยภาคสนามได้เสร็จสิ้นในเดือนธันวาคม 2524 และคณะวิจัยได้ใช้เวลาหลังจากนั้นเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนร่างรายงานการวิจัยจนเสร็จสิ้นในปี 2526 ผู้วิจัยได้ให้ข้อมูลและข้อค้นพบบางส่วนแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ จึงได้มีการจัดพิมพ์ร่างรายงานขึ้นครั้งหนึ่งในปี 2527 โดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งได้นำข้อค้นพบหลายประการไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานของโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัด

อย่างไรก็ตามร่างรายงานที่จัดพิมพ์ขึ้นในครั้งนั้น เป็นร่างรายงานที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุงในเชิงวิชาการ ขาดข้อมูลที่จำเป็นอีกบางส่วนตลอดจนข้อเสนอแนะ เมื่อคณะอนุกรรมการดำเนินการวิจัยของโครงการฯ ได้พิจารณาร่างรายงานนี้ และมีมติให้แก้ไขปรับปรุงหลายประการ ผู้วิจัยจึงได้ปรับปรุงแก้ไขร่างรายงานการวิจัยใหม่ โดยทบทวนข้อมูลเดิม เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมบางส่วน เพิ่มเนื้อหาและบทบางบทเพื่อให้รายงานสมบูรณ์ขึ้น ตลอดจนเพิ่มข้อเสนอแนะซึ่งได้กลั่นกรองให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปแล้ว รายงานนี้ได้จัดทำเสร็จสิ้นในเดือนธันวาคม 2530 ได้เสนอให้คณะกรรมการพิจารณาร่างรายงานพิจารณาอีกครั้ง และได้ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการฯ แล้วจึงได้จัดพิมพ์ครั้งที่ปรากฏอยู่

ผู้วิจัยใคร่ขอชี้แจงว่า ข้อค้นพบของการวิจัยนี้เป็นข้อค้นพบของกรณีศึกษาคือโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทสี่แห่ง มิใช่ข้อค้นพบของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบททั้งหมด จึงมีอาจสรุปได้ว่าเป็นสภาพของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทโดยส่วนรวม ผู้ที่จะนำข้อค้นพบนี้ไปใช้จึงควรถือได้แต่เพียงว่า ข้อค้นพบนี้เป็นเสมือนสมมติฐานที่จะต้องนำไปตรวจสอบอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามมีองค์ประกอบบางประการที่ส่งผลต่อคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบททุกแห่งเหมือนกันได้แก่ หลักสูตร การนิเทศ งบประมาณ การบริหารงานของกลุ่มโรงเรียน และ การประเมินผลซึ่งได้ประมวลไว้ในภาคผนวกที่หนึ่ง

ข้อเสนอแนะในตอนท้ายของรายงานการวิจัยนี้ เป็นข้อเสนอแนะที่เขียนขึ้นหลังจากที่ได้ปรับปรุงแก้ไขร่างรายงานแล้ว อีกทั้งยังได้ติดตามความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมาระหว่างปี 2525-2530 ผู้วิจัยจึงมีความมั่นใจว่าข้อเสนอแนะบางประการในรายงานวิจัยนี้ยังทันต่อเหตุการณ์ และยังเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร ผู้วางแผนและนโยบาย ตลอดจนผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงได้ก็เพราะความเอื้ออาทรของคุณครู นักเรียนและชาวบ้านในชุมชนทั้งสี่แห่ง ที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ใช้ชื่อสมมติแทนชื่อจริงในการเรียกชื่อสถานที่และบุคคลต่าง ๆ ในรายงานเพื่อมิให้บุคคล ที่อยู่ในการศึกษาต้องถูกเปิดเผยข้อมูลส่วนตัว หากปราศจากความร่วมมือของบุคคลเหล่านี้แล้ว การวิจัยครั้งนี้ จะไม่สามารถดำเนินไปได้ ผู้ช่วยนักวิจัยภาคสนามและคณะวิจัยก็ได้มีบทบาทสำคัญในความทุ่มเทและเสียสละ ให้งานวิจัย งานเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในชนบทที่กระทำต่อเนื่องเป็นเวลายาวนานเช่นนี้ ต้องการความ อดทนและมุ่งมั่นของผู้ปฏิบัติงานเป็นอย่างสูงประกอบกับความเข้าใจปัญหาของการวิจัยอย่างต่อแท้ ผู้วิจัยใคร่ย้ำ ว่าความร่วมมือของฝ่ายผู้ถูกวิจัย และความพยายามของฝ่ายผู้วิจัยนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การวิจัยเชิงคุณภาพ ชิ้นนี้เกิดขึ้นได้

สุภางค์ จันทวานิช
และคณะผู้วิจัย
มกราคม 2531

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
คำชี้แจงของผู้วิจัย	
บทที่ 1 ความเป็นมาของปัญหาและวิธีวิจัย	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากการทำวิจัยเรื่องนี้	2
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
วิธีการวิจัย	2
ข้อจำกัด	5
บทที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพของการประถมศึกษา	7
แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของนักการศึกษาบางกลุ่ม	7
แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของนักมานุษยวิทยาการศึกษา	8
บทที่ 3 ชุมชนและโรงเรียน	13
สภาพทั่วไปของตำบลคลองยาว อำเภอบัวหลวง	13
สภาพทั่วไปของตำบลเขาไทรและตำบลสระแก้ว อำเภอเขาไทร	24
บทที่ 4 กระบวนการดำเนินงานซึ่งส่งผลถึงคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา	37
ปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา	40
ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่	47
ปัจจัยเกี่ยวกับครู	55
ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล	67
ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน	75
ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน	78
คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา : สัมฤทธิผลทางการเรียน	83
ปัจจัยที่มีผลต่อสัมฤทธิผลทางการเรียน	86
บทที่ 5 ความสอดคล้องของการประถมศึกษา : วัตถุประสงค์และเนื้อหา ของหลักสูตรกับความต้องการของรัฐและความเป็นจริงของชีวิต	99
ความต้องการของชุมชนเกี่ยวกับการศึกษาระดับประถมศึกษา	99
การสอนจริยธรรมในโรงเรียน	101
ความสอดคล้องของการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบท	103

บรรณานุกรม

116

ภาคผนวก

121

ภาคผนวกที่หนึ่ง ปัจจัยร่วมที่มีผลต่อคุณภาพของการประถมศึกษา

123

ภาคผนวกที่สอง แนวคิดบางประการในการพัฒนาคุณภาพของการประถมศึกษา

133

ภาคผนวกที่สาม ประสพการณ์ปฏิบัติงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาการศึกษา
ในสังคมชนบทไทย

137

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภาพ

	หน้า	
แผนภาพที่ 1	ชุมชนหมู่บ้านหนองบัว ตำบลคลองยาว	15
แผนภาพที่ 2	อาคารเรียนและที่ตั้งโรงเรียนวัดหนองบัว	16
แผนภาพที่ 3	ชุมชนหมู่บ้านคลองยาว ตำบลคลองยาว	19
แผนภาพที่ 4	อาคารเรียนและที่ตั้งโรงเรียนรุ่งพิทยะ	21
แผนภาพที่ 5	ชุมชนหมู่บ้านห้วยแห้ง ตำบลเขาไทร	25
แผนภาพที่ 6	อาคารเรียนและที่ตั้งโรงเรียนวัดห้วยแห้ง	28
แผนภาพที่ 7	ชุมชนหมู่บ้านสระแก้ว ตำบลเขาไทร	31
แผนภาพที่ 8	อาคารเรียนและที่ตั้งโรงเรียนสระแก้ว	33
แผนภาพที่ 9	ภาพสรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านต่าง ๆ กับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน	87
แผนภาพที่ 10	ภาพสรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านต่าง ๆ กับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน	88

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	ปัจจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษาในโรงเรียนทั้งสี่ ในปี 2523	40
ตารางที่ 2	ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่	47
ตารางที่ 3	ปัจจัยเกี่ยวกับครูในโรงเรียนทั้งสี่ในปี 2523	55
ตารางที่ 4	ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล	67
ตารางที่ 5	ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน	75
ตารางที่ 6	ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน	78
ตารางที่ 7	คะแนนเฉลี่ยและสัมประสิทธิ์การกระจายของสัมฤทธิ์ผล ทางวิชาการของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ปีการศึกษา 2523 ในโรงเรียนทั้งสี่	84
ตารางที่ 8	ปัจจัยที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการ : เปรียบเทียบ ระหว่างโรงเรียนสองคู่	91
ตารางที่ 9	ความไม่สอดคล้องของคุณภาพของการศึกษา จากความเป็นจริงและความคาดหวัง	104

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

ความเป็นมาของปัญหาและวิธีวิจัย

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การประถมศึกษา เป็นการศึกษาระดับพื้นฐานเบื้องต้นที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและการศึกษาต่อ รัฐได้กำหนดว่าเป็นการศึกษาภาคบังคับและเป็นภาระผูกพันของรัฐที่จะต้องดำเนินการให้ประชากรในวัยเรียนได้มีโอกาสศึกษาระดับนี้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพไม่ว่าจะอยู่ในชนบทห่างไกลเพียงใด

พระราชบัญญัติประถมศึกษาได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง วิวัฒนาการมาตามลำดับในปี 2521 ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา และมีการเปลี่ยนระบบการศึกษา ให้ระดับประถมศึกษา มี 6 ปี ต่อมาในปี 2523 ได้มีการโอนย้ายความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในส่วนภูมิภาค ซึ่งส่วนใหญ่เคยอยู่ในสังกัดขององค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย ไปอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบบริหารส่วนหนึ่ง จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งว่าในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อเช่นนี้ คุณภาพของการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงอย่างไรหรือไม่

มีงานวิจัยหลายเรื่องที่ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิภาพประถมศึกษาไว้บ้างแล้วเช่น การศึกษาเฉพาะกรณี : การออกกลางคันของนักเรียนประถมศึกษา (กรมสามัญศึกษา, 2517) ประสิทธิภาพโรงเรียนประถมศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2520) คุณภาพประสิทธิภาพของโรงเรียนทุกระดับ ในเขตกรุงเทพมหานคร (กรมวิชาการ, 2521) พฤติกรรมและเวลาในการปฏิบัติงานของครูประถมศึกษา (กรมสามัญศึกษา, 2522) งานวิจัยเหล่านี้มักทำในรูปการสำรวจในระดับมหภาค ไม่มีรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นในห้องเรียน เพราะมีข้อจำกัดในด้านเวลา ข้อสรุปที่ได้เกี่ยวกับคุณภาพการประถมศึกษา จึงมักเน้นการประเมินผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนมากกว่าแสดงผลวัดของสิ่งที่เกิดในห้องเรียน

โดยเหตุนี้จึงสมควรจะมีการนำวิธีวิจัยอื่นที่จะช่วยศึกษาปัญหานี้โดยเปิดโอกาสให้นักวิจัยได้ใช้เวลานานในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความซับซ้อน และมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (dynamic) ในขณะเดียวกันก็จะสามารถมองเห็นภาพรวมและได้ศึกษาปัญหาอย่างเจาะลึก เช่น ได้เห็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ๆ ในห้องเรียนไปพร้อมกันด้วยโดยคาดว่าอาจช่วยตอบคำถามที่ยังค้างอยู่ให้สมบูรณ์ขึ้น และ

ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับคุณภาพของการประถมศึกษาทั้งด้านประสิทธิผล และประสิทธิภาพในการดำเนินการว่ามีสภาวะการณ้อย่างไร และมีสาเหตุมาจากปัจจัยใดบ้าง ปัจจัยเหล่านั้นมีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกันหรือร่วมกันส่งผลถึงคุณภาพของการประถมศึกษาอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางให้สามารถแก้ปัญหาให้บรรลุผลตามต้องการ โดยเฉพาะปัญหาที่อยู่ในสมรรถวิสัยของนักการศึกษาในอันที่จะควบคุมและแก้ไขได้โดยการจัดการศึกษาโดยตรง เช่น เรื่องที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน เป็นต้น

จากเหตุผลตามที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติร่วมกับสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โดยความสนับสนุนจาก International Development Research Centre (IDRC) แห่งประเทศแคนาดา จึงเห็นสมควรให้มีโครงการศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่องคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท : กรณีศึกษาโรงเรียนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้จากการทำวิจัยเรื่องนี้คือ ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทอย่างต่อแท้และครอบคลุม อันจะนำไปสู่

1. การได้สมมติฐานสำหรับการศึกษาวิจัยสืบต่อไป
2. การได้แนวทางแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบทโดยเฉพาะในระดับโรงเรียน
3. การให้ได้เห็นการนำหลักสูตรประถมศึกษามาใช้ในห้องเรียนตามความเป็นจริง เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ก. **วัตถุประสงค์ทั่วไป** เพื่อพิจารณาคุณภาพและความสอดคล้องเหมาะสมของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทกับสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง
- ข. **วัตถุประสงค์เฉพาะ**
 1. เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานในระบบการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบท ซึ่งส่งผลถึงคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา
 2. เพื่อศึกษาความสอดคล้องในเรื่องคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทตามความเป็นจริงเปรียบเทียบกับความคาดหวังของผู้ที่เกี่ยวข้อง

วิธีการวิจัย

วิธีการดำเนินงานแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนคือ

1. **การเลือกกรณีศึกษา** คณะวิจัยได้คัดเลือกโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก 2 โรงเรียน ในเขตจังหวัดหนึ่งของภาคกลาง และเลือกอีก 2 โรงเรียนในเขตจังหวัดหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเลือกโรงเรียนขนาดเล็กทั้ง 4 โรงเรียนใน 2 จังหวัดดังกล่าว เพื่อเป็นกรณีศึกษานั้น คณะวิจัยได้พิจารณาคัดเลือกโดยมีเกณฑ์และเหตุผลดังนี้

ก. เป็นโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งเดิมอยู่ในสังกัดขององค์การบริหารส่วนจังหวัดที่มีขนาดเล็กคือ มีจำนวนนักเรียนประมาณ 150-200 คน เพราะผลการวิจัยที่แล้ว ๆ มาพบว่าโรงเรียนประเภทนี้ที่มีขนาดเล็กมัก มีประสิทธิภาพต่ำ

ข. เลือกโรงเรียน 2 โรงเรียน ที่มีคุณภาพต่ำและคุณภาพสูงกว่า (โดยเปรียบเทียบ) ในบริเวณใกล้เคียง ตามผลการประเมินโรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษาในปี 2518 เพื่อเป็นคู่กรณีศึกษา (เหตุที่ใช้ การประเมินในปีดังกล่าวเพราะเป็นการประเมินโดยใช้มาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ หลังจากปี 2518 แต่ละ จังหวัดเป็นผู้ประเมินเอง) โดยพิจารณาว่า อยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันและมีปัจจัยป้อนเข้าเท่ากันด้วย เพื่อเป็นการ กำจัดตัวแปรภายนอก(exogeneous variables) ในการวิจัย ซึ่งจะช่วยให้เกิดความแม่นยำตรงภายใน และช่วยให้ ข้อค้นพบของการวิจัยมีความหมาย กล่าวคือเพื่อให้ได้ความแตกต่างของคุณภาพของโรงเรียนที่มีได้เกิดจาก ปัจจัยป้อนเข้าหรือสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน

ค. เลือกโรงเรียนที่มีลักษณะดังข้อสองอีก 2 โรงเรียนในอีกจังหวัดหนึ่งเป็นการเพิ่มกรณีศึกษาให้มากกว่าหนึ่ง (replication) เพื่อมิให้ข้อค้นพบที่ได้มีลักษณะเฉพาะเจาะจงมากเกินไปจนไม่สามารถนำไปอ้างอิงใช้ กับกรณีอื่น ๆ ได้ และเพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่มีความหลากหลายอันจะเป็นประโยชน์ในการพิจารณาประกอบการ วางนโยบายการศึกษาต่อไปตามแนวคิด *cross-site study* ของ Herriot (1977)

ง. เลือกตามความเหมาะสมและความเป็นไปได้ที่นักวิจัยจะเข้าไปทำการวิจัยโดยต้องเข้าไปอาศัย อยู่ในชุมชนนั้น ๆ เป็นเวลานาน โดยพิจารณาในแง่ความสะดวกของการคมนาคมติดต่อ ที่พักอาศัย และ ความปลอดภัย ฯลฯ

2. การรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ คณะวิจัยได้กำหนดให้มีการปฏิบัติงานภาคสนามเป็นช่วง ๆ (ช่วงละ 1-2 เดือน) ติดต่อกันไปในระยะเวลา 12 เดือน คือนับตั้งแต่เมษายน 2523 ถึง มีนาคม 2524 เพื่อให้ นักวิจัยภาคสนามได้เห็นวงจรชีวิตความเป็นอยู่และเหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดช่วง 1 ปีการศึกษา และ 1 ปี ของฤดูกาลทางเกษตรกรรม จะได้เข้าใจสภาพความเป็นไปทั้งทางการศึกษาและสังคมของชุมชนที่เป็นกรณี ศึกษาได้ถูกต้องใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงที่สุดอันจะเป็นพื้นฐานความเข้าใจของข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับ คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนทั้งในส่วนที่เห็นได้อย่างชัดเจนและในส่วนที่แฝงเร้น แม้จะได้กำหนดระยะเวลา รวบรวมข้อมูลภาคสนามไว้นานเช่นนี้ก็ตามแต่ภายหลังจากครบระยะเวลา 12 เดือนตามที่กำหนดไว้แล้ว ปรากฏว่านักวิจัยยังคงต้องเดินทางกลับเข้าไปยังหมู่บ้านและโรงเรียนอีกถึง 3 ระยะ ในช่วง 9 เดือนต่อมา (เมษายน-ธันวาคม 2524) เพื่อตรวจสอบความแม่นยำของข้อมูลบางประการ และรวบรวมข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ เพิ่มเติมการปฏิบัติงานภาคสนามจึงเสร็จสิ้นอย่างแท้จริงเมื่อเดือนธันวาคม 2524

ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลส่วนใหญ่ได้โดยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมจากการ เข้าไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และประจำอยู่ที่โรงเรียนในฐานะเป็นครูช่วยสอน ประกอบกับการสัมภาษณ์พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลต่าง ๆ ในท้องถิ่นซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายตามที่ได้ระบุไว้แล้วข้างต้น นอกจากการ รวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการศึกษาตามวิธีทางมานุษยวิทยา ซึ่งมีตัวนักวิจัยเองเป็นเครื่องมือที่สำคัญดังกล่าว แล้ว นักวิจัยยังได้ศึกษาจากเอกสารหลักฐานและสถิติต่าง ๆ ของทางโรงเรียน และของทางอำเภอ เช่น ระเบียบ

สะสม แบบรายงานการศึกษาส่วนภูมิภาค ทะเบียนราษฎรของอำเภอ เป็นต้น รวมทั้งยังได้ใช้แบบทดสอบ และแบบสอบถามช่วยประกอบการศึกษาข้อมูลบางประเภท กล่าวคือได้ใช้แบบทดสอบทักษะเบื้องต้นทางการเรียนของโครงการวิจัยและประเมินผลประสิทธิภาพของการประถมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เพื่อวัดสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เพื่อให้มีมาตรฐานเดียวกัน สามารถเปรียบเทียบกันได้ ในระหว่างโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษา และได้ใช้แบบสอบถามสำรวจสภาพเศรษฐกิจ รายได้รายจ่าย โดยเฉพาะรายจ่ายด้านการศึกษาของชาวบ้าน ในช่วงหลังของการปฏิบัติงานภาคสนาม เมื่อนักวิจัยคุ้นเคยกับชาวบ้านดีแล้วจะมั่นใจว่าจะได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับการสังเกตห้องเรียน ผู้วิจัยได้ใช้เวลาในการสร้างความสนิทสนมกับครูประจำชั้น และนักเรียนในห้องเรียนที่จะศึกษาเจาะลึกเป็นเวลานานถึง 7 เดือน จึงได้เริ่มเข้าไปสังเกตห้องเรียน นักวิจัยได้ใช้บทบาทของครูช่วยสอนที่เข้าไปช่วยเหลือครูประจำชั้นในวิชาที่มีกิจกรรมมากจนครูคนเดียวทำกิจกรรมทั้งหมดไม่ได้ เช่น เมื่อมีการแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่ม แล้วให้แต่ละกลุ่มมีกิจกรรมย่อยแข่งขันกัน ในชั้นเรียนเช่นนี้ ครูประจำชั้นไม่อาจดูแลและให้คำแนะนำนักเรียนทุกกลุ่มได้อย่างทั่วถึง นักวิจัยจึงเข้าไปช่วย ทำให้การสังเกตห้องเรียนและพฤติกรรมการเรียนการสอนเป็นไปอย่างธรรมชาติ ในระยะหลังจากนั้นบางครั้งนักวิจัยได้สังเกตห้องเรียนที่ตนเองเป็นผู้สอน และบางครั้งก็สังเกตอยู่นอกห้องเรียนในวิชาที่ไม่มีความจำเป็นต้องเข้าไปช่วยครูประจำชั้น เพื่อมิให้นักเรียนรู้สึกว่ามีคนสอดส่องที่นักวิจัยเข้าไปนั่งอยู่เฉย ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของนักวิจัยกับครูประจำชั้น

3. การวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยภาคสนามได้วิเคราะห์ และตีความหมายข้อมูลที่ได้อยู่ตลอดเวลาขณะที่ปฏิบัติงานภาคสนาม นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์สรุปข้อมูลเป็นระยะ ๆ ในช่วงที่นักวิจัยกลับเข้าสำนักงานเพื่ออภิปรายถึงปัญหาและข้อมูลที่รวบรวมได้ร่วมกัน โดยได้กำหนดให้นักวิจัยแต่ละคนศึกษาข้อมูลที่ได้อ่านทบทวนไว้ในวันทีภาคสนามของตนอย่างละเอียดและเป็นระบบ แล้ววิเคราะห์ ตีความหมาย สรุปรายละเอียดที่ได้ และตั้งเป็นสมมติฐานไว้ชั้นหนึ่งก่อนเขียนรายงานในแต่ละระยะของแต่ละกรณีศึกษาเสนอคณะกรรมการของโครงการซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากหน่วยงานปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง เพื่ออภิปรายถึงปัญหาและให้คำแนะนำในการดำเนินงานต่อไป ได้มีการวิเคราะห์และเขียนรายงานเบื้องต้นเป็นระยะ ๆ ดังกล่าว รวม 4 ครั้ง คือ

ครั้งแรก ประมาณเดือนกรกฎาคม 2523 (ช่วงเปิดเรียนภาคต้น) เป็นรายงานเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของหมู่บ้านและของโรงเรียน หลังจากปฏิบัติงานภาคสนามได้ 3 เดือน

ครั้งที่ 2 ในเดือนธันวาคม 2523 (ปิดภาคกลาง) นักวิจัยวิเคราะห์และตั้งสมมติฐานเบื้องต้น เมื่อปฏิบัติงานภาคสนามมาแล้วเป็นเวลา 8 เดือน

ครั้งที่ 3 ในเดือนมีนาคม 2524 (ปิดภาคปลาย) วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมเพิ่มเติมได้และตรวจสอบสมมติฐาน ทั้งนี้หลังจากได้ใช้เวลารวบรวมข้อมูลในสนามครบวงจร 1 ปี

ครั้งที่ 4 เดือนธันวาคม 2524-ตุลาคม 2525 วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมได้โดยจัดแยกข้อมูล
อย่างเป็นระบบ ตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์ สร้างข้อสรุป และกำหนดสมมติฐาน แล้วเขียนเป็น
รายงานฉบับร่าง ในขั้นนี้นักวิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ยังไม่สมบูรณ์ ตรวจสอบสมมติฐานอีกครั้ง และอภิปราย
เปรียบเทียบข้อมูลระหว่างกรณีศึกษา

ภายหลังจากที่นักวิจัยภาคสนามได้แก้ไขร่างรายงานวิจัยกรณีศึกษาของตนแล้วจึงเป็นการวิเคราะห์
ข้อมูลขั้นสุดท้าย โดยหัวหน้าโครงการ ซึ่งได้ศึกษาข้อมูลของร่างรายงานการศึกษาทั้ง 4 แห่ง แล้ววิเคราะห์
เปรียบเทียบและสังเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปในเรื่อง คุณภาพโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท ประกอบกับ
การศึกษาหลักสูตรประถมศึกษา และเปรียบเทียบข้อสรุปที่ได้กับข้อสรุปของผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่ง
มีผู้ทำไว้แล้ว

✓ อนึ่ง ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น นักวิจัยตีความหมายและทำความเข้าใจข้อมูล โดยใช้วิธีการเชิง
อุปนัยเป็นสำคัญ และใช้วิธีการทางสถิติเบื้องต้นสำหรับวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นปริมาณ

4. การเสนอข้อมูล การเขียนรายงานและเสนอข้อมูลในรายงานนี้ ใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์
เป็นหลัก โดยได้เปลี่ยนชื่อเฉพาะทุกชื่อที่ปรากฏในรายงานให้เป็นชื่อสมมติทั้งหมด รวมทั้งได้เสนอตาราง
และข้อมูลทางสถิติที่น่าสนใจเพื่อประกอบการพิจารณาด้วย

การนำเสนอรายงาน ได้แบ่งเป็น 6 บท ซึ่งเกี่ยวกับความเป็นมาของปัญหาและวิธีวิจัย แนวคิด
เกี่ยวกับคุณภาพของการประถมศึกษา สภาพทั่วไปของชุมชนและโรงเรียน กระบวนการดำเนินงานและ
คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา ความสอดคล้องของการประถมศึกษาในชนบท วัตถุประสงค์และเนื้อหา
ของหลักสูตรกับความต้องการของรัฐ และความเป็นจริงของชีวิต และบทสุดท้ายเป็นการสรุป อภิปรายและ
ข้อเสนอแนะ นอกจากนี้ได้ประมวลประสบการณ์ในการปฏิบัติงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาของนักวิจัย
ของโครงการฯ ไว้ในภาคผนวกที่ 3 โดยหวังว่าจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ และอาจจะเป็นประโยชน์
ต่อผู้อ่านและผู้สนใจจะศึกษาด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ต่อไป

ข้อจำกัด งานวิจัยเรื่องนี้กระทำโดยกรณีศึกษา ได้แก่โรงเรียนประถมศึกษาในชนบทเพียงสี่แห่ง ข้อค้นพบ
บางประการจึงไม่อาจสามารถนำไปใช้ได้กับโรงเรียนประถมศึกษาทั่วทั้งประเทศ

บทที่ 2

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพของการประถมศึกษา

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของนักการศึกษาบางกลุ่ม

คุณภาพของการศึกษาเป็นประเด็นที่ประเทศกำลังพัฒนาให้ความสนใจเป็นอย่างมากนับตั้งแต่ระยะ 20 ปีที่ผ่านมา แต่การตีความคำว่าคุณภาพยังคงไม่เป็นที่ยุติแม้จะได้มีการค้นคว้าวิจัยในเรื่องนี้มาเป็นเวลานานพอควรแล้ว หนังสือ UNESCO THESAURUS ให้ความหมายไว้ว่า คุณภาพหมายถึง มาตรฐาน (standard) ซึ่งเป็นความหมายที่กว้าง สิ่งที่นักวิชาการน่าจะให้ความสนใจให้ตรงกันเสียก่อนก็คือ มาตรฐานหรือคุณภาพนี้ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของแต่ละสังคม คุณภาพจึงเป็นคุณภาพในบริบททางสังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งอาจไม่เหมือนกับในสังคมอื่น

สำหรับนักวิจัยบางกลุ่มคุณภาพของการศึกษาเป็นสิ่งที่พิจารณาได้จากประสิทธิภาพโดยเฉพาะคุณภาพของผลผลิต นั่นคือผู้จบการศึกษา การพิจารณาคุณภาพก็คือ การพิจารณาว่าผู้จบการศึกษามีคุณสมบัติตามที่ต้องการหรือไม่ และมีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้เกิดคุณสมบัติดังกล่าว ในบรรดาคุณสมบัติของผู้จบการศึกษา ตัวบ่งชี้ที่ชัดเจนและนิยมใช้กันแพร่หลายคือคะแนนสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน โดยเฉพาะสำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษาคะแนนวิชาเลขคณิตและวิชาภาษาไทยคือ สัมฤทธิ์ผลที่นักวิจัยมักวัดเป็นตัวประสิทธิภาพ นักวิจัยเชิงปริมาณ รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์การศึกษาได้ใช้ตัวบ่งชี้ที่คล้ายกันมาก จนกระทั่งในปี 1975 Alexander and Simmons (1975) ก็ได้เสนอสูตรที่จะใช้คำนวณเพื่อทำนายและอธิบายสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนเรียกว่า Educational Production Function (EPF) สมการนี้สร้างขึ้นจากผลการวิจัยสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนในประเทศกำลังพัฒนามากกว่า 10 ประเทศ องค์ประกอบที่อธิบายตัวบ่งชี้คุณภาพซึ่งได้แก่ สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนในสมการ EPF ได้แก่ ภูมิหลังทางครอบครัวและภูมิหลังของนักเรียน, ปัจจัยป้อนเข้าในโรงเรียน, กลุ่มเพื่อน, องค์ประกอบภายนอกอื่น ๆ เช่น ชุมชน และระดับสติปัญญาของนักเรียน

อย่างไรก็ดีในช่วงปี 1980 เป็นต้นมา ความสนใจคุณภาพของการศึกษาได้เบนทิศทางการเน้นเฉพาะตัวบ่งชี้และการใช้ข้อมูลเชิงปริมาณในการอธิบายคุณภาพของการศึกษา มาเป็นการพิจารณาตัวแปรเชิงคุณภาพเกี่ยวกับทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพิ่มขึ้นด้วย พร้อมกันนั้นก็เริ่มพิจารณาคุณภาพในแง่มุมอื่นนอกเหนือไปจากสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนดังข้อยืนยันของ Hurst (1981) อาจสันนิษฐานได้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากการเรียนรู้ของธนาคารโลกซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ประเทศกำลังพัฒนาหลายแห่งเพื่อปรับปรุงคุณภาพของการประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาสำหรับมวลชนในขั้นต้น เมื่อศตวรรษที่แล้วมาการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาในเกือบทุกประเทศเริ่มด้วย

การปฏิรูประบบการศึกษา การพัฒนาหลักสูตรใหม่ การลดอัตราส่วนครูต่อนักเรียน การเพิ่มงบประมาณการศึกษา ฯลฯ ซึ่งทำกันในเกือบทุกประเทศ หลังจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นแล้ว เมื่อมีการประเมินผลตามมาก็ได้พบว่าการเปลี่ยนแปลงค่าของตัวบ่งชี้เช่น อัตราส่วนครูต่อนักเรียนหรือค่าใช้จ่ายต่อหัว ไม่ได้ทำให้สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนสูงขึ้นเสมอไป การตอบปัญหานี้อาจต้องการวิธีการแสวงหาข้อมูล และวิธีตอบปัญหาที่ต่างไปจากที่นักวิจัยเชิงปริมาณได้พยายามทำ

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพการศึกษาของนักมานุษยวิทยาการศึกษา

นักมานุษยวิทยาการศึกษาได้พยายามแสวงหาคำตอบให้แก่คำถามเกี่ยวกับคุณภาพของการศึกษา เช่นกัน ในช่วงต้นคือระยะ 60-70 ปีที่ผ่านมา นักมานุษยวิทยาการศึกษารุ่นแรก ๆ เช่น Franz Boas, Margaret Mead เริ่มทำการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาของสังคมเผ่าบางเผ่าในหมู่เกาะทะเลใต้ โดยเน้นแนวคิดที่ว่า การศึกษาคือกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม (culture transmission) หรือการขัดเกลาทางสังคม (socialization) และการศึกษา มีบทบาทอย่างมาก ในการหล่อหลอมบุคลิกภาพ งานวิจัยที่สังเกตโรงเรียนและสถาบันการศึกษาอย่างใกล้ชิดด้วยสายตาแบบหนอน (worm's eye view) เช่นนี้ซึ่งมักไประยะหนึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วกลับไปเริ่มต้นใหม่ในสังคมตะวันตกในช่วงยี่สิบปีมานี้ Dreeben (1968) ได้ศึกษาว่าเด็กเรียนรู้อะไรที่โรงเรียนในอเมริกา เขาสรุปว่าเด็กได้เรียนรู้กฎเกณฑ์และบรรทัดฐานของสังคมจากกิจกรรมและชีวิตในห้องเรียนเป็นส่วนใหญ่ และได้นำสิ่งเหล่านี้ไปใช้ในชีวิต สิ่งที่ได้นี้จึงถือเป็นผลการเรียนรู้ บรรทัดฐานของสังคม (normative outcomes) วิธีที่นักเรียนได้รับบรรทัดฐานคือการใช้หลักสูตรที่แฝงอยู่ (hidden curriculum) Dreeben อธิบายว่าหลักสูตรที่แฝงอยู่คือแบบแผนการประพฤติปฏิบัติในห้องเรียน ที่ครูกำหนดขึ้นโดยที่มิได้เขียนไว้ในหลักสูตรเป็นลายลักษณ์อักษรและนักเรียนทุกคนรับรู้ปฏิบัติร่วมกัน เขาระบุไว้ว่าโรงเรียนอเมริกันได้ถ่ายทอดบรรทัดฐานสำคัญ 4 ประการผ่านหลักสูตรที่แฝงอยู่ ได้แก่ การพึ่งและรับผิดชอบตนเอง (independence) ความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อให้บรรลุผลดีที่สุด (achievement) การรับรู้สิทธิของผู้อื่นและปฏิบัติต่อเขาตามนั้น (universalism) และการรู้จักเลือก/แยกแยะลักษณะและความแตกต่างของบุคคลแล้วสามารถกำหนดขอบข่ายของความสนใจและพฤติกรรมของตนให้สอดคล้องเหมาะสมได้ (specificity) นอกจากการให้บรรทัดฐานเหล่านี้ โรงเรียนยังได้เป็นตัวเชื่อมโยงเด็กไปสู่การประกอบอาชีพและการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการที่สถาบันเหล่านี้ต่างยึดบรรทัดฐานข้างต้นที่โรงเรียนถ่ายทอดให้เด็กเป็นบรรทัดฐานของสถาบันด้วย การเรียนรู้บรรทัดฐานเหล่านี้จึงเอื้อต่อการปรับตัวกับโลกภายนอกเมื่อเด็กเติบโตขึ้น

ในปีเดียวกัน Jackson (1986) ก็ได้ศึกษาเกี่ยวกับชีวิตในห้องเรียนประถมศึกษาของอเมริกา Jackson เห็นว่ากิจกรรมในห้องเรียนเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนแปรผัน ซึ่งครูต้องรับภาระหนักและไม่อาจกำหนดแผนหรือวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมใด ๆ ที่ชัดเจนได้ เพราะครูคนหนึ่งต้องรับผิดชอบและสอนเด็กจำนวน 20-30 คน ให้เรียนรู้วิชาต่าง ๆ 5-6 วิชา เป็นเวลานับพันชั่วโมง เราไม่อาจจะรู้อะไรได้ว่าเวลาเหล่านั้นได้ถูกใช้ไปอย่างคุ้มค่าหรือสูญเปล่า การปรับปรุงวิธีการวัดผล การแก้ไขหลักสูตร หรือการแสวงหาเทคนิคทาง

การศึกษาใหม่ ๆ ก็ไม่ช่วยปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาได้ดีเท่าการทำให้ครูเกิดความยินดีและเต็มใจที่จะนำหลักสูตรไปใช้อย่างถูกต้องครบถ้วนโดยมีความเชื่อว่าหลักสูตรนี้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่นักเรียนจะพึงได้รับ ในแง่ของเด็ก Jackson คิดว่าเด็กได้เรียนรู้ระบบของการให้คำชมเชยและการใช้อำนาจในห้องเรียนโดยมีครูเป็นนายคนแรก (first boss) ในการที่จะให้ได้รับคำชมเชย และรางวัลนี้ เด็กได้เรียนรู้ที่จะสร้างพฤติกรรมหลอก ๆ (falsified behavior) ขึ้น

แนวคิดในเรื่องสิ่งที่โรงเรียนให้แก่เด็กและบทบาทของโรงเรียนในช่วงต่อมาที่น่าสนใจคือแนวคิดก้าวหน้าของ Apple (1979) Apple เชื่อว่าหลักสูตรมีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์อย่างแน่นแฟ้น โรงเรียนในสังคมปัจจุบันทำหน้าที่บำรุงรักษาและค้ำจุนความเป็นเจ้า (hegemony) ในทางอุดมการณ์ กล่าวคือ อุดมการณ์ของกลุ่มผู้มีอำนาจในสังคมจะถูกนำมาบรรจุในหลักสูตรเพื่อหล่อหลอมสมาชิกสังคมให้มีพฤติกรรมสอดคล้องกับอุดมการณ์นั้นหลักสูตรจึงไม่มีวัน “เป็นกลาง” ได้เลย แนวคิดเช่นนี้คล้ายคลึงกับของ Bowles และ Gintis ที่เห็นว่าโรงเรียนในสังคมทุนนิยมทำหน้าที่ผลิตเด็กที่จะไปเป็นกรรมกรหรือลูกจ้างที่ว่างนอนสอยให้แก่ นายทุน (Bowles 1972) ต่างกันที่ว่า Apple ได้วิเคราะห์ย้อนกลับไปถึงตัวสูตร นอกจากนั้น Apple ยังระบุว่าหลักสูตรที่แฝงอยู่ (hidden curriculum) นี้เองที่เป็นตัวสร้างบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ให้คล้อยตามอุดมการณ์ จากตัวอย่างการสอนสังคมศึกษาและวิทยาศาสตร์ Apple ชี้ให้เห็นว่านักเรียนได้ถูกกำหนดให้เชื่อและไม่สงสัยในแนวคิดพื้นฐานตลอดจนที่มาของทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งเป็นการฝึกอยู่ในอุดมการณ์ของสังคมและเป็นการกำหนดเงื่อนไขสำหรับการฝึกฝนทางปัญญา

แนวคิดของ Dreeben และ Jackson ได้ถูกนำมาศึกษาเพิ่มเติมในสังคมอื่นสำหรับประเทศกำลังพัฒนาโดยเฉพาะในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่างไปจากสังคมตะวันตก งานวิจัยที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

ในปี 1972 Gurevich (1972) ได้ทำวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของครูชนบทไทยและการเปลี่ยนแปลงบทบาทในช่วงเวลาของการพัฒนาชนบท เขาสรุปว่าครูไทยแต่เดิมมีบทบาทหลากหลาย (polymorphic) ในสังคมชนบท ต่อมาบทบาทนั้นได้ค่อย ๆ ลดลงจนเป็นบทบาทเด่นเดี่ยว (monomorphic) คือการสอนเท่านั้น ในด้านการพัฒนา ครูควรมีบทบาทเป็นผู้ให้การสนับสนุนมากกว่าเป็นแกนนำ เพราะถ้าครูมีบทบาทแกนนำจะเกิดผลเสียอย่างมากต่อการเรียนของเด็ก ต่อมาในปี 1976 Gurevich ยังได้วิเคราะห์เพิ่มเติมว่าโรงเรียนประชาบาลที่เขาทำวิจัยได้ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในด้านเชื้อชาติ ภาษาและชนชั้นแก่เด็ก ซึ่งเป็นการสวนทางกับการพัฒนาโดยสิ้นเชิง (Gurevich 1976)

Henry Holmes (1973) ได้ทำวิจัยในโรงเรียนประถมศึกษา ในภาคอีสานเช่นกัน เขาศึกษาทัศนคติของเกษตรกรในการส่งเสริมให้บุตรได้เรียนหนังสือสูง ๆ ศึกษาความสอดคล้องเหมาะสมของโรงเรียนกับชีวิตในชนบทและความสอดคล้องของผลผลิตคือผู้จบการศึกษากับความตั้งการของสังคมส่วนรวม Holmes พบว่า เกษตรกรส่งเสริมบุตรให้เรียนต่อจนถึงชั้นมัธยมเพราะต้องการให้ได้งานที่ดีกว่าการทำไร่ แต่เกษตรกรไม่เห็นประโยชน์ของการเรียนจนถึงชั้นประถม 7 เพราะไม่มีผลในด้านอาชีพที่ต่างจากการจบ

ชั้นประถม 4 แต่อย่างไรก็ตามก็เกิดเกรงใจที่คิดว่าการศึกษาเท่าที่เป็นอยู่ไม่ได้มีผลกระทบต่อไปยัง การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเลย และเกษตรกรก็รับรู้ว่าการศึกษานี้เป็นไปเพื่อให้บุตรหลานได้เป็น เจ้าคนนายคน จึงไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขหลักสูตรแต่อย่างใด การศึกษาในระดับนี้จึงสอดคล้อง กับความต้องการของเกษตรกรแต่ถ้าพิจารณาความต้องการของสังคมส่วนรวมแล้วโรงเรียนไม่ได้ตอบสนอง ในการสร้างผลผลิตที่ตรงกับความต้องการตามหลักสูตร

นอกจากงานวิจัย 2 ชิ้นที่ทำในประเทศไทยแล้ว มีงานวิจัยอื่นคืองานของ Manalang (1971), Foley (1966) และ Shaeffer (1979)

Manalang ทำวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนประถมศึกษาของฟิลิปปินส์ ในปี 1971 ได้พบว่าโรงเรียนมีบทบาท สำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม วัฒนธรรมส่วนหนึ่งมาจากระบอบราชการซึ่งโรงเรียนเป็นหน่วยย่อย และอีก ส่วนหนึ่งมาจากชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ สาเหตุสำคัญที่ถ่ายทอดคือ การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น กิริยามารยาท และค่านิยม ความเชื่อฟัง เคารพผู้ใหญ่และยอมรับอำนาจ (submission to authority) ความคาดหวังที่ว่า โรงเรียนจะเป็นผู้พัฒนาชุมชนและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่เป็นจริงขึ้นมาเพราะโรงเรียนไม่สามารถทำได้

ในปี 1976 Foley ได้ทำวิจัยในโรงเรียนประถมศึกษาฟิลิปปินส์เช่นกัน โดยพิจารณาบทบาทของ โรงเรียนและครูในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติ Foley พบว่าโรงเรียนมีคุณภาพต่ำ ครูขาดขวัญ และกำลังใจ ค่านิยมที่ถ่ายทอดให้เด็กคือ ความยกย่องเจ้านายยอมให้ผู้มีอำนาจที่อุปถัมภ์ค้ำชูตนได้ (pater- nalist) และการรักษาไว้ซึ่งโครงสร้างสังคมเก่า การเมืองได้เข้ามามีอิทธิพลในโรงเรียนสูงมาก ครูจึงต้อง แสวงหาความปลอดภัยโดยการยึดหนักการเมืองเป็นที่พึ่ง บทบาทของโรงเรียนในการสร้างชาติก็คือการมี ความเกี่ยวข้องกับการเมืองในระดับสูง

ในปี 1979 Shaeffer ทำวิจัยที่โรงเรียนประถมศึกษาในชาวตะวันออกได้พบว่าสิ่งที่โรงเรียนถ่ายทอด ให้เด็ก คือ การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ค่านิยม ความเคารพ เชื่อฟังและสุภาพ ความจงรักภักดีต่อสถาบัน ของชาติ นอกจากนั้นวิธีการสอนที่ใช้ไม่เอื้อต่อการฝึกเด็กให้เป็นตัวของตัวเอง หรือคิดอ่านสิ่งแปลกใหม่ เน้นพิธีกรรมมากกว่าแก่นสารของสิ่งที่เรียนรู้ ผู้วิจัยสรุปว่าการศึกษาดังกล่าวประสบความสำเร็จในการ ฝึกฝนให้เด็กเป็นพลเมืองที่จงรักภักดีต่อประเทศชาติและเป็นผู้บังคับตนเองได้ แต่ไม่อาจสร้างลักษณะนิสัย ที่เป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิตในระบบเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงได้ นั่นคือการศึกษาดังกล่าวไม่ สอดคล้องกับชีวิตที่เด็กจะต้องเผชิญต่อไป

สำหรับการวิจัยในประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ในปี 1980 Brook และ Oxenham (1980) ได้วิจัย โรงเรียนประถมศึกษาของเม็กซิโก ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่ต่างจากประเทศในเอเชีย ระบบการศึกษา ของเม็กซิโกมุ่งตอบสนองระบบเศรษฐกิจที่ไม่ใช่เกษตรกรรม กล่าวคือผู้จบประถมศึกษาเป็นผู้ที่โรงเรียน คาดว่าจะมีอาชีพสมัยใหม่ เช่นรับจ้างบริการ งานวิจัยเรื่องนี้ต้องการแสวงหาว่าการศึกษามีคุณภาพ สำหรับความคาดหวังดังกล่าวควรจะเป็นอย่างไร และผู้วิจัยได้พบว่าบิดามารดาของนักเรียนที่เป็นเกษตรกร ไม่สนใจในเรื่องคุณภาพของการศึกษา แต่บิดามารดาของนักเรียนที่มีอาชีพสมัยใหม่จะสนใจมากกว่า ในแง่

ของการใช้หลักสูตรใหม่ที่ได้ปฏิรูปแล้วผู้วิจัยพบว่าความล้มเหลวเกิดจากทัศนะของครูเป็นสำคัญ เพราะครูไม่อุทิศตัวให้แก่อาชีพ และครูไม่สนใจสอนนักเรียนที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม

สรุป

จากการพิจารณาแนวคิดของผู้ที่สนใจในปัญหานี้ โดยเฉพาะกลุ่มของนักวิจัยที่ไม่สนใจแต่เพียงข้อมูลเชิงปริมาณ จะพบว่า การกำหนดปัญหาเพื่อการวิจัยและข้อค้นพบของนักวิจัยกลุ่มนี้นับตั้งแต่ Margaret Mead, Dreeben มาจนถึง Shaeffer ได้มองปรากฏการณ์ทางการศึกษาเป็นกระบวนการและสิ่งที่เรียกว่า คุณภาพได้แทรกอยู่ในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการนี้เริ่มตั้งแต่หลักสูตร การเรียนการสอนและการวัดผล จนถึงผลที่ได้คือผู้จบการศึกษา เมื่อพิจารณาจากหลักสูตรอาจพิจารณาได้ว่าสอดคล้องกับความต้องการของสังคมหรือไม่ สอดคล้องกับความเป็นจริงทั้งในแง่วัตถุประสงค์และเนื้อหาหรือไม่ พิจารณาจากกระบวนการเรียนการสอนในแง่ที่ว่าผู้ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างครบถ้วนหรือไม่ และเมื่อพิจารณาจากผู้สำเร็จการศึกษาอาจศึกษาว่าการประถมศึกษาช่วยให้ชีวิตด้านการอาชีพของผู้ที่เรียนจบไป ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นเกษตรกรได้ประโยชน์จากการเรียนในโรงเรียนเพียงใด นอกจากนั้นโรงเรียนได้สร้างลักษณะนิสัยอะไรแก่นักเรียน

ความหมายของคุณภาพของการศึกษา จึงน่าจะหมายถึงการศึกษาที่

1. วัตถุประสงค์และเนื้อหาในหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการของรัฐ เหมาะสมกับสภาพสังคมและเป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิต
2. มีมาตรการ กระบวนการดำเนินงาน และการติดตามผลที่นำไปสู่วัตถุประสงค์ที่วางไว้
3. ผู้สำเร็จการศึกษามีคุณลักษณะตามที่ต้องการครบถ้วน

ได้มีผู้พยายามสรุปความหมายของคุณภาพของการศึกษาหรือการศึกษาที่ดีไว้บ้าง ซึ่งผู้วิจัยจะเสนอไว้ในภาคผนวกที่สอง โดยสาระสำคัญแล้วจะมีใจความไม่ต่างจากข้อสรุป 3 ข้อ ที่กล่าวมานี้ ข้อเสนอดังกล่าวได้แก่ข้อเสนอของ Margaret Mead (1946), Moris and Sheffield (1967), Brook and Oxenham (1980)

ความหมายของคุณภาพของการศึกษา ซึ่งจำแนกได้เป็นสามด้านนี้ เมื่อพิจารณาแล้วก็จะพบว่าเป็นขั้นตอนที่มีความต่อเนื่องกัน เริ่มด้วยวัตถุประสงค์และเนื้อหาของหลักสูตร ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้การศึกษามีคุณภาพ ในขั้นต่อไปคือ การดำเนินการต่าง ๆ ที่จะทำให้วัตถุประสงค์และเนื้อหาหลักสูตรที่วางไว้นั้นได้ถูกนำมาใช้อย่างแท้จริง และในที่สุดผลที่เกิดขึ้นก็คือ ผู้จบการศึกษามีคุณสมบัติตามที่ระบบการศึกษาต้องการโดยครบถ้วน คุณภาพจึงปรากฏ ทั้งที่จุดเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในบั้นปลาย เป็นที่น่าสังเกตว่าคุณภาพในจุดเบื้องต้น และในท่ามกลางจะส่งผลต่อคุณภาพในบั้นปลายด้วย นั่นคือ การศึกษาที่มีวัตถุประสงค์และเนื้อหาหลักสูตรเหมาะสมกับความต้องการของผู้ให้และผู้รับ และมีมาตรการกระบวนการดำเนินงานและติดตามผลเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้น ย่อมจะทำให้ผู้สำเร็จการศึกษามีคุณลักษณะตามที่ต้องการ กรอบแนวคิดของการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นกรอบแนวคิดที่ค่อนข้างซับซ้อน เพราะว่าถ้าพิจารณา

ในขั้นแรกคุณภาพของการศึกษาจำแนกได้เป็นสามมิติ แต่ละมิติต่างก็เป็นคุณภาพของการศึกษา แต่เมื่อพิจารณาต่อไปแล้ว ก็จะพบว่ามิติสองมิติแรกของคุณภาพการศึกษา มีความสัมพันธ์ในแง่ความเป็นเหตุเป็นผลกับมิติด้านที่สาม นั่นคือคุณภาพในสองมิติแรกเป็นเหตุปัจจัยของคุณภาพในมิติที่สาม ถ้าหากผู้วิจัยจะศึกษามิติแต่ละด้านแล้วนำเสนอออกมาโดยไม่พิจารณาความสัมพันธ์ที่มิติต่าง ๆ มีต่อกัน ผลการวิจัยก็คงเป็นเพียงการพรรณนาปรากฏการณ์ โดยที่ไม่อาจแสดงให้เห็นความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวพันกัน ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้พิจารณามิติด้านต่าง ๆ ของคุณภาพของการศึกษาและพิจารณาความสัมพันธ์ที่มิติเหล่านั้นมีต่อกันตามความเป็นจริงด้วย จึงได้นำเสนอข้อมูลในบทที่สี่ในลักษณะของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อคุณภาพของการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ชุมชนและโรงเรียน

“ครูครับ เมื่อไหร่จะเรียนเสียทีละครับ”

การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกกรณีศึกษาในชุมชนสองแห่ง ชุมชนแห่งแรกเป็นหมู่บ้านในจังหวัดภาคกลางของประเทศไทย ผู้วิจัยได้ตั้งชื่อชุมชนแห่งนี้ว่าตำบลคลองยาว อำเภอบัวหลวงประกอบด้วยหมู่บ้านสองแห่งซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนประถมศึกษาสองโรงเรียน หมู่บ้านหนองบัวเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดหนองบัว หมู่บ้านคลองยาวเป็นที่ตั้งของโรงเรียนรุ่งพิทยะ ชุมชนแห่งที่สองเป็นหมู่บ้านในจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งชื่อสมมติว่าตำบลเขาไทรและตำบลสระแก้ว อำเภอเขาไทร ประกอบด้วยหมู่บ้านสองแห่งคือ หมู่บ้านห้วยแห้งและหมู่บ้านสระแก้ว โรงเรียนวัดห้วยแห้งตั้งอยู่ในหมู่บ้านห้วยแห้ง และโรงเรียนวัดสระแก้วตั้งอยู่ในหมู่บ้านสระแก้ว

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนทั้งสองแห่ง คือบ้านหนองบัว บ้านคลองยาว บ้านห้วยแห้ง และบ้านสระแก้ว กับโรงเรียนทั้งสองแห่งคือ โรงเรียนวัดหนองบัว โรงเรียนรุ่งพิทยะ โรงเรียนวัดห้วยแห้ง และโรงเรียนสระแก้ว

สภาพทั่วไปของตำบลคลองยาว อำเภอบัวหลวง

ตำบลคลองยาว อำเภอบัวหลวง ตั้งอยู่ในจังหวัดหนึ่งของภาคกลาง เป็นจังหวัดซึ่งมีทั้งพื้นที่ทำการกสิกรรม และพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหลายประเภท สำหรับพื้นที่ของตำบลคลองยาว มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 23 หมู่บ้าน มีคลองชลประทานไหลผ่านโดยตลอด ทำให้ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนเรียงรายตลอด 2 ฝั่งคลอง ในเขตตำบลคลองยาวมีวัด 5 วัด สถานีนอนามัย 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 7 โรงเรียน ซึ่งอยู่ในกลุ่มโรงเรียนเดียวกันทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ สำหรับน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค ชาวบ้านจะร่อนน้ำฝนเก็บไว้ใช้ และยังมีน้ำในลำคลอง น้ำบาดาลให้ใช้ตลอดปีด้วย

จากทางหลวงจังหวัด มีถนนลาดยางแยกไปสู่อำเภอบัวหลวงเป็นระยะทาง 9 กิโลเมตร ก็จะถึงที่ทำการอำเภอบัวหลวง จากนั้นเมื่อเดินทางโดยรถยนต์ต่อไปอีก 17 กิโลเมตรก็จะถึงชุมชนบ้านหนองบัว ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดหนองบัว และถัดต่อไปอีก 2 กิโลเมตรจึงจะถึงชุมชนบ้านคลองยาวอันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปตามลำดับ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บ้านหนองบัว

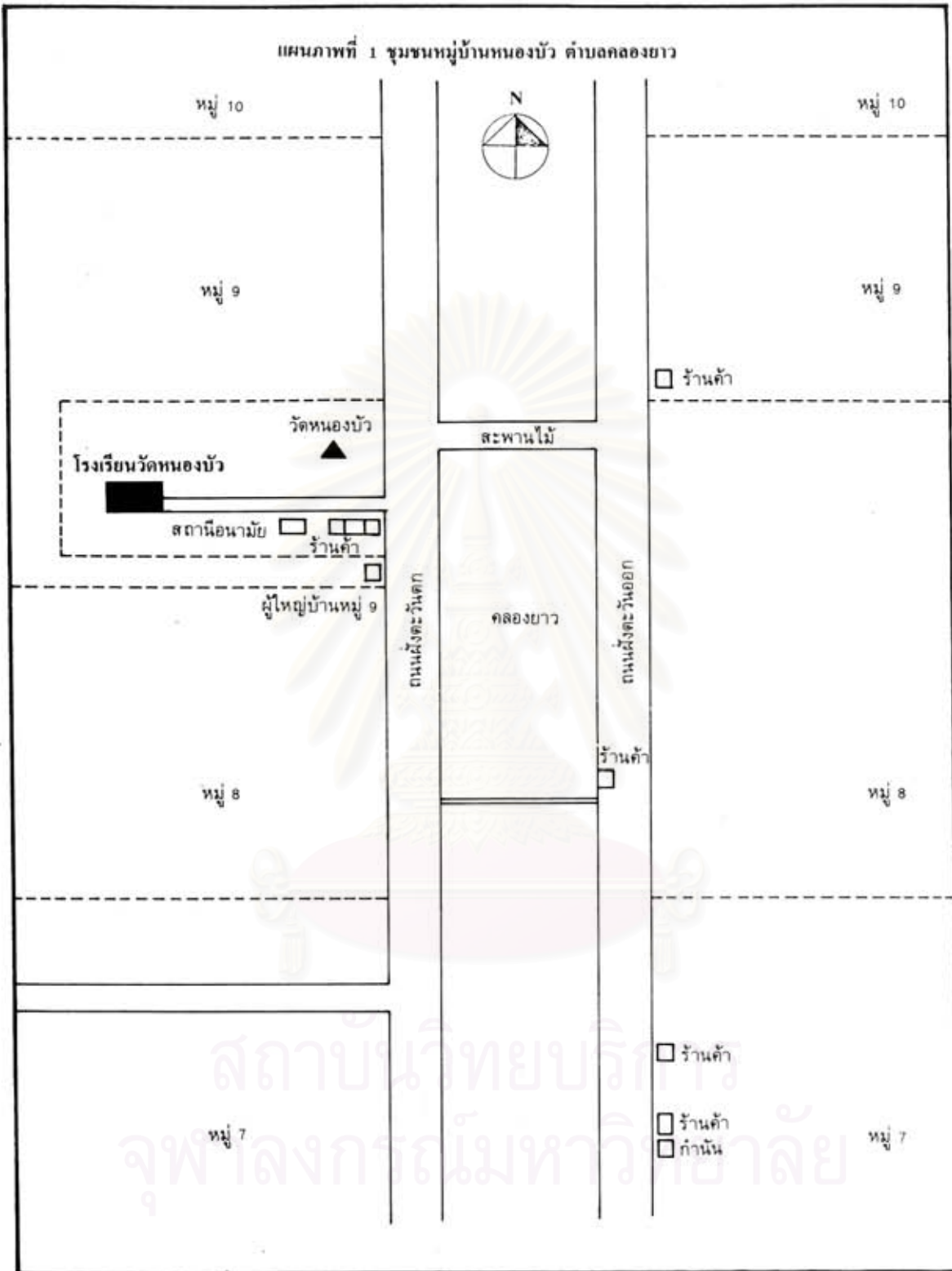
ชุมชนบ้านหนองบัวมีพื้นที่ทั้งหมด 4,000 ไร่ ประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 7 หมู่ที่ 8 หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 10 มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 140 ครัวเรือน จำนวนประชากรประมาณ 970 คน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นประชากรที่อยู่ในช่วงอายุ 0-12 ปี ประมาณ 256 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 26.39 ของประชากรทั้งหมด ชาวบ้านส่วนใหญ่ มักเกี่ยวดองเป็นญาติกัน ในจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 4 หมู่บ้าน หมู่ที่ 9 นับว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพราะเป็นที่ตั้งของวัดหนองบัว โรงเรียนวัดหนองบัวและสถานีอนามัยตำบล (ดูแผนภาพที่ 1 ประกอบ)

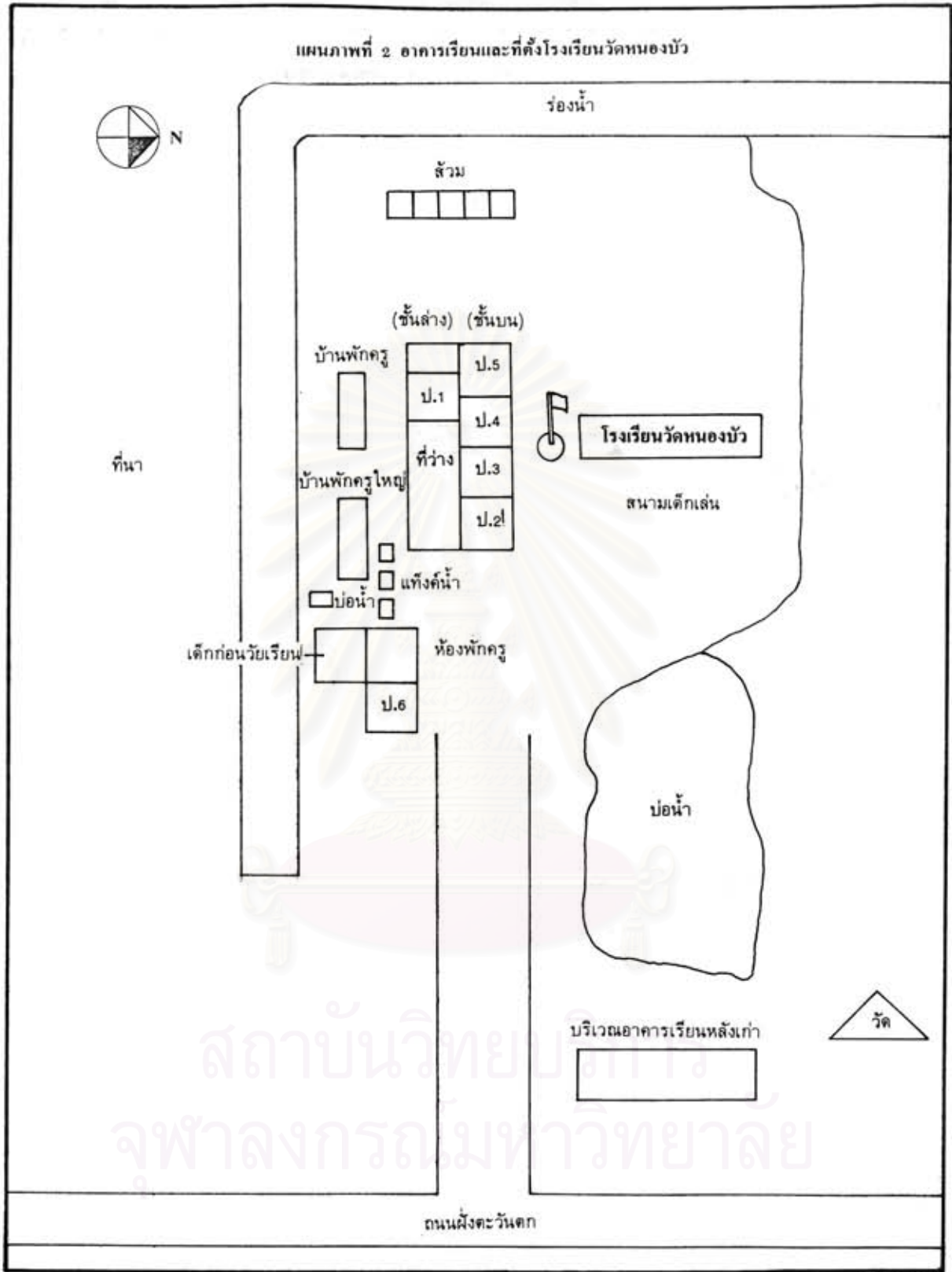
ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือทำนา ซึ่งใช้แรงงานภายในครอบครัวเป็นสำคัญ เด็กตั้งแต่อายุ 8-9 ขวบขึ้นไปก็เริ่มช่วยงานพ่อแม่ได้หลายอย่าง ทั้งงานบ้านและงานในนา แม้โดยปกติจะทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง คือนาปีและนาปรัง แต่ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลางพอมีพอใช้ไม่เหลือเก็บ จากการเก็บข้อมูลในปี 2524 พบว่า รายได้ของครัวเรือนโดยเฉลี่ยต่อปีประมาณ 60,100 บาท และรายจ่ายโดยเฉลี่ยประมาณ 62,500 บาท หลายครอบครัวมีหนี้สิน ทั้งนี้เพราะไม่มีทุนสำรองและไม่มีปัจจัยในการผลิตเป็นของตนเอง คือ ต้องเช่าที่นา และเมื่อเริ่มฤดูทำนาแต่ละครั้ง ต้องกู้เงินลงทุนจากเจ้าของโรงสีซึ่งคิดดอกเบี้ยแพง พอขายข้าวได้ก็ต้องหักใช้หนี้คืนก่อนที่จะเหลือเป็นรายได้จริง ๆ ประกอบกับการที่อยู่ไม่ห่างไกลความเจริญของเมืองหลวงนัก ทำให้ชาวบ้านรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้อย่างรวดเร็ว และนำมาใช้ในการประกอบอาชีพทุก ๆ บ้านใช้เครื่องจักรคราดไถนาแทนแรงงานสัตว์ ใช้ยาปราบศัตรูพืชและใช้ปุ๋ยเคมีแก้ดินเปรี้ยว สิ่งเหล่านี้แม้จะช่วยให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น แต่ก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการลงทุนเพิ่มขึ้นด้วย รวมทั้งการที่รายได้ของชาวบ้านไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับราคาข้าวซึ่งไม่คงที่ และสภาพดินฟ้าอากาศเช่นในปี 2523 เกิดโรคระบาดกับต้นข้าวที่เรียกว่าโรคจู่ ประกอบกับขาดน้ำทำให้ข้าวไม่ออกรวง ชาวบ้านต้องขาดทุนเป็นหนี้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้การที่ชาวบ้านชอบเล่นการพนันกันมากก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีหนี้สินและรายได้ไม่พอใช้

เนื่องจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติยังเอื้ออำนวยอยู่พอควร สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปของชาวบ้าน แม้แต่ครอบครัวที่มีฐานะยากจนก็ไม่ถึงกับอดอยากขาดแคลนมากนัก แทบทุกบ้านมีวิทยุฟัง ชาวบ้านสามารถไปเที่ยวพักผ่อน หรือติดต่อธุระ ตลอดจนซื้อสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคในเมือง โดยใช้บริการรถโดยสารประจำทางที่แล่นผ่านหมู่บ้านไปสุดทางที่ตลาดใหญ่ซึ่งมีสินค้าแทบทุกประเภทเช่นเดียวกับที่มีขายในกรุงเทพฯ แต่ถนนลูกรังที่เข้าถึงหมู่บ้าน มักจะอยู่ในสภาพไม่ดีในฤดูฝนทำให้ต้องเสียเวลาเดินทางนานเกินควร

แม้บ้านหนองบัวจะได้รับเทคโนโลยี และความเจริญแบบเมืองหลายอย่าง แต่ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยยังคงมีความเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่ เช่นในการทำนาต้องมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ พิธีทำขวัญข้าว และแม้จะมีสถานีอนามัยประจำตำบลอยู่ในชุมชน แต่เมื่อเกิดเจ็บป่วยชาวบ้านหลายคนยังนิยมเชื่อถือให้หมอพระหรือหมอกกลางบ้านรักษามากกว่า

ในด้านผู้นำของชุมชน ผู้นำอย่างเป็นทางการคือ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ไม่ได้ได้รับความนับถือศรัทธาจากชาวบ้านนัก นอกจากนี้เจ้าอาวาสวัดหนองบัวองค์ปัจจุบันก็มีกรณีหมองเกี่ยวกับเรื่องพรหมจรรย์ ทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธา อันมีผลกระทบต่อการทำงานของโรงเรียนวัดหนองบัว ซึ่งตั้งอยู่ในเขตที่ดินของวัดด้วย

โรงเรียนวัดหนองบัว

โรงเรียนวัดหนองบัวเป็นโรงเรียนประถมศึกษาแห่งแรกของตำบลคลองยาว ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2477 ในระยะเริ่มแรกใช้ศาลาการเปรียญเป็นอาคารเรียน จนถึงปี พ.ศ. 2501 จึงได้งบประมาณสร้างอาคารเรียนชั่วคราว ปัจจุบันโรงเรียนวัดหนองบัวยังคงตั้งอยู่ในเขตที่ดินของวัดหนองบัว มีอาคารเรียนถาวร 2 หลัง ทางโรงเรียนไม่มีห้องสมุด ห้องพักครู และห้องพยาบาลที่แยกเป็นสัดส่วน แต่จัดรวมไว้ภายในห้องเดียวกันเป็น ทำนองห้องเอนกประสงค์ คือใช้ส่วนหนึ่งเป็นห้องพักครู แล้วจัดเนื้อที่ที่เหลือเป็นมุมพยาบาล และมุมห้องสมุด (ดูแผนภาพที่ 2 ประกอบ)

โรงเรียนวัดหนองบัวเปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในปีการศึกษา 2523 มีจำนวนนักเรียนรวมทั้งสิ้น 143 และมีศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยความร่วมมือของคณะกรรมการศึกษาและคณะกรรมการพัฒนาตำบล

ในปีการศึกษา 2523 โรงเรียนได้รับงบประมาณเป็นเงิน 334,305 บาท (ไม่คิดงบลงทุนที่ได้เป็นค่าก่อสร้าง) นอกจากนี้โรงเรียนยังได้เงินอุดหนุนนอกงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ คือเงินช่วยเหลือจากสภาตำบล เงินบริจาคจากชาวบ้าน เงินที่โรงเรียนเรียกเก็บและรายได้พิเศษจากการจัดงานโรงเรียน รวมเป็นเงินช่วยเหลือทั้งสิ้น 13,997 บาท ซึ่งในจำนวนนี้ได้จากการบริจาคมากที่สุดคือ เป็นเงิน 10,297 บาท เงินช่วยเหลือเหล่านี้ส่วนใหญ่นำไปใช้จ่ายในด้านสื่อการเรียนการสอน

สำหรับสื่อการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ทางโรงเรียนมีอยู่ไม่น้อย เช่น มีวิทยุเทป แผนที่ ลูกโลก กล้องจุลทรรศน์ อุปกรณ์ด้านวิทยาศาสตร์ เช่น ปริซึม เป็นต้น วัสดุอุปกรณ์และสื่อต่าง ๆ เหล่านี้ยังไม่ได้นำมาใช้ให้คุ้มค่านัก อุปกรณ์ที่ใช้จนคุ้มและยังไม่เพียงพอกับความต้องการ คืออุปกรณ์กีฬา นอกจากนี้นักเรียนที่ขาดแคลนยังไม่ได้รับแจก สมุด ดินสอ แบบเรียน และเครื่องแบบนักเรียน อย่างทั่วถึง เพราะจำนวนที่ส่วนกลางส่งมาให้มีจำกัด ไม่เพียงพอกับความต้องการที่แท้จริง

ครูใหญ่คนปัจจุบันคือครูสมชาติ ปัจจุบันอายุ 38 ปี อยู่ในตำแหน่งครูใหญ่มา 15 ปีแล้ว มีวุฒิทางการศึกษาคือ พิเศษมัธยม และกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาตรีทางการศึกษา ครูสมชาติเป็นคนไม่ค่อยพูด เมื่อเกิดกรณีที่เจ้าอาวาสวัดหนองบัวทำให้ชาวบ้านหมดศรัทธา ครูใหญ่ต้องพยายามประนีประนอมทั้งฝ่ายเจ้าอาวาสและฝ่ายคณะกรรมการการศึกษาเพื่อประโยชน์ของโรงเรียน จึงยังทำให้ครูสมชาติกลายเป็นคนไม่เด็ดขาด ชาวบ้านไม่ค่อยพอใจนัก นอกจากครูสมชาติแล้วในโรงเรียนมีครูอื่นอีก 7 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 5 คน มีวุฒิประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา 3 คน ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง 1 คน พิเศษมัธยม 2 คน ปริญญาตรี 1 คน จากจำนวนครูทั้งหมดปรากฏว่ามีครูที่มีอายุเกิน 30 ปี และมีประสบการณ์ในการสอนเกิน 10 ปี จำนวน 2 คน

รายชื่อครูโรงเรียนวัดหนองบัวมีดังนี้

1. ครูสมชาติ	(ครูใหญ่, ชาย)	อายุ 40 ปี
2. ครูชอุ่ม	(หญิง)	อายุ 19 ปี

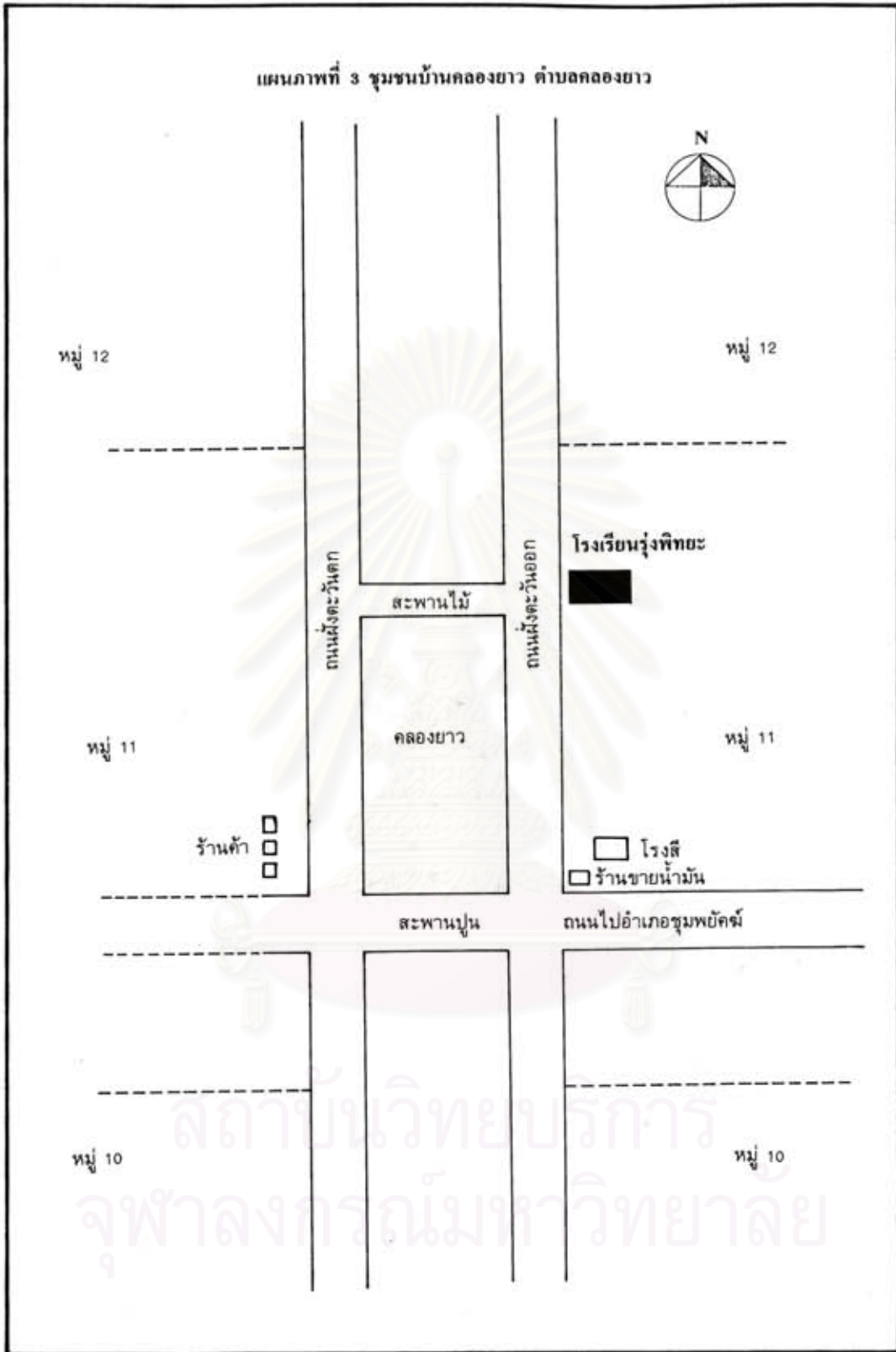
3. ครูลัดดา	(หญิง)	อายุ 50 ปี
4. ครูลัก	(ชาย)	อายุ 44 ปี
5. ครูพิน	(หญิง)	อายุ 22 ปี
6. ครูชลาศรี	(หญิง)	อายุ 29 ปี
7. ครูพูน	(ชาย)	อายุ 27 ปี
8. ครูกานดา	(หญิง)	อายุ 24 ปี

สภาพการเรียนการสอนและความเป็นไปในแต่ละวันของโรงเรียนวัดหนองบัว หลังจากโรงเรียนเข้าแล้ว 8.30 น. นักเรียนเข้าแถวเคารพธงชาติ สวดมนต์ และครูเวรอบรมชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ประมาณ 10-15 นาที ก็จะเริ่มต้นการเรียนการสอนภาคเช้า ซึ่งครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะเริ่มต้นด้วยการตรวจการบ้าน ถ้าเป็นเลขแบบฝึกหัด ครูจะแสดงวิธีทำบนกระดานให้นักเรียนแก้ไขให้ถูกต้อง แล้วให้เด็กตรวจและแก้ไขกันเอง บางครั้งครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และประถมศึกษาปีที่ 4 บอกแต่คำตอบที่ถูกต้อง ไม่ได้แนะวิธีแก้ไข เมื่อนักเรียนตรวจแก้ไขการบ้านเสร็จแล้ว ก็เริ่มบทเรียนใหม่ถ้าเป็นเลขคณิตก็สอนต่อได้เลย แล้วให้เวลาทำแบบฝึกหัดซึ่งบางครั้งใช้เวลาภาคเช้าทั้งหมด ไม่ได้เรียนวิชาอื่นเลย และไม่ได้เป็นไปตามแผนการสอนที่วางไว้ ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-ประถมศึกษาปีที่ 6 ครูประจำแต่ละวิชาเข้าสอนตามตารางสอน จนถึงเวลาพักกลางวันเวลา 11.30 น. การเรียนการสอนภาคบ่ายเริ่มเวลา 12.00 น. ชั้นประถมต้นเริ่มโดยให้นักเรียนแก้ไขแบบฝึกหัดที่ยังทำไม่เสร็จ เช่น เลข แต่ใช้เวลาไม่นานนัก แล้วจึงเริ่มบทเรียนวิชาใหม่ ซึ่งอาจเป็นการอ่านแบบเรียนภาษาไทย หรือทำแบบฝึกหัดภาษาไทย หรือแบบฝึกหัดวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หรือ การงานพื้นฐานอาชีพ ฯลฯ จนถึงเวลา 14.00 น. จึงปล่อยให้เด็กพักผ่อน สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ครูจะสอนวิชาตามตารางสอน จนถึงเวลาประมาณ 15.00 น. แล้วจะปล่อยให้เด็กเรียนดูแลแปลงเกษตร และวิ่งเล่น

บ้านคลองยาว

บ้านคลองยาวมีอาณาเขตต่อเนื่องกับหมู่ที่ 10 ของบ้านหนองบัว มีพื้นที่ทั้งหมด 2,400 ไร่ ประกอบด้วยหมู่บ้าน 2 หมู่คือ หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 12 มีครัวเรือน 74 ครัวเรือน จำนวนประชากรประมาณ 714 คน ในจำนวนนี้เป็นประชากรที่อยู่ในช่วงอายุ 0-12 ปี ประมาณ 234 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 32.77 ของจำนวนประชากรทั้งหมด จากการเก็บข้อมูลในปี 2524 ปรากฏว่ารายได้โดยเฉลี่ยของครัวเรือนต่อปี คิดเป็นเงินประมาณ 55,100 บาท และรายจ่ายโดยเฉลี่ยประมาณ 51,700 บาท และพบว่ารายได้-รายจ่ายส่วนใหญ่เกี่ยวกับด้านการเกษตร

สำหรับการประกอบอาชีพของชาวบ้าน สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป การคมนาคมและความเชื่อต่าง ๆ มีสภาพคล้ายคลึงกับบ้านหนองบัว ส่วนด้านผู้นำในชุมชนนั้นชาวบ้านไม่ศรัทธากำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เช่นเดียวกับที่บ้านหนองบัว แต่ที่บ้านคลองยาวมีผู้นำอย่างไม่เป็นทางการที่ชาวบ้านโดยทั่วไปยอมรับ คืออดีตกำนันมี ซึ่งเป็นผู้ที่มียศสำคัญในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งได้ให้ความอุปการะ และสนับสนุนโรงเรียนรุ่งพิทยะอย่างแข็งขันตลอดมา กำนันมีเป็นบิดาของสามีมุขราชินี ซึ่งเป็นครูใหญ่โรงเรียนรุ่งพิทยะในปัจจุบัน

เนื่องจากชุมชนหมู่บ้านคลองยาวเป็นชุมชนที่ตั้งบ้านอยู่หนาแน่นตามสองฝั่งคลองชลประทาน ลักษณะหมู่บ้านจึงมีการกระจุกตัวไปตามความยาว ไม่เป็นกลุ่มก้อน หมู่ที่ 12 จะอยู่ลึกเข้าไปตามลำคลอง ส่วนหมู่ 11 เป็นหมู่ที่อยู่ใกล้ชุมชนอื่นมากกว่าและเป็นศูนย์กลางของชุมชนมากกว่า โรงเรียนที่ตั้งอยู่ที่หมู่ 11 ด้วย (ดูแผนภาพประกอบ) ในหมู่ 12 ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมีเชื้อสายมอญ จะพบเด็กที่ยังคงไว้จุกซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “โก๊ะ” แต่ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้านกลุ่มนี้ได้กลายเป็นไทยเสียเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งภาษาพูดด้วย ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในหมู่ 12 ไม่ดีเท่าของชาวบ้านในหมู่ 11 มีบางครอบครัวที่เป็นเพียงลูกจ้างนาไม่ได้ทำนาของตนเอง (โดยปกติผู้ที่ทำนานั้นก็ต้องเช่าที่นาอยู่แล้ว ไม่ได้มีที่นาเป็นของตนเอง เมื่อผู้วิจัยกล่าวว่า “ทำนาของตนเอง” จึงหมายถึงทำนาในที่ที่เช่าจากเจ้าของนา) ในการรับจ้างอาจได้ผลตอบแทนเป็นเงินหรือเป็นข้าวก็ได้

โดยส่วนรวมแล้ว ชุมชนบ้านคลองยาวมีเอกภาพดีกว่าชุมชนบ้านหนองบัว เพราะไม่มีการขัดแย้งอย่างรุนแรงในระหว่างชาวบ้านกับผู้นำ เมื่อพิจารณาสัมพันธภาพระหว่างชาวบ้านกับอดีตกำนันมี แม้ชาวบ้านจะไม่ได้ชื่นชมยกย่อง และบางคนก็ยังระแวงว่าอดีตกำนันผู้นี้จะเอาเปรียบชาวบ้าน แต่โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านก็ให้การยอมรับอยู่ในที่ และกำนันมีเองก็ได้ทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนไม่น้อย

โรงเรียนรุ่งพิทยะ

โรงเรียนรุ่งพิทยะตั้งขึ้นเมื่อปี 2485 ที่ตั้งของโรงเรียนในปัจจุบันอยู่ในเขตหมู่ 11 มีเนื้อที่ 6 ไร่ เป็นที่ดินที่ชาวบ้านผู้หนึ่งบริจาคให้แก่โรงเรียน อาคารเรียนปัจจุบันสร้างตั้งแต่ปี 2517 เป็นแบบ ป.1 ข. ได้ทุนสูงมี 3 ห้องเรียน ชาวบ้านได้ช่วยกันบริจาคเงินและแรงงานต่อเติมได้ทุนอาคารทำเป็นห้องเรียนอีก 3 ห้อง ทำให้มีห้องเรียนครบชั้น แต่เป็นห้องเรียนที่ไม่ค่อยถูกสุขลักษณะนัก เพราะค่อนข้างมืดทึบ ทางโรงเรียนได้จัดแบ่งเนื้อที่ของห้องเรียนชั้นบนจัดเป็น ห้องพักรู ห้องพยาบาล และห้องสมุด (ดูแผนผังโรงเรียนประกอบ) ในช่วงเข้าก่อนโรงเรียนเช้าและระหว่างเวลาพักจะมีนักเรียนเข้าไปใช้ห้องสมุดอยู่เสมอ

ในปีการศึกษา 2523 ทางโรงเรียนได้รับงบประมาณเป็นเงิน 202,440 บาท และยังได้รับเงินอุดหนุนนอกงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ ในชุมชนเช่นเดียวกับโรงเรียนวัดหนองบัว เงินอุดหนุนส่วนใหญ่ได้จากที่ชาวบ้านบริจาคให้ คือเป็นเงิน 10,121 บาท จากยอดรวมทั้งหมด 16,154 บาท เงินจำนวนนี้ส่วนใหญ่นำมาจัดซื้อวัสดุสำนักงาน สื่อการเรียนการสอน และเป็นค่าก่อสร้างซ่อมแซม ซึ่งสามารถเบิกจ่ายได้คล่องตัวกว่าขออนุมัติงบประมาณ ในด้านวัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ โรงเรียนรุ่งพิทยะได้รับจากส่วนกลางเท่า ๆ กับโรงเรียนวัดหนองบัวเพราะอยู่ในกลุ่มโรงเรียนเดียวกัน

โรงเรียนรุ่งพิทยะเปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ชั้นละหนึ่งห้องเรียน ในปีการศึกษา 2523 มีนักเรียนรวมทั้งหมด 152 คน นอกจากนี้ผู้ปกครองหลายคนยังได้นำเด็กก่อนวัยเรียนมาฝากเรียนด้วย ทางโรงเรียนได้จัดให้นั่งเรียนในห้องเดียวกับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และให้ครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ดูแลเด็กก่อนวัยเรียนซึ่งปรากฏว่ามีจำนวนถึง 32 คนด้วย

ปัจจุบันมีครูทั้งหมด 6 คน (รวมทั้งผู้รักษาการณ์ในตำแหน่งครูใหญ่ด้วย) เป็นครูหญิง 5 คน มีครูชายเพียงคนเดียว ครูส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เพราะอยู่ในวัยใกล้เคียงกันคืออยู่ในช่วง 22-30 ปี วุฒิทางการศึกษาของครูในโรงเรียนมีดังนี้ พิเศษมัธยม 5 คน ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง 1 คน มีครูที่กำลังศึกษาต่อระดับปริญญาตรีทางการศึกษา 2 คน ครูมากกว่าครึ่งมีบ้านพักอยู่นอกชุมชนบ้านคลองยาว ทำให้ต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปกลับไม่น้อย ในปีการศึกษา 2523 ได้มีการโอนย้ายครูใหญ่โรงเรียนรุ่งพิทยะคือในตอนปลายเดือนกรกฎาคม ครูเดชาซึ่งเป็นครูใหญ่โรงเรียนรุ่งพิทยะในขณะนั้น และบริหารงานโรงเรียนอย่างเข้มแข็ง ได้รับคำสั่งให้โอนย้ายไปรับตำแหน่งครูใหญ่โรงเรียนอื่น ครูใหญ่คนใหม่ที่ถูกส่งให้โอนจากโรงเรียนอื่นให้มารับตำแหน่งแทนมีเรื่องไม่พอใจกับนายอำเภออยู่และคิดว่าการที่ตนถูกย้ายมาเพราะถูกนายอำเภอกลั่นแกล้ง จึงทำเรื่องขอไปช่วยราชการอำเภ่อื่น ทางอำเภอจึงต้องแต่งตั้งครูวิชณีซึ่งเป็นครูคนหนึ่ง ในโรงเรียนให้เป็นผู้รักษาการณ์ตำแหน่งครูใหญ่ ครูวิชณีอายุ 29 ปี มีประสบการณ์ในการสอนนานที่สุดในโรงเรียนคือ 10 ปี วุฒิการศึกษาปัจจุบันคือพิเศษมัธยม และกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาตรีทางการศึกษา ครูวิชณีเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี ประกอบกับเป็นลูกสะใภ้อดีตกำนันมี ครูในโรงเรียนและชาวบ้านทั่วไปจึงต้องการให้ครูวิชณีได้รับแต่งตั้งเป็นครูใหญ่จริง ๆ ครูวิชณีบริหารงานไม่ค่อยได้เต็มที่นัก เนื่องจากต้องเป็นครูประจำชั้นด้วย

รายชื่อครูโรงเรียนรุ่งพิทยะมีดังนี้

1. ครูวิชณี	(ครูใหญ่, หญิง)	อายุ 29 ปี
2. ครูรัมภา	(หญิง)	อายุ 22 ปี
3. ครูกัลยา	(หญิง)	อายุ 23 ปี
4. ครูเกสร	(หญิง)	อายุ 30 ปี
5. ครูมาลี	(หญิง)	อายุ 23 ปี
6. ครูวิชิต	(ชาย)	อายุ 24 ปี

สภาพการเรียนการสอนและความเป็นไปในแต่ละวันของโรงเรียนรุ่งพิทยะ โดยปกตินักเรียนจะเริ่มทยอยกันมาถึงโรงเรียนตั้งแต่ 7.30 น. ครูที่เป็นครูเวรประจำวันจะมาโรงเรียนก่อนเพื่อนครูคนอื่นคือก่อนโรงเรียนเข้าประมาณ 5-10 นาที เพื่อตีกระดิ่งให้ทันเวลาโรงเรียนเข้าเวลา 8.30 น. ดูแลให้นักเรียนเข้าแถวกลางสนาม เคารพธงชาติ และสวดมนต์หลังจากที่นักเรียนเดินแถวแยกย้ายเข้าห้องเรียนแล้ว นักเรียนที่เป็นเวรประจำวันจะทำความสะอาดห้องเรียนของตน ในระหว่างนี้ครูจะมานั่งคุยกัน อ่านหนังสือพิมพ์ ส่วนครูที่พักอยู่นอกชุมชนและเพิ่งมาถึงจะนั่งพักเหนื่อยจากการเดินทางหรือ รับประทานอาหารเช้าที่ซื้อมาจากตลาด ครูจะเริ่มเข้าสอนประมาณเวลา 9.00 น. โดยใช้เวลาเตรียมการสอนเล็กน้อยในห้องเรียนก่อนเริ่มการสอน โดยทั่วไปครูทุกคนจะใช้วิธีการสอนแบบเก่าคือ บรรยายเนื้อหาตามแบบเรียน อธิบายโดยมีครูเป็นศูนย์กลางแล้วให้เด็กทำแบบฝึกหัด ส่วนครูก็จะนั่งตรวจการบ้านที่นักเรียนส่งไว้บนโต๊ะครูหรือบางคนก็จะออกมาคุยกันเมื่อเด็กเริ่มคุยและเล่นกันเสียงดังมากครูก็จะเข้าไปสอนต่อและให้ทำแบบฝึกหัดใหม่อีก เด็กบางคนยังทำงานเก่าไม่เสร็จ เมื่อครูสอนเรื่องใหม่ต่อก็ยังคงทำงานเก่าอยู่ การเรียนการสอนภาคเช้าจะดำเนินไปจนถึงเวลา 11.30 น.

หยุดพักกลางวัน 1 ชั่วโมง ภาคบ่ายโรงเรียนเข้าเวลา 12.30 น. นักเรียนเข้าแถวหน้าห้องเรียน ครูจะเริ่มเข้าสอน เวลา 13.00 น. หรือกว่านี้ บางครั้งนักเรียนก็จะออกมาถามครูว่าจะให้ทำแบบฝึกหัดต่อหรือเปล่านั้น เด็กบางคน ที่กล้าหน่อยก็จะถามว่า “ครูครับเมื่อไหร่จะเรียนเสียทีล่ะครับ”

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-ประถมศึกษาปีที่ 3 ครูจะหยุดสอนปล่อยเด็กออกมาเล่นตั้งแต่ 14.30 น. โดยเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ครูจะเลิกสอนตั้งแต่ 14.00 น. โดยให้งานนักเรียนนั่งทำเงียบ ๆ เพราะครูต้องเตรียมเดินทางไปเรียนต่อ ภาคค่ำ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึงประถมศึกษาปีที่ 6 มีชั่วโมงกิจกรรมอีก 1 ชั่วโมง แต่ส่วนใหญ่ครูไม่ค่อยได้สอน จะปล่อยให้เด็กเรียนทำการบ้านบ้างหรือลงไปดูแปลงเกษตรบ้าง โรงเรียนเลิกเวลา 15.30 น. ครูจะเป็นคนคุมนักเรียนเข้าแถวก่อนปล่อยกลับบ้าน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สภาพทั่วไปของตำบลเขาไทรและตำบลสระแก้ว อำเภอเขาไทร

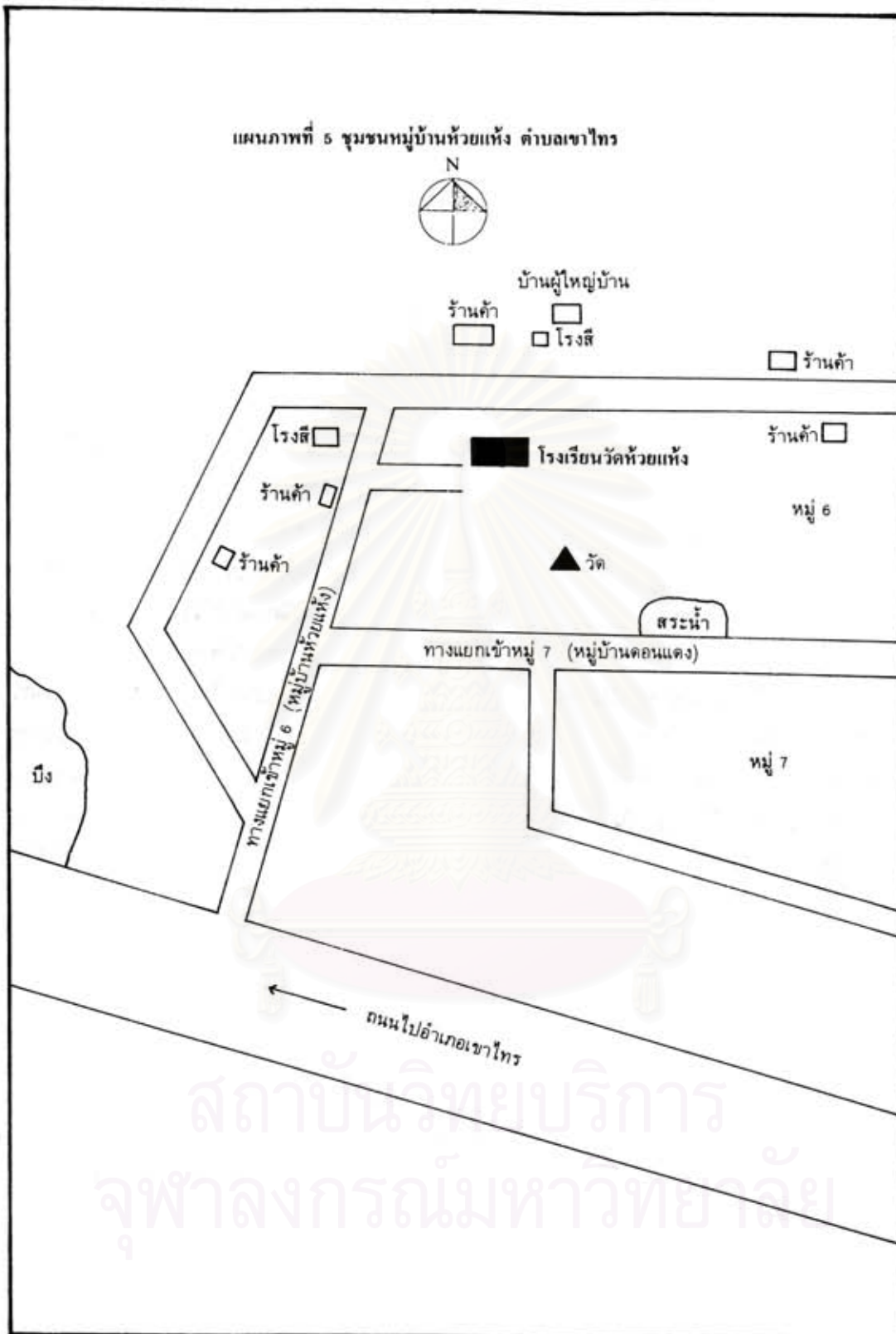
ตำบลเขาไทร และตำบลสระแก้ว อำเภอเขาไทร ตั้งอยู่ในจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่กว้างใหญ่มากพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นภูเขาและหุบเขาเป็นจำนวนมาก ร่องลงมาเป็นที่ราบลุ่ม มีลำน้ำสาขาต่าง ๆ มาบรรจบกัน พื้นที่บางแห่งมีน้ำแช่ขังในบางฤดู การระบายน้ำไม่ดี ดินเป็นดินตะกอน ลุ่มแม่น้ำที่มีความอุดมค่อนข้างสูง สำหรับพื้นที่ของตำบลเขาไทรนั้น มีลักษณะเป็นที่ราบสูงและมีหุบเขา โดยรอบส่วนใหญ่เป็นป่าโปร่ง ดินเป็นดินร่วนปนทราย ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ทำนาและรับจ้างทางการเกษตร สภาพการตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และกระจายตามแนวยาวของถนน ในเขตตำบลเขาไทร มีสถานีนอนามัย 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 14 โรงเรียน ซึ่งอยู่ในกลุ่มโรงเรียนเดียวกันหมด ไฟฟ้าและน้ำประปายังเข้าไปไม่ถึงทุกหมู่บ้าน สำหรับน้ำเพื่ออุปโภคและบริโภคนั้น เป็นปัญหามากสำหรับชาวบ้านในตำบลนี้เพราะไม่มีแม่น้ำลำคลองไหลผ่าน ในบางหมู่บ้านมีเพียงสระน้ำขุด ซึ่งมีน้ำขังอยู่น้อยมาก และชุมชนเป็นสีน้ำตาล แต่ชาวบ้านก็ได้ใช้น้ำในสระนี้ ต้ม กิน และอาบ ในช่วงเดือนเมษายนและเดือนพฤษภาคมของทุกปีอากาศจะร้อน และแห้งแล้งมาก ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทำให้ชาวบ้านอดน้ำ บางครั้งต้องเดินทางออกไปหาน้ำตามแหล่งต่าง ๆ ที่อยู่ไกลออกไป

สำหรับพื้นที่ของตำบลสระแก้วนั้น มีลักษณะเป็นภูเขา โดยรอบเป็นป่าพุ่ม ไม่ค่อยมีไม้ยืนต้น ดินเป็นดินร่วนปนทราย ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 8 หมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ ทำนาและรับจ้าง สภาพการตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และกระจายตามลำน้ำเพียงส่วนน้อยที่อยู่กระจัดกระจาย ในเขตตำบลสระแก้วมีสถานีนอนามัย 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 2 โรงเรียน ไฟฟ้าเริ่มเข้าสู่หมู่บ้านต่าง ๆ ในปี 2524 แต่ก็ยังไม่ทั่วถึง ส่วนน้ำประปานั้นไม่มีและเป็นปัญหาเช่นเดียวกับตำบลเขาไทร

จากทางหลวงจังหวัด มีถนนลาดยางแยกไปสู่อำเภอเขาไทรเป็นระยะทาง 84 กิโลเมตร ก็จะถึงที่ทำการอำเภอเขาไทร จากนั้นเดินทางไปตามทางลูกรังโดยรถยนต์ต่อไปอีก 4 กิโลเมตรก็จะถึงชุมชนบ้านห้วยแห้ง ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ส่วนชุมชนบ้านสระแก้ว ที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดสระแก้ว อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเขาไทร เป็นระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร

บ้านห้วยแห้ง

ชุมชนบ้านห้วยแห้งมีพื้นที่ทั้งหมด 314 ไร่ บริเวณรอบนอกของหมู่บ้านในรัศมีราว 10 กิโลเมตรจะถูกหักร้างทางพงทำไร่ ทำนา บริเวณรอบในจะปลูกบ้านพัก รวมแล้ว 180 หลังคาเรือน ลักษณะอยู่รวม ๆ กัน กลางหมู่บ้าน แต่มีอีกราว 14 หลังคาเรือนที่อยู่ห่างออกไป ชาวบ้านเรียกบ้านกลุ่มนี้ว่า "บ้านเนิน" (ดูแผนภาพที่ 5 ประกอบ) คิดรวมแล้วหมู่บ้านนี้มีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 832 คน เป็นชาย 420 คน และหญิง 412 คน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นประชากรที่อยู่ในช่วงอายุ 0-14 ปี ประมาณ 480 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 57.69 ของประชากรทั้งหมด ลักษณะบ้านส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ ตัวบ้านอยู่ข้างบน ได้ถุนบ้านใช้เป็นที่พักผ่อนสำหรับทำนา และ

เลี้ยงสัตว์ บนบ้านก็จะเป็นที่โล่ง ๆ มีสองระดับไม่มีประตูกัน ระดับต่ำเป็นที่กินข้าว ทำครัวและนั่งเล่น ส่วนระดับสูงกว่าจะเป็นที่นอน ไฟฟ้าและน้ำประปายังเข้าไปไม่ถึงหมู่บ้าน ตอนกลางคืนชาวบ้านจะใช้ตะเกียงลานที่ใช้ น้ำมันก๊าดดวงเล็ก ๆ จุดเพื่อให้เกิดแสงสว่าง แหล่งน้ำของชาวบ้านคือสระน้ำขุด 3 สระ แต่ปัจจุบันชาวบ้านใช้น้ำในสระเหล่านี้ได้เพียงสระเดียว เพราะสระที่เหลือนั้นขื้นและน้ำในสระเน่า น้ำในสระที่ชาวบ้านใช้อยู่นั้นก็ขุ่นจนเป็นสีน้ำตาล ถ้าน้ำในสระนี้แห้งชาวบ้านก็ต้องไปหาน้ำจากหมู่บ้านอื่นมาใช้ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 7-8 กิโลเมตร สภาพแห้งแล้งนี้เป็นปัญหาใหญ่ของหมู่บ้าน

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือทำไร่ทำนา แต่เนื่องจากสภาพที่แห้งแล้งขาดแคลนน้ำ ประกอบกับชนิดของดินที่ใช้เพาะปลูกเป็นดินโคลน ซึ่งมีคุณภาพต่ำและยังขาดการปรับปรุงดูแลคุณภาพของดิน จึงทำให้ชาวบ้านหันไปประกอบอาชีพรองกันมาก คืออาชีพรับจ้างทางการเกษตรในท้องถิ่นอื่น โดยเฉพาะในภาคกลาง เช่น ทำไร่มัน ขุดมัน ดำนา เก็บเกี่ยวข้าว เป็นต้น โดยทั่วไปนั้นชาวบ้านมิได้มีเพียงอาชีพเดียว ชาวบ้านจะประกอบอาชีพ 2-3 อาชีพควบคู่กันไป โดยเฉพาะอาชีพทำไร่ ทำนากับรับจ้าง รายได้ส่วนใหญ่มาจากผลผลิตด้านการเกษตรและรับจ้าง รายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตจะได้เป็นก้อน แต่ก็หมดไปกับการใช้หนี้ที่กู้มาเมื่อตอนลงทุนทำ หรือไม่ก็จะถูกใช้ไปในการลงทุนทำรุ่นต่อ จะเหลือใช้ในครัวเรือนไม่มากนัก รายได้ที่นำมาใช้จ่ายประจำวันส่วนใหญ่จะเป็นรายได้จากการรับจ้าง จากการเก็บข้อมูล 2524 พบว่าชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยต่อปี 22,630 บาท/ ครัวเรือน โดยแยกเป็นรายได้ทางด้านการเกษตร (จากผลผลิตและรับจ้างการเกษตร) ประมาณร้อยละ 70 ของรายได้ทั้งหมด ส่วนรายได้ที่มีใช้การเกษตร (เช่น ขายของ รับราชการ เป็นต้น) ประมาณร้อยละ 30 ของรายได้ทั้งหมด สำหรับรายจ่ายส่วนใหญ่จะหนักไปในด้านรายจ่ายในครัวเรือน เช่น ค่าอาหาร เสื้อผ้า ฯลฯ กับรายจ่ายในทางการเกษตร เช่น ค่าพันธุ์พืช ค่าจ้างแรงงานประมาณร้อยละ 53.85 ของรายจ่ายทั้งหมด รองลงมาเป็นรายจ่ายทางด้านการเกษตร ประมาณร้อยละ 25 นอกนั้นเป็นรายจ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าสินสอด บวชลูก ทำบุญบ้าน และอันดับสุดท้ายเป็นรายจ่ายทางด้านการศึกษา คิดเป็นเพียงร้อยละ 5.05 ของรายจ่ายทั้งหมด โดยทั่ว ๆ ไปแล้วชาวบ้านไม่ถึงกับอดอยาก แต่ก็ต้องดิ้นรนอย่างมาก ถ้าหยุดงานวันใดก็จะมีเงินใช้ในวันนั้น การใช้จ่ายเป็นไปอย่างประหยัดที่สุด มีรายจ่ายที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือรายจ่ายค่าเหล้าซึ่งเป็นจำนวนเงินไม่น้อย ชาวบ้านมิได้พิจารณาว่าเป็นความสิ้นเปลือง นิยมดื่มเป็นประจำทุกวัน มีทั้งเหล้าที่ดื่มในท้องถิ่นและเหล้าจากโรงงานสุรา

ด้านโภชนาการ ชาวบ้านส่วนใหญ่ฐานะอยู่ในสภาพหาเช้ากินค่ำ ดังนั้นการบริโภคเป็นเพียงกินอิ่มท้องอาหารที่บริโภคจะเป็นข้าวคลุกน้ำพริก ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงคุณค่าของอาหารแล้วเรียกได้ว่ามีประโยชน์ต่อร่างกายน้อย ในกรณีที่เจ็บป่วย ถ้าป่วยไม่มากชาวบ้านจะปล่อยให้หายเอง แต่ถ้าป่วยจนมีอาการปรากฏออกมาจะใช้วิธีการเป่าน้ำมันดี ใช้คาถาซึ่งก็ได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลบ้าง นอกจากนี้ก็มีการซื้อยาชุดประจำบ้าน ถ้ามีอาการมากจริง ๆ ถึงจะไปโรงพยาบาล

ด้านการสื่อสาร และคมนาคม การติดต่อภายในหมู่บ้านนั้นชาวบ้านจะใช้วิธีเดิน ถ้าระหว่างหมู่บ้านนิยมใช้จักรยาน รถโดยสารสองแถว และเดิน การเดินทางไปอำเภอหรือตลาดนั้นจะมีรถสองแถววิ่งผ่านไปมา

ในช่วงเช้า เย็น ส่วนกลางวันมีรถวิ่งน้อยมาก แต่ชาวบ้านจะเดินทางเข้าเมืองประมาณเดือนละ 2-3 ครั้ง เพราะในหมู่บ้านมีร้านค้าขายของชำและของเบ็ดเตล็ดทั่วไป โดยทั่วไปชาวบ้านจะอาศัยของที่หาได้เอง เช่น ขุดหน่อไม้ ขุดมัน หรือพืชผักสดที่พอหาได้ เกี่ยวกับการสื่อสารนั้น ในหมู่บ้านมีเครื่องรับโทรทัศน์ 3 เครื่อง ส่วนวิทยุมีทั่วไปทุกครัวเรือน

ในด้านผู้นำของชุมชน ผู้นำอย่างเป็นทางการ คือ กำนัน และผู้ใหญ่บ้านนั้น บทบาทของผู้ใหญ่จะหนักไปทางช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ ร่วมงานบุญประเพณี มากกว่าบทบาททางการที่เน้นในเรื่องการพัฒนาชนบท ส่วนกำนันนั้นในแง่บทบาทไม่ปรากฏชัดเท่าผู้ใหญ่ แต่ชาวบ้านก็รู้จักกันอย่างทั่วถึง สำหรับนายอำเภอหรือเจ้าหน้าที่ส่วนกลางเกือบจะไม่มีบทบาทใด ๆ นอกจากเป็นไปในลักษณะส่งงาน หรือขอความร่วมมือโดยผ่านทางสภาตำบล ถ้าจะหาผู้นำไม่เป็นทางการหมู่บ้านนี้แทบจะไม่มีผู้นำที่ไม่เป็นทางการเลย ครูและครูใหญ่นั้นส่วนใหญ่พักอยู่นอกหมู่บ้าน ทำให้ขาดความสนิทสนมกับชาวบ้าน และครูที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจะเป็นครูเด็ก ๆ ที่มีภาระครอบครัวต้องรับผิดชอบทั้งสิ้น และในด้านผู้นำทางศาสนา เจ้าอาวาสก็ชรามากแล้วและป่วยบ่อย ประกอบกับพระมีน้อยจึงไม่ค่อยมีบทบาท

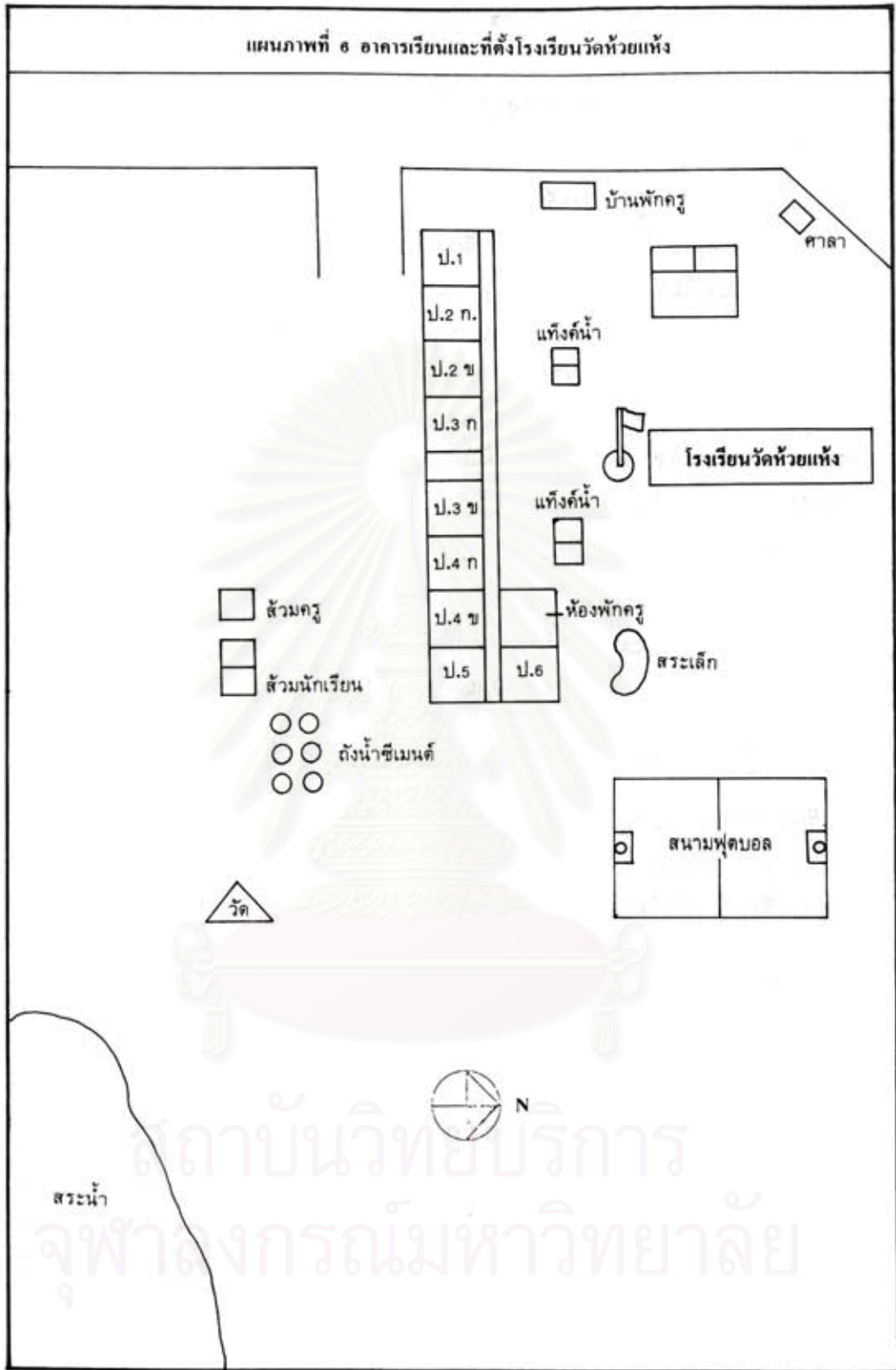
ด้านค่านิยม ประเพณี และวัฒนธรรมนั้น ชาวบ้านยังมีพิธีหรือความเชื่อต่าง ๆ อีกมาก เช่น เมื่อเกิดภาวะแห้งแล้ง จะมีพิธีทำบุญต่อชะตาบ้าน ซึ่งทำกันตรงทางแยกใจกลางของหมู่บ้าน นอกจากนี้ก็มีพิธีการเมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนา และมีความเชื่อต่าง ๆ อีกมาก เช่น การนำบุตรหลานไปเข้าเรียนในวันแรกต้องให้ตรงกับวันพฤหัสบดีซึ่งเป็นวันครู การตัดผมต้องไม่ตรงกับวันเกิด เป็นต้น

โรงเรียนวัดห้วยแห้ง

โรงเรียนวัดห้วยแห้งเดิมเป็นโรงเรียนราษฎร์ อาศัยศาลาวัดเป็นสถานที่เรียนต่อมาปี 2480 โอนเป็นของรัฐบาล ต่อมาท่านพระครูเจ้าคณะกับศึกษาธิการอำเภอได้สละทรัพย์สินและขอบริจาคเงินจากชาวบ้านปลูกเป็นอาคารถาวร และแล้วเสร็จแต่ยังไม่สมบูรณ์ในปี 2495 ต่อมาได้เงินสมทบจากจังหวัดจึงเสร็จสมบูรณ์ เปิดดำเนินการสอนในปี 2497 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (26 ปี) ในปี 2519 ทางโรงเรียนได้ขอขยายการศึกษาภาคบังคับจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ถึงปี 2521 เปลี่ยนแปลงระบบการประถมศึกษาเป็น 6 ปี โรงเรียนนี้ตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน ลักษณะอาคารเรียนเป็นรูปมูมฉาก ประกอบด้วยอาคารเรียน 3 หลัง บ้านพักครู 1 หลัง และห้องส้วม 3 หลัง ยังไม่มีห้องสมุด และห้องพักครูที่มีอยู่ถูกแบ่งครึ่งเป็นห้องพยาบาลด้วย (ดูแผนภาพที่ 6)

ในปีการศึกษา 2523 โรงเรียนได้รับงบประมาณเป็นเงิน 265,175 บาท (ไม่คิดรวมงบลงทุนที่ได้เป็นค่าก่อสร้าง) นอกจากนี้โรงเรียนยังได้รับเงินอุดหนุนนอกงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ คือ เงินจากสภาตำบล เงินบริจาค เงินบำรุงการศึกษา ค่าเช่าอาคารสถานที่ รวมเป็นเงินช่วยเหลือทั้งสิ้น 3,337 บาท เมื่อนำเงินส่วนนี้ไปเทียบกับเงินงบประมาณแผ่นดินจะเห็นว่าเป็นจำนวนเงินซึ่งไม่มากนัก แต่โรงเรียนได้อาศัยเงินส่วนนี้ในการทำกิจกรรม หรือพัฒนาโรงเรียนตลอดจนซ่อมแซมอาคาร ฯลฯ

แผนภาพที่ ๘ อาคารเรียนและที่ตั้งโรงเรียนวัดห้วยแห้ง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำหรับสื่อการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ทางโรงเรียนได้รับจากส่วนกลางไม่พอเพียงกับความ ต้องการของเด็กนักเรียน โดยเฉพาะแบบเรียนเป็นปัญหามาก เนื่องจากการจัดส่งแบบเรียนของระดับเหนือ โรงเรียนเป็นไปอย่างล่าช้า แบบเรียนที่ส่งมาไม่สอดคล้องกับคู่มือและแผนการสอนของครู ครูขาดการสำรวจ และประสานงานในการยืมแบบเรียนของนักเรียนและแบบเรียนชำรุด จากสาเหตุดังกล่าวทำให้สรุปได้ว่า แบบเรียนไม่ได้รับการนำไปใช้หรือไม่คุ้มค่า นอกจากแบบเรียนแล้วพบว่าสื่อการเรียนการสอนอย่างอื่น ๆ เช่น แผนที่ ลูกโลก เครื่องชั่ง ตวง วัด เป็นต้น ไม่ได้ถูกนำมาใช้ ในส่วนของเครื่องกีฬา และเครื่องดนตรี เครื่อง กีฬามีน้อยเด็กใช้กันมากและเสียเร็ว ส่วนเครื่องดนตรีที่ได้รับแจกจากองค์การยูนิเซฟนั้นเป็นเครื่องดนตรี ตะวันตก โรงเรียนไม่ค่อยได้ใช้ แต่ทางโรงเรียนอยากได้เครื่องดนตรีไทย เพราะมีวิทยากรในท้องถิ่นที่จะช่วย สอนได้ และเป็นที่น่าสนใจของนักเรียน ในส่วนของสื่อการเรียนการสอนที่ครูจัดทำขึ้นเองนั้นมีน้อยมาก หรือเรียก ได้ว่าเกือบไม่มีเลย

โรงเรียนวัดห้วยแห้งเปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 6 ในปีการศึกษา 2523 มีครูจำนวนทั้งสิ้น 9 คน และจำนวนนักเรียนรวมทั้งสิ้น 276 คน ครูใหญ่คนปัจจุบันคือ ครูประณีต อายุ 52 ปี เป็นคนอำเภอนี้ โดยกำเนิด อยู่ในตำแหน่งนี้มาได้ 6 ปี มีวุฒิทางการศึกษาคือ พิเศษมัธยม ในปี 2523 ครูใหญ่ยังดำรงตำแหน่ง เลขาสภาตำบล งานที่ครูใหญ่ถือเป็นงานหลักคือ งานที่ไปช่วยในอำเภอ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาในการบริหารงาน โรงเรียนของครูใหญ่ นอกจากนี้โรงเรียนยังมีครูอื่นอีก 8 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 6 คน ครูส่วนใหญ่มีภูมิลำเนา อยู่ในถิ่นนี้ มีวุฒิทางการศึกษาส่วนใหญ่จบระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3-4 และต่อประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา สอบเทียบได้วุฒิ พิเศษมัธยม (พม.) มีอายุอยู่ในช่วง 25-34 ปี และมีประสบการณ์ในการสอนตั้งแต่เริ่มสอน ไปจนถึง 39 ปี สำหรับระยะเวลาที่สอนในโรงเรียนวัดห้วยแห้งมีตั้งแต่ 1 ปี ถึง 8 ปี มีรายได้จากเงินเดือนในอัตรา 2,465-4,815 บาท ด้านที่พักอาศัยมีครูพักอยู่ในหมู่บ้านเพียง 4 คน จากครูทั้งหมด 9 คน

รายชื่อครูโรงเรียนวัดห้วยแห้ง มีดังนี้

1. ครูประณีต	(ครูใหญ่, ชาย)	อายุ 30 ปี
2. ครูนันทา	(หญิง)	อายุ 33 ปี
3. ครูสมคิด	(หญิง)	อายุ 32 ปี
4. ครูสุรชัย	(ชาย)	อายุ 58 ปี
5. ครูบุปผา	(หญิง)	อายุ 32 ปี
6. ครูโฉมฉาย	(หญิง)	อายุ 34 ปี
7. ครูสุภา	(หญิง)	อายุ 26 ปี
8. ครูประคอง	(หญิง)	อายุ 25 ปี
9. ครูโกวิท	(ชาย)	อายุ 26 ปี

สภาพการเรียนการสอนและความเป็นไปในแต่ละวันของโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ในระหว่างเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม 2523 เป็นช่วงที่โรงเรียนมีครูไม่ครบชั้นนั้น หลังจากที่ครูเวรตีระฆังสัญญาณแล้ว นักเรียนเข้าแถวเคารพธงชาติ ปกติครูใหญ่จะเป็นผู้บรมเด็กหน้าเสาธง ถ้าครูใหญ่ไม่อยู่ ครูเวรจะบรมเด็กแทน ประมาณ 10-15 นาที เมื่อเข้าห้องเรียนแล้ว เด็กต้องทำความสะอาดห้องเรียนก่อน ครูจะเข้าสอนประมาณ 9.30 น. จนถึงเวลา 11.30 น. หลังจากนั้นจะปล่อยให้เด็กเล่นอยู่ในห้องจนถึงเวลาปล่อยพักกลางวันเวลา 11.50 น. การเรียนการสอนภาคบ่ายเริ่มเวลา 13.30 น. จนถึง 14.30 น. แล้วครูจะปล่อยให้เด็กเล่นจนถึง 15.30 น. จึงปล่อยกลับบ้าน รวมเวลาที่มีการเรียนการสอนในแต่ละวันประมาณวันละ 3 ชั่วโมง ส่วนตั้งแต่เดือนกันยายน 2523-กุมภาพันธ์ 2524 เป็นช่วงที่ครูครบชั้น การสอนของครูในตอนเช้าจะเริ่มตั้งแต่ 9.30-12.00 น. ภาคบ่ายเริ่มเวลา 13.00-15.00 น. แล้วจึงปล่อยนักเรียนออกมาเล่นนอกห้องเรียน และปล่อยกลับบ้านเวลา 15.30 น. รวมเวลาที่มีการเรียนการสอนวันละประมาณ 5 ชั่วโมง แต่ไม่ว่าจะเป็นในระยที่มีครูครบชั้นหรือไม่ก็ตาม สภาพการเรียนการสอนจะคล้าย ๆ กัน คือ ในระดับประถมปลาย ชั้นประถมปีที่ 4-ประถมปีที่ 6 จะสอนตามตารางสอนแต่ส่วนใหญ่จะเป็นวิชาหลัก เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิ-ประวัติศาสตร์ หน้าที่-ศีลธรรม สุขศึกษา ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ส่วนวิชาเสริม เช่น พลศึกษา ลูกเสือ-อนุชาต ไม่ได้สอน คงนำวิชาหลักมาสอนแทน ส่วนใหญ่เริ่มจากการนำเข้าสู่บทเรียนโดยกล่าวท้าวความถึง “การบ้าน” หรือพูดว่า “เมื่อวานเราเรียนเรื่อง... ไปแล้ววันนี้จะต่อเรื่อง...” ส่วนชั้นประถมปีที่ 1-ประถมปีที่ 3 จะเริ่มโดยการทวน “อ่านไทย” แล้วจึงเริ่มสอนเลขภาคเช้า ซึ่งจะเริ่มจากการให้เด็กอ่านโจทย์แล้วครูทำตัวอย่างให้ดูบนกระดาน อธิบายไปที่ละขั้นแล้วจึงสั่งทำแบบฝึกหัด ถ้าครูยังอยู่ในห้องเรียนเสียงของเด็กก็จะเจิบหนอย แต่ส่วนใหญ่ครูมักจะออกไปคุยกันนอกห้อง ครูบางคนนำยามาบรรจุของเตรียมไว้ขาย ครูบางคนกลับไปดูลูกที่บ้านพักครู เด็กที่ทำงานทันทีส่วนใหญ่เป็นเด็กที่เรียนดี นอกนั้นทำบ้าง เล่นบ้าง ที่ไม่ทำเลยก็มีไม่น้อย ครูจะกลับเข้าห้องราว 11.00 น. รอให้เด็กทำงานให้เสร็จเป็นส่วนใหญ่ แล้วครูจะเฉลยโดยให้เด็กตรวจกันเอง นาน ๆ ครูจึงจะเรียกมาตรวจเองสักครั้ง

บ้านสระแก้ว

ชุมชนบ้านสระแก้วมีพื้นที่ทั้งหมด 350 ไร่ มีจำนวน 110 ครัวเรือน ซึ่งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (ดูแผนภาพที่ 7) มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 615 คน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นประชากรที่อยู่ในช่วงอายุ 0-14 ปี ประมาณ 266 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 43.25 ของประชากรทั้งหมด จากการสำรวจครอบครัวในหมู่บ้านสระแก้ว พบว่าโดยเฉลี่ยแต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกประมาณ 7 คน เป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานประมาณ 4 คน อยู่ในวัยเรียนประมาณ 2 คน สภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านจะแห้งแล้ง พื้นที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินเค็ม มีที่นาอยู่ใกล้และล้อมรอบหมู่บ้านส่วนที่ไร่นั้นจะอยู่ไกลออกไปประมาณ 5 กิโลเมตรขึ้นไป ไฟฟ้าเริ่มเข้าสู่หมู่บ้านราวปลายปี 2524 ส่วนน้ำประปานั้นยังไม่มี ยังคงใช้น้ำในห้วยกุดสวย ซึ่งจะไหลผ่านทางด้านเหนือของหมู่บ้าน แต่ในฤดูแล้งน้ำในห้วยจะเค็มกร่อยและสกปรก แต่ชาวบ้านก็ยังคงใช้กันอยู่เนื่องจากความกันดารและแห้งแล้ง นอกจากนั้นบ้านสระแก้วยังได้ขุดสระของหมู่บ้านเองโดยเมื่อถึงฤดูน้ำหลากก็จะสูบน้ำจากห้วยดังกล่าวมาเก็บไว้ เพื่อใช้บริโภค อุปโภค

จากการเก็บข้อมูลในปี 2524 ปรากฏว่ารายได้โดยเฉลี่ยของครัวเรือนต่อปี คิดเป็นเงินประมาณ 28,070 บาท และรายจ่ายโดยเฉลี่ยประมาณ 21,140 บาท และพบว่าลักษณะส่วนใหญ่ของรายได้ รายจ่ายเป็นเช่นเดียวกันกับบ้านห้วยแห้ง

สำหรับการประกอบอาชีพของชาวบ้าน สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไป การคมนาคมและความเชื่อต่าง ๆ มีสภาพคล้ายคลึงบ้านห้วยแห้ง ส่วนด้านผู้นำในชุมชนนั้น กำหนดไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน เพราะเป็นคนที่มีความผิดกฎหมาย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าส่วนรวม ผู้ใหญ่บ้านจะมีบทบาทมากกว่า เนื่องจากเป็นคนกล้าพูด กล้าทำ เป็นผู้นำชาวบ้านในหลายเรื่อง เช่น สร้างโรงเรียน ถนน สะพาน เป็นต้น สำหรับผู้นำที่ชาวบ้านเชื่อถือคือ มหาใหญ่ ซึ่งเป็นญาติของผู้ใหญ่ เป็นผู้ที่ชาวบ้านนับถือและไว้วางใจมาก และเป็นผู้ชักชวนให้ชาวบ้านร่วมใจกันสร้างโบสถ์วัดสระแก้ว ชาวบ้านภาคภูมิใจในโบสถ์นี้มาก และหวังว่าจะเป็นโบสถ์ที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอ ปัจจุบันนี้ยังสร้างไม่เสร็จ เนื่องจากต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก คือประมาณ 3,700,000 บาท ขณะนี้ลงทุนไปแล้ว 700,000 บาท

โรงเรียนสระแก้ว

โรงเรียนสระแก้วเริ่มตั้งในปี 2498 โดยใช้ศาลาวัดเป็นอาคารเรียน ทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปี 2508 ทางโรงเรียนได้รับงบประมาณจากทางราชการก่อสร้างอาคารเรียนเป็นอาคารไม้ 2 ชั้น 8 ห้องเรียน ในปี 2520 โรงเรียนได้รับงบประมาณจากสภาตำบลเพื่อปรับปรุงซ่อมแซมอาคารเรียน ต่อมาปี 2521 โรงเรียนได้ขยายชั้นเรียน ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ด้านที่ตั้งนั้น โรงเรียนตั้งอยู่ในบ้านสระแก้วซึ่งไม่ได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนเท่าที่ควร มีเด็กนักเรียนจากหมู่บ้านอื่นอีก 3 หมู่บ้านมาเรียนด้วย อาคารเรียนเป็นอาคารไม้ 2 ชั้น 1 หลัง บ้านพักครู 1 หลัง และห้องส้วม 2 หลัง ๆ ละ 2 ห้อง ยังไม่มีห้องสมุด และห้องเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ถูกแบ่งเป็นห้องพักครู และห้องพยาบาล (ดูแผนภาพที่ 8 ประกอบ)

ในปีการศึกษา 2523 โรงเรียนได้รับงบประมาณเป็นเงิน 290,464 บาท (ไม่คิดรวมงบลงทุนที่ได้เป็นค่าก่อสร้าง) นอกจากนี้โรงเรียนยังได้รับเงินอุดหนุนนอกงบประมาณจากแหล่งต่าง ๆ คือเงินบริจาค สิ่งของเงินบำรุงการศึกษา ค่าเช่าสถานที่ รวมเป็นเงินช่วยเหลือทั้งสิ้น 4,830 บาท เงินจำนวนนี้ส่วนใหญ่นำมาจัดซื้อวัสดุสำนักงาน และเป็นค่าก่อสร้างซ่อมแซม ซึ่งสามารถเบิกจ่ายได้คล่องตัวกว่าขออนุมัติงบประมาณ ด้านสื่อการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ นั้น ทางโรงเรียนได้รับแจกจากส่วนกลาง และประสบปัญหาเช่นเดียวกับโรงเรียนวัดห้วยแห้ง

โรงเรียนสระแก้วเปิดสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-ประถมศึกษาปีที่ 6 โดยเปิดสอนชั้น ป.1-ป.4 ชั้นละ 2 ห้อง ป.5 และ ป.6 นั้นเปิดสอนชั้นละ 1 ห้องเรียน ในปีการศึกษา 2523 มีนักเรียนรวมทั้งสิ้น 271 คน นอกจากนี้ผู้ปกครองยังได้นำเด็กเล็กก่อนวัยเรียนมาฝากเรียนด้วยซึ่งทางโรงเรียนได้จัดให้นั่งเรียนในห้องเดียวกับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และให้ครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ดูแลเด็กก่อนวัยเรียนซึ่งมีจำนวนรวม 10 คนด้วย

แผนภาพที่ 8 อาคารเรียนและที่ตั้งโรงเรียนสระแก้ว

(ข้อมูลสารสนเทศ) : ศึกษารูป

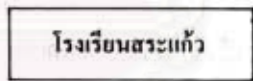
สภาดำบล

แท็งค์น้ำ

โรงเรียนสระแก้ว

เด็กเล็ก
และ ป.1 ก

ป.1 ข ป.2 ก-ข ป.3 ก

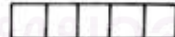
(ชั้นล่าง)

บ้านพักครู

ห้องพักครู
ป.6 ป.5 ป.4 ก-ข ป.3 ข

(ชั้นบน)

สวน

ปี 2523 นี้โรงเรียนสระแก้วมีครูใหญ่ 2 คนคือ ครูประสพ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งในช่วงเทอมต้นและต้นเทอมกลาง แล้วอายุครบเกษียณ ต่อมาครูสมชาย ซึ่งมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยครูใหญ่เดิมขึ้นเป็นครูใหญ่สืบแทน ครูประสพ อายุ 60 ปี เป็นคนอำเภอนี้โดยกำเนิด อยู่ในตำแหน่งนี้มาได้ 5 ปี จนเกษียณอายุ ครูสมชายอายุ 27 ปี เป็นคนภาคกลาง มีวุฒิทางการศึกษา คือพิเศษครูมัธยม ปัจจุบันกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาตรี ตั้งแต่เป็นครูใหญ่ ครูสมชายจะพักที่ตลาดในอำเภอในวันราชการ ส่วนวันเสาร์-อาทิตย์จะกลับไปบ้านซึ่งอยู่ต่างอำเภอ นอกจากนี้ครูสมชายเป็นครูที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าครูคนอื่น ๆ เพราะมีไร่อยู่ถึง 200 ไร่ และมีรถโตของตนเองด้วย นอกจากนี้ในโรงเรียนมีครูอื่นอีก 8 คน เป็นชาย 7 คน และหญิง 1 คน ครูส่วนใหญ่อยู่ในวัยหนุ่มสาว คือประมาณ 25 ปี ส่วนใหญ่ครูมีวุฒิ ป.กศ.สูง และ ป.กศ. ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ทางการสอนไม่เกิน 3 ปี มีรายได้จากเงินเดือนในอัตรา 2,465-4,815 บาท ด้านที่พักอาศัยนั้น ครู 5 คนพักในหมู่บ้าน และอีก 5 คนพักนอกหมู่บ้าน และมีครูที่กำลังศึกษาต่อ 5 คน จากครูทั้งหมด 10 คน

รายชื่อครูโรงเรียนวัดสระแก้วมีดังนี้

1. ครูประสพ	(ครูใหญ่, ชาย)	อายุ 60 ปี
2. ครูสมชาย	(ชาย)	อายุ 27 ปี
3. ครูบุญสม	(ชาย)	อายุ 27 ปี
4. ครูสว่าง	(หญิง)	อายุ 28 ปี
5. ครูธีรเมศ	(ชาย)	อายุ 22 ปี
6. ครูสม	(ชาย)	อายุ 24 ปี
7. ครูสมยศ	(ชาย)	อายุ 25 ปี
8. ครูพิสิฐ	(ชาย)	อายุ 22 ปี
9. ครูทิน	(ชาย)	อายุ 22 ปี
10. ครูนอม	(ชาย)	อายุ 24 ปี

สภาพการเรียนการสอนและความเป็นไปในแต่ละวันของ โรงเรียนสระแก้ว โดยปกติ นักเรียนจะเริ่มทยอยกันมาถึงโรงเรียนตั้งแต่เวลา 7.15 น. และพอเวลาประมาณ 7.30 น. นักเรียนส่วนใหญ่ก็จะมาถึงโรงเรียนแล้ว นักเรียนที่มาถึงจะวิ่งเล่นในสนามบ้าง ทำเวรบ้าง รดน้ำต้นไม้ คายหญ้า ส่วนครูเวรประจำวันจะมาโรงเรียนก่อนเพื่อนครูคนอื่น เนื่องจากต้องมาดูแลนักเรียนทำเวร และตีระฆังเรียกนักเรียนเข้าแถว เวลา 8.45 น. อบรมเด็กหน้าเสาธง หลังจากปล่อยเด็กเข้าห้องเรียนแล้ว ครูเวรจะเดินสำรวจจำนวนเด็กตามห้องเรียนเพื่อบันทึกในสมุดสถิตินักเรียน ส่วนครูคนอื่น ๆ นั้น ในสมัยที่ครูประสพเป็นครูใหญ่นั้นจะมากันเข้า แต่ในสมัยที่ครูสมชายเป็นครูใหญ่ ครูจะมากันทันเวลาโรงเรียนเข้าพอดี ครูจะเริ่มเข้าห้องสอนเวลาประมาณ 9.00 น. มีการเตรียมการสอนเล็กน้อยประมาณ 10-15 นาที ก่อนสอนวิชานั้น ๆ โดยศึกษาจากแบบเรียนและคู่มือการสอนสำหรับครูที่สอนหลักสูตรใหม่ ส่วนครูที่มีประสบการณ์มาก สอนมานานจะไม่มีเตรียมการสอนอาศัยความเคยชินในเนื้อหาที่สอนมานาน สำหรับชั้นประถมต้น ครูจะไม่มีการจัดตารางสอนแบบตายตัว จะใช้วิธีการยืดหยุ่นโดยขึ้นกับความต้องการของเด็กเป็นสำคัญ เมื่อสอนเสร็จครูมักจะมีแบบฝึกหัด ครูจะรอให้

เด็กทำให้เสร็จ นำมาส่งและตรวจในชั่วโมงแล้วจึงจะเปลี่ยนวิชาเรียน สำหรับชั้นประถมปลายจะแบ่งการเรียนการสอนเป็น 2 ช่วง คือ เช้า และบ่าย เด็กชั้นประถมปลายมักจะได้เรียนวันละประมาณ 2 วิชา คือ เช้า 1 วิชา บ่าย 1 วิชา ในบางครั้งก็จะมีครูเข้าสอน ให้นักเรียนควบคุมกันเอง ให้อ่านหนังสือเรียนบ้าง จดงานบ้าง หรือทำการบ้านบ้าง ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้จะมีบ่อยครั้งในช่วงที่ครูไม่ครบชั้นเรียน หรือครูใหญ่ไม่อยู่ ครูคนอื่น ๆ จะมาทำงานอย่างอื่น หรือนั่งอ่านหนังสือ หรือนั่งหลับในห้องพักครูบ้าง ครูเวรจะมีหน้าที่ตีระฆังพักเที่ยง เวลา 12.00 น. และการเรียนช่วงบ่ายจะเริ่มเวลา 13.00 น. โรงเรียนเลิกเวลา 15.30 น. แต่ครูมักจะเลิกสอนปล่อยให้เด็กเล่นกันบ้าง หรือ ทำการบ้านตั้งแต่เวลาประมาณ 15.00 น.

สรุป

ข้อมูลในบทนี้เป็นสภาพทั่วไปของชุมชนทั้งสี่แห่งและโรงเรียนประถมศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนดังกล่าว สองชุมชนแรกที่เป็นกรณีศึกษาเป็นหมู่บ้านในภาคกลางของประเทศไทย ได้แก่ บ้านหนองบัว และบ้านคลองยาว เป็นชุมชนเกษตรกรรมในเขตชลประทาน ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากย่านอุตสาหกรรม ส่วนชุมชนอีกสองแห่งเป็นหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ บ้านห้วยแห้ง และบ้านสระแก้ว เป็นชุมชนเกษตรกรรมเช่นกัน แต่อยู่ในสภาพแห้งแล้ง ทำให้การประกอบอาชีพด้านการเกษตรประสบปัญหา ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลเบื้องต้นบางประการเกี่ยวกับโรงเรียนทั้งสี่โรงเรียนด้วย ในบทต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์คุณภาพของการศึกษาของโรงเรียนดังกล่าวในแง่มุมต่าง ๆ

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

046358 113758810

บทที่ 4

กระบวนการดำเนินงานซึ่งส่งผลถึงคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา

“เด็กของพี่ให้มันอ่านออกเขียนได้ กิดเลขเป็น พี่ก็พอใจแล้ว”

หลังจากที่ได้ศึกษาสภาพของชุมชนและโรงเรียนทั้งสี่ที่เป็นกรณีศึกษาแล้ว ผู้วิจัยใคร่ขอย้อนกลับไปกล่าวถึงคุณภาพของการประถมศึกษา ซึ่งได้สรุปไว้ในตอนท้ายของบทที่สองอีกครั้ง กรอบแนวคิดของคุณภาพของการประถมศึกษาที่กำหนดไว้ คือ คุณภาพที่พิจารณาจากวัตถุประสงค์และหลักสูตรที่กำหนดไว้ คุณภาพที่พิจารณาจากกระบวนการดำเนินงาน และคุณภาพที่พิจารณาจากคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีได้นำกรอบแนวคิดนี้ไปกำหนดสภาพปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หากแต่เข้าไปสัมผัสกับปรากฏการณ์ตามสภาพที่เป็นอยู่จริง ๆ ในขั้นต้น แล้วนำเสนอข้อมูลที่ได้มาตามความเป็นจริงนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่งว่า ชาวบ้าน ครู นักเรียน ตลอดจนผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษา ต่างพิจารณาว่า คุณภาพของการศึกษา คือ สัมฤทธิ์ผลทางการเรียน และสิ่งที่จะอธิบายคุณภาพนั้นได้ก็คือ กระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ ที่โรงเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้องกระทำอยู่ ข้อเท็จจริงนี้เป็นเพียงบางส่วนของกรอบแนวคิดที่วางไว้เท่านั้น ความแตกต่างนี้ได้เน้นให้เห็นช่องว่างระหว่างแนวความคิดที่นักคิดทางการศึกษาเสนอขึ้นกับระบบความคิดของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์ ผู้วิจัยได้เลือกที่จะอธิบายระบบความคิดของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์ก่อน เพราะถือว่านี่คือความเป็นจริงที่สำคัญ ฉะนั้นในบทนี้ จะเป็นการนำเสนอข้อมูลในส่วนที่เป็นกระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณภาพประการที่สองตามกรอบแนวคิด และจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคุณภาพประการที่สาม อันได้แก่ คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษาและเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ พิจารณาว่า คุณภาพประการที่สาม คือ สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนเป็นสิ่งที่อธิบายได้ด้วย คุณภาพประการที่สอง คือ กระบวนการดำเนินงาน ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอข้อมูลตามเกณฑ์ที่ผู้ให้ข้อมูลนี้กำหนดไว้

หากพิจารณาโดยผิวเผินแล้วจะดูเหมือนว่าในขั้นแรกการวิจัยครั้งนี้ เน้นจะศึกษาคุณภาพของการประถมศึกษา แต่เมื่อนำเสนอข้อมูลแล้ว ก็เป็นเพียงการศึกษาสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน เช่นเดียวกับการวิจัยที่ใช้วิธีการเชิงปริมาณและเน้นคุณสมบัติที่แจ่มชัดได้หรือวัดได้ของผู้เรียนอันได้แก่สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนเท่านั้น ในระดับหนึ่ง ผู้วิจัยต้องยอมรับว่าข้อค้นพบในบทนี้ มีโมเดลไม่แตกต่างไปจากการวิจัยอื่น ๆ เกี่ยวกับสัมฤทธิ์ผล เพราะเป็นการแสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มตัวแปรอิสระจำนวนหนึ่งกับตัวแปรตาม คือ สัมฤทธิ์ผล แต่ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะความเป็นจริงที่ศึกษามีลักษณะเช่นนี้ เมื่อต้องการจะนำเสนอภาพที่ได้สัมผัสตามความเป็นจริง ผู้วิจัยก็จำเป็นต้องเสนอข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินงานของระบบการศึกษาและสัมฤทธิ์ผลของ

นักเรียน อย่างไรก็ตาม การที่ผู้วิจัยได้เข้าไปคลุกคลีกับข้อมูลอย่างใกล้ชิดเป็นเวลานาน ทำให้ผู้วิจัยสามารถค้นหาคำอธิบาย ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการได้พบปัจจัยหรือองค์ประกอบที่มีลักษณะเจาะลึก และไม่ใช้สิ่งที่เจนนับหรือวัดได้ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการได้เห็นกลไก (mechanism) ที่ปัจจัยเหล่านั้นส่งผลไปยังกันและกันในท่ามกลางเวลาที่ผ่านไป ข้อค้นพบในบทนี้จึงมีความแตกต่างไปจากการวิจัยเชิงปริมาณอื่น ๆ ที่มุ่งศึกษาสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนเหมือนกัน เพราะปัจจัยที่ศึกษามีคุณลักษณะต่างกัน ส่วนหนึ่งที่เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับกระบวนการของการศึกษา นอกจากนั้นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยก็เน้นไปที่กลไกที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากกว่าจะเน้นค่าน้ำหนักของความสัมพันธ์

ในโรงเรียนทั้งสี่ที่ทำการวิจัย ผู้วิจัยได้พบว่าการสอนในโรงเรียนเหล่านี้ยังคงเน้นกลุ่มวิชาทักษะเป็นสำคัญ คุณลักษณะของผู้เรียนที่จะแสดงให้เห็นคุณภาพของการสอนกลุ่มวิชาทักษะได้ดีก็คือสัมฤทธิ์ผลในวิชาดังกล่าว และปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่นำมาแสดงก็มุ่งไปสู่การอธิบายสัมฤทธิ์ผลนี้ ผู้วิจัยได้พยายามพิจารณาคุณลักษณะอื่นโดยเฉพาะลักษณะนิสัยที่ได้รับจากทางโรงเรียนและการนำความรู้จากโรงเรียนไปใช้ในชีวิตและการประกอบอาชีพ แต่เนื่องจากมิได้ทำการติดตามระยะยาวกับผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนไปแล้ว จึงไม่อาจศึกษาคุณลักษณะสองด้านนี้ได้เพียงพอ คงมีเพียงข้อสรุปชั่วคราวเกี่ยวกับการเรียนการสอนจริยธรรมในโรงเรียน ซึ่งจะนำไปเสนอในบทที่ห้าและมีรายละเอียดเพียงบางส่วนของ การนำความรู้จากโรงเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวัน สำหรับการนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพนั้น เป็นประโยชน์อันปลายในระยะเวลาของการศึกษาซึ่งผู้วิจัยยังไม่อาจติดตามและรวบรวมข้อมูลได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการดำเนินงานซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลไปยังสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน ผู้วิจัยได้ประมวลและวิเคราะห์ข้อมูลได้เป็น 6 ปัจจัยหลัก ได้แก่

1. ปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา
2. ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่
3. ปัจจัยเกี่ยวกับครู
4. ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล
5. ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน
6. ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน

การนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยทั้ง 6 ด้าน กระทำโดยการวิเคราะห์ข้อมูลของโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 โรงเรียน แล้วคัดเลือกปัจจัยที่มีลักษณะเด่นสำหรับทุกกรณีศึกษามาเสนอ ปัจจัยที่คัดเลือกมาแสดงเป็นตาราง ตั้งแต่ตารางที่ 1 ถึงตารางที่ 6 นี้ ผู้อ่านจะพบว่าบางตัวมีลักษณะหรือมีค่าที่แตกต่างกันชัดเจน ซึ่งช่วยในการอธิบายความแตกต่างของสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของโรงเรียนที่เป็นคู่เปรียบเทียบ (โรงเรียนรุ่งพิทยะกับโรงเรียนวัดหนองบัว และโรงเรียนสระแก้วกับโรงเรียนวัดห้วยแห้ง) ในขณะที่ปัจจัยบางตัวมีลักษณะ หรือมีค่าไม่แตกต่างกัน หรือแตกต่างกันน้อยระหว่างคู่เปรียบเทียบ แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างภาคภูมิศาสตร์แล้ว (คือเปรียบเทียบโรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนวัดหนองบัว ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กใน

ชนบทภาคกลาง กับโรงเรียนสระแก้วและโรงเรียนวัดห้วยแห้งซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กใน
ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) มีความแตกต่างกันมาก หรือพอควรในการอธิบายสัมฤทธิ์ผล ผู้วิจัยได้นำเสนอ
ปัจจัยทั้งสองประเภทนี้ในการเปรียบเทียบ นอกจากนั้นยังมีปัจจัยบางตัวซึ่งไม่มีความแตกต่างกันในตัวเองแต่ได้
ส่งผลไปยังปัจจัยอื่นและทำให้เกิดความแตกต่างที่เปรียบเทียบกันได้ ตัวแปรดังกล่าวก็ถูกนำเสนอไว้เช่นกัน
ฉะนั้นการพิจารณาปัจจัยที่นำเสนอนี้ จึงมุ่งเน้นกลไกที่ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกันและกันมากกว่าเปรียบเทียบค่าที่
แตกต่างกันเท่านั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

ปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบด้านการนิเทศและการติดตามผล แหล่งเงินนอกงบประมาณและการใช้เงินดังกล่าวของโรงเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน และการบริหารงานระดับอำเภอและระดับกลุ่มโรงเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนทั้งสี่ ในปี 2523

ปัจจัย	โรงเรียน			
	รุ่งพิทยะ	วัดหนองบัว	สระแก้ว	วัดห้วยแห้ง
1. จำนวนครั้งของการนิเทศ	2	3	1	—
2. จำนวนเงินนอกงบประมาณ (บาท)	13,154	13,297	4,830	3,338
3. เงินนอกงบประมาณต่อหัว (บาท)	86.5	93.0	15.0	12.1
4. เดือนที่ทางโรงเรียนได้รับแบบเรียนรุ่นแรกจากอำเภอ	กรกฎาคม	กรกฎาคม	ตุลาคม	กรกฎาคม

1. ประสิทธิภาพในการนิเทศและติดตามผล

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่รวบรวมได้จากโรงเรียนทั้งสี่ที่ทำวิจัย ได้แก่ โรงเรียนรุ่งพิทยะ โรงเรียนวัดหนองบัว โรงเรียนสระแก้วและโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ได้พบว่า การนิเทศไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ การนิเทศและการติดตามผลไม่สม่ำเสมอ ข้อมูลย้อนหลังไปประมาณสี่ปีของโรงเรียนวัดห้วยแห้ง แสดงให้เห็นว่ามีการนิเทศจากระดับจังหวัดเพียง 1 ครั้ง ในปี 2523 มีการนิเทศระดับอำเภอ 1 ครั้ง สำหรับโรงเรียนสระแก้ว และไม่มีเลยสำหรับโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ส่วนโรงเรียนในภาคกลางซึ่งการคมนาคมสะดวกกว่าได้รับการนิเทศมากกว่า คือ 2-3 ครั้ง (ดูรายละเอียดในตารางที่ 1) ในแง่รายละเอียดของการนิเทศได้พบว่า **ศึกษานิเทศก์เพียงแต่มาเยี่ยมโรงเรียน ตรวจสอบการลงบันทึกต่างๆ ให้ถูกต้องตามระเบียบ ไม่ค่อยมีการนิเทศด้านการเรียนการสอน หรือให้คำแนะนำปรึกษาด้านวิชาการ** ที่โรงเรียนวัดหนองบัวศึกษานิเทศก์ได้วิจารณ์การสอนของครูว่าไม่ถูกแต่ก็ไม่ได้แนะนำว่าการสอนที่ถูกต้องจะเป็นอย่างไร ทางโรงเรียนและกลุ่มได้ติดต่อขอให้มานิเทศด้านการสอน การสังเกตพฤติกรรม และการวัดจุดประสงค์ แต่หน่วยศึกษานิเทศก์ก็ไม่มา โดยชี้แจงว่าไม่มีกำลังคนและงบประมาณ ประเด็นที่ว่าศึกษานิเทศก์ระดับอำเภอ มีศักยภาพที่จะให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการแก่ครูได้หรือไม่เป็นสิ่งที่น่าจะนำมาพิจารณาและหาทางแก้ไข โดยเฉพาะสำหรับปัญหาทางด้านการเรียนการสอนตามหลักสูตรใหม่ นอกจากนั้นยังได้พบว่า ทางโรงเรียนจะทราบล่วงหน้าเสมอว่าจะมีศึกษานิเทศก์มาตรวจเยี่ยมโรงเรียน **ศึกษานิเทศก์จึงได้พบแต่สภาพการณ์ที่ทางโรงเรียนจัดไว้ให้เห็นแทนที่จะได้ทราบสภาพการณ์แท้จริง** สำหรับการนิเทศในระดับโรงเรียนโดยครูใหญ่ เป็นประเด็นที่จะกล่าวถึงในหัวข้อครูใหญ่ต่อไป

2. แหล่งและการใช้เงินนอกงบประมาณของโรงเรียน

แต่เดิมการจัดสรรทรัพยากรให้แก่โรงเรียนนั้นจัดในรูปสิ่งของทั้งสิ้น นอกจากเงินเดือนแล้วโรงเรียนจะไม่ได้รับตัวเงินและตัดสินใจใช้เงินเองเลย (ในภายหลังสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาฯ จึงเริ่มจัดสรรเงินค่าอุปกรณ์ให้โรงเรียนซื้อเองตามที่ต้องการ) ในระยะดังกล่าวโรงเรียนที่ต้องการใช้จ่ายเงินจึงต้องแสวงหาแหล่งเงินอื่น ผู้วิจัยได้พบว่า โรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาทั้งสี่โรงเรียนมีเงินนอกงบประมาณจำนวนหนึ่งไว้ใช้จ่ายเพื่อกิจกรรมที่ครูใหญ่และคณะครูเห็นสมควร เงินเหล่านี้มีแหล่งที่มาต่าง ๆ กัน แหล่งใหญ่สุดคือเงินบริจาคจาก วัดที่โรงเรียนตั้งอยู่ คณะกรรมการการศึกษา คณะครูของโรงเรียนและชาวบ้าน ซึ่งล้วนแต่เป็นสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ นอกจากนั้นอาจจะเป็นรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ของโรงเรียน เช่น การเก็บค่าเช่าที่ขายอาหารจากแม่ค้าพ่อค้าที่นำอาหารมาขายเด็กนักเรียน การเก็บค่าเช่าจากเอกชนที่อาศัยสถานที่และวัสดุครุภัณฑ์ของโรงเรียนจัดงานต่าง ๆ เช่น ฉายภาพยนตร์ ทำบุญ หรือจากการจัดงานหารายได้ของทางโรงเรียนเอง เงินนอกงบประมาณจะมีจำนวนมากน้อยขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจของชุมชน ในปี 2523 โรงเรียนวัดห้วยแห้งและโรงเรียนสระแก้ว ซึ่งอยู่ในชุมชนแห่งแล้งกันดารในภาคอีสาน มีเงินจำนวนเพียงปีละ 3,000-4,000 บาท (ดูตารางที่ 1) ส่วนโรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนรุ่งพิทยะมีถึง 13,000 บาทเศษ เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะรู้ว่าทางโรงเรียนนำเงินก้อนนี้ไปทำอะไร จากรายละเอียดที่นักวิจัยรวบรวมได้ พบว่า มีหมวดรายจ่าย 6 ประเภทที่ใช้เงินส่วนนี้ได้แก่ ค่าวัสดุสำนักงาน, ค่าอุปกรณ์การเรียนการสอน, ค่าอุปกรณ์กีฬา, ค่าอุปกรณ์ดนตรี, ค่าก่อสร้างและซ่อมแซม, และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด นั่นคือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่โรงเรียนมีความต้องการและไม่สามารถใช้เงินงบประมาณจ่ายได้ หมวดวัสดุสำนักงานและอุปกรณ์การเรียนการสอน ได้แก่ กระดาษไข ลวดเย็บกระดาษ แปรงลบกระดาน ทินเนอร์ กระดาษและสีเขียนโปสเตอร์ เมล็ดพันธุ์พืช อันเป็นส่วนที่ทางราชการไม่ได้จัดหาให้หรือจัดหาให้ได้ไม่เพียงพอ หมวดอุปกรณ์กีฬา และอุปกรณ์ดนตรี ได้แก่ การจัดซื้ออุปกรณ์ให้เด็กเล่นเพราะอุปกรณ์เหล่านี้ชำรุดเสียหายได้ง่าย เพราะถูกใช้สอยมาก จึงมีความต้องการเพิ่มเสมอ แต่ทางโรงเรียนก็ไม่ได้นำเงินรายได้นอกงบประมาณมาจัดซื้อให้ได้ทุกปี ที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งนักเรียนนิยมเล่นกีฬา 2 ชนิดคือ กระโดดข้ามหนังกายที่ร้อยต่อกันเป็นเส้นยาวและโยนรองเท้าฟองน้ำแทนห่วงยาง หมวดค่าซ่อมแซมก่อสร้างเป็นหมวดสำคัญเพราะการซ่อมแซมก่อสร้างต้องการงบประมาณก้อนใหญ่ และทางราชการไม่จัดสรรงบประมาณด้านนี้ให้ จึงมักพบว่าโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษามีอาคารเรียนหลังเก่าที่ทิ้งไว้โดยใช้การไม่ได้ แล้วหันไปใช้อาคารหลังใหม่ที่ครูใหญ่ไปวิ่งเต้นของบประมาณก่อสร้างมาได้สำเร็จ ในกรณีที่อาคารชำรุดเสียหาย เช่น หลังคารั่ว ฝนสาด บานประตูหน้าต่างหลุด ครูใหญ่จะใช้งบซ่อมแซมส่วนนี้จัดการโดยอาจใช้แรงงานของภารโรง ครูหรือครูใหญ่เอง ในด้านการก่อสร้างก็ใช้งบนี้สร้างส้วม ทำถังเก็บน้ำดื่ม ทำทางเดิน ถมดิน ปรับสนาม ฯลฯ หมวดสุดท้ายคือ หมวดเบ็ดเตล็ด เป็นรายจ่าย รายการเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งอาจจะเป็นจำนวนเงินมากกว่าหมวดอื่นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น ค่าพาหนะ ค่าเลี้ยงรับรอง (รวมถึงเครื่องดื่มให้ผู้ใช้เยี่ยมโรงเรียน และให้กรรมการการศึกษา) ซื้อหนังสือพิมพ์ เป็นต้น เมื่อพิจารณารายได้จากเงินนอกงบประมาณต่อจำนวนนักเรียนในโรงเรียนทั้งสี่โรงเรียนพบว่า โรงเรียนวัดหนองบัวมีงบต่อหัวมากที่สุดถึง 93 บาท รุ่งพิทยะมีมากรองลงมาคือ 86 บาท และโรงเรียนสระแก้วกับโรงเรียนวัดห้วยแห้งมีน้อยเพียงสิบบาทเศษ (ดูตารางที่ 1)

3. อุปกรณ์การเรียนการสอน

คณะครูโรงเรียนสระแก้วได้จำแนกอุปกรณ์การเรียนการสอนเป็น 3 ประเภทคือ อุปกรณ์การเรียนการสอนที่โรงเรียน (ทางราชการ) จัดหาให้ อุปกรณ์การเรียนการสอนที่ครูจัดทำขึ้น และอุปกรณ์ที่นักเรียนต้องจัดหาเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานี้จะกล่าวถึงเฉพาะอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทางราชการจัดหาให้เพราะเป็นบริการส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา ได้พบว่ามีปัญหาดังนี้

3.1 การจัดส่งอุปกรณ์การเรียนการสอน โดยเฉพาะสำหรับหลักสูตรใหม่และอุปกรณ์อื่น ๆ ตั้งแต่เริ่มใช้หลักสูตรใหม่ในปี 2521 จนถึงปีที่ทำการวิจัย โรงเรียนไม่ได้รับอุปกรณ์ที่จำเป็นในการสอนทันเวลาเปิดเทอมต้นโดยเฉพาะอุปกรณ์หลักได้แก่ คู่มือครู แผนการสอน แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนเป็นเพราะทางการจัดทำและจัดส่งให้ไม่ทัน นี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ครูบางคนสอนไปตามหลักสูตรเก่า อย่างไรก็ตามเมื่อนักวิจัยได้ติดตามข้อมูลหลังจากปี 2523 พบว่าความล่าช้าในเรื่องนี้ได้หมดไป สำหรับแบบเรียนที่ทางราชการจัดทำให้เด็กนักเรียนที่ขาดแคลนยืมเรียน พบว่ามีความล่าช้าเช่นกัน เช่นที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งแบบเรียนรุ่นแรกมาถึงในวันที่ 7 กรกฎาคม และรุ่นที่สองมาถึงในวันที่ 12 พฤศจิกายน นักเรียนที่ขาดแคลนบางคนจำเป็นต้องซื้อแบบเรียนเอง และบางคนก็เรียนไปโดยไม่มีแบบเรียนจึงขาดความเข้าใจบทเรียนรายละเอียดของการจัดส่งอุปกรณ์การเรียนการสอนรุ่นแรกอยู่ในตารางที่ 1 นอกจากอุปกรณ์การเรียนการสอนอุปกรณ์อื่นได้แก่ สมุดดินสอและเครื่องแบบจะถูกส่งมาถึงโรงเรียนล่าช้าไม่ทันการ โรงเรียนวัดหนองบัวได้รับเครื่องแบบนักเรียนในเดือนกรกฎาคม หลังจากเปิดเทอมไปแล้ว 2 เดือน ส่วนสมุดดินสอได้รับในภาคกลาง ผู้ปกครองจึงต้องชวนหาให้นักเรียนไปก่อน อุปกรณ์บางอย่างครูใหญ่รับมาจากอำเภอแล้วแต่บางครั้งลืมทิ้งไว้ที่บ้านพัก ครูและเด็กนักเรียนจึงไม่ได้ใช้เช่นที่โรงเรียนวัดห้วยแห้ง

3.2 ความสอดคล้องของอุปกรณ์การเรียนการสอน

ก. ความสอดคล้องระหว่างสื่อการเรียนของรัฐและเอกชน กรมวิชาการได้จัดทำหลักสูตรแผนการสอน คู่มือครู ตำราเรียนและหนังสืออ่านประกอบการเรียนที่มีความสอดคล้องต้องกันอยู่ค่อนข้างมาก ในขณะที่เดียวกันกระทรวงศึกษาธิการได้เปิดโอกาสให้เอกชนเขียนและจัดพิมพ์แบบเรียนตามหลักสูตรและให้แต่ละจังหวัดเป็นผู้ตัดสินใจเลือกใช้แบบเรียน ในกรณีที่หลักสูตรเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติทุกฝ่ายมีความเข้าใจและคุ้นเคยดี เสรีภาพดังกล่าวย่อมเป็นสิ่งควรสนับสนุน แต่ในกรณีที่เพิ่งมีการประกาศใช้หลักสูตรใหม่และผู้ปฏิบัติยังไม่เข้าใจและไม่คุ้นเคยนโยบายเช่นนี้ก่อให้เกิดความระส่ำระสายอย่างมากกล่าวคือ

(1) ในจังหวัดที่เลือกใช้แบบเรียนเอกชน ครูไม่อาจใช้ประโยชน์จากคู่มือครูและแผนการสอนของกรมวิชาการได้เพราะเนื้อหาโดยละเอียดไม่เหมือนกัน ฝ่ายเอกชนก็ไม่ได้จัดทำคู่มือครูและแผนการสอนของแบบเรียนของตนไว้เพราะไม่ได้ผลประโยชน์และไม่มีเวลา สิ่งนี้ส่งผลถึงวิธีการวัดผลซึ่งอยู่ในขั้นตอนของการสอนแต่ละคาบด้วยและเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ครูสอนตามหลักสูตรเก่าแทนเพื่อตัดปัญหา

(2) การแจ้งการกำหนดให้ใช้แบบเรียนของทางจังหวัดเป็นไปโดยลำช้า ปกติจังหวัดและอำเภอควรแจ้งให้โรงเรียนทราบตั้งแต่ก่อนเปิดภาคการศึกษาที่ 3 คือ เมื่อสอบไล่เสร็จ เพื่อให้นักเรียนและผู้ปกครองมีเวลาจัดหาแบบเรียนดังกล่าว แต่ในความเป็นจริงแล้วกำหนดดังกล่าวมาถึงโรงเรียนหลังเปิดภาคต้นของปีการศึกษาต่อมา ครูใหญ่จึงต้องตัดสินใจสั่งให้เด็กซื้อแบบเรียนอย่างใดอย่างหนึ่ง ในโรงเรียนทั้งสี่โรงเรียนที่ทำการวิจัย ครูใหญ่ได้ตัดสินใจให้เด็กซื้อแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ เพราะเห็นว่าสอดคล้องกับคู่มือครูที่กรมวิชาการจัดส่งมาให้ แต่ปรากฏว่าสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดทั้งสองแห่งกำหนดให้ใช้แบบเรียนของเอกชน โรงเรียนจึงไม่อาจแก้ไขได้เพราะเด็กนักเรียนซื้อไปแล้ว แบบเรียนที่จัดส่งมาให้ให้นักเรียนขาดแคลนยืมเรียนก็เป็นของบริษัทเอกชนเช่นกัน ทางโรงเรียนจึงเก็บไว้ไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ นักเรียนขาดแคลนก็ต้องซื้อแบบเรียนเองนอกจากนั้นแบบเรียนของเอกชนมีราคาสูงกว่าของกรมวิชาการ ตั้งแต่ร้อยละ 50 จนถึงร้อยละร้อย

ข. อุปกรณ์บางชนิดไม่สอดคล้องกับความต้องการ นอกเหนือไปจากอุปกรณ์ที่ทางการจัดสรรโดยปกติแล้ว ผู้วิจัยได้พบว่าในโรงเรียนทั้งสี่มีอุปกรณ์ที่ยุนิเซฟจัดให้แก่โรงเรียนในปี 2521 ได้แก่ ทัมบูรีน กลอง ฉิ่ง และตารางรูปสัตว์ต่าง ๆ แต่ละโรงเรียนได้ใช้กลองและฉิ่งไปจนชำรุดแล้วแต่คงรักษา تامบูรีนและตารางรูปสัตว์ต่าง ๆ ไว้ในตู้เพราะไม่รู้จะนำไปใช้ทำอะไร ไม่มีใครเล่น تامบูรีนเป็น ในโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ครูใหญ่อยากให้นักเรียนตีระนาด แต่ไม่มีระนาดและไม่มีครูที่ตีระนาดเป็น ครูใหญ่จึงไปขอให้การโรงเรียนมัธยมในอำเภอซึ่งตีระนาดเป็นและขอยืมระนาดของมาร โรงเรียนมาช่วยสอนแก่นักเรียนโดยครูใหญ่เสนอตัวจะไปสอนวิชาทำพลุและดอกไม้ไฟกับวิชาถ่ายภาพให้แก่นักเรียนโรงเรียนมัธยมเป็นการแลกเปลี่ยน

3.3 ความเพียงพอของอุปกรณ์การเรียนการสอนและอุปกรณ์อื่นสำหรับเด็กขาดแคลน

อุปกรณ์ที่รัฐจัดให้แก่เด็กนักเรียนขาดแคลนได้แก่ แบบเรียน สมุดดินสอ และเครื่องแบบนักเรียน สำหรับแบบเรียนมีผู้สงสัยว่าทำไมแบบเรียนที่ทางการส่งให้แล้วหลายครั้งจึงยังไม่เพียงพอสำหรับเด็กขาดแคลนในแต่ละชั้น ทั้ง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ว่าให้ยืมเรียนไม่ใช่ให้เลย ได้พบว่าที่โรงเรียนรุ่งพิทยะครูแจกแบบเรียนนี้ให้เด็กโดยไม่เรียกคืน ฉะนั้นจึงมีความต้องการแบบเรียนสำหรับนักเรียนรุ่นต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด นอกจากนั้นแบบฝึกหัดภาษาไทยซึ่งเป็นแบบเรียนอย่างหนึ่งที่ให้ยืมเรียนนั้นเด็กนักเรียนจำเป็นต้องทำแบบฝึกหัดลงในสมุดแบบฝึกหัด การขอรับคืนจึงไม่เกิดประโยชน์เพราะเด็กคนใหม่ไม่อาจใช้ได้อีก ที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งครูให้เด็กทำแบบฝึกหัดเลขคณิตในหนังสือเรียนโดยไม่ใช้สมุดแบบฝึกหัดแยกต่างหากตามที่คู่มือการใช้หลักสูตรฯ แนะนำไว้ ทำให้หนังสือเสียหายเมื่อส่งคืน แบบเรียนอื่น ๆ ที่ขอรับคืนก็มักอยู่ในสภาพชำรุดมาก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่เด็กนักเรียนไม่สู้มีนิสัยรักและถนอมหนังสือเรียน จะเห็นได้จากการพลิกหน้าหนังสือเร็ว ๆ จนกระดาษขาด การจับหนังสือยัดลงไปใ้กระเป๋าย่างแรง การขีดเขียนลงบนหนังสือ ฯลฯ นักวิจัยได้พบว่า ในโรงเรียนทั้งสี่โรงเรียนที่ครูจัดว่าเป็นเด็กขาดแคลนไม่ได้รับอุปกรณ์เหล่านี้ครบทุกคน สำหรับเครื่องแบบนักเรียนได้พบว่าเครื่องแบบที่แจกให้เด็กขาดแคลนมีขนาดไม่พอดีกับขนาดตัวเด็ก ซึ่งนับว่าไม่เป็นปัญหาสำคัญ แต่มีเด็กขาดแคลนบางคนรู้สึกอับอายที่จะขอรับแจกเครื่องแบบนี้เพราะเครื่องแบบไม่พอดี ทำให้คนรู้ว่าเป็นเครื่องแบบที่รับแจกมาและรู้ว่าตนเป็นเด็กขาดแคลน นับเป็นประเด็นที่น่าศึกษา เรื่องนี้เกิดที่โรงเรียนวัดหนองบัว

3.4 ความเท่าเทียมกันในการได้รับอุปกรณ์ แม้ว่าทางการจะพยายามแบ่งสรรอุปกรณ์ให้โรงเรียนอย่างเท่าเทียมกัน แต่มีครูใหญ่บางคนที่ยังคงกับเจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอครูใหญ่เหล่านี้จะมีโอกาสขออุปกรณ์ได้มากกว่าโรงเรียนอื่น ครูใหญ่โรงเรียนสระแก้วและโรงเรียนวัดห้วยแห้งใช้วิธีการเช่นนี้ในการดึงอุปกรณ์ตลอดจนงบประมาณการก่อสร้างเข้าโรงเรียนของตน

4. การบริหารระดับอำเภอและระดับกลุ่มโรงเรียน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 บทบาทของผู้บริหารระดับอำเภอ ได้พบว่าผู้บริหารใช้อำนาจหน้าที่สั่งการที่ทำให้เกิดผลเสียต่อโรงเรียน เช่น ยืมตัวครูไปช่วยราชการอื่น ทำให้การเรียนการสอนในชั้นที่ครูต้องรับผิดชอบหยุดชะงัก ตัวอย่างได้แก่ กรณีที่นายอำเภอส่งย้ายครูสมศักดิ์ ธงชาติ มาเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนรุ่งพิทยะแทนครูเดชา ครูสมศักดิ์เล่าว่าการที่นายอำเภอย้ายตนมาเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนนี้ซึ่งเป็นโรงเรียนเล็ก การคมนาคมลำบากก็เพื่อเป็นการกลั่นแกล้งตนเพราะตนมีเรื่องขัดแย้งกับนายอำเภอ ครูสมศักดิ์จึงทำเรื่องขอไปช่วยราชการอำเภออื่นโดยมีชื่ออยู่ในตำแหน่งครูใหญ่ของโรงเรียน แต่ไม่เคยมาปฏิบัติงานที่โรงเรียนเลย ทำให้โรงเรียนขาดผู้บริหาร ทางอำเภอแต่งตั้งให้ครูวิชิตรักษาการในตำแหน่งครูใหญ่ ครูวิชิตจึงต้องรับภาระมาก ทำงานไม่ได้เต็มที่ทั้ง 2 ด้าน คือด้านการบริหารไม่สามารถบริหารงานให้เป็นระบบระเบียบได้ และในด้านการสอนในฐานะครูประจำชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ต้องขาดการสอนบ่อย ๆ เพื่อไปประชุมและติดต่อกับทางอำเภอ ครูวิชิตจึงต้องขอเปลี่ยนชั้นเรียนที่รับผิดชอบกับครูประถมปีที่ 5 คือครูรัมภา ให้มาสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และดูแลเด็กก่อนวัยเรียนแทนด้วย โดยที่ครูรัมภาก็ไม่มี ความถนัด ไม่เคยสอนเด็กเล็กมาก่อน ปัญหาต่าง ๆ ที่ตามมานี้เป็นผลเนื่องมาจากการที่นายอำเภอลงโทษให้ครูสมศักดิ์มาเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียน ซึ่งทำให้มีผลเสียอย่างมากตกอยู่กับครูและนักเรียนในโรงเรียนด้วย

4.2 การพิจารณาความดีความชอบ ผู้บริหารในระดับที่เหนือโรงเรียนจะพิจารณาความดีความชอบของครูจากการสังเกตและมนุษยสัมพันธ์มากกว่าคุณภาพของการเรียนการสอน หรือการทำงานจริง ในระดับที่เหนือโรงเรียน ครูใหญ่จึงพอใจจะไปปฏิบัติงานนอกโรงเรียน เพื่อให้ผู้บังคับบัญชาได้เห็นหน้าบ่อย ๆ ทั้งโรงเรียนให้ครูน้อยรับผิดชอบตนเอง ทำให้ครูน้อยเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อแท้ เนื่องจากครูใหญ่ไม่อยู่คอยให้คำแนะนำ หรือปรึกษา หรือช่วยแก้ปัญหา กลับแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจนถึงความรับผิดชอบที่มีอยู่ในโรงเรียน ส่วนผู้บริหารโรงเรียนคือครูใหญ่ที่ใช้หลักพิจารณาความดีความชอบคล้ายกันคือ พิจารณาจากการสังเกตและมนุษยสัมพันธ์มากกว่าคุณภาพการเรียนการสอน ทำให้ครูที่อุทิศตัวเพื่อการเรียนการสอนจริง ๆ เกิดความท้อแท้ไม่อยากจะปรับปรุงการเรียนการสอนของตนเพราะไม่รู้ว่าจะทำไปทำไมในเมื่อผู้บริหารไม่สนใจมีผลทำให้คุณภาพการสอนตกต่ำ

สรุป

ปัจจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพของการศึกษาได้แก่ การนิเทศและการติดตาม

ผลการดำเนินงาน แหล่งและการใช้เงินนอกงบประมาณของโรงเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอนและการบริหารงานระดับอำเภอและระดับกลุ่มโรงเรียน

ในส่วนที่เกี่ยวกับการนิเทศและติดตามผล การที่ศึกษานิเทศก์มาตรวจเยี่ยมโรงเรียนไม่สม่ำเสมอและมาน้อยครั้งมาก อีกทั้งยังเน้นการตรวจเอกสารมากกว่าการให้คำแนะนำด้านวิชาการ ทำให้คณะครูปฏิบัติงานย่อหย่อน อีกประการหนึ่งในระยะที่มีการเปลี่ยนหลักสูตรใหม่ ครูยังไม่สันทัดในการสอนตามหลักสูตรใหม่จึงหวังพึ่งคำแนะนำจากศึกษานิเทศก์ ปัญหาอีกด้านหนึ่งคือ ในช่วงที่ยังไม่มีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ฝ่ายศึกษานิเทศก์ของกระทรวงศึกษาธิการและเจ้าหน้าที่ของหมวดการศึกษากระทรวงมหาดไทยต่างก็คาดหวังว่า อีกฝ่ายหนึ่งจะทำหน้าที่ตรวจสอบควบคุมการปฏิบัติงานของครู ผลสุดท้ายจึงไม่มีฝ่ายใดทำหน้าที่ดังกล่าว เมื่อการนิเทศขาดประสิทธิภาพทำให้ครูปฏิบัติหน้าที่สอนย่อหย่อน หรือสอนไม่ได้ตามที่หลักสูตรต้องการจึงเป็นผลเสียแก่คุณภาพของการศึกษา

สำหรับเรื่องเงินนอกงบประมาณโรงเรียนต้องใช้แหล่งเงินนี้เป็นงบดำเนินการอันแท้จริงของโรงเรียน ได้แก่ จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์การสอน อุปกรณ์กีฬา ซ่อมแซมครุภัณฑ์และอาคาร ตลอดจนใช้เป็นงบเบ็ดเตล็ด เช่น ค่าพาหนะในการติดต่อราชการ และค่าบอกรับหนังสือพิมพ์รายวัน โรงเรียนใดมีแหล่งเงินนอกงบประมาณโอกาสที่ผู้บริหารจะจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ก็เป็นไปได้มากกว่าโรงเรียนที่ขาดแหล่งเงินนี้ เงินนอกงบประมาณจึงเปรียบเสมือนน้ำมันหล่อลื่นเครื่องจักร เห็นได้ชัดเจนว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนวัดหนองบัวซึ่งอยู่ในชุมชนที่มีสภาพเศรษฐกิจดีกว่า ได้ใช้เงินนอกงบประมาณนี้เพื่อกิจกรรมการเรียนการสอน แม้จะสรุปไม่ได้ว่าสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนที่ดีกว่าเกิดขึ้นจากการมีเงินนอกงบประมาณมาใช้ แต่อาจสรุปในขั้นนี้ได้ว่าที่โรงเรียนมีแหล่งเงินเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้โรงเรียนมีศักยภาพที่จะทำตามหลักสูตรต้องการได้ ทำให้ครูใหญ่และครูกิจการเพราะตระหนักถึงความเป็นไปได้ และทำให้บรรยากาศทางวิชาการและบริหารของโรงเรียนกระปรี้กระเปร่าขึ้น

อุปกรณ์การเรียนรู้เป็นปัจจัยในเรื่องการจัดการศึกษาที่ส่งผลไปยังสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนค่อนข้างชัดเจน ความล่าช้าในการจัดส่งและกำหนดรายชื่อของแบบเรียนก็ดี คุณสมบัติของอุปกรณ์ซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของทางโรงเรียนก็ดี ความไม่เพียงพอของอุปกรณ์ตลอดจนความไม่เท่าเทียมกันในการได้รับก็ดี ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อการเรียนการสอนทั้งสิ้น อาจจำแนกเด็กนักเรียนซึ่งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากอุปกรณ์การเรียนรู้เป็น 2 กลุ่มคือ นักเรียนที่ขาดแคลนและนักเรียนทั่ว ๆ ไป สำหรับนักเรียนที่ขาดแคลนชัดเจน ความล่าช้าในเรื่องการจัดส่งและการกำหนดรายชื่อแบบเรียน ทำให้นักเรียนเหล่านี้ไม่ได้รับความช่วยเหลือทันเวลาและทำให้รัฐต้องสูญเสียรายจ่ายไปโดยไม่บรรลุวัตถุประสงค์ ถ้านักเรียนคนใดไม่สามารถช่วยเหลือตนเองโดยการซื้อแบบเรียนด้วยเงินส่วนตัว การไม่มีแบบเรียนย่อมส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้อย่างแน่นอน ความล่าช้าในการกำหนดแบบเรียนมีผลต่อนักเรียนทุก ๆ คน เพราะเมื่อทางโรงเรียนเลือกแบบเรียนที่ไม่ตรงกับทางจังหวัดกำหนดนักเรียนทุกคนก็มีแบบเรียนที่ไม่ตรงกับข้อกำหนด ถ้าทางโรงเรียนทำตามกำหนดของจังหวัด นักเรียนก็ต้องซื้อแบบเรียนใหม่หมด ถ้าโรงเรียนเลือกใช้แบบเรียนที่นักเรียนซื้อมาแล้ว โรงเรียนก็ได้

ชื่อว่าไม่ทำตามระเบียบที่ทางจังหวัดกำหนด นอกจากนั้นการนิเทศทางวิชาการจากอำเภอและจังหวัดก็ตีการประสานงานวิชาการระดับกลุ่มโรงเรียนที่ดี ล้วนแต่จะได้รับผลกระทบจากความไม่สอดคล้องกันของแบบเรียนนี้เอง ในด้านคุณสมบัติของอุปกรณ์เมื่อโรงเรียนไม่มีความต้องการใช้อุปกรณ์ที่ทางการส่งมาให้โรงเรียนก็เก็บอุปกรณ์เหล่านั้นไว้เฉย ๆ ถ้ามีหนทางแสวงหาอุปกรณ์ที่ตรงกับความต้องการได้ (เช่นจัดซื้อด้วยเงินนอกงบประมาณ) โรงเรียนก็จะจัดซื้อ ถ้าไม่มีโรงเรียนก็ไม่ใช้อุปกรณ์ทำให้การเรียนการสอนไม่เป็นไปตามที่หลักสูตรกำหนด สำหรับความไม่เพียงพอของอุปกรณ์และความไม่เท่าเทียมกันในการได้รับอุปกรณ์ทำให้เกิดปัญหาซึ่งได้กล่าวมาแล้วมีความรุนแรงมากขึ้น

ปัจจัยสุดท้ายในเรื่องการจัดการศึกษา การบริหารงานระดับอำเภอและกลุ่มโรงเรียนข้อมูลแสดงว่าบทบาทของผู้บริหารส่งผลต่อการดำเนินงานของโรงเรียน ได้แก่ การสั่งโยกย้ายครูใหญ่ การพิจารณาความดีความชอบโดยไม่ยึดผลงานด้านการเรียนการสอนเป็นเกณฑ์ การสั่งโยกย้ายครูทำให้เกิดผลต่อจำนวนบุคลากรที่จะดำเนินการสอน และการพิจารณาความดีความชอบดังกล่าว ทำให้ครูไม่เห็นความสำคัญของงานสอนเท่าที่ควร เกิดผลเสียต่อการเรียนการสอนทั้งสองประการ ในแง่การบริหารระดับกลุ่มโรงเรียนได้พบว่าการเพิ่มบทบาทและความสำคัญของกลุ่มโรงเรียน ยังขาดมาตรการรองรับที่จะทำให้ดำเนินการได้จริงจึง ดังนั้น การมีกิจกรรมตามหลักสูตรใหม่และการดำเนินการตามระบบบริหารโรงเรียนประถมศึกษาแบบใหม่ที่มุ่งกระจายอำนาจไปสู่กลุ่มโรงเรียนก็ยังไม่บรรลุเป้าหมาย ซึ่งจะมีผลกระทบต่อกิจกรรมการเรียนการสอนด้วย.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่

ในระดับโรงเรียน ครูใหญ่คือจักรกลตัวสำคัญที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติตามหน้าที่ในโรงเรียน ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ส่งผลต่อคุณภาพของปัจจัยอื่น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ปัจจัยเหล่านี้ได้แก่ การปฏิบัติงานของครูใหญ่ ความสัมพันธ์ของครูใหญ่กับบุคคลอื่น วัย ประสบการณ์และวุฒิของครูใหญ่ และระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่

ปัจจัย	โรงเรียน			
	รุ่งทิพย์	วัดหนองบัว	สระแก้ว	วัดห้วยแห้ง
1. อายุ (ปี)	29	38	27	52
2. การกิจด้านการสอน	มี	มี	ไม่	ไม่
3. ร้อยละของวันที่มาปฏิบัติราชการที่โรงเรียน	83	80	45	42
4. การผ่านการอบรมด้านวิชาการ	ผ่าน	ผ่าน	ผ่าน	ไม่
5. คุณวุฒิ	ป.กศ.	พ.ม.	ค.บ.	พ.
6. การเป็นเลขานุการสภาตำบล	ไม่	เป็น	เป็น	เป็น
7. ความสัมพันธ์กับครู	มาก	น้อย	มาก	น้อย
8. ความสัมพันธ์กับชาวบ้าน	น้อย	มาก	มาก	น้อย
9. ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งครูใหญ่ (ปี)	1	15	$\frac{1}{2}$	6
10. จำนวนครูใหญ่ในช่วง 5 ปี ที่ผ่านมา (2519-2523)	4	1	2	1

1. การปฏิบัติงานของครูใหญ่

หัวข้อนี้เป็นหัวข้อใหญ่ครอบคลุมเนื้อหาหลายด้านทั้งในแง่เวลาที่ใช้ในการปฏิบัติงาน วิธีปฏิบัติงาน และลักษณะงานที่ปฏิบัติ มีรายละเอียดที่ควรกล่าวถึงคือ

1.1 ครูใหญ่มีเวลาไม่เพียงพอสำหรับการปฏิบัติในโรงเรียน เพราะมีกิจกรรมอื่น ๆ ทั้งที่เป็นงานในหน้าที่โดยตรง เช่น ไปประชุมที่อำเภอ ไปรับเงินเดือนที่อำเภอ ไปประชุมที่กลุ่มโรงเรียน และงานที่ได้รับมอบหมายพิเศษโดยตำแหน่ง เช่น เป็นเลขานุการสภาตำบล เป็นกรรมการเลือกตั้งสมาชิกสภา

จังหวัด เป็นกรรมการบริหารกลุ่มโรงเรียน จากการสังเกตได้พบว่าครูใหญ่ในโรงเรียนทั้ง 4 แห่งต่างต้องแบ่งเวลาไปปฏิบัติงานเหล่านี้มากน้อยต่างกันไป อย่างไรก็ตามก็ตีทุกคนต่างก็ถูกดึงตัวไปจากงานของโรงเรียน ครูประณีต ครูใหญ่โรงเรียนวัดห้วยแห่งเป็นผู้ที่ใช้เวลาปฏิบัติงานนอกโรงเรียนมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 2 ว่า มีวันปฏิบัติงานที่โรงเรียนเพียงร้อยละ 42 นั่นคือในระยะเวลา 204 วันที่โรงเรียนทำการสอน ครูประณีต มาโรงเรียนเพียง 86 วัน (เป็นข้อมูลที่ครูประณีตบันทึกลงเวลาไว้ ในความเป็นจริงแล้วมาน้อยกว่านี้) ได้เคยกล่าวถึงรายละเอียดของกิจกรรมที่แย่งเวลาของครูใหญ่ไปแล้วโดยเฉพาะการสร้างงานในชนบท (สุภางค์ จันทวานิช 2524) จึงจะไม่กล่าวซ้ำ แต่จำเป็นต้องเน้นว่าการที่ครูใหญ่มีเวลาปฏิบัติงานในโรงเรียนน้อย ทำให้คุณภาพของโรงเรียนด้อยลง เพราะไม่มีผู้ควบคุมดูแลให้ครูน้อยปฏิบัติหน้าที่และช่วยแก้ไขปัญหาหรือให้ความช่วยเหลือใด ๆ

1.2 ครูใหญ่มีทักษะในการปฏิบัติงานไม่เพียงพอ

ก. ทักษะและความสามารถทางวิชาการไม่เพียงพอ ครูใหญ่ทุกคนได้เติบโตขึ้นมาจากการเป็นครูน้อย และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการเป็นครูใหญ่เท่าที่ตนเคยเห็นครูใหญ่คนก่อน ๆ กระทำ ครูใหญ่จึงไม่ได้ฝึกฝน และเรียนรู้หน้าที่ในความรับผิดชอบของตน แม้แต่ครูใหญ่ที่เคยได้รับมอบหมายให้รักษาการตำแหน่งครูใหญ่ มาแล้ว เช่น ครูสมชาย โรงเรียนสระแก้ว ทักษะที่ครูใหญ่ทุกคนมีน้อยคือ การให้คำแนะนำในทางวิชาการ แก่ครูน้อย การจัดวางตัวครูให้เหมาะกับชั้นเรียนที่ครูจะต้องเป็นครูประจำชั้น นอกจากนั้นจะพบว่าครูใหญ่ไม่รู้จักนักเรียนดีพอจึงไม่อาจจะเนความสามารถทางการเรียนของนักเรียนโดยส่วนรวมได้ ไม่ติดตามผลการเรียน การสอนและการประเมินผล ถ้าแบ่งงานในหน้าที่ครูใหญ่ออกเป็นด้านงานบริหาร งานวิชาการและงานธุรการ จะพบว่าครูใหญ่ปฏิบัติงานวิชาการย่อหย่อนที่สุด และจะให้ความสำคัญแก่งานเอกสารธุรการเป็นอันดับต้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะงานเอกสารธุรการ เช่นการควบคุมให้ครูกรอกแบบฟอร์มต่าง ๆ ให้มีการลงเวลาปฏิบัติงาน การบันทึกรายชื่อนักเรียน ครูภัณฑ์ ฯลฯ เหล่านี้มีผลงานที่ปรากฏให้เห็นสามารถตรวจสอบได้ อีกทั้งผู้ปกครองก็มักขอผลงานเหล่านี้ ในทางตรงกันข้ามงานในด้านวิชาการที่ครูใหญ่ขาดทักษะ เป็นงานที่ไม่มีผลงานออกมา เป็นรูปธรรมและไม่เห็นผลโดยเร็ว ผู้ปกครองก็ไม่สนใจจะสอบถาม ครูใหญ่บางคนจึงไม่คิดว่าเป็นทักษะที่ตนต้องพัฒนา หรือเป็นงานที่ต้องปฏิบัติ แต่คุณสมบัติด้านนี้มีผลต่อคุณภาพของการศึกษาเป็นอย่างมาก ได้พบว่า ครูใหญ่ที่สอนหนังสือด้วยจะมีทักษะด้านนี้มากกว่าครูใหญ่ที่เป็นผู้บริหารอย่างเดียวและครูใหญ่ที่ไปเข้ารับการอบรมครูประจำการ (อคป.) ก็มีทักษะมากกว่าเช่นกัน ครูวัชณี และครูสมชาติ ซึ่งสอนด้วยและอบรม อคป. จึงสามารถให้คำแนะนำแก่ครูน้อยได้บ้างในขณะที่ครูประณีต และครูสมชายทำไม่ได้

ข. ขาดการวางแผน ครูใหญ่ไม่มีการวางแผนงานโรงเรียนอย่างจริงจัง อย่างใกล้ชิดที่สุดที่ครูใหญ่ คิดวางแผนคือปีหน้าและมักจะเป็นแผนด้านการก่อสร้างอาคารเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะ ครูใหญ่คิดว่าคนขาดอำนาจและเครื่องมือที่จะทำให้แผนเกิดขึ้นจริง เพราะการตัดสินใจและทรัพยากรทั้งหมดมาจากอำเภอโดยตรง แต่ถึงกระนั้นผู้วิจัยก็ได้พบว่า ครูใหญ่ไม่ได้เตรียมให้ตนเองสามารถวางแผนงานจริงจัง ได้ มักจะเน้นแต่ปัจจุบัน มีแผนเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เป็นชิ้นเป็นอัน

1.3 ครูใหญ่ไม่ได้ติดตามควบคุมการปฏิบัติงานของครู นอกไปจากปัญหาในแง่เวลาแล้ว ได้พบว่าในช่วงเวลาที่เหลืออยู่ครูใหญ่ก็ไม่ได้ติดตามควบคุมการปฏิบัติงานของครูอย่างจริงจัง การติดตามส่วนใหญ่เป็นไปเพียงเพื่อให้ได้ชื่อว่ามีผิดระเบียบเท่านั้น เช่นในการควบคุมให้ครูกรอกแบบฟอร์ม เช่น บันทึกการสอน หรือแบบการวัดจุดประสงค์ ครูใหญ่ก็รู้ว่าครูน้อยเขียนขึ้นโดยไม่ได้ใช้ข้อเท็จจริงจากพฤติกรรมในการสอน แต่ครูใหญ่ก็ยอมรับผลงานเช่นนั้น เมื่อครูในโรงเรียนวัดห้วยแห้งมาขอให้ครูใหญ่เซ็นให้คะแนนผลการปฏิบัติงานเพื่อขอเลื่อนตำแหน่งเป็นอาจารย์ ครูใหญ่ก็เซ็นให้พร้อมทั้งบ่นให้นักวิจัยฟังว่า “ผมทราบว่าเขาไม่ได้ทำ แต่ต้องหลับตาให้คะแนนไปเพื่อให้เขาได้เลื่อนเป็นอาจารย์กัน” ครูที่โรงเรียนสระแก้วถึงกับออกปากว่า “ครูใหญ่ทอดทิ้ง” และอ้างสาเหตุที่ครูใหญ่ไม่อยู่ว่าทำให้ไม่ยอมทำงานและไม่อยากใช้อุปกรณ์ ในช่วงที่ครูใหญ่ประสบเกษียณอายุไปแล้ว และครูสมชายยังไม่ได้รับหน้าที่แทนเพราะถูกยืมตัวไปช่วยราชการที่อำเภอ สภาพของโรงเรียนสระแก้วตามที่นักวิจัยบันทึกไว้เป็นดังนี้

“วันสุดท้ายที่โรงเรียนจัดเลี้ยงส่งครูประสพ คือ 26 กันยายน หลังจากวันนั้นแล้วสภาพโรงเรียนก็เหมือนกับขาดผู้บริหาร ครูประถมมักปล่อยเด็กลงไปทำแปลงมันเทศในช่วงบ่ายหรือไม่กี่ถางหญ้า ที่แน่ ๆ คือบ่ายเด็กจะไม่ค่อยได้เรียน ครูมักจะนั่งอ่านหนังสือพิมพ์บ้าง จับกลุ่มกันบ้าง อ่านหนังสือการ์ตูนบ้าง ฯลฯ ครูชั้นประถมต้นก็เริ่มจับกลุ่มคุยกันบ้าง เมื่อถามความรู้สึกส่วนตัวของเพื่อนครูบางคน นักวิจัยได้รับคำตอบว่า ‘ครูเหลืออยู่ 2 คน ไม่รู้จะสอนยังไง ผมชักเบื่อ’ ครูทิมบอกว่า ‘ผมไม่อยากทำดีเกินใคร’ ภาพการเรียนการสอนในโรงเรียนบอกได้ชัดว่า ครูกำลังไม่สอน โดยมีสาเหตุมาจากการที่ไม่มีผู้บริหารควบคุมโรงเรียนนั่นเอง นอกจากนี้ยังพบสภาพครูหลับหูในห้องพักครู คือ ครูชายสามคน ไปเที่ยวงานวันศึกษาประชาบาล อ่อนแอเสีย แล้วก็หุบหลับกันเด็ก ๆ ชะโงกดูแล้วหัวเราะขบขัน”

จะเห็นได้ว่าการติดตามควบคุมการปฏิบัติงานของครูเป็นสิ่งจำเป็น และส่งผลต่อคุณภาพของการศึกษาอย่างยิ่ง ครูใหญ่หลายคน เช่น ครูประสพ ครูประณีต และครูสมชายมีพฤติกรรมคล้ายคลึงกันอย่างหนึ่งคือ ไม่สู้ได้ติดตามควบคุมการปฏิบัติงานของครูในโรงเรียน แต่จะพยายามแสวงหาปัจจัยบ่อนเข้าด้านวัตถุให้โรงเรียน เช่น อุปกรณ์การเรียนการสอน อาคาร ครุภัณฑ์ ฯลฯ โดยคิดว่าวัตถุเหล่านี้จะชดเชยบทบาทที่หย่อนของตนไปได้ และครูจะสามารถปฏิบัติงานได้ด้วยดี โดยใช้ประโยชน์จากวัตถุเหล่านั้น แต่การคาดคะเนดังกล่าวผิดจากความเป็นจริงโดยสิ้นเชิง

1.4 ความรับผิดชอบของครูใหญ่

ก. การเลือกลักษณะงานที่น่าสนใจและมีผลประโยชน์ตอบแทน การเป็นครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาานั้น เมื่อเป็นแล้วก็มีสิทธิจะเป็นอยู่ได้จนเกษียณ ฉะนั้นครูใหญ่ที่ไม่สนใจกับคุณภาพของโรงเรียนก็อาจเลือกปฏิบัติงานอื่นที่ไม่ใช่งานด้านการศึกษา แต่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งดังกล่าวแล้วในข้อ 1.1 หรือครูใหญ่อาจปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนแต่เป็นการปฏิบัติงานนอกโรงเรียนก็ได้ เช่น ประชุมออกข้อสอบ, รับเงินเดือนครู, ประชุมที่อำเภอ, ไปรับอุปกรณ์ที่อำเภอ ฯลฯ ครูใหญ่ที่ห่วยไยโรงเรียนมักเลือกงานในโรงเรียนที่เป็นความรับผิดชอบโดยตรงเป็นงานหลัก และจะพยายามเลี่ยงหรือลดภารกิจนอก

โรงเรียนดังกล่าว เช่น ครูสมชาติ ขอลาออกจากการเป็นเลขานุการสภาตำบล ส่งครูพูนไปประชุมแทน แต่ครูที่ไม่หวังโยโรงเรียนจะเลือกปฏิบัติภารกิจนอกโรงเรียน โดยเห็นว่างานเหล่านั้น น่าสนใจกว่า ตื่นเต้นกว่า เห็นผลเร็วกว่า และยิ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์ตอบแทนเป็นส่วนตัวได้ด้วย เช่น ได้รายได้พิเศษ ได้มีวาทสนทนาสนทนกับผู้ที่มิสทธิพิจารณาความดีความชอบของตน สิ่ง que แสดงให้เห็นว่าครูใหญ่ตัดสินใจเลือกงานนอกโรงเรียนเพราะจุดประสงค์ดังกล่าวก็คือ ปรากฏการณ์ที่ว่าไม่มีครูใหญ่ประเภท “อยากดังนอกโรงเรียน” คนใดสนใจจะทำงานในหน้าที่ประธานกลุ่มโรงเรียนเลย เพราะงานดังกล่าวเป็นงานที่มุ่งประโยชน์ของโรงเรียนในกลุ่มเป็นงานหนักด้านวิชาการ (การสอนและการวัดผล) และกิจกรรมประกอบการเรียน โดยไม่มีผลตอบแทนเลยหรือมีน้อยมาก นอกเหนือไปจากเงินเดือนประจำ

ข. หลักการในการปฏิบัติงาน การให้การศึกษาเป็นกระบวนการยาวนานกว่าจะเห็นผล ครูใหญ่บางคนไม่สนใจกับคุณภาพของผลผลิตนี้ มุ่งแต่จะให้บรรลุจุดประสงค์เฉพาะหน้า นั่นคือการให้เด็กสอบผ่านไปในแต่ละชั้น โดยเฉพาะชั้นประโยคคือ ป.6 ครูประสพ จึงบอกข้อสอบเด็กและสั่งให้ครูน้อยที่คุมสอบบอกคำตอบแก่เด็กที่ทำข้อสอบไม่ได้ ในอดีตครูประสพเคยเป็นครูประจำชั้น ป.1 ซึ่งเป็นชั้นที่ต้องการครูที่ดีที่สุดเพราะจะเป็นผู้วางรากฐานทางวิชาการและลักษณะนิสัยแก่เด็ก ผลปรากฏว่าเด็กรุ่นนั้นหลายคนอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ แม้ว่าจะอยู่ในชั้นสูง ๆ ขึ้นไปแล้ว เช่น ป.4 และ ป.5 ทั้งนี้เป็นเพราะเด็กขาดรากฐานมาตั้งแต่ ป.1 และครูชั้นต่อ ๆ มา ก็ไม่อาจใช้เวลาในชั้นให้รากฐานนั้นได้ สิ่งเหล่านี้ครูประสพก็ทราบแต่ไม่ได้แก้ไข แต่อย่างใด นอกจากนั้นผู้วิจัยยังได้ข้อมูลว่า การที่นักเรียนในชั้นประโยคสอบยกชั้น จะทำให้ผู้บริหารโรงเรียนมีโอกาสที่จะได้รับความดีความชอบสองชั้น

2. ความสัมพันธ์ของครูใหญ่กับบุคคลอื่น

2.1 ครูใหญ่ขาดความสัมพันธ์กับครูน้อย ชาวบ้านและนักเรียน ด้วยเหตุที่ครูใหญ่เป็นผู้มีอำนาจที่สุดในโรงเรียน ครูใหญ่บางคน เช่น ครูสมชาติ ครูประณีต ครูประสพ ล้วนแต่ยึดมั่นความคิดของตนเป็นใหญ่ ครูประณีตไม่ยอมแจ้งข่าวสารเรื่องการเรียนต่อแก่ครูน้อยเพื่อปิดโอกาสไม่ให้ครูน้อยลาไปเรียนต่อ ครูประสพสั่งให้โรงเรียนจัดงานวันไหว้ครูในเช้าวันหนึ่งหลังจากที่เห็นหลานชายของตนถือดอกไม้รูปเทียนไปไหว้ครู (ที่โรงเรียนราษฎร์ชั้นดีในเขตอำเภอ) โดยไม่ฟังคำทักท้วงของครูน้อย ครูสมชาติยืนยันที่จะเอาเตาเผาขยะไว้หน้าอาคารเรียนแทนที่จะเก็บไว้ด้านหลังโดยไม่ยอมชี้แจงแก่ครูว่าเพราะต้องการให้ครูช่วยกันกำจัดขยะบ่อย ๆ จะได้ไม่สกปรก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครูใหญ่กับครูน้อยไม่ดีนัก กับนักเรียนเองครูใหญ่ที่มีเวลาอยู่กับโรงเรียนน้อยย่อมรู้จักเด็กน้อยไม่รู้ชื่อเด็ก ไม่รู้ปัญหาเกี่ยวกับเด็ก เช่น การเรียนรู้ การขาดเรียน การขาดอุปกรณ์ ฯลฯ และหาทางแก้ปัญหาเอาเมื่อปลายมือโดยการช่วยให้เด็กสอบผ่านอย่างผิด ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว จากการให้เด็กเขียนเรียงความถึงครูใหญ่ ได้พบว่าเด็กมีแต่ความกลัว ไม่มีความรักและผูกพันกับครูใหญ่ ยกเว้นครูวัชนี โรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งเป็นครูน้อยรักษาการครูใหญ่ที่เด็กรู้สึกสนิทสนมด้วย ดังจะเห็นได้จากคำพูดของเด็กว่า

“ชอบครูรัชนีมาก เพราะสอนหนังสือเก่ง อธิบายละเอียดและเข้าใจง่าย แต่งตัวสวย ใจดี ไม่ค่อยดุ พูดเพราะ และร้องเพลงก็เพราะด้วย”

ในแง่ชุมชน ผู้วิจัยได้พบว่าครูใหญ่ขาดการประชาสัมพันธ์กับชุมชนทำให้ไม่เข้าใจกันดี แต่จะกล่าวในรายละเอียดเมื่อถึงเรื่องชุมชน การที่ครูใหญ่ไม่ได้พักอาศัยในชุมชนมีผลต่อความสัมพันธ์กับชาวบ้าน และนักเรียนด้วยเช่นกัน

2.2 ครูใหญ่ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวมากกว่าผลงานเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาความดีความชอบให้ครูน้อย ครูใหญ่ไม่ค่อยใช้ความสามารถในการสอนของครูเป็นเกณฑ์สำคัญสำหรับการพิจารณาความดีความชอบของครูน้อย ทั้งครูประณีต และครูประสพถูกครูน้อยโจมตีมากในเรื่องนี้ เพราะทั้งสองต่างเลือกให้สองชั้นแก่ครูที่มีความสัมพันธ์อันดีกับตน และรับทำสิ่งที่ตนต้องการ เช่น ครูสมชาย ได้สองชั้นเพราะเป็นคนสนิทของครูประสพ โดยที่ครูสมชายไม่ได้มีความสามารถในการสอนเลย ในขณะที่เดียวกัน ครูประณีตงดการเลื่อนขั้น 1 ชั้น ของครูโฉมฉาย โดยอ้างว่ามีวันลาเกินกำหนด แต่ที่จริงแล้วเป็นเพราะครูโฉมฉายหัวแข็งกับครูประณีต ถึงแม้ว่าผู้วิจัยจะทราบดีว่าครูโฉมฉายก็ด้อยสมรรถภาพในการสอน แต่ประเด็นนี้ไม่ใช่สิ่งที่ครูประณีตใช้เป็นเกณฑ์ในการงดความดีความชอบ มีครูอื่น เช่นครูสุรัชย์ที่วันลาเกินกำหนดเช่นกันในความเป็นจริง แต่ก็ไม่ได้ถูกงดความดีความชอบหนึ่งชั้นตามปกติเพราะครูสุรัชย์เป็นเพื่อนเก่าของครูใหญ่ วิธีการพิจารณาความดีความชอบเช่นนี้ส่งผลมากต่อกำลังใจในการปฏิบัติงานโดยเฉพาะการสอนของครู เพราะถึงแม้ครูจะทุ่มเทความรู้และกำลังใจในการสอนเท่าใด ความเสียสละนั้นก็มักไม่ปรากฏผลตอบแทนให้ครูเห็นในรูปของความตระหนักของผู้บริหาร หรือรายได้ที่เพิ่มขึ้น หรือการยอมรับจากเพื่อนร่วมงาน แต่อาจปรากฏผลในแง่ลบ เช่นเพื่อนครูเพิ่งเล็งว่าทำตัวผิดคนอื่นหรือผู้บริหารไม่ชอบใจ ดังที่ครูทินได้พบมาแล้ว

3. วัย ประสบการณ์และวุฒิ

“สูงสุดของชีวิตครูโรงเรียนประถมคือเป็นครูใหญ่” คำกล่าวของครูสักเป็นสิ่งที่ครูอื่น ๆ ยอมรับ ครูใหญ่ได้ไต่เต้าขึ้นมาจากการเป็นครูน้อย ในโรงเรียนที่วิจัยได้พบทั้งครูใหญ่วัยหนุ่มสาว เช่น ครูสมชาย ครูรัชนี ครูเดชา และครูใหญ่อาวุโสที่ครบเกษียณหรือจวนเกษียณ เช่น ครูประสพ ครูประณีต ผู้วิจัยได้พบความแตกต่างในการปฏิบัติงานของครูใหญ่ที่มีวัยต่างกันเป็นอย่างมาก ครูใหญ่หนุ่มสาวจะมีความกระฉับกระฉ่งในการทำงาน มีความรับผิดชอบสูง กระตือรือร้นที่จะปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียน รับฟังความเห็นของครูน้อย และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับครูน้อย ส่วนครูใหญ่อาวุโสจะเป็นผู้บริหารที่เฉื่อยชา ไม่ติดตามผลการปฏิบัติของครูน้อย มีแนวโน้มที่จะยึดความคิดของตนเป็นใหญ่ ห่างเหินกับครูน้อยและนักเรียน จะเห็นได้ว่าครูใหญ่อาวุโส นั้น “หมดไฟ” ที่จะปฏิบัติงานอย่างกระตือรือร้น ดังที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า “teacher burned out” เพียงรอวันเกษียณเพื่อรับบำนาญ อย่างไรก็ตามปัจจัยหนึ่งที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบกับวัยของครูใหญ่ก็คือเวลาและความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว สิ่งนี้ทำให้ครูใหญ่หนุ่มสาว

มีความพร้อมมากกว่าครูใหญ่อาวุโส จะเห็นได้ว่าครูประสพเป็นผู้ที่ต่อต้านหลักสูตรใหม่อย่างรุนแรง โดยไม่พยายามทำความเข้าใจเลยด้วยซ้ำ ครูใหญ่อาวุโสไม่ค่อยชอบการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้นขาดความรู้ เพราะมีความรู้สึกไม่มั่นใจ ในการประชุมผู้บริหารกลุ่มโรงเรียนสระแก้ว ครูใหญ่ได้เสนอว่า “ให้เอาคู่มือครูไปเผาเสีย เพราะเราสอนได้ที่อยู่แล้ว” ในช่วงสิ้นเทอมแรกที่เข้าไปทำการวิจัย ครูประสพได้สั่งให้ครูทุกชั้นออกข้อสอบเพื่อสอบประจำเทอม ครูประจำชั้น ป.1 ป.2 และ ป.3 แย้งว่าหลักสูตรใหม่ไม่ต้องสอบ แต่ครูประสพไม่ยอมรับฟัง ครูทุกคนจึงต้องปฏิบัติตาม ประสบการณ์การทำงานในอดีตของครูประสพไม่ได้ช่วยให้ครูประสพเป็นครูใหญ่ที่มีความพร้อมสำหรับการบริหารโรงเรียนในระบบการศึกษาปัจจุบัน นอกจากช่วยให้รู้ว่าจะทำเอกสารอย่างไรเสนออำเภอหรือเสนอศึกษานิเทศก์ผู้มาตรวจเยี่ยม จึงจะไม่ก่อให้เกิดปัญหา รู้ว่าจะต้องพยายามลดจำนวนเด็กสอบตกซ้ำชั้นโดยการช่วยทุกวิถีทาง ซึ่งความรู้เช่นนี้กลับทำให้คุณภาพของการศึกษาลดลง ไม่เป็นการยุติธรรมที่จะตำหนิบทบาทของครูประสพ โดยไม่พิจารณาว่าครูประสพได้รับการเตรียมความพร้อมอย่างใดบ้างสำหรับระบบการศึกษาที่เปลี่ยนแปลง เช่น การอบรมประจำการ ผู้วิจัยได้พบว่า การอบรม 2 ครั้ง ที่ครูประสพได้เข้าร่วมในชีวิตของครูและเป็นสิ่งที่ครูประสพภูมิใจมากที่สุดคือ การอบรมลูกเสือวัดแบดจ์ ครูประสพจึงนำวุฒิบัตรจากการอบรมนั้นใส่กรอบแขวนไว้ที่นอกชานหรือบ้านพัก

ในแง่ของวุฒิ การมีวุฒิปริญญาตรีไม่ได้ทำให้ครูใหญ่บริหารงานได้ดีด้วยวุฒิเอง หากแต่ว่าในการเรียนจนถึงระดับนี้ครูใหญ่ได้มีโอกาสรู้เรื่องราวของระบบการศึกษา จึงมีความพร้อมมากกว่า ที่จริงแล้วถ้าเทียบครูใหญ่ที่จบปริญญาตรีกับครูน้อยที่จบประกาศนียบัตรการศึกษา (ป.กศ.) ที่สอนตามหลักสูตรประถมศึกษาใหม่ ครูน้อยจะรู้เทคนิคการสอนต่าง ๆ ดีกว่า เพราะได้รับการอบรมมาสอดคล้องกับภารกิจที่จะกระทำ แต่การมีวุฒิสองทำให้บทบาทของผู้บริหารหนักแน่นขึ้นและครูใหญ่เองมีความมั่นใจในการให้คำแนะนำต่าง ๆ แก่ครูน้อย วุฒิจึงช่วยเสริมความเป็นผู้นำมากกว่าช่วยในการทำหน้าที่ครูใหญ่ จะเห็นได้ว่าครูเดชา อดีตครูใหญ่โรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งจบปริญญาตรี และเป็นที่ยอมรับในหมู่ชาวบ้าน ครูน้อยและนักวิจัยว่าเป็นครูใหญ่ที่ดีนั้น ทำหน้าที่ครูใหญ่ได้ไม่เหนือกว่าครูน้อยอดีตครูใหญ่โรงเรียนวัดหนองบัว (ซึ่งย้ายไปอยู่โรงเรียนวัดครองยาว) ผู้มีวุฒิ พ.ม. ครูน้อยได้รับความยอมรับว่าปฏิบัติงานได้ดีเยี่ยมและได้รับความรักและความชื่นชมจากชาวบ้าน ครูน้อยและเด็กนักเรียนอย่างมากจนกลายเป็นนิยายปะรำปะราเรื่อง “ครูใหญ่ตัวอย่าง” ที่ชาวบ้านจะพูดถึงให้ใคร ๆ ฟังถ้ามีการพูดถึงครูใหญ่ที่ดีกัน

4. ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง

เมื่อศึกษาข้อมูลย้อนหลังไป 5 ปี ได้พบว่า ในโรงเรียนทั้งสี่ที่ทำวิจัยนั้นสองโรงเรียนมีครูใหญ่คนเดิมเป็นผู้บริหาร ได้แก่ โรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ส่วนโรงเรียนสระแก้วมีผู้บริหาร 2 คน เพราะครูใหญ่ประสพเกษียณในช่วงที่ทำวิจัยอยู่พอดี และโรงเรียนรุ่งพิทยะมีครูใหญ่ถึง 4 คน (ดูตารางที่ 2) ครูน้อยคนหนึ่งถึงกับออกปากว่า “อยู่โรงเรียนนี้มาแล้ว 3 ปี เปลี่ยนครูใหญ่มาแล้ว 3 คน” การเปลี่ยนตัว

ผู้บริหารบ่อยเกินไปเป็นผลเสียแก่โรงเรียนอย่างแน่นอน โรงเรียนรุ่งพิทยะกำลังอยู่ในช่วงเติบโตและครูใหญ่
 เดชาได้วางรากฐานที่ดีมากไว้แล้วแต่ก็ต้องทิ้งไปกลางคัน โรงเรียนนี้จะมีคุณภาพดีกว่านี้มากถ้าครูยังอยู่ต่อ
 อีกระยะหนึ่งเพื่อดำเนินงานที่เริ่มต้นไว้จนจบ ในทางตรงกันข้ามโรงเรียนวัดห้วยแห้งมีครูประสพเป็นครูใหญ่
 ที่นั่นนานถึง 30 ปี แล้วจึงย้ายมาเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนสระแก้วต่อจนเกษียณอายุ การเป็นครูใหญ่ระยะนาน
 เช่นนั้นโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนทำให้เกิดความเฉื่อยชา ขาดการริเริ่มหรือมองเห็นข้อควรปรับปรุง
 แก้ไขในโรงเรียน อีกทั้งยังทำให้ผู้บริหารเคยชินกับการใช้อำนาจในตำแหน่งหน้าที่โดยไม่ฟังเสียงครูน้อย
 จะเห็นได้ชัดจากกรณีของครูประสพ เมื่อครูประสพจวนเกษียณ ครูน้อยในโรงเรียนสระแก้วร่วมกันประท้วง
 ครูประสพ แต่ครูสมชายได้ไกล่เกลี่ยไว้ ครูประสพเองก็มีความเครียดจนมีอาการเป็นลมบ้าหมูในช่วงก่อน
 เกษียณ เมื่อครูประสพเกษียณแล้ว ก็ไม่ค่อยมาที่โรงเรียนเพราะไม่แน่ใจว่าจะได้รับปฏิกริยาอย่างไรจาก
 ครูน้อย

สรุป

ปัจจัยในด้านที่เกี่ยวกับครูใหญ่ที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนคือ การปฏิบัติงานของ
 ครูใหญ่ ความสัมพันธ์ของครูใหญ่กับบุคคลอื่น วัย ประสบการณ์และคุณวุฒิของครูใหญ่ และระยะเวลาที่
 ดำรงตำแหน่ง

ในการปฏิบัติงานได้พบว่าครูใหญ่มีเวลาไม่เพียงพอสำหรับการปฏิบัติงานในโรงเรียน เพราะมี
 กิจกรรมอื่น ๆ ทั้งที่เป็นงานในหน้าที่โดยตรงและงานที่ได้รับมอบหมายเป็นพิเศษโดยตำแหน่ง เมื่อครูใหญ่มี
 เวลาให้โรงเรียนไม่เพียงพอ การปฏิบัติหน้าที่ของครูน้อยก็ย่อหย่อนลง นอกจากนั้นการบริหารโรงเรียนก็ไม่
 คล่องตัว เพราะขาดผู้ตัดสินใจและแก้ไขปัญหาทันทั่วทั้ง นอกจากปัญหาด้านเวลาแล้ว ครูใหญ่ยังมีทักษะในการ
 ปฏิบัติงานไม่เพียงพอ ทักษะดังกล่าวได้แก่ ทักษะทางวิชาการ กับการวางแผน ครูใหญ่ไม่อาจให้คำแนะนำ
 ทางวิชาการแก่ครูน้อยได้เท่าที่ควร คงเน้นแต่งานเอกสารธุรการ และมักไม่มีการวางแผนงานโรงเรียน
 คุณสมบัติที่ไม่เพียงพอเหล่านี้ทำให้ครูใหญ่บริหารโรงเรียนได้ไม่เต็มที่ในขณะเดียวกัน ครูน้อยก็ขาดผู้ชี้แนะทั้ง
 ในเชิงวิชาการและเชิงบริหาร จึงมีผลต่อการเรียนการสอน ในประเด็นต่อมา ได้พบว่าครูใหญ่มักไม่ติดตาม
 ควบคุมการปฏิบัติของครู ในเมื่อการนิเทศโดยหน่วยเหนือก็ได้กระทำทั่วถึง และครูใหญ่ก็ได้ติดตามควบคุม
 จริงจัง การปฏิบัติงานโดยเฉพาะงานสอนของครูจึงขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบของครูแต่ละคนเป็นสำคัญ ประการ
 สุดท้ายคือ ความรับผิดชอบของครูใหญ่ในการปฏิบัติงาน ผู้วิจัยพบว่า ครูใหญ่อาจเลือกปฏิบัติงานที่ตนสนใจ
 และมีผลประโยชน์ตอบแทน ซึ่งบางครั้งก็ไม่ใช่งานหลักที่ต้องรับผิดชอบ นอกจากนั้นครูใหญ่ก็ยึดหลักการ
 ในการปฏิบัติหน้าที่ต่างกัน บางคนมุ่งให้นักเรียนมีวิชาความรู้ แต่บางคนต้องการเพียงให้นักเรียนสอบผ่าน
 ชั้นชั้นต่อไปโดยไม่สนใจว่ารู้อะไรบ้าง ดังนั้น ถ้าครูใหญ่ไม่รับผิดชอบในการปฏิบัติงานของตน ผลเสียย่อม
 ตกแก่โรงเรียนและนักเรียน

ในแง่ความสัมพันธ์ของครูใหญ่กับครูน้อย ชาวบ้านและนักเรียน ได้พบว่า การขาดความสัมพันธ์กับคนกลุ่มนี้ส่งผลทางลบต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนได้ กล่าวคือ การที่ครูใหญ่ห่างเหินกับครูน้อย ทำให้ครูน้อยขาดผู้ควบคุมและนำในด้านวิชาการและยังขาดขวัญและกำลังใจ จึงปฏิบัติงานสอนไปตามแกน อีกประเด็นหนึ่งในเรื่องความสัมพันธ์คือการที่ครูใหญ่ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาความดีความชอบของครูน้อย สิ่งนี้เป็นส่วนบั่นทอนขวัญและกำลังใจของครู และทำให้ครูไม่เน้นความสามารถทางการสอน ทำให้เกิดผลทางลบต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนเช่นกัน ส่วนการขาดความสัมพันธ์ระหว่างครูใหญ่กับชาวบ้าน มีผลทำให้โรงเรียนไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชน โรงเรียนไม่อาจมีบทบาทเป็นตัวประสานในชุมชนได้ นอกจากนั้นยังทำให้ผู้ปกครองไม่ร่วมมือกับโรงเรียนในการช่วยเหลือทางวิชาการแก่บุตรหลานเพราะขาดความเข้าใจ ส่วนการขาดความสัมพันธ์กับนักเรียนเองนั้น ทำให้ครูใหญ่ไม่ทราบความสามารถหรือศักยภาพทางวิชาการของนักเรียน ซึ่งเป็นหัวใจของการให้การศึกษา จึงไม่อาจแก้ไขระบบบริหารหรือกิจกรรมการเรียนรู้อะไรเพื่อเสริมสร้างความสามารถดังกล่าวได้มากนัก

วัย ประสบการณ์ และคุณวุฒิของครูใหญ่มีส่วนสัมพันธ์กับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน โดยปกติแล้ววัยกับประสบการณ์มักสัมพันธ์กันในทางบวก กล่าวคือครูใหญ่อาวุโสจะมีประสบการณ์มาก ข้อมูลจากการวิจัยแสดงว่าครูใหญ่ที่อาวุโสถึงวัยประมาณ 50 ปีขึ้นไป แม้จะมีประสบการณ์มาก แต่ก็มักจะมีภาวะเครียดหรือร้อนในการทำงานน้อยและมีแนวโน้มที่จะยึดความคิดของตนเป็นใหญ่ ประสบการณ์ที่สะสมไว้บางครั้งอาจถูกนำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานมากกว่าเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานและผลงาน เช่น ใช้ความรู้ในเรื่องการบริหารงานบุคลากรเพื่อช่วยให้ครูที่ขอบพอที่มีวันลาเกินกำหนดได้รับการพิจารณาความดีความชอบ แต่ไม่ใช่เพื่อสรรหาครูใหม่มาบรรจุเพิ่มในกรณีที่โรงเรียนมีครูไม่ครบชั้น นอกจากนั้นผู้วิจัยได้พบว่าประสบการณ์ที่สั่งสมมานานของครูใหญ่อาวุโสจะถูกนำมาประยุกต์ใช้ในเชิงวิชาการสำหรับการเรียนการสอนตามหลักสูตรใหม่ไม่ได้มากนัก จึงอาจกล่าวได้ว่า วัยที่สูงเกิน 50 ปี และประสบการณ์ในบริบทเก่าทางการศึกษาของครูใหญ่ไม่ค่อยเอื้อต่อการเพิ่มสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการของนักเรียน สำหรับคุณวุฒิ ข้อค้นพบแสดงว่าครูใหญ่ใช้ความรู้ในระดับปริญญาตรีเพื่อการทำหน้าที่บริหารและวิชาการไม่มากนัก แต่ใช้ในการเสริมความเป็นผู้นำ สัมฤทธิ์ผลของนักเรียนจึงไม่ได้ขึ้นกับการมีวุฒิปริญญาตรีของครูใหญ่เป็นสำคัญ แต่มีได้หมายความว่าวุฒิปริญญาตรีอื่น ๆ จะไม่มีความสัมพันธ์กับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน

ระยะเวลาที่ครูใหญ่อยู่ในตำแหน่งผู้บริหารมีผลกระทบต่อการบริหารโรงเรียนถ้าครูใหญ่อยู่ในตำแหน่งเพียงระยะสั้น ๆ เพียง 1-2 ปีมักจะดำเนินการเพื่อเพิ่มคุณภาพของโรงเรียนไม่ได้มากนัก ในทางตรงกันข้าม มิใช่ว่าครูใหญ่ที่อยู่ในตำแหน่งเป็นเวลานานมากจะเพิ่มคุณภาพของโรงเรียนได้มาก ครูใหญ่ที่อยู่ในตำแหน่งนานหลายสิบปีโดยไม่มีการโยกย้าย จะเริ่มเฉื่อยชา และชินต่อการใช้อำนาจในตำแหน่งหน้าที่โดยไม่ฟังเสียงผู้อื่น ระยะเวลาที่สั้นเกินไปและที่ยาวเกินไปในการดำรงตำแหน่งครูใหญ่จึงส่งผลต่อการบริหารโรงเรียนและการปฏิบัติงานของครูน้อย ซึ่งมีผลกระทบต่อผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของนักเรียนอีกต่อหนึ่ง

ปัจจัยเกี่ยวกับครูที่ส่งผลถึงคุณภาพของการศึกษาประชาบาล ประกอบด้วยองค์ประกอบเกี่ยวกับคุณลักษณะของครู การปฏิบัติหน้าที่และขวัญและกำลังใจของครู ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ปัจจัยเกี่ยวกับครูในโรงเรียนทั้งสี่ในปี 2523

ปัจจัย	โรงเรียน			
	รุ่งทิทยะ	วัดหนองบัว	สระแก้ว	วัดห้วยแห้ง
1. จำนวนครูทั้งหมด (รวมครูใหญ่)	7	8	10	9
2. สัดส่วนของวุฒิครู (ป.กศ. และต่ำกว่า : ป.กศ.สูง : พม. : ปริญญา)	0:1:5:0	3:1:3:1	4:4:2:0	2:2:5:0
3. สัดส่วนของจำนวนครูที่มีอายุเกิน 30 ปี เทียบกับจำนวนครูทั้งหมด	0	1:3	1:10	1:2
4. สัดส่วนของจำนวนครูที่มีประสบการณ์สอนเกิน 10 ปี เทียบกับจำนวนครูทั้งหมด	0	1:3	1:10	1:3
5. สัดส่วนครู ชาย : หญิง	1:5	1:2	9:1	1:2
6. สัดส่วนครู โสด : สมรส	1:5	1:1	1:1	1:8
7. สัดส่วนครูที่ตั้งใจเลือกอาชีพครูเทียบกับจำนวนครูทั้งหมด	1:2	0	1:10	1:9
8. ความรับผิดชอบของครู	มาก	มาก	ปานกลาง	น้อย
9. มีครูครบชั้นตลอดปี	ครบ ⁽¹⁾	ครบ	ไม่ครบ	ครบ
10. สัดส่วนครูที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย เทียบกับจำนวนครูทั้งหมด	1:6	1:8	1:10	1:3
11. เวลาทำการสอนโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละของเวลาทำการทั้งหมด (200 วัน)	90	94	86	91
12. จำนวนครูย้ายออกในรอบ 5 ปี (2519-2523) ของโรงเรียน	4	5	6	1
13. ขวัญและกำลังใจ	ค่อนข้างดี	ค่อนข้างดี	ไม่ดี	ไม่ดี
14. สัดส่วนครูที่พักอาศัยในหมู่บ้าน เทียบกับจำนวนครูทั้งหมด	1:2	1:2	1:2	1:2
15. สัดส่วนครูที่กำลังศึกษาต่อเทียบกับจำนวนครูทั้งหมด	1:3	1:3	1:2	0
16. สถานะทางเศรษฐกิจของครู	รายได้ไม่พอ รายจ่าย	มีหนี้สิน	มีหนี้สิน	รายได้ไม่พอ รายจ่าย

หมายเหตุ :

1) มีครูครบชั้นเพราะผู้รักษาการณ์แทนครูใหญ่ต้องเป็นครูประจำชั้นด้วย

1. คุณลักษณะของครู

1.1 วุฒิและประสบการณ์สอน ได้มีงานวิจัยบางเรื่องที่พบว่า การที่ครูมีวุฒิสองไม่ได้มีผลทางบวกต่อสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน อาจจะเป็นการไม่ส่งผลแต่อย่างใด หรือมีผลทางลบด้วยซ้ำ (Carnoy & Thais 1974) การวิจัยครั้งนี้พบว่า การที่ครูมีวุฒิปริญญาตรีอาจไม่ก่อให้เกิดผลดีเพิ่มขึ้นแก่นักเรียนและโรงเรียนเสมอไป ในทางตรงกันข้าม ครูที่มีวุฒิปริญญาตรีจะพยายามดิ้นรนเพื่อโยกย้ายตนเองออกจากโรงเรียนของตนซึ่งมีขนาดเล็กและอยู่ในห้องที่ห่างไกล ไปสู่โรงเรียนที่ดีกว่าหรือย้ายสังกัดไปอยู่โรงเรียนมัธยม ดังจะเห็นได้ว่าครูในโรงเรียนทั้งที่ได้วุฒิปริญญาตรีจากการเรียนต่อระหว่างที่เป็นครู จะโยกย้ายหรืออยู่ในระหว่างทำเรื่องขอย้ายไปยังโรงเรียนอื่นที่ใกล้ขึ้นหรือใหญ่ขึ้นทั้งสิ้น เพราะโรงเรียนทั้งที่เป็นโรงเรียนขนาดเล็กและอยู่ค่อนข้างห่างอำเภอ จะมียกเว้นก็แต่ครูใหญ่เท่านั้น ครูเดชา ครูใหญ่โรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งมีวุฒิปริญญาตรียืนยันว่า การสอนในชั้นประถมศึกษา

“ครู (ที่ไม่มีวุฒิปริญญา-ผู้วิจัย) สามารถทำได้ถ้าใช้ความพยายามอย่างเพียงพอ ปัจจุบันครูที่สอนใช้วิชาครูไม่ถึงห้าสิบเปอร์เซ็นต์ การสอนไม่แตกต่างกับครูที่จบมัธยมมา”

สิ่งที่ครูเดชาเห็นเป็นประเด็น และนักวิจัยทุกคนก็เห็นเป็นประเด็นเช่นกันก็คือ ความจำเป็นที่ครูจะต้องมีวุฒิทางการศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีประสบการณ์ฝึกสอนมาแล้ว ครูเดชากล่าวว่า ครูที่ผ่านการศึกษามีฝึกหัดครูปกติและไม่ได้ออกสอนเมื่อมาสอน “จะเหมือนถูกจับโยนลงไปในน้ำ” การขาดประสบการณ์การสอนนี้สำคัญกว่าการมีวุฒิปริญญาตรีมากในแง่เทคนิคเพราะการเรียนเพิ่มในระดับปริญญาตรีนั้นเป็นการเพิ่มเนื้อหาความรู้ซึ่งช่วยให้ตอบคำถามเด็กได้ดีขึ้น (โดยเฉพาะเด็กชั้นโต ๆ) เท่านั้นในความเห็นของครูด้วยกันเองที่จริงแล้วครูอาจค้นคว้าเพิ่มเติมก็ได้ แต่ก็มีข้อจำกัดในเรื่องแหล่งค้นคว้า นอกไปจากความรู้ทางเทคนิคที่ได้จากวุฒิศรแล้ว ครูและนักวิจัยเห็นว่าครูจะดีไม่ดีขึ้นอยู่กับความขยัน ความรับผิดชอบ และความสามารถของครูแต่ละคน ซึ่งจะได้อีกกล่าวถึงต่อไป แต่ไม่ใช่เพราะมีปริญญา

1.2 วัยและสถานภาพสมรส วัยของครูไม่ได้มีผลโดยตรงต่อสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนแม้จะมีแนวโน้มว่า ครูอายุมากจะเฉื่อยชาต่อภารกิจการสอน แต่ก็ไม่เสมอไป ครูสัก ครูลัดดา ซึ่งมีอายุ 40 ปี ยังคงเป็นครูที่กระฉับกระเฉง แต่ครูสุรัชย์ ซึ่งอายุ 58 ปี หมดไฟโดยสิ้นเชิง ส่วนครูโถมฉายวัยเพียง 34 ปี เป็นครูไปวัน ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม การที่คณะครูในโรงเรียนหนึ่ง ๆ มีวัยใกล้เคียงกัน จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครูดูอย่างเห็นได้ชัด มีความสามัคคีพร้อมใจกันปฏิบัติงานให้โรงเรียน โรงเรียนสระแก้วมีครูชายหนุ่มวัย 22-28 ปี ทั้งหมดเรียกตนเองว่า “ทีมครูหนุ่ม ผู้มีหนี้สิน” โรงเรียนได้รับประโยชน์มากจากคณะครูชุดนี้ เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้โรงเรียนนี้มีคุณภาพดีกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ซึ่งมีครูอาวุโสและครูวัยกลางคน (อายุเกิน 30 ปี) ถึง 5 คน (ดูตารางที่ 3) ส่วนโรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งมีแต่ครูหนุ่มสาวเช่นกันก็มีคุณภาพดีกว่าโรงเรียนวัดหนองบัว ซึ่งมีครูวัยกลางคนอยู่ด้วยแม้จะเป็นครูที่มีคุณภาพก็ตาม ฉะนั้นอาจสร้างข้อสรุปชั่วคราวได้ว่า คณะครูที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวซึ่งประกอบอาชีพครูได้ประมาณ 10 ปีนี้ เป็นคณะครูที่มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามเนื่องจากการการวิจัยนี้เกิดขึ้นในระยะที่เกิดการใช้นวัตกรรมคือหลักสูตรใหม่ ซึ่งประสบการณ์และวัยของครูอาวุโสไม่เป็น

ประโยชน์มากเท่าแต่ก่อน การมีวัยสูงจึงส่งผลในทางลบข้อสรุปเกี่ยวกับเรื่องอายุของครูจึงยังเป็นประเด็นที่ควรศึกษาต่อไป ส่วนสถานภาพสมรส จะพบว่าครูหญิงที่สมรสแล้วและมีความจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงที่มีลูกอ่อนไม่มีคนช่วยเลี้ยงลูกเพราะไม่มีเงินจ้างพี่เลี้ยง ต้องนำลูกเล็กมาเลี้ยงในห้องเรียน หรือขาดสอนบ่อยครั้ง จึงมีผลต่อนักเรียนอีกทอดหนึ่ง ผู้วิจัยได้พบว่าสถานภาพสมรสกับวัยมีความสัมพันธ์กันเป็นแบบแผน กล่าวคือ ครูหนุ่มสาวที่มีประสิทธิภาพ มักจะเป็นครูโสด ยังไม่มีการกิจทางครอบครัว จึงอุทิศเวลาและความสนใจให้แก่กิจกรรมการเรียนการสอนได้มากกว่าครูอาวุโสซึ่งสมรสแล้ว วัยและสถานภาพสมรส จึงร่วมกันส่งผลต่อคุณภาพการสอน

1.3 สาเหตุที่เลือกอาชีพและทัศนคติต่ออาชีพครู ตัวแปรสองตัวนี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมและคุณภาพในการปฏิบัติงานของครู จากการศึกษาประวัติครูทุกคนได้พบว่าครูส่วนใหญ่ไม่ได้เลือกอาชีพครูด้วยใจรัก นอกจากนั้นยังมีทัศนคติที่ไม่ดีต่ออาชีพครู ที่โรงเรียนรุ่งพิทยะมีครูเพียงคนเดียวที่เลือกอาชีพครูเพราะรักเด็ก เห็นว่าการทำงานกับเด็กเหมาะกับนิสัยของตนคือครูกัลยา ครูผู้ที่มีบุคลิกใจเย็น สุขภาพเสมอ อ่อนหวานกับเด็ก เป็นครูที่นักเรียนผู้ปกครองและนักวิจัยมีความเห็นตรงกันว่าเป็นครูที่ดีที่สุดในโรงเรียน เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลทั่วไปของครูกัลยากับครูอื่นที่ไม่ดีนัก พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันในด้านภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม พื้นฐานการศึกษาและวุฒิครู สิ่งที่ต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือ จิตใจที่รักอาชีพ จรรยาบรรณ และบุคลิกลักษณะส่วนตัวที่โรงเรียนวัดหนองบัว ครูสักซึ่งแม้จะมีอายุ 40 ปี แต่ก็เป็นครูที่มีความรับผิดชอบ และเป็นครูที่ดีมาก เดิมครูสักเป็นเจ้าของที่ชลประทานแล้วลาออกไปสอบบรรจุเป็นครู ครูสักให้เหตุผลในการเป็นครูที่ดีว่า “อยู่ให้คนแซกราบไหว้ดีกว่าให้เขาแข่งดำ” จากตารางที่ 3 จะเห็นว่าครูโรงเรียนวัดหนองบัวไม่มีใครเลือกอาชีพครูเพราะใจรักเลย มีแต่ที่เปลี่ยนมาผูกพันกับอาชีพในภายหลัง เช่นครูสัก ครูพูน ครูลัดดา และครูใหญ่

1.4 ความรับผิดชอบของครู ไม่ว่าครูจะมีวัยเท่าใด มีวุฒิอะไรหรือมีทัศนคติต่ออาชีพครูมาแต่เดิมอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการทำงานของครูก็คือ ความรับผิดชอบ ถ้าพิจารณาการตัดสินใจรับผิดชอบของครูโดยนักวิจัยในตารางที่ 3 จะพบว่า ครูโรงเรียนวัดหนองบัวและรุ่งพิทยะ ซึ่งอยู่ในภาคกลางที่ใกล้ความเจริญมากกว่าและอยู่ในรัศมีของการบริหารมากกว่าจะมีความรับผิดชอบมากกว่าครูในโรงเรียนวัดห้วยแห้งและสระแก้วซึ่งอยู่ในภาคอีสาน ในโรงเรียนที่กันดารกว่า ครูจึงมีความรับผิดชอบน้อยลง (นอกจากนั้นอาจมีขวัญและกำลังใจของครูมาเป็นแรงเสริมอีกด้วย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป) ครูโรงเรียนวัดหนองบัวซึ่งส่วนใหญ่ไม่สู้อาชีพครู ก็ยังมีความรู้สึกว่าจะต้องรับผิดชอบชั้นเรียน เมื่อมาถึงโรงเรียนสาย ดังคำพูดของครูชอุ่มที่ว่า

“แม้ว่าขาสั้นริก ๆ จะเป็นลม แต่ก็ต้องเข้าห้องสอนเพราะเรามาสาย เด็กว่างไม่ได้เรียนไปแล้ว ตั้งชั่วโมงกว่า ก็ต้องสอน จะให้พักก็ตอนเด็กทำแบบฝึกหัด”

การหลับหูในห้องพักครูของโรงเรียนสระแก้วไม่เคยเกิดที่โรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนรุ่งพิทยะ การที่ครูเมามายจนหมดสติ หรือทิ้งชั้นเรียนไปประกอบอาชีพส่วนตัวเช่นที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งก็มีน้อยกว่าเช่นกัน

2. การปฏิบัติหน้าที่ นอกจากจะพิจารณากลุ่มตัวแปรที่เกี่ยวกับลักษณะส่วนตัวของครูแล้ว ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงระบบที่ปฏิสัมพันธ์กับครูอยู่ด้วย ครูเป็นข้าราชการมีภารกิจหน้าที่ตามที่คณะกรรมการข้าราชการครูกำหนดไว้ ครูปฏิบัติตามข้อกำหนดได้เพียงใดเพราะเหตุใด คือ ประเด็นที่จะกล่าวถึงดังนี้

2.1 ปริมาณงานในความรับผิดชอบ ครูโรงเรียนประถมศึกษาโดยทั่วไปมักจะรับผิดชอบชั้นเรียนเต็มที่ 1 ชั้น โดยการเป็นครูประจำชั้น จะมีครูประจำวิชาที่เฉพาะในชั้นสูงคือ ประถมปีที่ 4-ประถมปีที่ 6 เช่น ครูภาษาอังกฤษ ครูเลขคณิต ฉะนั้น ตามปกติครูจะรับผิดชอบในการสอนทุกวิชาในชั้นของตน ไม่ว่าจะมีความถนัดหรือไม่ก็ตาม (เป็นที่น่าสังเกตว่า ครูที่บรรจุใหม่ในระยะที่ทำวิจัยเป็นครูวุฒิ ปกศ.สูง ทั้งสิ้น เพราะเป็นระยะที่รัฐบาลมีนโยบายลดการผลิตครูวุฒิปกศ. หลักสูตรปกศ.สูงแบ่งวิชาเอกออกเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ ศิลปศึกษา พลศึกษา ฯลฯ ครูที่จบหลักสูตรวิชาเอกเหล่านี้ต้องมาทำหน้าที่ครูประจำชั้นสอนกลุ่มวิชา 4 กลุ่ม ตามหลักสูตรประถมศึกษา ฉบับ พ.ศ. 2521 โดยที่ไม่มีประสบการณ์ในการสอนเนื้อหาเหล่านี้มาก่อนเลย) ภารกิจของครูนอกจากงานครูประจำชั้น ซึ่งเป็นงานหลักก็จะมียานที่ครูใหญ่มอบหมายให้ทำในโรงเรียน เช่น เป็นครูพยาบาล ดูแลห้องสมุด เป็นผู้ฝึกซ้อมเด็กไปแข่งกีฬา งานครูเวร งานเอกสารทะเบียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น บัญชีเรียกชื่อ บัตรสุขภาพ สมุดรายงานผลการเรียน งานวัดและประเมินผลการเรียน ซึ่งรวมถึงการสอบงานของกลุ่มโรงเรียน งานจัดกิจกรรมพิเศษของโรงเรียน เช่น งานวันเด็ก งานวันสำคัญทางศาสนา งานเตรียมการสอนและทำอุปกรณ์การสอน งานสอนซ่อมเสริมและติดตามเด็กขาดเรียน ฯลฯ ทั้งนี้ไม่รวมถึงงานอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ด้านการศึกษาที่ทางการอาจมอบหมายมาให้ เช่น เป็นเจ้าหน้าที่ประจำหน่วยเลือกตั้ง รับรองข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จากส่วนกลาง

ถ้าจะให้เป็นไปตามแนวทางที่คู่มือครูและวิธีการวัดผลกำหนดไว้ เราอาจยกตัวอย่างภารกิจในวันหนึ่งของครูประถมศึกษาที่นักวิจัยได้สังเกตมาดังนี้ เข้าชั้นถ้าเป็นครูเวรครูจะต้องมาโรงเรียนเช้ากว่าครูอื่น ๆ ดูแลความเรียบร้อย ตีระฆังให้นักเรียนเข้าแถวเคารพธงชาติ ควบคุมการเคารพธงชาติ พูดยุทธศาสตร์หน้าเสาธง เมื่อเด็กเข้าชั้นเรียนแล้ว ครูประจำชั้นต้องดูแลให้เด็กทำความสะอาดห้องเรียนจากนั้นเริ่มตรวจจำนวนเด็กในชั้นเรียน อาจมีการดูแลความสะอาดของเล็บ ฟัน ผมงของเด็กแล้วจึงเริ่มสอนหนังสือ โดยครูจะต้องเตรียมแผนการสอน และอุปกรณ์มาแล้วล่วงหน้า หลังจากให้ความคิดรวบยอดและตัวอย่างแก่เด็กแล้ว ครูจะต้องทดสอบความเข้าใจของเด็กด้วยการถามหรือให้ทำแบบฝึกหัด แล้วจึงสรุปความคิดรวบยอดให้เด็กจำได้อีกครั้ง แล้วลงมือวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมสำหรับการเรียนในคาบนั้น ๆ ถ้าช่วงเช้าครูแบ่งการสอนเป็นหลายคาบหรือสอนหลายกลุ่มวิชารวมกันในลักษณะบูรณาการ ครูก็จะต้องใช้เวลาเตรียมการสอนและวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมมากขึ้น ในตอนนี้ครูที่ดีจะต้องกำหนดตัวเด็กที่เรียนรู้เข้าใจได้แล้ว เพื่อกิจกรรมซ่อมเสริมตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ในตอนพักเที่ยงครูควรจะต้องดูแลการกินอาหารของเด็กดูว่ามีเด็กคนไหนไม่มีอาหารกลางวันกินบ้าง เล่นกันซุกซนหรือไม่ แล้วเริ่มการสอนภาคบ่ายต่อไป ถ้าเป็นการสอนกลุ่มวิชาการทำงานพื้นฐานอาชีพอาจมีการลงมือทำแปลงเกษตร ครูต้องเตรียมเมล็ดพันธุ์พืชหรือเชื้อที่จะเพาะ (เช่นเห็ด) ไว้ล่วงหน้าโดยใช้ทุนทรัพย์ของตน ต้องจัดหาปุ๋ยด้วย เมื่อการเรียนภาคบ่ายสิ้นสุดในเวลา 15.30 นาฬิกา ครูก็ดูแลให้เด็กเข้าแถวเดินกลับบ้าน

ช่วงเวลาจากนี้ครูควรจะสอนซ่อมเสริมเด็กที่เรียนอ่อน จัดทำเอกสารประจำวันให้เรียบร้อยเช่น บัญชีเรียกชื่อ แบบวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม แล้วจึงกลับบ้านบ้าง ถ้ามีเด็กขาดเรียนในวันนั้นเป็นวันที่สาม ครูควรไปติดตามที่บ้านเด็กว่าขาดเรียนเพราะอะไร เมื่อกลับบ้านและปฏิบัติภารกิจส่วนตัวแล้ว ครูจะต้องตรวจการบ้าน เตรียมการสอนและอุปกรณ์สำหรับวันต่อไป ถ้ามีกิจกรรมพิเศษของโรงเรียน เช่น การไปค่ายลูกเสือ การประชุมกลุ่มโรงเรียน ครูจะต้องอุทิศวันหยุดพักผ่อนสุดสัปดาห์ของตนเพื่อร่วมรับผิดชอบกิจกรรมด้วย

จะเห็นได้ว่าภารกิจที่กล่าวมานี้หนักไม่น้อย แต่ก็ปรากฏว่ายังมีภาระอื่นที่มาทำให้เวลา และความตั้งใจที่ครูจะใช้ในหน้าที่น้อยลง ภาระอื่นในที่นี้พอจะจำแนกประเภทได้เป็นงานที่เกี่ยวกับหน้าที่ราชการ เช่น ไปอบรม คุมเลือกตั้ง ประชุมจัดงานต่าง ๆ ไปฟังบรรยาย เป็นต้น งานในอาชีพที่ไม่เกี่ยวกับการสอนเช่น การกรอกแบบฟอร์มเพื่อพิจารณาความดีความชอบ คุมเด็กเข้ารับการตรวจสุขภาพ ประชุมครูของกลุ่มโรงเรียน ประชุมครูในโรงเรียน คุมนักเรียนซ่อมกีฬา เป็นต้น ภาระต่าง ๆ เหล่านี้เมื่อมารวมกันแล้วก็ป็นสาเหตุที่สำคัญไม่น้อยที่จะส่งผลถึงพฤติกรรมการสอนของครู

2.2 ทักษะในการสอน นอกจากครูจะมีภารกิจมากดังกล่าวแล้ว ครูยังขาดทักษะในการปฏิบัติงานหลัก คือ การสอน ในสมัยที่ยังใช้หลักสูตรเก่า การขาดทักษะนั้นเกิดจากการที่ครูไม่กระตือรือร้นที่จะปรับปรุงเทคนิคการสอนของตนให้เด็กสนใจ เช่นไม่เตรียมอุปกรณ์ ไม่ใช้เทคนิคใดนอกจากการอธิบายและการเขียนกระดานดำ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนหลักสูตรใหม่ ครูยังขาดทักษะมากขึ้น เพราะครูเองก็ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจหลักสูตรใหม่ที่ได้นำไปถ่ายทอด ได้กล่าวแล้วว่า การเตรียมครูเพื่อหลักสูตรใหม่ที่ทำไปนั้น เป็นไปโดยรีบร้อน ครูจึงไม่ได้หลักการที่มั่นคง และไม่เข้าใจแนวคิดพื้นฐานตลอดจนวิธีการของหลักสูตรใหม่ เมื่อขาดทักษะเช่นนี้ ครูหาทางออกต่าง ๆ กัน ครูบางคนโดยเฉพาะครูอาวุโสใช้วิธีไม่รับรู้หลักสูตรใหม่โดยสิ้นเชิง คงสอนเนื้อหาเดิมด้วยวิธีเดิม นั่นคือ สอนแต่เลขและภาษาไทยเป็นหลัก มีวิชาอื่นแซมน้อยมาก ครูรุ่นใหม่บางกลุ่มพยายามศึกษาหลักสูตรใหม่เพิ่มเติมด้วยตนเอง อ่านคู่มือครูและแผนการสอนประกอบ ผู้ที่ตั้งใจศึกษาจริงจึงจะยอมรับว่า เอกสารเหล่านี้เป็นประโยชน์มากช่วยให้สอนได้ง่ายขึ้น เช่น ครูก็ยกย่องว่าถึงหลักสูตรใหม่ว่า

“ถ้ามีการเอามาใช้จริงจัง ก็คงจะได้ผลดีเพราะที่เคยเห็นมา รู้สึกว่า ถ้าครูเข้าใจ มีอุปกรณ์พร้อม เช่นสอนภาษาไทยก็ต้องมีบัตรคำมาช่วยสอน มีกิจกรรมให้นักเรียนทำ เด็กก็จะสนุกอยากเรียน ครูเองก็สนุก”

ครูบางคนท้อถอยเสียก่อน มองเห็นแต่ข้อควรตำหนิของหลักสูตรและเอกสารดังกล่าวก็พยายามสอนหลักสูตรใหม่ไปโดยใช้ความรู้ความเข้าใจของตนเป็นแนวทาง เช่น ครูสมชายบอกว่า

“การสอนแบบใหม่ ตัวหลักสูตรใช้ได้ดี เช่นวิชาเลข ภาษาไทย แต่วิชาอื่นผมไม่เข้าใจ ตอนไปอบรมครูหลักสูตรใหม่เขาให้อบรมเฉพาะกลุ่มวิชา ผมเลือกกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพดูง่ายดีไม่เหนื่อย เห็นเขาสอนพับ ๆ บั่น ๆ”

บางคนรับรู้ได้เพียงพฤติกรรมการเรียนรู้ แต่ไม่เข้าใจความคิดรวบยอดของเนื้อหาหลักสูตร ก็ถ่ายทอดไปตามความเข้าใจ ดังจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อความเข้าใจหลักสูตรของครูในปัจจุบันเกี่ยวกับการเรียนการสอน

2.3 การใช้เวลาของครู ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ภารกิจของครูมีมากมาย ครูจำนวนหนึ่งจึงพยายามเลี่ยงภารกิจเหล่านี้ด้วยวิธีต่าง ๆ กัน จะเห็นได้จากการใช้เวลาของครูในตารางที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับเวลาทำการสอนของครูคิดเฉลี่ยเป็นร้อยละของเวลาทำการทั้งหมด (200 วัน) แสดงให้เห็นว่า ครูในโรงเรียนทั้งสี่โรงเรียนใช้เวลาทำงานสอนต่ำสุดร้อยละ 86.4 ของเวลาทั้งหมด (คือโรงเรียนสระแก้ว) และสูงสูดร้อยละ 93.5 ของเวลาทั้งหมด (โรงเรียนวัดหนองบัว) ครูเอาเวลาดังกล่าวไปทำอะไรบ้าง? นักวิจัยได้พบว่า ครูจำนวนเกินครึ่งของโรงเรียนสามโรงเรียนในสี่โรงเรียน (ยกเว้นโรงเรียนวัดห้วยแห้ง) กำลังเรียนต่อทั้งสิ้น การเรียนต่อเป็นสิ่งที่มาเบียดบังเวลาสอนของครูไป โดยการที่ครูต้องเลิกสอนเร็วกว่าปกติเพื่อไปเรียนตอนเย็น ครูปล่อยให้เด็กทำงานตามลำพัง เพราะครูต้องทำงานเพื่อการเรียนต่อของตัวเอง เช่น ทำรายงานเตรียมสอบ นอกจากการเรียนต่อครูยังเอาเวลาไปใช้ในเรื่องส่วนตัวอื่น ๆ เช่น ประกอบอาชีพพรอง พุดคุยสังสรรค์กันเอง อ่านหนังสือพิมพ์หลับ เมา เลี้ยงลูก ดังที่นักวิจัยรายงานว่

“ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดบ่อยครั้งในโรงเรียนจนแทบจะเรียกได้ว่ามีอย่างน้อยวันละ 1 รายที่ทำเช่นนั้น และช่วงเวลาที่ทำก็กินเวลามากพอสมควร”

การกระทำเช่นนี้ หลายฝ่ายเห็นและรู้สึกไม่พอใจ ดังที่ครูในโรงเรียนเองก็บอกกับนักวิจัยตั้งแต่สัมภาษณ์แรกที่นักวิจัยเข้าไปปฏิบัติงานว่า

“ที่นี้ครูไม่สอน เวลาครูใหญ่ไม่อยู่จะนั่งคุยกัน”

ที่โรงเรียนสระแก้ว ชาวบ้านวิจารณ์ว่า

“น่าจะจัดฝาห้องเรียนออกให้โล่งเหมือนศาลาวัดแบบสมัยก่อน คนเดินผ่านไปมาจะได้มองเห็นกลุ่มครูว่าไปรวมกันอยู่ที่ไหน ครูก็จะได้เกิดความละอาย”

แม้แต่ที่โรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งครูปฏิบัติหน้าที่มากกว่าโรงเรียนอื่น ๆ ในอดีตก็เคยถูกเรียกว่าโรงเรียน “จับกษัย” เพราะครูใหญ่คนเก่าชอบให้เด็กนวดและเหยียบแก้เมื่อยจนชาวบ้านเห็นเป็นประจำ การใช้เวลาตามใจตนเองของครูนี้เป็นผลมาจากการขาดความรับผิดชอบ และขาดกำลังใจของครูเอง ประกอบกับการขาดผู้ควบคุมทิศก้อย่างจริงจัง ก่อให้เกิดผลเสียอย่างยิ่งต่อการเรียนของเด็ก

2.4 การมีครูครบชั้น แม้ว่าสถิติการมีครูไม่ครบชั้นในโรงเรียนทั่วประเทศจะน้อยลง แต่การวิจัยครั้งนี้ได้พบว่ายังมีการขาดครูในลักษณะแอบแฝงอยู่มาก โดยเฉพาะในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทห่างไกล เช่น โรงเรียนทั้งสี่ เพราะโรงเรียนดังกล่าวไม่ใช่สถานที่อันพึงประสงค์ของครูส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เป็นคนพื้นบ้านนั้น ครูบางคนหาทางทำเรื่องให้อำเภอหรือจังหวัดหรือโรงเรียนใกล้เคียงขอยืมตัวไปช่วยราชการ โดยยังมีชื่อและอัตราอยู่ที่โรงเรียน ทำให้โรงเรียนหาครูมาชดเชยไม่ได้ บางครั้งครูขอโอนย้ายไปอยู่โรงเรียนอื่น ในช่วงที่

ยังดำเนินเรื่องไม่เสร็จนั้น ทางอำเภอก็ไม่ส่งครูใหม่มาลงอัตราว่าง ในบางโรงเรียนครูผู้ชายลาบวช ครูผู้หญิงลาคลอด ครูถูกส่งไปรับการอบรมหรือเข้าประชุม ฯลฯ ในโรงเรียนที่ครูใหญ่ต้องรับผิดชอบงานสอนด้วย ถ้าครูใหญ่ติดธุระราชการอื่น ก็ขาดครู ด้วยเหตุเหล่านี้ ภาวะครูไม่ครบชั้นจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้งและเป็นที่น่าสังเกตว่า โรงเรียนและหน่วยงานบริหารโรงเรียนไม่ได้มีการดำเนินการรีบด่วนแต่อย่างใดเพื่อแก้สภาพนี้ ในโรงเรียนทั้ง 4 โรงเรียนที่ศึกษา มีครูครบชั้นเพียง 2 โรงเรียน โรงเรียนรุ่งพิทยะครูใหญ่ต้องเป็นครูประจำชั้นด้วย และโรงเรียนสระแก้วแม้จะมีอัตราครูถึง 10 คน แต่ก็ขาดครูทั้งปีด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว นักวิจัยได้บรรยายสภาพการมีครูไม่ครบชั้นในตอนเปิดเทอมต้นไว้ดังนี้

“เปิดเทอมผ่านไปแล้วประมาณ 2 สัปดาห์ การเรียนการสอนภายในโรงเรียนก็ยังไม่เริ่มต้นอย่างจริงจัง ทั้งนี้เนื่องจากครูยังไม่กลับจากการอบรมการศึกษาภาคฤดูร้อน (อสร.) และการอบรม คบ. จำนวน 4 คน ครั้นกลับมาแล้วในเวลาต่อมาก็ลาไปสอบเรียนต่อ คบ. อีกจำนวน 4 คน สภาพที่เกิดขึ้นในโรงเรียนคือครูไม่ครบชั้นเรียน ครูที่เหลือจะช่วยกันทำงานธุรการของโรงเรียน เช่น ทำรายงานประจำเดือนส่งอำเภอ ทำเรื่องจำหน่ายเด็กออก รับเด็กเข้าเรียน สรรวจอุปกรณ์ ฯลฯ เด็กก็ไม่ได้เรียน”

2.5 ผลกระทบที่ครูได้รับจากระบบราชการ ปัจจัยในแง่นี้อาจจะเห็นได้ไม่ชัดเจนนัก แต่ก็ควรแก่การกล่าวถึงเพราะเป็นการพิจารณาระบบที่ปฏิสัมพันธ์กับครูอยู่ อาจสรุปได้ว่าระบบราชการเท่าที่เป็นอยู่ มีผลกระทบต่อครูหลายประการ คือ

ก. การที่ครูเป็นข้าราชการและโรงเรียนเป็นหน่วยราชการ ทำให้ทั้งครูและโรงเรียนไม่สามารถบูรณาการเข้ากับชุมชนได้ เพราะมีแบบแผนวิถีปฏิบัติที่แตกต่างกับชุมชน ได้มีนักมานุษยวิทยาการศึกษาทำการวิจัยโรงเรียนในประเทศฟิลิปปินส์และประเทศไทย แล้วสรุปว่า โรงเรียนเหล่านี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า มีลักษณะเป็นเจ้านาย เป็นระบบราชการและไม่เป็นประชาธิปไตย ทั้งในแง่องค์การ ระบบบริหาร และการเรียนการสอน (Singleton in Foster and Sheffield (eds) 1973) สภาพความเป็นไปที่ได้พบจากการวิจัยครั้งนี้ ไม่ต่างจากข้อสรุปของ Singleton นัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยุ่งกับโรงเรียนนอกเหนือไปจากที่จำเป็นหรือที่ทางโรงเรียนชักชวน เมื่อมีธุระมาติดต่อกับครู ชาวบ้านจะนั่งยอง ๆ กับพื้น พูดกับครูซึ่งนั่งเก้าอี้ การที่ครูมีพฤติกรรมแบบข้าราชการมีผลต่อการเรียนการสอน ครูไม่ต้องการฟังความคิดเห็นของนักเรียน ถือตนเองเป็นใหญ่ และพิจารณาว่าสถานะของการเป็นข้าราชการสำคัญกว่าสถานะของการเป็นครู นอกจากนั้น การที่ครูเป็นข้าราชการนี้ทำให้ครูต้องรับนโยบายและเป็นผู้ปฏิบัติงานของทางราชการในระดับล่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานในด้านใด ครูจึงมีภาระเพิ่มจากหน้าที่หลักอีกมาก โดยไม่มีทางเลือก ซึ่งมีผลกระทบต่อ การสอนเช่นกัน

ข. การอยู่ในระบบราชการทำให้ครูคุ้นกับการเป็นผู้สนองต่อนโยบายและคำสั่งจากเบื้องบน จากการพูดคุยกับครู ครูส่วนใหญ่ไม่รู้สึกรว่าระบบราชการนั้นได้ขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการประกอบ

อาชีพของตน เพียงแต่รู้สึกว่าคุณมีนายหลายคน อยากมีเสรีภาพมากกว่านี้ แต่เมื่อซัดเข้าไปถึงเสรีภาพของครู ที่จะพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นที่มีอยู่ก็พบว่า แม้แต่ครูที่สนใจศึกษาหลักสูตรและใช้หลักสูตรใหม่ เช่นครูหินและครูสมยศก็ไม่ได้ทำเพราะไม่มีอยู่ในความคิดว่าตนควรมีส่วนพัฒนาหลักสูตร ครูจึงไม่ริเริ่มในทางวิชาการเลยเช่นเดียวกับที่นักมานุษยวิทยาชาวฟิลิปปินส์ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับครู ประถมศึกษาฟิลิปปินส์ว่า

“After numerous interviews and observation, I inferred that teachers were not really interested in curricular autonomy. Having been directed by the Ministry for years, they thought curricular reform was the business of the bureaucracy. Their role was to execute and obey.” (Manalang จากจดหมายโต้ตอบ กับนักวิจัย 1981)

นอกจากจะไม่ริเริ่มหรือเสนอสิ่งใดแล้ว ครูยังเห็นงานสอนเป็นเรื่องธรรมดาไม่สำคัญเพราะทำอยู่ ทุกวันดังที่ Jackson (1968) ตั้งข้อสังเกต การที่เด็กไม่ได้รับความรู้หรือขาดครูเป็นเรื่องปกติสำหรับครู เหมือนกับที่หมอเห็นเรื่องป่วยไข้ของคนเจ็บเป็นเรื่องธรรมดาด้วยความเคยชิน ครูจึงปฏิบัติหน้าที่โดยมีความ กระตือรือร้นค่อนข้างน้อย

ค. ระบบราชการที่ส่งผลกระทบต่อมาถึงครูในระดับโรงเรียน มีเฉพาะในแง่บริหารและธุรการ เท่านั้น แต่ในด้านวิชาการมีน้อย กล่าวคือ ราชการจะกำหนดให้ครูต้องส่งแบบรายงานต่าง ๆ (ซึ่งครูอาจ แต่งขึ้นเอง) ให้แต่งเครื่องแบบ ให้บริจาคเงิน ให้เตรียมการต้อนรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ฯลฯ แต่ระบบมีบทบาท น้อยในการเข้ามากำหนดแนะนำควบคุมในแง่วิชาการ ครูจะสอนอย่างไร วัตผลอย่างไร ระบบก็ตรวจสอบ ไม่ได้ เพราะขาดการนิเทศ จะเห็นได้ว่าระบบราชการได้เข้ามาควบคุมแต่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพทาง วิชาการของโรงเรียน

3. ขวัญและกำลังใจของครู กลุ่มตัวแปรเกี่ยวกับขวัญและกำลังใจมีความสำคัญมากในการกำหนด พฤติกรรมการทำงานของครู กลุ่มตัวแปรนี้ได้รับอิทธิพลจากคุณลักษณะของครูและจากปัจจัยเกี่ยวกับการก หน้าที่ของครู แต่ยังมีปัจจัยอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการมีขวัญและกำลังใจของครูได้แก่สถานะทาง เศรษฐกิจ สวัสดิการ และลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้อื่น

3.1 สถานะทางเศรษฐกิจ ครูได้รับเงินเดือนเช่นเดียวกับข้าราชการอื่น ๆ ฉะนั้น ถ้าพิจารณา เพียงผิวเผิน ครูย่อมไม่ควรกล่าวอ้างว่าตนมีรายได้น้อยทำให้ไม่มีกำลังใจในการทำงาน แต่ถ้าพิจารณาภูมิหลัง ของสถานะทางเศรษฐกิจประกอบกับบริบททางเศรษฐกิจของครูแล้วจะพบว่าปัจจัยด้านนี้สามารถส่งผลต่อขวัญ และกำลังใจของครูได้ โดยทั่วไปแล้ว ครูประถมศึกษาไม่ใช่ผู้ที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี การเลือกเรียนครูเป็นผลอย่างหนึ่งของการที่มีฐานะไม่มั่งคั่ง เพราะเป็นการลงทุนต่ำ ฉะนั้น โดยพื้นฐานทาง

ครอบครัวแล้ว ครูส่วนใหญ่ไม่ใช่คนมีฐานะดี เมื่อมาประกอบอาชีพครูในชนบท ครูไม่มีโอกาสหารายได้พิเศษ จากวิชาชีพนี้เช่นครูในเมือง เพราะไม่มีเด็กเรียนพิเศษ หรือกวดวิชา ตรงกันข้าม การสอนซ่อมเสริมแก่เด็กที่ เรียนอ่อนเป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำโดยไม่มีรายได้เพิ่ม ครูบางคนจะชวนช่วยหาอาชีพอื่นทำเพื่อเพิ่มรายได้ ดังจะเห็นได้ว่า ในโรงเรียนทั้งสี่มีครูที่ประกอบอาชีพอื่นด้วย (ดูตารางที่ 3) ในการประกอบอาชีพเหล่านี้ บางครั้งก็เกิดการแย่งเวลากับอาชีพครูโดยตรงหรือโดยอ้อมทำให้ครูปฏิบัติหน้าที่ย่อหย่อน นอกจากการ หารายได้อื่นแล้ว นักวิจัยได้พบว่า ครูเป็นกลุ่มคนที่ต้องเสียภาษีสังคมค่อนข้างสูง เพราะมีบทบาทเป็นทั้งสมาชิก ขององค์การรัฐ และเป็นสมาชิกของชุมชน ทุกเดือนครูจะถูกหักเงินเดือนเพื่อบริจาคให้แก่กิจกรรมต่าง ๆ ของ วงการศึกษาหรือวงราชการ เช่น หักเงินค่าวันงานประถมศึกษา ค่าทำบุญถิ่นหรือทอดผ้าป่าของจังหวัด สมทบทุนมูลนิธิศิลปะ ฯลฯ พร้อมกันนั้นครูก็ต้องจ่ายเงินช่วยแก่ชาวบ้านและเพื่อนฝูงในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานศพ แต่งงาน บวชนาค อัตรการช่วยสำหรับสถานะของครูในชุมชนซึ่งถือว่าเป็นผู้ได้รับการยกย่อง คือ 50-100 บาท ซึ่งนับว่าสูงเมื่อเทียบกับเงินเดือน ผลก็คือ ครูทุกคนอยู่ในสภาวะรายได้ไม่พอกับรายจ่าย หรือถึงขั้นต้องกู้หนี้ยืมสิน จึงมีความท้อแท้ อยากรู้ว่า เมื่อนักวิจัยได้ลองศึกษาเจาะลึกครูที่มีฐานะ บางคน ได้พบว่าปฏิบัติหน้าที่การสอนย่อหย่อนมาก เช่น ครูโณมฉายของโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ในขณะที่เดียวกัน ครูที่มีหนี้สิน ต้องทำนาไปด้วย สอนหนังสือไปด้วยกลับปฏิบัติงานได้อย่างดีเช่น ครูลัก ของโรงเรียน วัดหนองบัวและครูที่มีฐานะปานกลาง เช่น ครูพูน ก็ยังปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดีมาก ได้พบว่า ความแตกต่างกัน ของครูสองประเภทนี้ก็คือ การมีสำนึกของความเป็นครูหรือความรู้สึกรับผิดชอบนั่นเอง ทั้งครูลักและครูพูน เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ ฉะนั้น ปัญหาเศรษฐกิจที่จะทำให้ครูขาดขวัญและส่งผลถึงคุณภาพการเรียนการสอน จะมีน้ำหนักในระดับหนึ่งเท่านั้น ความรู้สึกรับผิดชอบของครูเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอยู่ในระดับเหนือขึ้นไป อีกทีหนึ่ง นี่คือข้อค้นพบที่อาจสรุปได้ในขั้นนี้

3.2 สวัสดิการของครู ในกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ซึ่งเป็นบริการของครูเน้นทักษะ ด้านความคิดเชิงเหตุผล และนามธรรมสูงมากทั้งยังครอบคลุมทักษะด้านจิตใจและร่างกายด้วย ทั้งที่หน้าที่ของ ครูลำบากเช่นนี้ แต่สวัสดิการที่ผู้ปฏิบัติงานในชนบทกลุ่มอื่นได้ ครูก็ไม่ได้หรือได้น้อย แม้ภารกิจของครู จะมากแต่ครูได้รับสวัสดิการ เช่น เบี้ยกันดาร ค่าเช่าบ้าน ค่าพาหนะ ที่พื้กอาศัยน้อยกว่าที่ควร สวัสดิการที่ จะกล่าวถึงในการวิจัยครั้งนี้คือ

ก. ที่พักอาศัย บ้านพักครูมีอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาแทบทุกแห่ง บางแห่งไม่พอกอยู่ บางแห่ง ไม่มีคนอยู่ จะพบว่า บ้านพักครูในโรงเรียนที่ไม่ห่างไกลมากนักและมีครูอาศัยอยู่บ้างแล้ว จะเต็มเพราะครู ใหม่มีครูเก่าเป็นเพื่อน แต่ถ้าเป็นโรงเรียนไกลเมือง หรือไกลอำเภอไม่มีครูอาศัยอยู่ก่อน ครูใหม่จะไม่เข้า อาศัย โดยเฉพาะครูหญิงโสด เนื่องจากมีความไม่ปลอดภัยในแง่ทรัพย์สินและร่างกาย กรณีของครูรับมา เป็นตัวอย่างของการตัดสินใจไม่พักบ้านครู เพราะสาเหตุดังกล่าว ดังที่นักวิจัยบันทึกว่า

“เมื่อมาบรรจุที่โรงเรียนใหม่ ๆ ครูรับมาพักอยู่ที่บ้านพักครูกับครูเกษร ซึ่งย้ายมาบรรจุที่โรงเรียนพร้อมกัน แต่ถูกตำหนิจากชาวบ้านหลายเรื่อง เช่น กรณีที่ขอให้นักเรียนมานอนเป็นเพื่อนแต่ให้นอนนอกห้อง ชาวบ้าน

ไม่พอใจ หาวำรังเกียจเด็ก เอาเด็กมาใช้งานส่วนตัว เช่น ซักเสื้อผ้า หรือการที่รอน้ำฝนของโรงเรียนมาอาบ แทนที่จะอาบที่ล้างคลองหน้าโรงเรียน ชาวบ้านพูดกันว่า ถ้าครูจะมาอยู่ที่นี้ก็ต้องทำตัวให้เข้ากับชาวบ้านให้ได้ ประกอบกับมีผู้ชายซึ่งมีประวัติเป็นนักเลงมาขอพบ ทั้งครูรักตัวเองเคยได้ยินชาวบ้านพูดว่า คนแถวนี้ถ้าชอบใคร ก็จะยกพวกดูเลย ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย และไม่สบายใจจึงเลิกอยู่บ้านพักครู ยอมเดินทางไปกลับ เสียเวลาในการเดินทางประมาณสองชั่วโมงถึงสองชั่วโมงครึ่ง”

จะเห็นได้ว่า การที่ครูไม่พักบ้านพักครู ไม่ใช่เพราะไม่ต้องการอยู่ แต่เป็นเพราะมีปัญหาแงอื่น คือการวางตนให้เข้ากับสภาพของท้องถิ่นและความปลอดภัย การที่ครูพักอาศัยอยู่ที่บ้านพักครู หรือพักอาศัย อยู่ใกล้โรงเรียน ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาเดินทางไม่ต้องเสียค่าพาหนะ และไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยจึงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เต็มที่ และยังมีส่วนเสริมความสัมพันธ์ของครูกับชุมชนซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปอีกด้วย อนึ่งได้พบว่า ครูที่ต้องเหนื่อยในการเดินทางมาโรงเรียน จะดิ้นรนขอย้ายไปอยู่โรงเรียนที่ใกล้ที่พักอาศัย เพราะขาดกำลังใจ

ข. การได้โอกาสเรียนต่อและเพิ่มวิทยฐานะ ครูส่วนใหญ่ต้องการเพิ่มวุฒิให้แก่ตนเอง แต่ความต้องการนี้มุ่งประโยชน์ตนมากกว่าประโยชน์ของโรงเรียนและนักเรียนเพราะครูที่ได้เรียนต่อและเพิ่มวิทยฐานะแล้วมักจะพยายามขอโอนย้ายไปอยู่โรงเรียนที่สะดวกสบายขึ้น เช่น อยู่ใกล้เมืองมากขึ้น หรือพยายามย้ายสังกัด ไปเป็นครูโรงเรียนมัธยมเลยก็มี จากตารางที่ 3 จะพบว่าสามในสี่โรงเรียนมีครูที่กำลังเรียนต่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะนี้รัฐมีนโยบายที่จะให้มีการอบรมแก่ครูประจำการ และใช้วุฒิเป็นแรงดึงดูดใจ เช่น โครงการอบรมครูประจำการ (อคป.) ของวิทยาลัยครู และการยินยอมให้ครูลาศึกษาต่อไปเมื่อมีคุณสมบัติครบถ้วนเหมาะสม ครูทั้งวัยหนุ่มสาว และครูอาวุโสจึงไปเรียนต่อ การให้โอกาสนี้เป็นการทำให้ครูมีขวัญและกำลังใจดีขึ้น จะเห็นได้ว่าในโรงเรียนที่ครูใหญ่ไม่เปิดโอกาสดังกล่าว คือโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ครูจะบ่นและทอดถอย อย่างไรก็ตามก็ยังไม่ได้พบอย่างชัดเจนว่า ครูนำความรู้จากการศึกษาต่อนี้มาใช้ปรับปรุงการเรียนการสอนของครู แต่ครูได้ใช้เวลาสำหรับการสอนเพื่อการเรียนต่อ เช่น ให้เด็กอ่านหนังสือเวียน ๆ แล้วครูก็ทำรายงานของตน นอกจากนี้ยังได้พบว่าเนื้อหาของหลักสูตร เช่นหลักสูตรครุศาสตร์บัณฑิตของ อคป. ยังคงเน้นการให้ความรู้ทางทฤษฎี และไม่ได้เพิ่มหรือปรับปรุงทักษะในการปฏิบัติ โดยเฉพาะการฝึกสอนให้ครูแต่อย่างใด เมื่อคำนึงว่า ครูประถมศึกษาส่วนหนึ่งเป็นครูที่จบมาโดยไม่มีประสบการณ์ฝึกสอนเพราะเป็นนักศึกษาภาคสมทบ และครูส่วนใหญ่ก็ยังไม่มีความรู้ทักษะในการสอนตามแนวหลักสูตรใหม่มากนัก หลักสูตรโครงการฝึกอบรมประจำการดังกล่าวอาจไม่สอดคล้องกับความต้องการเร่งด่วนของโรงเรียน ได้แต่สนองความต้องการส่วนตัวของครู

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับบุคคลอื่น ได้แก่ความสัมพันธ์กับครูใหญ่ เพื่อนครูด้วยกัน ผู้ปกครองและนักเรียน ในแง่ความสัมพันธ์กับครูใหญ่ ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีจะเกิดเพราะครูใหญ่วางตัวห่างเหิน ไม่มีนโยบายที่แน่นอนในการดำเนินการ เช่นในการลงโทษเด็ก ในการตัดสินใจต่าง ๆ ทำให้ครูน้อยวางตัวไม่ถูก ครูใหญ่ไม่ให้กำลังใจ มีอคติต่อครูที่ตัวไม่ชอบ เช่น ครูประณีตกล่าวถึงครูโฉมฉายให้นักวิจัยฟังว่า “พอมีเงินจอบทองจะลาออกทำเดี่ยว” ส่วนความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเพราะครูใหญ่เป็นที่พึ่งพาได้ในทางใดทางหนึ่ง เช่น

ให้คำแนะนำทางวิชาการได้ มีเงินให้กู้

สำหรับความสัมพันธ์กับเพื่อนครู ความสัมพันธ์ที่ดีมักเกิดในหมู่ครูที่วัยใกล้เคียงกัน เช่น “ทีมครูหนุ่มผู้มีหนี้สิน” ของโรงเรียนสระแก้ว หรือทีมครูหญิงโรงเรียนรุ่งพิทยะ ความสามัคคีในกลุ่มครูทำให้ครูร่วมกันปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวม เช่น ช่วยกันซ่อมกีฬาให้นักเรียน จัดแต่งบริเวณโรงเรียนให้ร่มรื่นสวยงาม ช่วยแบ่งเบาหรือปฏิบัติหน้าที่แทนกัน เช่น สอนแทนครูที่ขาด ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีเกิดจากการที่ครูมีความเป็นปัจเจกนิยมสูง ต่างคนต่างอยู่ โดยเฉพาะในโรงเรียนที่ครูต่างวัยกันมาก เช่น โรงเรียนวัดห้วยแห้ง คณะครูมีความแตกแยกกันที่สุด เมื่อประกอบกับการที่ครูใหญ่ไม่ค่อยอยู่โรงเรียน ก็ไม่มีใครที่จะเป็นผู้ห่วงใยนักเรียน ตัวอย่างของครูสุรัชย์ ดังต่อไปนี้ แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ครูขาดกำลังใจเพราะเข้ากับเพื่อนครูไม่ได้

“ครูอาวุโสของโรงเรียนนี้มีอายุ 58 ปี มีความท้อแท้และเบื่องานสอนมาก ทั้ง ๆ ที่เมื่อ 30 ปีที่แล้ว ครูคนนี้เป็นครูที่ตั้งใจมาก เอาใจใส่ในงานสอนมาก เป็นครูที่ชาวบ้านชื่นชม แต่ในสภาพปัจจุบันครูเมื่อการสอน ขาดชีวิตชีวา ครูเข้ากับเพื่อนร่วมงานไม่ได้ เห็นว่าต่างวัย คนละความคิด ทำให้ครูแยกตัวออกจากกลุ่มและหมดกำลังใจในการทุ่มเทให้กับงานสอนหนังสือ ครูอยากจะทำแต่ครูใหญ่ตัดทอนไว้”

ในแง่ความสัมพันธ์กับชาวบ้านและผู้ปกครอง ครูในโรงเรียนทั้งสี่แห่งมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านค่อนข้างน้อย (ยกเว้นครูใหญ่บางคน) เพราะไม่ได้มีการพูดคุยสร้างความสนิทสนมกัน ดังได้กล่าวแล้วว่า โรงเรียนและครูอยู่ในระบบราชการซึ่งแปลกแยกจากชุมชนและมีการดำเนินการต่างกับชุมชนโดยสิ้นเชิง ครูส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักว่าระบบนี้ทำให้ตนเข้ากับชุมชนไม่ได้ ครูมองว่าชุมชนไม่ให้ความร่วมมือกับโรงเรียน โดยครูถือโรงเรียนเป็นศูนย์กลางที่ชุมชนจะต้องเป็นฝ่ายเข้ามาหา ในกรณีที่ครูอยู่นอกชุมชนโอกาสที่จะพบปะพูดคุยกันก็แทบไม่มี สำหรับชาวบ้าน ชาวบ้านเห็นว่าครูวางตัวเป็น “เจ้านาย” เมื่อชาวบ้านมาหาครูก็จะนั่งกับพื้น ดังได้กล่าวมาแล้ว ชาวบ้านเห็นว่าครูดู ลงโทษเด็กรุนแรงไม่มีเหตุผล ถือตัว ครูบางคนก็เขินเขินเกียจ เวลามีโอกาสก็มาร่วมกัน ครูกับชาวบ้านจะแยกกลุ่มกัน เช่นในงานเลี้ยงก็แยกนั่งเป็นสองวง

เมื่อเกิดความสัมพันธ์ที่ไม่ดีขึ้น มีผลให้ครูเกิดความท้อถอย เบื่อหน่ายอาชีพและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ขาดขวัญและกำลังใจ ซึ่งส่งผลต่อการปฏิบัติหน้าที่

สรุป

ปัจจัยเกี่ยวกับครูที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน ได้แก่ คุณลักษณะของครู การปฏิบัติหน้าที่ของครู และขวัญและกำลังใจของครู

ปัจจัยด้านคุณลักษณะของครูประกอบด้วย คุณสมบัติในด้านวุฒิและประสบการณ์การสอน วัยและสถานภาพสมรส สาเหตุที่เลือกอาชีพและทัศนคติต่ออาชีพครูและความรับผิดชอบ โดยมีความสัมพันธ์ต่อสัมฤทธิ์ผลดังนี้ ครูที่มีวุฒิปริญญาตรี ส่วนมากจะขอโอนย้ายไปบรรจุในโรงเรียนในเมืองหรือโรงเรียน

ขนาดใหญ่ จึงไม่ได้ช่วยพัฒนาคุณภาพทางวิชาการให้โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็กที่ตนสังกัดอยู่ ในขณะที่เดียวกันครูที่ขาดประสบการณ์การสอนเพราะเรียนจบมาโดยไม่เคยฝึกสอน มักจะขาดเทคนิคที่ช่วยในการถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียน ทั้งสองสิ่งนี้จึงส่งผลในทางลบต่อสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการ ในแง่ของวัยและสถานภาพสมรส ได้พบว่า ครูที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวมีวัยใกล้เคียงกัน และเพศเดียวกันจะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและร่วมกันปฏิบัติหน้าที่โดยพร้อมเพรียง ทำให้เกิดผลดีต่อกิจกรรมการเรียนรู้ นอกจากนี้สถานภาพสมรสก็มีส่วนเสริมตัวแปรอายุในการส่งผลต่อพฤติกรรมการสอน ครูโสดวัยหนุ่มสาวจะอุทิศเวลาให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ได้มากกว่าครูสมรสแล้ว สำหรับสาเหตุที่เลือกอาชีพและทัศนคติต่ออาชีพข้อค้นพบแสดงว่า ครูที่ตั้งใจเลือกอาชีพนี้และครูที่มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพของตนจะเป็นครูที่มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยดี ทำให้สัมฤทธิ์ผลของนักเรียนสูงในประเด็นสุดท้าย ความรับผิดชอบของครูมีส่วนกำหนดพฤติกรรมการสอนเป็นอย่างมาก เพราะครูที่มีความรับผิดชอบและปฏิบัติหน้าที่อย่างครบถ้วน ทำให้กิจกรรมการเรียนรู้เป็นไปด้วยดี

ในด้านของการปฏิบัติหน้าที่ กลุ่มตัวแปรที่เกี่ยวข้องคือ ปริมาณงานในความรับผิดชอบ ทักษะในการสอน การใช้เวลาของครู การมีครูครบชั้น และผลกระทบจากระบบราชการ ครูมีปริมาณงานในความรับผิดชอบจำนวนมาก นอกจากงานสอนแล้วครูยังมีงานเกี่ยวกับหน้าที่ราชการ และงานทะเบียนเอกสาร งานประชุม ตลอดจนงานกิจกรรม ทำให้ครูปฏิบัติหน้าที่สอนไม่ได้เต็มที่ นอกจากนั้นครูยังขาดทักษะในการสอน เพราะไม่เคยเรียนเทคนิคมาบ้าง ไม่มีความรู้ความเข้าใจหลักสูตรเพียงพอบ้าง การถ่ายทอดความรู้จึงเป็นไปอย่างไม่สมบูรณ์ ส่งผลต่อความสามารถทางวิชาการของนักเรียน ประการต่อมาครูใช้เวลาในห้องเรียนเพื่อการสอนไม่เต็มที่ นักเรียนจึงไม่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ ตัวแปรอีกตัวหนึ่งคือ การมีครูครบชั้น โรงเรียนประถมศึกษาที่เป็นกรณีศึกษา มีครูไม่ครบชั้นในลักษณะแอมแปง กล่าวคือ มีชื่อและอัตราของครู แต่ไม่มีตัวครู ด้วยเหตุผลหลายประการ ทำให้นักเรียนไม่ได้เรียน ประการสุดท้าย ผลกระทบจากระบบราชการทำให้ครูบางคนมีพฤติกรรมที่แปลกแยกจากชุมชน วางตนเป็นเจ้าเป็นนาย และไม่รู้จักวิถีชีวิตของนักเรียน มีผลทำให้การสอนเป็นไปโดยห่างเหิน ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง นอกจากนั้นระบบราชการยังส่งผลให้ครูบางคนวางตนเป็นผู้รับคำสั่งโดยไม่คิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเน้นการปฏิบัติงานบริหารธุรการมากกว่าวิชาการ ซึ่งส่งผลไปยังการเรียนการสอนและสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการในที่สุด

ขวัญและกำลังใจของครู เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับครูด้านหนึ่งที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน รายละเอียดได้แก่ สถานะทางเศรษฐกิจ สวัสดิการ และความสัมพันธ์ของครูกับผู้อื่น ครูส่วนใหญ่มีสถานะทางเศรษฐกิจไม่มั่งคั่ง แต่ต้องเสียภาษีสังคมค่อนข้างสูง การต้องหารายได้เพิ่มจะมีผลต่อการปฏิบัติหน้าที่สอน นอกจากนั้นสภาวะรายได้ไม่พอรายจ่ายก็ทำให้ท้อแท้ ขาดกำลังใจในการทำงาน ส่วนสวัสดิการนั้นประกอบด้วยเรื่องที่พักอาศัย และการได้โอกาสเรียนต่อ ครูที่ไม่มีปัญหาเรื่องที่พักอาศัยจะปฏิบัติหน้าที่ได้ดีกว่าครูที่มีปัญหาเพราะไม่ต้องเสียเวลา ค่าพาหนะ และแรงกายในการเดินทาง ทั้งยังไม่ต้องห่วงเรื่องความปลอดภัย สำหรับการได้โอกาสเรียนต่อ ครูส่วนใหญ่ต้องการเรียนต่อเพื่อเพิ่มวุฒิถ้าถูกตัดโอกาสดังกล่าวก็จะเสียกำลังใจ ปฏิบัติงานโดยขาดความกระตือรือร้น ทำให้สัมฤทธิ์ผลของนักเรียนถูกกระทบกระเทือน ในแง่ของความสัมพันธ์กับครูใหญ่ เพื่อนครู นักเรียน และผู้ปกครอง การขาดความสัมพันธ์กับคนเหล่านี้ทำให้ครูเกิดความท้อถอยเบื่อหน่ายอาชีพ และสิ่งแวดล้อม จึงส่งผลต่อการสอนเช่นกัน

ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล

ปัจจัยด้านการเรียนการสอนและการวัดผลนี้ส่งผลตรงที่สุดต่อผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน ปัจจัยที่กล่าวมาแล้วทั้งการจัดการศึกษา ครูใหญ่และครู ส่งผลทางอ้อมคือ ผ่านปัจจัยด้านการเรียนการสอนและการวัดผลเป็นส่วนใหญ่ ปัจจัยด้านนี้มีรายละเอียดดังจะได้กล่าวต่อไป (สำหรับปัจจัยที่ไม่อาจนับหรือวัดเป็นปริมาณได้ จะไม่ปรากฏรายละเอียดอยู่ในตารางข้างล่างนี้ แต่จะอยู่ในความบรรยาย)

ตารางที่ 4 ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล

ปัจจัย	โรงเรียน			
	รุ่งพิทยะ	วัดหนองบัว	สระแก้ว	วัดห้วยแห้ง
1. เวลาทำการสอนคิดเป็นร้อยละของเวลาที่โรงเรียนเปิดทำการ (จากการสังเกตของนักวิจัย	83.8	90.9	74.0	71.6
2. เวลาที่เลิกการเรียนตอนบ่าย (ปกติโรงเรียนเลิกเวลา 15.30 นาฬิกา)	14.30	14.00	15.00	14.30
3. มีผู้ปกครองร้องเรียนเรื่องการลงโทษทางร่างกายแก่เด็ก	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี
4. ร้อยละของจำนวนนักเรียนที่สอบตกซ้ำชั้นในปี 2523	0.7	7.9	16.0	10.0

1. ความพร้อมและความเข้าใจของครูในการสอน ประกอบด้วยกลุ่มตัวแปรดังต่อไปนี้

1.1 การเตรียมความพร้อม จากการสังเกตการเรียนการสอนในห้องเรียนนักวิจัยได้พบว่า นอกเหนือไปจากการขาดการเตรียมความพร้อมจากหน่วยงานเจ้าสังกัด ดังได้กล่าวไปข้างแล้วในหัวข้อการจัดการศึกษา (ได้แก่การขาดความพร้อมในการฝึกอบรมครูเพื่อสอนหลักสูตรใหม่และการจัดทำและส่งหลักสูตรคู่มือครู แผนการสอน ตลอดจนตำราและหนังสือประกอบการเรียนตามหลักสูตรให้แก่ครูในเวลาอันสมควร) ตัวครูเองก็ได้เตรียมตัวในการเข้าสอนอย่างเพียงพอ ผู้วิจัยได้พบว่า ครูจะใช้เวลาราว 5 นาทีเท่านั้นเพื่อทบทวนและวางแผนว่าตนจะสอนอะไร ระยะเวลาดังกล่าวคือ เวลาในชั้นเรียนก่อนเริ่มสอนในช่วงที่เด็กยังนั่งที่

ไม่เรียบร้อย ครูบางคนไม่ทบทวนและเตรียมเลยด้วยซ้ำ อาศัยความจำและประสบการณ์เก่าในการสอน การไม่เตรียมการสอนทำให้ชั้นเรียนดำเนินไปอย่างเนือย ๆ ที่สำคัญก็คือ การไม่เตรียมการสอนนี้ส่งผลเสียอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ของเด็ก เพราะการเรียนรู้ไม่ได้เป็นไปตามจุดประสงค์ที่หลักสูตรกำหนดไว้ แต่เป็นไปตามจุดประสงค์และเกณฑ์ของครู ซึ่งจะโยงไปถึงความเข้าใจหลักสูตรของครู

1.2 ความเข้าใจหลักสูตร ได้กล่าวแล้วว่า การอบรมครูประจำการเพื่อให้เกิดความเข้าใจหลักสูตรยังไม่ทั่วถึงและขาดประสิทธิภาพ ผลกระทบที่เกิดในการเรียนการสอนก็คือ ครูสอนโดยที่ไม่เข้าใจหลักสูตร ไม่เข้าใจทั้งเป้าหมาย วิธีการสอน และผลที่ควรเกิดขึ้นแก่เด็ก สิ่งที่สะท้อนความเข้าใจหลักสูตรของครูได้ดีพอควร คือ คำพูดของครูในโรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ดีที่สุดในจำนวนโรงเรียนทั้งสี่โรง ที่ว่า “สงสารเด็กรุ่นนี้ที่ต้องตกเป็นหนูตะเภาให้เขาทดลอง” ในการสอนโดยที่ไม่เข้าใจหลักสูตร ครูก็กำหนดเป้าหมายของตนขึ้นเอง ใช้วิธีการที่เคยใช้มาแล้ว และวัดผลเอาจากเป้าหมายของตนหรือวัดผลพอเป็นพิธี เพื่อให้นักเรียนผ่านการสอบไปได้เท่านั้น นักวิจัยพบว่า หากครูเข้าใจหลักสูตรดีขึ้น ครูจะยอมลงทุนด้วยแรงกายและแรงสติปัญญาเพื่อทำหน้าที่สอนได้ดีขึ้น เช่น รู้จักอ่านหลักสูตร คู่มือครูและแผนการสอนมาล่วงหน้า เพราะทราบว่า เอกสารเหล่านี้จะช่วยทุ่นแรงในการสอน รู้จักคิดทำอุปกรณ์การสอนง่าย ๆ ตามที่คู่มือครูแนะไว้ ตลอดจนเปลี่ยนแปลงเป้าหมายของการสอนว่าไม่ใช่เพียงการทำให้เด็กอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็นเท่านั้น จากการศึกษาติดตามครูบางคนที่ยอมสละเวลาศึกษาหลักสูตรใหม่ด้วยตนเอง (หลังจากผ่านการอบรมมาแล้ว) ได้พบว่า ครูทั้งรุ่นเก่าที่เคยมีความรู้สึกต่อต้านหลักสูตรใหม่ เช่น ครูลัดดา และครูรุ่นเก่ารุ่นใหม่ ที่ไม่ต่อต้านหลักสูตรใหม่เป็นพิเศษ เช่น ครูลัก ครูพูน ครูกัลยา ครูสมยศ หลังจากได้อ่านเอกสารประกอบการสอนต่าง ๆ เป็นเวลาพิเศษ เริ่มยอมรับว่าสิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์และมีทัศนคติที่ดีต่อหลักสูตรใหม่ ตัวอย่างของครูลัดดา (ครูที่มีประสบการณ์สอนมา 25 ปี) เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด ครูลัดดากล่าวกับผู้วิจัยว่า “หลักสูตรใหม่เขาก็มีอะไร ๆ ดีเหมือนกัน” การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของครูลัดดานี้ไม่ต่างกับของครูในโรงเรียน South Lane เมื่อมีการนำระบบวางแผนแบบโครงการในการจัดสรรงบประมาณ (Planning-Programming-Budgeting System) และระบบการวางแผน ประเมินผลและสื่อสารในโรงเรียน (School Planning, Evaluation and Communication System) มาใช้ในโรงเรียน จากการวิจัยของ Wolcott นักมานุษยวิทยาการศึกษาชาวอเมริกัน ในงานวิจัยเรื่อง Teacher VS Technocrats (Wolcott 1977)

ประเด็นสำคัญประการต่อไปคือ ครูไม่เข้าใจความคิดรวบยอดของเนื้อหาในหลักสูตร และครูไม่สันทัดในการปรับหลักสูตรด้วยตนเองเพราะขาดความเข้าใจ จากการสังเกตการเรียนการสอน นักวิจัยได้พบปรากฏการณ์ดังกล่าวดังจะยกมาแสดงดังนี้

ก. **ครูตำหนิหลักสูตรใหม่ว่ามีเนื้อหาไม่เหมาะสมกับสภาพชุมชน** นักวิจัยรายงานว่า

“ครูทึนระบุว่า ปัญหาในการใช้หลักสูตรใหม่คือ เนื้อหาในหลักสูตรไม่เหมาะสมกับสภาพชุมชน เช่น เด็กไม่มีแปรงสีฟัน ไม่มีส้วม ครูทึนให้ความเห็นว่า เด็กไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ความรู้เหล่านี้ เมื่อโตขึ้นก็จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม”

ครูทึนไม่ได้ดูจุดมุ่งหมายของหลักสูตรว่าให้สอนเพื่อให้เด็กเกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความสะอาด ส่วนตัวอย่างนั้น ครูจะยกตัวอย่างอะไรก็ได้ที่จะทำให้เด็กเกิดความคิดรวบยอดนี้

ข. ครูงดเว้นไม่สอนหลักสูตรที่ครูพิจารณาว่ามีเนื้อหาไม่เหมาะสม ตัวอย่างคือครูสมยศไม่สอนเรื่องความมีระเบียบวินัย เพราะตัวอย่างในหลักสูตรกล่าวถึงการข้ามถนนที่ทางม้าลาย และที่ไฟจราจร ซึ่งครูสรุปว่าในหมู่บ้านทำไม่ได้ จึงตัดไปไม่สอน เด็กก็ไม่ได้เนื้อหาของความมีระเบียบวินัยไปโดยปริยาย

ค. ครูสอนตามหลักสูตรโดยไม่เข้าใจความคิดรวบยอด ในการสอนเรื่องการรวมกลุ่มทำงานด้วยกัน หลักสูตรได้ใช้ตัวอย่างเชิงรูปธรรม คือ สหกรณ์ ครูก็สอนเรื่องสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ โดยไม่ถ่ายทอดนามธรรมเรื่องการทำงานเป็นกลุ่มเมื่อการสอนสิ้นสุดลง สิ่งที่นักเรียนรู้จักคือสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ แต่ไม่รู้เรื่องการรวมกลุ่มทำงานด้วยกัน

ง. ครูเรียกร้องให้มีการทำแผนการสอนระดับจังหวัดหรืออำเภอ เนื่องจากแผนการสอนที่กระทรวงศึกษาธิการทำขึ้นมีตัวอย่างเชิงรูปธรรมที่ครูเห็นว่าไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมดังกล่าวมาแล้ว ครูจึงเรียกร้องให้มีการทำแผนการสอนในระดับย่อย ครูกล่าวว่าแผนการสอนที่ทางอำเภอปรับให้แล้วจะละเอียดกว่าแผนการสอนของกระทรวง และเข้ากับสภาพของชุมชน ถ้าใช้แผนการสอนของกระทรวง ครูผู้สอนจะต้องนำมาปรับเองใหม่ การเรียกร้องนี้แสดงว่าครูไม่ทราบว่าครูจะปรับหลักสูตรให้ยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมได้อย่างไร เพียงแต่ทราบปัญหาในการใช้แผนการสอนโดยไม่ปรับให้ยืดหยุ่น ครูพอใจที่จะให้ผู้อื่นปรับมาให้สำเร็จรูปมากกว่าจะมาคิดปรับเอง ข้อมูลนี้ยืนยันสมมติฐานของผู้วิจัยและ Priscila Manalang ที่ว่า ครูพอใจจะเป็นผู้ใช้สินค้าสำเร็จรูปมากกว่าผลิตสินค้าขึ้นเองดังกล่าวมาแล้ว

รายละเอียดปลีกย่อยเช่นนี้เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ไม่บรรลุผล และคุณภาพของผู้จบการศึกษาไม่เป็นไปตามเป้าหมาย แต่มีผู้บริหารน้อยคนจะรู้เพราะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับห้องเรียน แม้ครูใหญ่ก็ไม่รู้ จากการที่นักวิจัยเข้าไปสังเกตห้องเรียน โดยศึกษาหลักสูตรประกอบด้วยและพูดคุยกับครูผู้สอนจึงได้พบข้อเท็จจริงนี้ การจะพัฒนาทักษะให้ครูสอนได้ดังที่หลักสูตรระบุจึงจำเป็นต้องเน้นความสำคัญของแนวคิดเชิงนามธรรมที่บรรจุไว้ ถ้าครูจับแนวคิดเชิงนามธรรมได้แล้วการเปลี่ยนตัวอย่างเชิงรูปธรรมที่เหมาะสมกับสภาพชีวิตก็จะทำได้ และนั่นคือ แนวทางการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นอย่างแท้จริง ตัวแปรเกี่ยวกับความเข้าใจหลักสูตรจึงเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญของครู

1.3 เป้าหมายในการสอน จากความไม่เข้าใจและความไม่พร้อมของครูนี้เอง ครูได้ตั้งเป้าหมายในการสอนของตนขึ้น แต่เป็นเป้าหมายเฉพาะหน้า มีการคำนึงถึงผลในชั้นปลายระยะยาวค่อนข้างน้อย เช่น ครูโรงเรียนรุ่งพิทยะกล่าวกับนักวิจัยว่า “เด็กของพี่พี่หวังให้มันอ่านเขียนได้ คิดเลขเป็นที่พอใจแล้ว” หรือไม่เช่นนั้น ครูก็ไม่มีเป้าหมายในการสอน (ในส่วนที่เกี่ยวกับตัวเด็ก) เลย คงมีแต่เป้าหมายส่วนที่เกี่ยวกับตนเองหรือคณะครู เช่น การที่ครูใหญ่ประสพให้ครูน้อยแก้ไขคะแนนสอบของเด็ก และเพิ่ม

คะแนนสะสมระหว่างปี เป้าหมายในการสอนของครูประสพไม่ใช้การสอนให้เด็กรู้บางสิ่งบางอย่าง หรือให้สอบได้แต่เป็นการสอนให้ได้ชื่อว่ามีการสอนไปแล้ว ส่วนผลผลิตจะเป็นอย่างไรก็แก้ปัญหากันไปอีกต่อหนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า กระบวนการศึกษาในโรงเรียนเป็นกระบวนการยาวนาน ครูผู้สอนที่ขาดความรับผิดชอบจึงอาจกำหนดเป้าหมายในการสอนเฉพาะของตนขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องบอกใครแล้วก็ดำเนินการสอนไปตามนั้น เมื่อผลผลิตคือเด็กที่เรียนจบไม่มีคุณภาพดังที่หลักสูตรต้องการก็ไม่มีใครอาจกล่าวโทษหรือเอาผิดกับครูผู้นั้นได้ เพราะมีครูหลายคนที่ร่วมกันสอน อีกทั้งเวลาก็ผ่านไปหลายปีจนพิสูจน์ความผิดไม่ได้แล้ว ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้ที่เหมาะสมที่สุดที่จะตรวจสอบเป้าหมายของครูได้ เพราะผู้ปกครองอาจจะยังไม่รู้จักหลักสูตรดีพอที่จะทำได้และนักเรียนก็เป็นเพียงผู้รับผลโดยไม่มีทางเลือกเท่านั้น

2. วิธีการสอน ได้แก่

2.1 การใช้อุปกรณ์ ครูใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนน้อย โดยอ้างว่าไม่มีเวลาและวัสดุสำหรับสร้างอุปกรณ์ แต่ได้พบว่า แม้อุปกรณ์ที่มีอยู่แล้วครูก็ไม่ค่อยใช้ เช่น ลูกโลก เครื่องมือ วิทยาศาสตร์ ภาพชุดต่าง ๆ ในหลักสูตรใหม่กำหนดให้ครูใช้อุปกรณ์การสอนมาก และหน่วยงานบริหารก็พยายามจัดงบประมาณค่าอุปกรณ์ให้แก่โรงเรียนนับตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมา (ถ้าพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับการใช้เงินนอกงบประมาณของโรงเรียนทั้งสี่โรงจะพบว่าส่วนหนึ่งใช้จ่ายไปเพื่อการจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอนนั่นเอง) การสอนให้ครบถ้วนเนื้อหาทั้งสี่กลุ่มวิชาจำเป็นจะต้องใช้อุปกรณ์การสอนหลายชนิด ข้อสังเกตที่ใครจะตั้งไว้ก็คือ ทำอย่างไรครูจะใช้อุปกรณ์ที่ทางการจัดหาให้ ข้อค้นพบแสดงว่า การใช้อุปกรณ์จะเกิดก็เมื่อครูได้เตรียมการสอนล่วงหน้า อย่างน้อยก็ต้องเตรียมใจ จึงจะวางแผนได้ว่าใช้อุปกรณ์อะไร และจะใช้อย่างไร ในกระบวนการวางแผนและใช้อุปกรณ์นี้ครูต้องมีภาระมากขึ้นในการสอน ครูจึงไม่ยอมทำ ฉะนั้น การจัดอุปกรณ์ให้ครูโดยที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของครูในเรื่องการเตรียมการสอน อาจไม่นำไปสู่พฤติกรรมการเรียนรู้ตามที่ต้องการ

2.2 เทคนิคในการสอน ครูเกือบทุกคนยังใช้วิธีการสอนแบบเก่า คือ มีการบรรยายเป็นหลัก ใช้กระดานดำประกอบ และครูเป็นศูนย์กลาง เพราะเป็นวิธีที่ครูถนัดที่สุดและสะดวกสบายแก่ครูเอง ประกอบกับครูไม่มั่นใจว่าตนสามารถสอนแบบอื่นได้ดี วิธีการสอนแบบเก่านี้ไม่กระตุ้นให้เด็กตอบสนอง ดังจะเห็นได้จากการตั้งคำถามของครูว่า ไม่ได้ต้องการให้เด็กตอบด้วยตนเองหรือกระตุ้นให้เด็กตอบ ครูจะเป็นฝ่ายตอบเองหรือไม่ก็บอกนำคำตอบให้เด็ก ครูจะใช้คำถามว่า ทำไมและอย่างไรน้อยมาก และใช้คำถามว่าใช่หรือไม่บ่อยครั้ง ครูบางคนก็พยายามใช้แผนการสอนและคู่มือครูตามหลักสูตรใหม่เป็นหลัก ในระยะต้น ๆ จะพบปัญหาว่าจรรยาละเอียดไม่ได้ขึ้นใจต้องนั่งเกาะโต๊ะครูดูแผนการสอน ไม่สามารถสร้างบรรยากาศที่น่าเร้าใจให้แก่เด็กได้ สีสาวส่วนตัวของครูมีส่วนช่วยให้การสอนประสบผลสำเร็จกว่าเดิม จากการสังเกตได้พบว่า ความเร็วของการพูด การกวาดสายตามองนักเรียนให้ทั่วขณะอธิบาย การเดินไปมาระหว่างหน้าชั้นเรียนและหลังชั้นเรียน และการพูดเสียงชัดเจน (เช่นการออกเสียงภาษาที่ถูกต้อง) ช่วยให้การเรียนรู้ดีขึ้น เพราะมีครูที่พูดเร็วเกินไปจนเด็กฟังไม่ทัน ครูที่สนใจเฉพาะเด็กที่เรียนดี ครูที่ไม่ลุกจากโต๊ะไปดูว่าเด็กที่นั่งหลังห้องทำอะไรกันบ้าง และครูที่พูดอ้อมอ้อม ลิ่นคับปาก พูดรว ๆ ฯลฯ

ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งได้กล่าวมาแล้ว คือ เทคนิคในการถ่ายทอดนามธรรมให้เป็นรูปธรรม การเรียนรู้ที่แท้จริงแล้วส่วนหนึ่งคือการสรุปนามธรรมให้แก่รูปธรรมต่าง ๆ ที่เด็กได้เห็นแล้วหรือการบอกนามธรรมแล้วหาตัวอย่างรูปธรรมมาแสดงเพื่อให้เกิดความเข้าใจในกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และสร้างเสริมลักษณะนิสัย เทคนิคนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ครูบางคนก็ทำสิ่งนี้ไม่ได้ ครูโรงเรียนรุ่งพิทยะบอกว่า “ไม่รู้จะเล่าอะไรให้เด็กฟัง” เมื่อต้องสอนเรื่องความมีวินัย สิ่งที่เรียกว่า “ความคิดรวบยอด” ในหลักสูตรยังไม่ได้รับการเน้นและการทำความเข้าใจมากพอ ในการอบรมครู ครูจึงยังติดขัดอยู่เพียงตัวอย่างเชิงรูปธรรมของพฤติกรรมเท่านั้น ดังที่ได้ยกครูหลายคนเป็นตัวอย่างในข้อ 1.2 นอกจากนั้นหากครูเองไม่มีความคิดรวบยอดในเรื่องดังกล่าวอยู่ในใจ ครูก็ไม่รู้จะถ่ายทอดอะไรแก่เด็ก

ประเด็นปลีกย่อยแต่อาจมีความสำคัญคือ การที่ครูต้องใช้เทคนิคการสอนบางอย่างกับเด็กเล็ก ๆ สำหรับเด็กชั้น ป.1 ซึ่งยังไม่เคยได้รับการเตรียมความพร้อมในชั้นเด็กเล็ก ครูผู้สอนจะต้องจับข้อมือและนิ้วเด็กเพื่อให้หัดลากเส้นตรง เส้นโค้ง สำหรับเขียนอักษร ในการจับนิ้วและมือนี้ ครูบางคนใกล้ชิดกับเด็กจนติดเหาจากเด็ก เช่นที่โรงเรียนวัดห้วยแห้ง เมื่อครูบุผาเบื้อจากการเป็นเหาเพราะสอนเด็กเขียน ก.ไก่ ก็ขอย้ายไปสอนชั้นอื่น ครูที่มารับหน้าที่แทนไม่ยอมเป็นเหา คงสอนเขียน ก.ไก่ อยู่บนกระดานโดยไม่จับมือเด็ก ผลก็คือปีนั้นเด็กเขียนหนังสือไม่ได้หลายคน

2.3 ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูกับนักเรียน การใช้อำนาจของครูแสดงออกโดยการใช้ อารมณ์และการลงโทษเด็ก ครูจำนวนไม่น้อยใช้อารมณ์ในการสอนเป็นอย่างมากทั้งโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว หลายคนใช้คำว่า “โง่” ดูว่าเด็กจนติดปาก เช่นครูมาลี ครูโรงเรียนรุ่งพิทยะพูดว่า “เธอนี่สงสัยจะโง่ทั้ง โศครเลย” การที่ครูดูว่าเด็กมากทำให้เด็กไม่กล้าแสดงความคิดเห็น ทั้งยังมีความคิดว่าตนเองใช้การไม่ได้จริง ๆ การใช้อารมณ์ของครูนี้ครูบางคนก็รู้ แต่ก็ไม่ได้คิดว่าเป็นข้อบกพร่องเช่นครูรพีภาที่โรงเรียนรุ่งพิทยะ กล่าวว่

“วันนี้จะลองสอนไม่ให้อารมณ์เสีย ไม่รู้จะได้หรือเปล่า จะพยายามเรียกแต่เด็กเก่งตอบ จะได้สบายใจว่าเด็กเข้าใจที่เราสอน ถ้าเรียกเด็กอ่อนตอบแล้วตอบไม่ได้ก็จะอารมณ์เสียอีก”

นอกจากการใช้อารมณ์ ประเด็นที่ติดตามมาคือ การลงโทษ ในโรงเรียนสามโรงเรียนจากสี่โรงเรียนที่ทำวิจัย มีกรณีที่ครูทำโทษนักเรียนรุนแรงจนเกิดการฟ้องร้องกันขึ้นโดยผู้ปกครองนักเรียน เช่น ทูบหัว ตีจนเด็กเป็นไข้ การแสดงอำนาจเช่นนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในแง่ลบระหว่างครูกับนักเรียนและครูกับผู้ปกครอง ไม่ปรากฏว่าเด็กที่ถูกดูดำหรือลงโทษรุนแรงมีผลการเรียนดีขึ้น แต่เด็กกลับจะปฏิเสธครูและโรงเรียน เช่นหนีโรงเรียน ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิธีการสอน ครูที่สอนโดยบอกเด็กอย่างเดียวมีความเชื่อว่าตนคือแหล่งวิชาการแหล่งเดียวที่ชอบธรรม ความรู้ไม่ใช่สิ่งที่เด็กจะแสวงหาได้เองหรือได้จากแหล่งอื่น ครูจึงมีอำนาจเต็มในการตัดสินใจกระบวนการเรียนรู้ น่าสังเกตว่าปฏิสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้เด็กไม่มีโอกาสฝึกฝนตนให้คิดค้น พร้อมกันนั้นก็เป็นการปฏิเสธสติปัญญาของชุมชนท้องถิ่นไม่ให้นำมามีส่วนเป็นองค์แห่งความรู้ด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อมีการฟ้องร้องครูที่ลงโทษเด็กรุนแรง ครูไม่ได้รับการตัดสินว่าผิดหลังจากที่มีการสอบสวน แต่มีครูบางคนถูกย้ายโรงเรียน ผลที่เกิดตามมาก็คือ ครูที่เหลือระส่ำระสาย ไม่รู้จะทำอย่างไรกับเด็ก ที่โรงเรียนวัดหนองบัว ครูใหญ่ไม่กล้าลงโทษเด็กและบอกครูน้อยไม่ให้ลงโทษเด็กจนเด็กบางคนได้ใจ โดยเฉพาะเด็กผู้ชายชั้น ป.5 ป.6 ซึ่งเริ่มเป็นวัยรุ่น เด็กล้อเลียนแข่งขันกับครูหญิงที่มีอาวุโส น้อย ครูจึงควบคุมชั้นเรียนไม่ได้ ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าเริ่มมีปฏิกิริยาโต้ตอบจากการใช้อำนาจของครูมาเป็นเวลายาวนาน ปฏิกิริยานี้อาจคลี่คลายไปในรูปรุนแรงถึงขั้นนักเรียนทุบตีครูเช่นในประเทศญี่ปุ่นก็ได้ ถ้าไม่มีการแก้ไขที่เหมาะสม เพราะในปัจจุบันความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองของนักเรียนที่ถูกลงโทษกับครูก็เกิดขึ้นแล้วดังจะได้กล่าวต่อไป

3. เวลาในการสอน ปัจจัยนี้คือสิ่งที่นักการศึกษาเรียกว่า Time on task จากการสังเกตห้องเรียน ได้พบว่าครูใช้เวลาเพื่อการสอนไม่เต็มที่ ชั้นแรกจะเห็นได้จากข้อมูลในตารางที่ 4 ที่แสดงว่า เวลาที่ครูทำการสอนเมื่อคิดเป็นร้อยละของเวลาที่โรงเรียนเปิดทำการแล้วจะมีอัตราประมาณร้อยละ 90.9 ถึง 71.6 เท่านั้น นั่นคือครูไม่เข้าห้องเรียนแต่ปล่อยชั้นเรียนทิ้งไว้ ในชั้นต่อมา จะพบว่าแม้ครูจะอยู่ในห้องเรียนแต่ครูบางคนก็เอาเวลาไปทำงานอื่นที่ไม่ใช่งานสอน โดยเฉพาะงานส่วนตัว เช่น ทำรายงาน อ่านนิตยสาร เลี้ยงลูก หรือหลับ ทำให้การสอนไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ตัวชี้วัดตัวหนึ่งที่แสดงให้เห็นเวลาเพื่อการเรียนการสอน คือ เวลาเลิกเรียนตอนบ่ายของแต่ละโรงเรียน ตามกำหนดโรงเรียนจะปล่อยเด็กกลับบ้านเวลา 15.30 นาฬิกา แต่ได้พบว่าทั้งสี่โรงเรียนปล่อยเด็กออกจากห้องเรียนก่อนเวลาดังกล่าวแล้วให้เล่นหรือทำอะไรก็ได้ จนถึงเวลา 15.30 นาฬิกา ยกเว้นแต่ชั้นโต ป.5 ป.6 ซึ่งมีตารางสอนแน่นอนว่าช่วงเวลาก่อน 15.30 นาฬิกา จะเรียนวิชาอะไร จากตารางที่ 4 จะพบว่าโรงเรียนวัดหนองบัว ปล่อยเด็กออกจากห้องเร็วที่สุด (14.00 นาฬิกา) โรงเรียนรุ่งพิทยะ ปล่อยเวลา 14.30 นาฬิกา และอีกสองโรงเรียนในภาคอีสานปล่อยนักเรียนเวลา 14.30 นาฬิกา และ 15.00 นาฬิกา

ในบางครั้ง ครูผู้สอนบางคนจะใช้ให้เด็กนักเรียนทำงานบางอย่างให้ตนเป็นส่วนตัว เช่น ไปซื้ออาหาร ช่วยเลี้ยงบุตร ดักน้ำใส่ตุ่มที่บ้านพัก โดยไม่สนใจว่าเด็กจะขาดเรียน ได้พบมากที่โรงเรียนวัดห้วยแห้ง

4. วิธีวัดผลการเรียน

4.1 การตรวจการบ้านและสมุดทำงาน ครูพยายามลดภารกิจของตนด้วยการตรวจการบ้านบนกระดานดำหรือให้นักเรียนตรวจกันเอง เมื่อเด็กเป็นผู้ตรวจของตนเอง หรือของเพื่อนก็มุ่งดูแต่คำตอบที่ถูกต้องเท่านั้น ในวิชาเลข เด็กจะตรวจการบ้านโดยการลบคำตอบแล้วแก้ให้ตรงกับครูก็ถือว่าทำถูกแล้ว ที่โรงเรียนรุ่งพิทยะ ครูบางคนไม่ตรวจการบ้านมุ่งแต่นับจำนวนเด็กที่ส่งการบ้านว่าครบทุกคนหรือไม่ แต่ไม่สนใจว่าทำมาอย่างไร สำหรับสมุดทำงาน เช่น สมุดจดงานที่นักวิจัยขูดูจากนักเรียนได้พบว่า มีที่ผิดพลาดหลายแห่ง และครูส่วนใหญ่ไม่เคยเรียกตรวจ เด็กเขียนชื่อตนเองผิด เช่น เขียนตัวย่อของคำว่าเด็กชายว่า ช.ด. เขียนชื่อ บุญเดือน เป็น บุญเดือน (โรงเรียนรุ่งพิทยะ) การที่ครูไม่ค่อยตรวจการบ้านและสมุดทำงานของเด็ก ทำให้ครูไม่รู้สัมฤทธิ์ผลของเด็กอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การบ้านส่วนใหญ่เป็นการบ้านของกลุ่มวิชาทักษะ

ครูไม่เคยให้เด็กไปทำนมาเป็นการบ้านเหมือนดังที่พระราชวรมณีได้ให้แก่วัยใน ทางสายกลางของการศึกษาไทย (พระราชวรมณี 2530)

4.2 การสอบ ในชั้น ป.2 ป.4 และ ป.6 ของหลักสูตรใหม่จะต้องมีการสอบนักเรียนและในชั้นที่ยังคงใช้หลักสูตรเก่าในปีที่ทำการวิจัย (2523) ได้แก่ ชั้น ป.4-ป.6 ก็ยังมีการสอบประจำภาคและประจำปีอยู่ การสอบจึงยังเป็นการวัดผลที่สำคัญมาก และเราอาจพิจารณาการสอบเป็นกระบวนการ เริ่มตั้งแต่การสร้างข้อสอบ การตอบข้อสอบ และการตรวจสอบข้อสอบเพื่อให้คะแนน ในกระบวนการนี้ ผู้วิจัยได้พบปัญหาที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของการศึกษาดังนี้ ในการออกข้อสอบได้พบว่า ครูผู้ออกข้อสอบไม่จัดเวลาให้แก่การออกข้อสอบแม้แต่ข้อสอบของกลุ่มโรงเรียนซึ่งใช้ร่วมกันในชั้นประโยค ตามกำหนดครูจะต้องออกตั้งแต่ตอนปิดเทอมแล้วนำมาส่งวันเปิดเทอม แต่ครูก็มานั่งออกข้อสอบในวันกำหนดส่ง เมื่อพิจารณาจากการตอบข้อสอบ ได้พบว่าเด็กไม่เข้าใจคำถามที่ครูถาม เช่นที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งข้อสอบวิชาภาษาไทยของชั้น ป.5 แบบปรนัยมีใจความว่า

“ประโยคประกอบด้วยภาคใหญ่ ๆ 2 ภาค คือ.....

เด็กนักเรียนผู้หนึ่งตอบว่า

- “1. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. ภาคตะวันออกเฉียงใต้”

ในการตรวจข้อสอบและให้คะแนน ครูจะให้คะแนนช่วยแก่เด็กที่ทำข้อสอบได้ไม่ผิด ชั้นแรกโดยการเพิ่มคะแนนแก่บระหว่างปี ชั้นที่สองโดยการเพิ่มคะแนนสอบปลายปี ชั้นที่สามโดยการบอกข้อสอบแก่เด็กระหว่างที่มีการสอบ ทั้งนี้ตามความอ่อนของเด็ก ครูประสพครูใหญ่โรงเรียนสระแก้วบอกข้อสอบเด็กและสั่งให้ครูที่คุมสอบบอกคำตอบเด็กเพื่อให้เด็กสอบได้ ครูในโรงเรียนทั้ง 4 โรง ทำการช่วยตามชั้นที่หนึ่งและชั้นที่สอง โดยเห็นเป็นเรื่องธรรมดา การเพิ่มคะแนนทำกันจนถึงชั้นที่สี่ คือขอแก่คะแนนสอบปลายปีที่กลุ่มโรงเรียน การทำเช่นนี้เพื่อให้เด็กสอบได้ยกชั้น ซึ่งจะมีผลต่อการพิจารณาความดีความชอบของครู ผู้ปกครองส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าโรงเรียนช่วยเด็กด้วยวิธีดังกล่าว แต่ถึงรู้ก็ถือว่าเป็นสิทธิ์ของครู ผู้ปกครองไม่ขอแสดงความเห็นนอกเสียจากว่าเด็กที่จบมาแล้วอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ผู้ปกครองจึงจะตำหนิโรงเรียน เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ปกครองรู้เรื่องผลการเรียนของเด็กน้อยมาก การส่งสมุดรายงานผลการเรียนให้ผู้ปกครองรับทราบไม่สู้ได้ทำกัน โดยครูอ้างว่าไม่มีเวลา

สรุป

ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผลเป็นปัจจัยที่ส่งผลตรงที่สุดต่อสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการของนักเรียน ปัจจัยนี้ประกอบด้วยความพร้อมและความเข้าใจของครูในการสอน วิธีการสอน เวลาในการสอน และวิธีวัดผลการเรียน

ในด้านความพร้อมและความเข้าใจในการสอน ได้พบว่าการเตรียมความพร้อม ความเข้าใจหลักสูตร และเป้าหมายในการสอนของครู คือตัวแปรสำคัญ ครูมักไม่เตรียมการสอนหรือใช้เวลาเพียง 5 นาที ก่อนสอน เพื่อทบทวนเนื้อหาที่จะสอน ทำให้การเรียนเป็นไปอย่างเฉื่อย ๆ และไม่บรรลุจุดประสงค์ที่หลักสูตรกำหนดไว้ครบถ้วน ประกอบกับความเข้าใจหลักสูตรของครูมีน้อยโดยเฉพาะหลักสูตรประถมศึกษา 2521 ซึ่งเป็นหลักสูตรใหม่มีเนื้อหาสาระต่างไปจากหลักสูตรประถมศึกษา 2493 เป็นอย่างมาก ครูบางคนตำหนิหลักสูตรฉบับใหม่ว่ามีเนื้อหาไม่เหมาะสม จึงงดเว้นไม่สอนเนื้อหาส่วนนั้น หรือสอนโดยไม่เข้าใจความคิดรวบยอดที่หลักสูตรกำหนดไว้ ครูมักไม่รู้จักตัดแปลงรายละเอียดของเนื้อหาหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง ในที่สุดครูก็กำหนดเป้าหมายเฉพาะหน้าในการสอน นั่นคือ หวังให้อ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น ซึ่งเป็นเป้าหมายส่วนหนึ่งของหลักสูตรเท่านั้น หรือครูบางคนก็ไม่มีเป้าหมายในการสอน ปรากฏการณ์เช่นนี้ ทำให้การเรียนรู้นักเรียนไม่เป็นตามที่หลักสูตรกำหนดและทำให้มีผลต่อความสามารถทางวิชาการของนักเรียน

สำหรับวิธีการสอน มีตัวแปรที่เกี่ยวข้องคือ การใช้อุปกรณ์การสอน เทคนิคในการสอน และปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างครูกับนักเรียน ครูใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนน้อยโดยอ้างว่าไม่มีเวลาและวัสดุทำเอง สำหรับอุปกรณ์ที่ทางโรงเรียนได้รับครูก็ไม่ค่อยนำมาใช้ นอกจากนั้นครูยังใช้เทคนิคการสอนแบบเก่า คือการบรรยายโดยใช้กระดานดำประกอบและครูเป็นศูนย์กลางอย่างเดียว ทำให้นักเรียนไม่กระตือรือร้น เมื่อประกอบกับการมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับเด็กโดยเฉพาะการใช้อารมณ์และการลงโทษนักเรียนก็ทำให้นักเรียนเบื่อหน่ายการเรียนมากขึ้น และเน้นการเรียนรู้นักเรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น

เมื่อพิจารณาเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอน ได้พบว่า ครูใช้เวลาเพื่อการสอนไม่เต็มที่ แม้ครูจะอยู่ในห้องเรียนแต่ก็ไม่สอน ครูบางคนทำงานส่วนตัวหรือใช้นักเรียนให้ทำงานส่วนตัวของครู นอกจากนั้นครูยังปล่อยให้เด็กเล่นในภาคบ่ายเร็วกว่าเวลา 15.30 นาฬิกา เวลาที่นักเรียนจะได้เรียนรู้อีกลดน้อยถอยลงกว่าที่ควรจะเป็น จึงส่งผลถึงความสามารถทางวิชาการของนักเรียน

วิธีวัดผล ประกอบด้วย การตรวจการบ้านและสมุดทำงาน และการสอบ ข้อค้นพบแสดงว่า ครูไม่อาจวัดผลได้ตามที่คู่มือครูแนะนำไว้เพราะวิธีการบางอย่างทำให้ยากหรือไม่สมจริง อีกทั้งยังมีจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่จะต้องวัดจำนวนมาก ครูไม่มีเวลาที่จะวัดผลได้ครบถ้วนเพราะมีภารกิจหลายด้าน ในการตรวจการบ้าน ครูก็ให้นักเรียนตรวจกันเอง อีกทั้งครูไม่ค่อยตรวจสมุดทำงาน ทำให้ครูไม่รู้จักความสามารถที่แท้จริงของเด็กหรือรู้ไม่ทั่วถึง เมื่อเป็นเช่นนี้การวัดผลก็ไม่ได้เกิดขึ้นจริงจึง ครูจึงไม่อาจแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการเรียนรู้ได้ สิ่งที่ตามมาคือ การเลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติเป็นการให้นักเรียนได้เรียนชั้นสูงขึ้นไป โดยไม่ได้ตรวจสอบสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน นอกจากนั้น แม้จะมีการทดสอบสัมฤทธิ์ผลด้วยการสอบไล่ การสอบที่ทำกันก็ไม่มีประสิทธิภาพ เพราะครูมักให้คะแนนช่วยเหลือให้สอบได้ทุกคน จะเห็นได้ว่า การวัดผลซึ่งเป็นการควบคุมคุณภาพของการเรียนการสอนขาดประสิทธิภาพ ดังนั้น สัมฤทธิ์ผลของนักเรียนจึงได้รับผลกระทบด้วย

ความไม่เข้าใจหลักสูตรทำให้ครูมีวิธีการสอนที่ไม่ส่งเสริมการเรียนรู้และเป็นผลดีการทางวิชาการ การให้นักเรียนเนื้อหาวิชาและใช้เวลาในการสอนก็ไม่เหมาะสม ในที่สุดการวัดผลอย่างจริงจังถูกต้องก็ไม่เกิดขึ้น

ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน

ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียนที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ดูตารางที่ 5 ประกอบ)

ตารางที่ 5 ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน

ปัจจัย	โรงเรียน			
	รุ่งพิทยะ	วัดหนองบัว	สระแก้ว	วัดห้วยแห้ง
1. ร้อยละของค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา (ต่อหัว) เป็นสัดส่วนกับค่าใช้จ่ายทั้งหมดในครัวเรือน	3.4	5.3	3.2	5.1
2. ค่าเฉลี่ยของค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาต่อหัว (บาท)*	630	600	243	197
3. ร้อยละของจำนวนนักเรียนขาดเรียน (เฉลี่ยตลอดปี)	10.2	8.3	ไม่มีข้อมูล	10.1

หมายเหตุ * ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาที่ผู้ปกครองรับภาระส่วนใหญ่ได้แก่ค่าแบบเรียนและเครื่องเขียน ค่าเสื้อผ้า และค่าขนม นักเรียนในโรงเรียนรุ่งพิทยะ สระแก้ว และวัดห้วยแห้งนำอาหารกลางวันมากินที่โรงเรียน ผู้ปกครองจึงไม่ต้องให้เงินค่าอาหารกลางวัน แต่นักเรียนที่โรงเรียนวัดหนองบัวจำนวนหนึ่งซื้ออาหารกลางวันกินเองที่โรงเรียน ผู้ปกครองต้องให้เงินมาซื้ออาหาร จึงทำให้ค่าเฉลี่ยของเงินจำนวนนี้ของโรงเรียนวัดหนองบัวสูงกว่าที่อื่น ถ้าหักเงินส่วนที่เป็นค่าอาหารกลางวันออก ค่าเฉลี่ยของค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของนักเรียนโรงเรียนวัดหนองบัวจะใกล้เคียงกับโรงเรียนรุ่งพิทยะ คือประมาณ 600 บาท

1. ค่าใช้จ่าย

ผู้วิจัยได้สำรวจรายจ่ายทั้งหมดที่ผู้ปกครอง (ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง) แต่ละคนใช้จ่ายไปเพื่อการศึกษาของลูกที่เรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา 1 คน และคิดเทียบกับรายจ่ายทั้งหมดของครอบครัว ในตารางที่ 5 จะเห็นได้ว่าร้อยละของค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของผู้ปกครองโรงเรียนวัดหนองบัวสูงสุด คิดเป็นเงินประมาณ 5.3% และของโรงเรียนสระแก้วต่ำที่สุด คิดเป็นเงินประมาณ 3.2% และเมื่อคิดเป็นค่าตัวเงินที่ใช้จ่ายจะพบว่าโดยเฉลี่ยผู้ปกครองใช้จ่ายเงินประมาณ 200-600 บาทเศษ เพื่อการศึกษา (ดูตารางที่ 5) ในชุมชนที่ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า (ได้แก่ชุมชนบ้านหนองบัวและบ้านคลองยาว) ผู้ปกครองจะใช้จ่ายเงิน

เพื่อการศึกษามากกว่า ในชุมชนที่ชาวบ้านแรรันแค้น (ได้แก่บ้านสระแก้วและบ้านห้วยแห้ง) ชาวบ้านก็ใช้จ่ายเงินเพื่อการศึกษาน้อยกว่า จำนวนเงินที่ใช้จ่ายนี้สัมพันธ์กับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนโดยตรง กล่าวคือโรงเรียนที่มีสัมฤทธิ์ผลสูงที่สุดคือโรงเรียนที่ผู้ปกครองใช้จ่ายเพื่อการศึกษามากที่สุด และโรงเรียนที่มีสัมฤทธิ์ผลรองลงไปก็ใช้จ่ายเพื่อการศึกษารองลงไปตามลำดับ อย่างไรก็ตามสำหรับโรงเรียนวัดห้วยแห้งซึ่งผู้ปกครองใช้จ่ายเงินเพื่อการศึกษาน้อยกว่าเพื่อนั้น จำนวนเงินดังกล่าวก็คิดเป็นร้อยละ 5.1 ของรายได้ครัวเรือนซึ่งค่าร้อยละนี้สูงกว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนสระแก้ว แสดงว่าผู้ปกครองได้เจียดเงินมาใช้จ่ายเพื่อการศึกษาในสัดส่วนที่สูงกว่าโรงเรียนทั้งสอง ข้อมูลนี้น่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารการประถมศึกษาในการที่จะทราบว่าประชาชนต้องรับภาระอีกมากน้อยเท่าใดนอกเหนือไปจากสิ่งที่รัฐได้จัดให้แล้วเพื่อการผ่านการศึกษากาลบังคับซึ่งถือเป็นการให้เปล่า ค่าใช้จ่ายนี้ส่วนใหญ่เป็นค่าอุปกรณ์การศึกษา นักเรียนที่ผู้ปกครองจัดหาอุปกรณ์ประกอบการเรียนให้ไม่ครบเท่าที่จำเป็นจะมีอุปสรรคในการเรียน เช่น ไม่มีสมุด ไม่มีดินสอ ครอบคร้วที่ยากจนบางครอบคร้วเช่น ที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งผู้ปกครองต้องตัดดินสอแท่งหนึ่งออกเป็น 3 ท่อน เพื่อให้ลูก 3 คน ที่เรียนหนังสือมีดินสอใช้ และยังต้องเอาเชือกผูกดินสอไว้กับกระดุมเสื้อนักเรียนเพื่อกันดินสอหาย แต่ผู้ปกครองนักเรียนบางคนก็โรงเรียนรุ่งพิทยะ ซื้อหนังสือเฉลยข้อสอบวิชาต่าง ๆ ทุกว่าวิชาที่เอกชนพิมพ์ขายมาให้ลูกอ่านเพื่อให้ทำข้อสอบได้คะแนนดี สิ่งเหล่านี้เป็นผลมาจากฐานะทางเศรษฐกิจแต่ยังมีตัวแปรเกี่ยวกับความให้ความสำคัญแก่การศึกษา (commitment) ของผู้ปกครองมาคั่นกลางอยู่ด้วย

2. แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจ

ในชุมชนทั้ง 4 แห่งที่ทำวิจัยนั้นชาวบ้านจะยึดการพนันและสุราเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจที่ขึ้นหน้าขึ้นตา ในวันแรกที่นักวิจัยเดินทางไปถึงโรงเรียนวัดหนองบัว ก็ได้พบไฟทองหล่งอยู่บนถนนลูกรังหน้าโรงเรียน ชาวบ้านที่นั่นมีคำสะแลงเมื่อจะไปบ่อนว่า “ไปโรงเรียนผู้ใหญ่กัน” แบบแผนเหล่านี้ได้สืบทอดมาถึงเด็กนักเรียน โดยเฉพาะการเล่นการพนันเพราะผู้ปกครองไม่เห็นเป็นเรื่องผิด นักเรียนบางคนขาดเรียนเพราะตามผู้ปกครองไปบ่อน ช่วยทำไฟ ช่วยถือไฟ จนถึงขั้นหนีโรงเรียนไปเล่นไฟกันเอง

3. ความเห็นเกี่ยวกับการลงโทษและการควบคุมความประพฤติเด็ก

ผู้ปกครองบางคนไม่ยอมให้ครูลงโทษลูกของตนแม้ว่าลูกจะทำผิด แต่จะพยายามปกป้องหรือบิดความผิดไปให้คนอื่น เช่น ผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนสระแก้วบอกกับครูว่า เด็กล้อเล่นในการที่เด็กขโมยบัตรวันงานโรงเรียนไป ผู้ปกครองบางคนโกรธแค้นที่ครูทำโทษลูก เช่น ที่โรงเรียนวัดหนองบัว ผู้ปกครองมาต่อว่าครูว่า “มีงติลูกกูทำไม” และผู้ปกครองโรงเรียนนี้เช่นกันที่เคยฟ้องร้องต่ออำเภอเรื่องครูทำโทษลูกจนเป็นเหตุให้นโยบายการลงโทษเด็กนักเรียนของโรงเรียนนี้แปรปรวนไป ที่โรงเรียนวัดห้วยแห้ง ครูสุรชัยก็เคยถูกผู้ปกครองร้องเรียนว่าลงโทษลูกของตนรุนแรง การที่ผู้ปกครองมีทัศนคติและพฤติกรรมเช่นนี้ทำให้ครูควบคุมนักเรียนให้อยู่ในโอวาทไม่ได้ เพราะนักเรียนถือว่าผู้ปกครองเข้าข้าง ปราบฏกาการนี้ส่งผลต่อการสอนจริยธรรมมากกว่าสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการ แต่การที่ครูเกิดความรู้สึกท้อแท้ว่าดูหรือลงโทษเด็กไม่ได้มีผลทำให้ความกระตือรือร้นในการถ่ายทอดวิชาการลดน้อยลงด้วย

4. การขาดเรียน

มีหลายสาเหตุที่ทำให้นักเรียนขาดเรียน ซึ่งที่กล่าวมาแล้ว และจะกล่าวต่อไปในปัจจัยส่วนนี้สาเหตุของการขาดเรียนเกิดจากทางครอบครัว เช่นต้องการแรงงาน ไม่เห็นประโยชน์ของการศึกษา และเกิดจากตัวนักเรียนเอง เช่น ขาดแรงจูงใจ ไม่ชอบโรงเรียน เด็กชายติ่มหลอดนักเรียนชั้น ป.3 โรงเรียนวัดห้วยแห้งเป็นเด็กขาดเรียนที่น่าสนใจ เพราะผู้วิจัยตามไปพบว่าเด็กชายติ่มหลอดหนีโรงเรียนไปนั่งดูช่างซ่อมวิทยุทรานซิสเตอร์ในหมู่บ้านที่ร้านซ่อมวิทยุ เหตุผลของติ่มหลอดคือ “สนุกกว่าการเรียนหนังสือ” เหตุผลนี้ให้แง่คิดว่าการขาดเรียนมีสาเหตุได้จากทั้งที่บ้านและทางโรงเรียนเอง สาเหตุที่ได้รับการอ้างถึงบ่อย ๆ มักได้แก่ความจำเป็นทางเศรษฐกิจของครอบครัวและทัศนคติของผู้ปกครอง เหตุผลที่ติ่มหลอดให้ ทำให้ต้องตั้งคำถามว่า โรงเรียนสามารถดึงดูดความสนใจและตอบสนองความใคร่รู้ของนักเรียนได้เพียงใดในโรงเรียนทั้งสี่โรง โรงเรียนวัดหนองบัวมีจำนวนนักเรียนขาดเรียนน้อยที่สุด ส่วนข้อมูลของโรงเรียนสระแก้วไม่มีบันทึกไว้ (ดูตารางที่ 5 ประกอบ)

สรุป

ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการของนักเรียนดังรายละเอียดต่อไปนี้ ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจ และความเห็นเกี่ยวกับการลงโทษ และการควบคุมความประพฤติเด็ก และการขาดเรียน

ในด้านค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา ได้พบว่าผู้ปกครองที่มีฐานะเศรษฐกิจดี และมีทัศนคติที่ดีต่อการศึกษา จะยินดีใช้จ่ายเงินเพื่อการศึกษาของบุตร ทำให้นักเรียนมีอุปกรณ์ครบถ้วนช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปด้วยดี ค่าใช้จ่ายนี้เฉลี่ยแล้วปีละประมาณ 200-600 บาท ตามฐานะของแต่ละครอบครัว แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจของครอบครัวก็มีอิทธิพลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนเช่นกัน ผู้ปกครองที่นิยมเล่นการพนันเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจก็มักอนุญาตให้บุตรขาดเรียนเพื่อช่วยทำไฟ ถูไฟ หรือไม่ว่าเมื่อบุตรเล่นไฟแล้วไม่ไปโรงเรียน เมื่อประกอบกับความต้องการแรงงานเด็กในการประกอบอาชีพให้นักเรียนขาดเรียน จึงไม่ได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาตามหลักสูตร ทำให้สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนต่ำ ส่วนประเด็นสุดท้ายได้แก่ความเห็นของผู้ปกครองเกี่ยวกับการลงโทษ และการควบคุมความประพฤตินักเรียน ผู้ปกครองบางคนไม่ยอมให้ครูลงโทษและควบคุมความประพฤตินักเรียนตามความเหมาะสม ทำให้ครูขาดอำนาจในการควบคุมชั้นเรียน ครูหมดกำลังใจเพราะนักเรียนไม่มีความเกรงกลัวเมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน การเรียนการสอนและการวัดผลก็ระส่ำระสายและส่งผลถึงสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับนักเรียนขาดเรียนมีสาเหตุทั้งจากครอบครัวและตัวนักเรียนเองด้วย นักเรียนที่ขาดเรียนเป็นเพราะไม่ชอบโรงเรียน เรียนไม่ทัน ไม่สนใจบทเรียน เมื่อไม่ได้มาเรียนก็ไม่รู้อะไร อันที่จริงมีปัจจัยด้านสุขภาพของนักเรียนด้วยที่ส่งผลต่อคุณภาพการศึกษา แต่ผู้วิจัยยังไม่อาจยืนยันได้ สันนิษฐานว่าการไม่ได้กินอาหารเช้าหรืออาหารกลางวัน การมีสายตาสั้นแต่ไม่ได้สวมแว่นย่อมมีผลกระทบต่อการเรียนรู้

ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน

ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชนส่งผลในทางอ้อมต่อคุณภาพของการศึกษามากกว่าผลทางตรง เช่น ส่งผลต่อครู นักเรียน และโรงเรียน ประมวลรายละเอียดดังนี้ (ดูตารางที่ 6 ประกอบ)

ตารางที่ 6 ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน

ปัจจัย	โรงเรียน			
	รุ่งพิทยะ	วัดหนองบัว	สระแก้ว	วัดห้วยแห้ง
1. ระยะทางจากหมู่บ้านถึงอำเภอ (กิโลเมตร)	19	17	8	4
2. การมีไฟฟ้าใช้	มี	มี	ไม่มี*	ไม่มี
3. การมีรถประจำทางเข้าถึงหมู่บ้าน	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี
4. การใช้เทคโนโลยีในการเกษตรกรรม	ใช้	ใช้	ไม่ใช้	ไม่ใช้
5. ที่ตั้งของโรงเรียนในชุมชน	เป็นศูนย์กลาง	เป็นศูนย์กลาง	ไม่เป็นศูนย์กลาง	เป็นศูนย์กลาง
6. บทบาทของกรรมการศึกษา	มี	มีแต่น้อย	ไม่มี	มี
7. เงินบริจาคที่โรงเรียนได้รับในปีการศึกษา 2523	10,121	10,297	ไม่มีข้อมูล	750

* เริ่มมีไฟฟ้าใช้ในปี 2524

1. ความเจริญแบบเมือง

จังหวัดที่ทำการวิจัยในภาคกลางมีความเจริญแบบเมืองมากกว่าจังหวัดที่ทำการวิจัยในภาคอีสาน จึงทำให้มีผลกระทบต่อโรงเรียนต่างกันในด้านต่อไปนี้

1.1 สาธารณูปโภค จากตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่า หมู่บ้านที่โรงเรียนวัดหนองบัว และรุ่งพิทยะ มีไฟฟ้าใช้ โดยที่มีหลายปีแล้ว ส่วนหมู่บ้านสระแก้วเพิ่งมี การมีไฟฟ้าใช้ทำให้เด็กมีโอกาสได้ดูโทรทัศน์ ได้ทราบข่าวสารต่าง ๆ ส่วนการคมนาคม โรงเรียนทั้งสองในจังหวัดภาคกลางมีรถประจำทางแล่นถึง แม้ว่าในฤดูฝนอาจแล่นไม่ได้เพราะทางเป็นหลุมเป็นบ่อ แต่โรงเรียนในจังหวัดภาคอีสานไม่มีรถประจำทางผ่าน ครูและนักเรียนที่อยู่ต่างหมู่บ้าน ต้องเดินหรือขึ้นรถปิกอัพที่มีผู้รับจ้าง ครูที่จะไปติดต่อราชการในอำเภอ ก็ต้องใช้พาหนะส่วนตัว หากพิจารณาเฉพาะระยะทางจากหมู่บ้านถึงอำเภอจะพบว่าสองโรงเรียนในภาคกลางอยู่ห่างอำเภอมากกว่า แต่ในความเป็นจริงแล้ว ครูสามารถเดินทางไปถึงอำเภอได้สะดวกรวดเร็วกว่าโรงเรียนในภาคอีสาน

1.2 แหล่งอุตสาหกรรม โรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนรุ่งพิทยะอยู่ใกล้แหล่งอุตสาหกรรม ซึ่งต้องการแรงงานจากท้องถิ่น ทำให้ชุมชนมีความตื่นตัวในเรื่องการศึกษา เพราะโรงงานอุตสาหกรรมรับผู้ ที่จบการศึกษาระดับประโยคประถมศึกษา บางแห่งรับผู้จบระดับมัธยมศึกษา ผู้ปกครองที่เคยคิดให้เด็กออก กลางคันหลังจากจบ ป.4 ก็เริ่มเปลี่ยนที่ทำงานใจที่จะส่งให้ลูกเรียนต่อสูงขึ้น

1.3 การใช้เทคโนโลยี ในหมู่บ้านของโรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนรุ่งพิทยะมีการใช้ เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อทุนแรงในการทำนาหลายอย่าง เช่น ใช้รถไถ ใช้เครื่องนวดข้าว ทำให้มีความต้องการ แรงงานจากเด็กน้อยลง งานที่เด็กเคยรับผิดชอบโดยตรงเช่นการเลี้ยงควายก็ไม่มี ในฤดูกาลชุกเครื่องทุนแรงก็ช่วย ทำงานได้เร็ว เด็กจึงไม่ต้องขาดเรียนเพื่อช่วยงานเหล่านี้ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ปกครองนิยมส่งลูกมาเรียนตั้งแต่ ก่อนเกณฑ์อีกด้วย

2. ทำเลที่ตั้งของโรงเรียนในชุมชน

การที่โรงเรียนตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางของชุมชนมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนมี มากขึ้นและนำมาซึ่งการร่วมมือและการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จากโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ซึ่งอยู่ใจกลาง หมู่บ้านไม่ไกลจากบ้านผู้ใหญ่บ้าน มีบริเวณกว้างขวาง ชาวบ้านเดินผ่านเพื่อไปดักน้ำจากสระในวัดที่โรงเรียน ตั้งอยู่ ทำให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางและเป็นที่รวมของชาวบ้านได้เมื่อมีงานหรือเทศกาลต่าง ๆ ส่วนโรงเรียน สระแก้วไม่ได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนเพราะอยู่ริมหมู่บ้านสระแก้ว อีกทั้งยังมีนักเรียนจากอีก 3 หมู่บ้าน อื่นมาเรียนที่โรงเรียนนี้ ผู้ปกครองหมู่บ้านเหล่านั้นต่างก็ต้องการให้โรงเรียนไปตั้งอยู่ที่หมู่บ้านตน จึงไม่ค่อยให้ ความร่วมมือเต็มที่ นอกจากนั้นการเดินทางไกลถึง 3 กิโลเมตร ทำให้เด็กขาดเรียนหนีเรียนเสมอ

3. บทบาทของผู้นำชุมชนและกรรมการศึกษา

3.1 ผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญยิ่ง ถ้าผู้นำชุมชนระดับกระเจงร่วมมือและให้ความ สนับสนุนแก่โรงเรียน กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนจะดำเนินไปได้ด้วยดี รวมไปถึงจนถึงที่คนๆ ชาวบ้านจะ พึ่งมีต่อโรงเรียนด้วย การที่ผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์อันเครือญาติระหว่างกันและกันหรือมีความสนิทสนมกับ ครูใหญ่ ดังกรณีของผู้ใหญ่มั่งคั่งซึ่งเป็นเขยของผู้ใหญ่ทองหล่อ และเป็นเพื่อนสนิทกับครูใหญ่ประณีตของ โรงเรียนวัดห้วยแห้ง โรงเรียนจะมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน อย่างไรก็ตาม ยังไม่อาจกล่าวได้ว่า คุณลักษณะ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณลักษณะในด้านสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน อย่างไร เพราะที่โรงเรียนวัดห้วยแห้ง แม้ผู้นำชุมชนจะมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้บริหารโรงเรียน แต่นักเรียน กลับมีสัมฤทธิ์ผลต่ำที่สุด อีกทั้งคณะครูก็ได้มีความสัมพันธ์กับชาวบ้าน เทียบกับโรงเรียนสระแก้วที่อยู่ ใกล้เคียง แม้ครูใหญ่กับชุมชนจะห่างเหินกัน แต่ก็มีครูบางคนก็คุ้นเคยกับชาวบ้าน และสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน ก็สูงกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจึงน่าจะส่งผลต่อคุณภาพของโรงเรียน ในแง่อื่นมากกว่าสัมฤทธิ์ผล

3.2 คณะกรรมการศึกษาของโรงเรียน ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการปี 2518 ให้มีคณะกรรมการศึกษาของโรงเรียนทำหน้าที่ “รับปรึกษาหารือในการจัดและดำเนินการศึกษา” จากการสังเกตของผู้วิจัย บทบาทของคณะกรรมการศึกษาจะเด่นชัดขึ้นเรื่อย ๆ และมีส่วนสนับสนุนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างจริงจัง ถ้าหากทางราชการดำเนินการในส่วนนี้อย่างต่อเนื่อง ในความเป็นจริงแล้ว คณะกรรมการศึกษามักจะประกอบด้วยผู้ที่เป็นผู้นำชุมชน หรือผู้ที่ต้องการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจการของโรงเรียน ฉะนั้นปัจจัยด้านนี้จึงมีส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับบทบาทผู้นำชุมชนดังกล่าวมาแล้วในข้อ 3.1 อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบของคณะกรรมการศึกษามีผู้ที่ไม่ใช่ผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชนด้วย จึงเป็นองค์กรที่มีคุณภาพ และทำให้สถานะของโรงเรียนเป็นของชุมชนโดยแท้จริง เช่นที่โรงเรียนรุ่งพิทยะ คณะกรรมการศึกษาประกอบด้วยอดีตกำนันมีเป็นประธาน และมีกรรมการอีก 18 คน กรรมการนี้มีทั้งฝ่ายที่สนิทสนมและมีความเห็นคล้ายคลึงกับกำนันมี และฝ่ายที่มีความเห็นแตกต่างกัน การพิจารณาตัดสินใจต่าง ๆ จึงเป็นการรักษาผลประโยชน์ให้แก่โรงเรียน และป้องกันไม่ให้อำนาจบุคคลใด ๆ มาแสวงหาผลประโยชน์จากโรงเรียนโดยมิชอบ ถ้าพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนก็จะพบว่า นักเรียนโรงเรียนรุ่งพิทยะมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีที่สุดในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แม้จะไม่สามารถสรุปได้ว่ากรรมการศึกษามีบทบาทในการช่วยทำให้สัมฤทธิ์ผลนั้นดี แต่ก็กล่าวได้ว่าคณะกรรมการศึกษาช่วยให้การบริหารโรงเรียนเป็นไปด้วยดี และอาจส่งผลทางอ้อมต่อคุณภาพของนักเรียนเป็นที่น่าสังเกตว่าบทบาทของกรรมการศึกษานี้มีเฉพาะในแง่การบริหารจัดการ แต่ไม่มีบทบาททางวิชาการโดยหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

3.3 ความขัดแย้งในชุมชน ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำชุมชนและกรรมการศึกษาแล้วยังมีอีกแง่มุมหนึ่งซึ่งส่งผลถึงการศึกษาของชุมชน นั่นคือความขัดแย้งในชุมชน ในชุมชนที่มีความขัดแย้งรุนแรงระหว่างผู้นำ โรงเรียนย่อมได้รับผลกระทบดังกล่าวไม่มากก็น้อย ในกรณีที่ความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างเจ้าอาวาสของวัดที่โรงเรียนตั้งอยู่กับผู้เฒ่าชาวบ้านฝ่ายฆราวาส ซึ่งรวมถึงคณะกรรมการศึกษาทั้งหมด เช่นที่โรงเรียนวัดหนองบัว โรงเรียนได้รับผลกระทบทางอ้อมจากความขัดแย้งนี้หลายประการ เช่น ขาดความสนับสนุนจากชาวบ้าน การพัฒนาโรงเรียนชะงักงัน การวางมาตรการลงโทษนักเรียนระส่ำระสาย และขาดสมองจากคณะกรรมการศึกษาเมื่อปัญหาการขัดแย้งยืดเยื้อ ผลกระทบก็กินเวลายาวนาน เกิดผลเสียแก่โรงเรียน

4. การให้ความร่วมมือแก่โรงเรียน

4.1 เงินและแรงงานบริจาค สิ่งที่เห็นได้เด่นชัดว่า โรงเรียนได้รับความร่วมมือจากชุมชนหรือไม่คือการได้รับเงินหรือแรงงานบริจาค ในชุมชนที่ชาวบ้านมีฐานะยากจน การบริจาคเงินจะมีน้อย แต่ชาวบ้านก็ยังคงให้แรงงานได้บ้างถ้าไม่กระทบกระเทือนการทำมาหากินของเขา ในชุมชนที่ชาวบ้านมีฐานะพอกินพอใช้ การขอบริจาคเงินทำได้ไม่ยาก ชุมชนในภาคกลางบริจาคเงินและแรงงานให้แก่โรงเรียนมากกว่าชุมชนในภาคอีสานอย่างเห็นได้ชัด จากตารางที่ 6 เงินบริจาคมีผลโดยตรงต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการอีกทอดหนึ่ง

4.2. การให้ความร่วมมือในกิจกรรมของโรงเรียน ในกรณีที่โรงเรียนไม่ได้ชักชวนให้ชาวบ้าน

มาร่วมมือในแง่ขอแรงหรือขอทรัพย์สินบริจาค แต่จัดกิจกรรมขึ้นแล้วชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมกิจกรรม เช่น จัดงานวันเด็ก มีการละเล่นต่าง ๆ และเลี้ยงขนมเด็ก หรือจัดงานวันสำคัญทางศาสนา มีการไปทำบุญที่วัด จะพบว่าชาวบ้านให้ความร่วมมือมากน้อยต่างกันไปตามแต่ความสัมพันธ์ที่ผู้นำชุมชนและผู้นำโรงเรียนมีกับชาวบ้าน โรงเรียนวัดหนองบัว จัดกิจกรรมได้ยาก เพราะมีความขัดแย้งในชุมชน โรงเรียนวัดห้วยแห้งจัดได้ง่าย เพราะเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่แล้ว และผู้นำชุมชนก็ให้ความร่วมมือสูง

4.3 ความรู้สึกมีส่วนเป็นเจ้าของโรงเรียน ปัจจัยด้านนี้มีระดับเป็นนามธรรมที่สุดและมองเห็นได้ค่อนข้างยาก เมื่อเทียบกับการให้เงินบริจาคและการให้ความร่วมมือในกิจกรรม ผู้วิจัยได้ลองตั้งคำถามถามชาวบ้านว่า “ถ้ามีใครมาพังรั้วโรงเรียนจะอย่างไร” ถึงแม้จะไม่ได้รับคำตอบที่แสดงความเฉยเมยอย่างเต็มที่ แต่คำตอบก็ไม่ได้แสดงว่าชาวบ้านมีความรู้สึกรักและห่วงแหนโรงเรียน แต่ถ้าถามว่า “ถ้าทางการย้ายโรงเรียนนี้ไปไว้หมู่บ้านอื่นจะว่อย่างไร” ชาวบ้านจะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า “ยอมไม่ได้” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ความรู้สึกเป็นเจ้าของโรงเรียนนั้นเมื่ออยู่ในสภาพผิวเผิน คือ ชาวบ้านถือว่าโรงเรียนเป็นสิ่งเขตหน้าชุมชน แต่ความรู้สึกที่จะทำนุบำรุงสนับสนุนให้มีคุณภาพดีโดยยอมเสียสละกำลังกายกำลังใจของแต่ละคนนั้น ยังมีอยู่น้อย ในชุมชนที่ชาวบ้านมีความรู้สึกมีส่วนเป็นเจ้าของโรงเรียน โอกาสที่โรงเรียนจะพัฒนาไปก็มีมาก

สรุป

ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชนเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการโดยอ้อม นั่นคือปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อปัจจัยเกี่ยวกับครู นักเรียนและการเรียนการสอน สำหรับรายละเอียดของปัจจัยมีดังนี้

ความเจริญแบบเมือง ประกอบด้วยสาธารณูปโภค แหล่งอุตสาหกรรม และการใช้เทคโนโลยีในชุมชน การมีสาธารณูปโภคคือไฟฟ้าและรถประจำทาง ช่วยให้ชีวิตสะดวกสบายขึ้น ครูยินดีที่จะพักอาศัยอยู่ในโรงเรียนหรือในชุมชน ทั้งยังมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่สอน ในด้านนักเรียนสาธารณูปโภคดังกล่าวก็อำนวยความสะดวก ไฟฟ้าช่วยให้ทำการบ้านได้สะดวกตอนกลางคืน รถประจำทางช่วยให้ไม่ต้องมาโรงเรียนสาย การเรียนรู้ก็สมบูรณ์กว่าเดิม จึงมีผลต่อความสามารถทางวิชาการ การมีแหล่งอุตสาหกรรมในบริเวณใกล้เคียงกับโรงเรียน หมายถึงการมีตลาดแรงงาน เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมในปัจจุบันรับคนงานที่เรียนจบประโยคประถมศึกษาปริบูรณ์หรือประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น ผู้ปกครองจึงส่งให้ลูกเรียนจนจบชั้นประโยคแทนการให้ออกกลางคัน การใช้เทคโนโลยีเพื่อทุนแรงในชุมชนก็ช่วยให้ความต้องการแรงงานของนักเรียนน้อยลง จึงทำให้นักเรียนไม่ต้องขาดเรียน เมื่อได้รับการสนับสนุนในการเรียน โอกาสที่นักเรียนจะพัฒนาสัมฤทธิ์ผลก็มีมากกว่าเดิม

ทำเลที่ตั้งของโรงเรียนในชุมชน ส่งผลต่อหลายฝ่าย สำหรับครูจะมีที่พักที่ปลอดภัย ถ้าโรงเรียนอยู่ในชุมชน หรือถ้าต้องเดินทางก็สะดวก สำหรับนักเรียนการขาดเรียนจะน้อยลงเพราะไม่ต้องเดินทางไกล และสำหรับชาวบ้าน ชาวบ้านจะรู้ความเป็นไปในโรงเรียนดีขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และเกิดความร่วมมือซึ่งจะกล่าวต่อไป

ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการศึกษาโรงเรียน มีบทบาทในการประสานเชื่อมโยงโรงเรียนกับชุมชน ถ้าบุคคลและกลุ่มดังกล่าวช่วยเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โรงเรียนจะได้ประโยชน์ในแง่ความร่วมมือ การให้ความร่วมมือของชุมชนปรากฏในรูปของเงินบริจาค แรงงานช่วยเหลือ และการให้ความร่วมมือในกิจกรรมของโรงเรียน เงินและแรงงานช่วยให้กิจกรรมของโรงเรียนลุล่วงไปได้ ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนอีกต่อหนึ่ง การให้ความร่วมมือในกิจกรรมของโรงเรียนทำให้ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์กับครูมากขึ้น รับรู้และเข้าใจบทบาทของโรงเรียนดีขึ้น จึงสามารถปฏิบัติบทบาทเสริมที่จะเอื้อให้การเรียนรู้ของบุตรหลานเป็นไปด้วยดี อย่างไรก็ตามข้อมูลแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในระดับที่เกิดสำนึกว่าโรงเรียนเป็นสมบัติที่ทุกคนต้องช่วยกันทำนุบำรุงยังมีอยู่น้อย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา : สัมฤทธิ์ผลทางการเรียน

ปัจจัยทั้ง 6 ด้านที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ส่งผลต่อคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา ซึ่งผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้หมายถึง สัมฤทธิ์ผลทางการเรียน ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นตัวบ่งชี้ของคุณภาพของการศึกษา ในส่วนนี้จึงจะกล่าวถึงลักษณะและเปรียบเทียบความแตกต่างของสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนในโรงเรียนทั้งสี่ที่ทำการวิจัยโดยพิจารณาใน 3 ด้าน คือ สัมฤทธิ์ผลจากการทดสอบของทางโรงเรียนและสัมฤทธิ์ผลจากการสังเกตและการทดสอบของผู้วิจัยโดยการใช้แบบทดสอบมาตรฐานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

1. สัมฤทธิ์ผลจากการทดสอบของทางโรงเรียน ในครั้งนี้ได้ใช้ผลการสอบไล่ของนักเรียนทั้งโรงเรียนในปีการศึกษา 2523 ซึ่งเป็นปีที่ทำการวิจัยเป็นตัวบ่งชี้ผลสัมฤทธิ์ ข้อมูลแสดงว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะมีนักเรียนสอบตกน้อยที่สุดคือเพียง 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.7 ของนักเรียนทั้งโรงเรียน โรงเรียนวัดหนองบัวมีนักเรียนสอบตกซ้ำชั้นร้อยละ 7.9 โรงเรียนวัดห้วยแห้งร้อยละ 10.0 และโรงเรียนสระแก้วร้อยละ 12.1 อย่างไรก็ตามก็คิดว่าบ่งชี้ตัวนี้อาจขาดประสิทธิภาพเพราะผู้วิจัยได้พบว่าคณะครูมีการกวดขันในการสอบมากกว่าปกติในระหว่างที่ผู้วิจัยเข้าไปทำการศึกษายู่ เพราะข้อมูลในปีดังกล่าวต่างจากข้อมูลในปีใกล้เคียง โดยเฉพาะในการสอบชั้นประโยคคือ ประถมปีที่ 4 และ ประถมปีที่ 6 ตามปกติแล้ว ครูมักให้เด็กสอบได้เพื่อให้จบออกไปได้ไปสุทธิ แต่ในปีที่ทำการวิจัยมีการเข้มงวดเป็นพิเศษและช่วยเด็กน้อยกว่าที่เคย จึงมีเด็กสอบตกมากกว่าทุก ๆ ปี แต่แบบแผนและลำดับที่ของการมีเด็กสอบตกซ้ำชั้นยังคงลดหลั่นกันไปตามคุณภาพของโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ มีสลับที่กันที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งและโรงเรียนสระแก้วเท่านั้น

2. สัมฤทธิ์ผลจากการสังเกตและการทดสอบของผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นมาตรฐานสำหรับการเปรียบเทียบ ผู้วิจัยได้แสวงหาวิธีวัดแบบอื่นที่จะใช้วัดสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน ดังนี้

ก. สัมฤทธิ์ผลจากการสังเกต ผู้วิจัยได้สังเกตการทำงานและผลการทำแบบฝึกหัดของนักเรียน โดยขอดูจากสมุดทำงาน พบว่าในวิชาเลขคณิตจะมีนักเรียนบางคนที่ทำวิธีผิดแต่คำตอบถูก บางคนไม่ทราบวิธีคิดที่โรงเรียนรุ่งพิทยะมีนักเรียนชั้นประถมปีที่ 3 ขอสมุดแบบฝึกหัดของนักเรียนรุ่นพี่ปีที่แล้วมาเป็นต้นฉบับแล้วลอกส่งครูโดยที่ไม่เข้าใจ นักเรียนมักจะทำเลขไม่มีใจหัดได้มากกว่าเลขมีใจหัด ในวิชาภาษาไทย เด็กที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งเขียนเรียงความไม่มีขั้นตอนและสะกดผิดมากจนอ่านไม่ได้ใจความ แม้ในประโยคที่สะกดไม่ผิดก็อ่านไม่ได้ใจความ ยกเว้นแต่เด็กชั้นประถมปีที่ 6 ซึ่งไม่ต่างกับโรงเรียนสระแก้ว เด็กชั้นประถมปีที่ 6 บางคนยังอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ แต่ที่โรงเรียนรุ่งพิทยะเด็กชั้นประถมปีที่ 6 เขียนเรียงความได้ใจความดี การสะกดผิดมีบ้างแต่ไม่มากนัก และโรงเรียนวัดหนองบัว เด็กก็มีความสามารถใกล้เคียงกับโรงเรียนรุ่งพิทยะ

ในการจัดงาน เด็กชั้นประถมปีที่ 4 ประถมปีที่ 5 และ ประถมปีที่ 6 ที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งใช้สมุดเล่มเดียวจดรวมหลาย ๆ วิชา จึงมีความสับสนวุ่นวายเมื่อนำมาอ่านหรือท่องจำ ส่วนเด็กเล็กชั้นประถมปีที่ 1 ประถมปีที่ 2 และ ประถมปีที่ 3 ไม่เก็บสมุดจดงานที่ใช้หมดเล่มไว้ เมื่อถึงเวลาใกล้สอบก็ไม่มีดูบทวน

ในแง่ของความชอบ เด็กนักเรียนโรงเรียนวัดหนองบัวชอบวิชาวาดเขียนและงานปั้นมากที่สุด และเด็กที่เรียนเก่งมักชอบวิชาเลข โดยให้เหตุผลว่าช่วยให้ได้ใช้ความคิด

สรุปได้ว่า นักเรียนในโรงเรียนทั้งสี่มีสัมฤทธิ์ผลแตกต่างกันไปในแต่ละชั้นเรียนคือ มีทั้งนักเรียนที่เรียนดีและนักเรียนที่เรียนไม่เก่งแต่นักเรียนเรียนดีจะมีน้อย ส่วนใหญ่แล้วเป็นนักเรียนที่มีผลการเรียนปานกลางค่อนข้างอ่อนและมีกลุ่มหนึ่งที่มีผลการเรียนอ่อนมากเช่นอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แต่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ซึ่งผ่านขึ้นมาเพราะครูช่วยและจบชั้น ประถมปีที่ 6 โดยที่ยังคงอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ สัมฤทธิ์ผลนี้จะถูกยืนยันอีกครั้งโดยการทดสอบซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ข. สัมฤทธิ์ผลทางวิชาการจากการทดสอบโดยแบบทดสอบมาตรฐาน จากการทดสอบผลสัมฤทธิ์วิชาเลขคณิต ภาษาไทย โดยแบบทดสอบมาตรฐาน กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนทั้งสี่ ผู้วิจัยได้ทราบผลซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (ดูตารางที่ 7 ประกอบ)

ตารางที่ 7 คะแนนเฉลี่ยและสัมประสิทธิ์การกระจายของสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ปีการศึกษา 2523 ในโรงเรียนทั้งสี่

โรงเรียน	คะแนนเฉลี่ย (คะแนนเต็ม 120)	สัมประสิทธิ์การกระจาย	ลำดับที่
รุ่งพิทยะ	87.2	27.8	1
วัดหนองบัว	78.0	33.6	2
สระแก้ว	70.3	27.9	3
วัดห้วยแห้ง	65.5	32.6	4

นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนรุ่งพิทยะ ได้คะแนนเฉลี่ยสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการมากที่สุดคือ 87.2 คะแนน นักเรียนโรงเรียนวัดหนองบัวได้คะแนนรองลงมา (78.0 คะแนน) โรงเรียนสระแก้วได้คะแนนเป็นลำดับที่ 3 (70.3 คะแนน) และโรงเรียนวัดห้วยแห้งได้คะแนนเป็นลำดับสุดท้าย (65.5 คะแนน) ถ้าพิจารณาในแง่การเกาะกลุ่มของคะแนนจากค่าสัมประสิทธิ์การกระจาย จะพบว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะมีลักษณะเกาะกลุ่มมากที่สุด (27.8) โรงเรียนสระแก้วรองลงมา (27.9) โรงเรียนวัดห้วยแห้งเป็นที่สาม (32.6) และโรงเรียนวัดหนองบัวเป็นที่สี่ (33.6) ถ้าพิจารณาเป็นคู่ก็จะพบว่าสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนในโรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนสระแก้วมีลักษณะเกาะกลุ่มเป็นแบบเดียวกัน (Homogeneous) มากกว่าโรงเรียนที่เป็นคู่คือ โรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนวัดห้วยแห้ง

การนำความรู้จากโรงเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันเป็นสัมฤทธิ์ผลในระยะยาว ซึ่งอาจนับเป็นคุณภาพของการศึกษาในการที่ผู้เรียนรู้จักประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้ในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่พบความแตกต่างอย่างเด่นชัดระหว่างโรงเรียนทั้งสี่ในเรื่องนี้ แต่คิดว่าข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนั้นน่าจะเป็นประโยชน์จึงนำมารายงานไว้ เด็กได้นำความรู้ในวิชาภาษาไทยไปใช้อย่างเห็นได้ชัดเจนนที่สุด โดยเด็กจะนำความรู้ด้านภาษาไปใช้ในการอ่านหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ การ์ตูน และนิทานที่จะหาอ่านได้ นอกจากนั้นก็จะใช้ในการจดเนื้อเพลงตามสมัยนิยม โดยเฉพาะเพลงลูกทุ่ง ซึ่งเด็กชั้นประถมปลายชอบร้องกันมาก และใช้เขียนจดหมายโต้ตอบกับเพื่อนที่อยู่ไกล สำหรับความรู้จากวิชาเลข เด็กมักใช้เมื่อไปซื้อของแต่ก็ไม่เสมอไป เพราะเด็กที่หมู่บ้านหนองบัวมักปล่อยให้พ่อค้าแม่ค้าคิดเงินให้จนพ่อค้าแม่ค้าดูเอาว่า “อะไร แค่นี้บวกลบคิดไม่ได้เรียนมาได้อย่างไร” การช่วยพ่อแม่มักคิดคำนวณเกี่ยวกับการทำนาก็มีน้อย จนโตขึ้นทำนาเอง เด็กจึงจะนำความรู้เก่าเรื่องเลขมาใช้ในการคิดค่าเช่าที่นาและการขายข้าว

สำหรับวิชาอื่น ๆ เด็กก็นำความรู้ไปใช้บ้าง เช่น การรดน้ำใส่ปุ๋ยผักสวนครัว การแปรงฟัน การทำน้ำผลไม้หรือการถนอมอาหาร ในบางเรื่องเด็กมีความรู้เช่น รู้ว่าไม่สบายต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรือที่คลินิก เพียงแต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้อยู่กับเด็กในชีวิตจริง เพราะฉะนั้นการไปหาหมอก็เมื่อเจ็บมากจริง ๆ เท่านั้น

ในแง่ทัศนคติและลักษณะนิสัย เด็กได้เรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ การมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพทำนาและการชอบใช้ชีวิตอยู่ในชนบทมากกว่าในเมืองเป็นสิ่งที่เด็กแสดงออกมา แต่นักวิจัยไม่อาจจะระบุได้ว่าทัศนคติดังกล่าวได้มาจากการเรียนรู้ในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียน สิ่งที่เห็นได้ชัดคือเด็กที่ผ่านโรงเรียนจะมีนิสัยทางสังคมของชนชั้นกลาง แต่งกายเรียบร้อย รู้จักการไหว้ทำความเคารพ รู้จักพูดคำลงท้ายคะชา ครับ และใช้สรรพนามหนู หรือ ผม รู้จักไปส้วม นอกจากนั้นเด็กจะรู้จักใช้เกณฑ์ในการคบเพื่อน ดังจะเห็นว่าเด็กที่นิสัยดีตามเกณฑ์ของค่านิยมของชนชั้นกลางจะมีเพื่อนมาก และเด็กที่เกเรจะไม่ค่อยมีเพื่อนเลย

โดยสรุปเด็กยังมีความรู้ทั่วไปในสิ่งที่ใกล้ตัวน้อย ความรู้จากวิชาภาษาไทยถูกนำมาใช้ประโยชน์มากที่สุด ความรู้ทั่วไปรองลงมาและเด็กจะมีพัฒนาการด้านนิสัยทางสังคมจากการเข้าโรงเรียน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปัจจัยที่มีผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน

จากการเสนอข้อมูลในบทนี้ อาจสรุปได้ว่า ปัจจัย 6 ด้านได้แก่ การจัดการศึกษา ครูใหญ่ ครู การเรียนการสอนและการวัดผล ชุมชน และนักเรียนและผู้ปกครองได้ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน ของนักเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (ดูแผนภาพที่ 9 และ แผนภาพที่ 10 ประกอบ)

1. **ปัจจัยด้านการจัดการศึกษา** ประกอบด้วย การนิเทศและติดตามผล (การวางมาตรการนิเทศ ประสิทธิภาพในการนิเทศ และการแบ่งหน้าที่นิเทศ) การใช้จ่ายเงินนอกงบประมาณ อุปกรณ์การเรียนรู้ (การจัดส่งอุปกรณ์ ความสอดคล้องของอุปกรณ์ระหว่างตำราเรียนของรัฐกับเอกชนและระหว่างความต้องการของโรงเรียนกับบริการของรัฐ ความเพียงพอของอุปกรณ์โดยเฉพาะสำหรับนักเรียนขาดแคลน และความเท่าเทียมในการได้รับอุปกรณ์) และการบริหารงานระดับอำเภอและระดับกลุ่มโรงเรียน (บทบาทของผู้บริหารระดับอำเภอ และการพิจารณาความดีความชอบ)

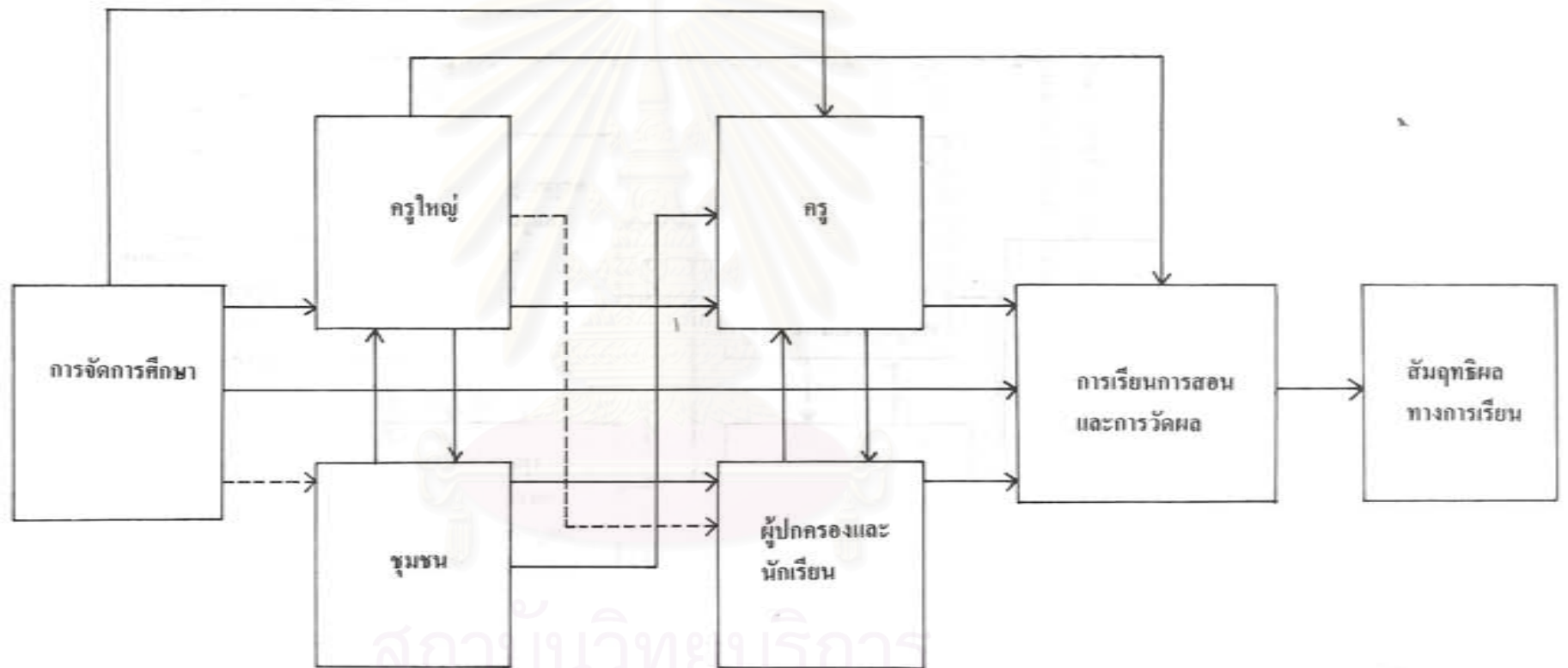
2. **ปัจจัยด้านครูใหญ่** ประกอบด้วยการปฏิบัติงานของครูใหญ่ (เวลาในการปฏิบัติงาน คุณสมบัติในการปฏิบัติงานได้แก่ทักษะและความสามารถทางวิชาการกับการวางแผน การติดตามการปฏิบัติงานของครู ความรับผิดชอบของครูใหญ่ ได้แก่ หลักการในการปฏิบัติงาน) ความสัมพันธ์ของครูใหญ่กับผู้อื่น (ลักษณะความสัมพันธ์ การพิจารณาความดีความชอบของครู) วัย ประสบการณ์และวุฒิ และระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งครูใหญ่

3. **ปัจจัยด้านครู** ประกอบด้วยคุณลักษณะของครู (วุฒิและประสบการณ์ วัยและเพศ สาเหตุที่เลือกอาชีพและทัศนคติต่ออาชีพครู ความรับผิดชอบของครู) ภารกิจและการปฏิบัติหน้าที่ (ปริมาณงานในความรับผิดชอบ ทักษะในการสอน การใช้เวลาของครู การมีครูครบชั้น ครูในระบบราชการ) ขวัญและกำลังใจของครู (สถานะทางเศรษฐกิจ สวัสดิการของครูได้แก่ ที่พัก การเดินทางมาทำงาน และโอกาสได้ศึกษาต่อ) ความสัมพันธ์ของครูกับผู้อื่น

4. **ปัจจัยด้านชุมชน** ได้แก่ ความเจริญแบบเมือง (สาธารณูปโภค ได้แก่ ไฟฟ้า รถประจำทาง ถนน แหล่งอุตสาหกรรม การใช้เทคโนโลยีเพื่อทุนแรงในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม) ทำเลที่ตั้งของโรงเรียน บทบาทของผู้นำชุมชนและกรรมการศึกษา (ผู้นำชุมชน คณะกรรมการศึกษา ความขัดแย้งในชุมชน) การให้ความร่วมมือแก่โรงเรียน (เงินและแรงงานบริจาค การให้ความร่วมมือในกิจกรรมของโรงเรียน ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโรงเรียน)

5. **ปัจจัยด้านผู้ปกครองและนักเรียน** ประกอบด้วยปัจจัยด้านผู้ปกครอง คือค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษ ทัศนคติต่อการศึกษและอนาคตของบุตร ลักษณะการประกอบอาชีพ แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจ และความเห็นเกี่ยวกับการลงโทษและการควบคุมความประพฤติบุตร

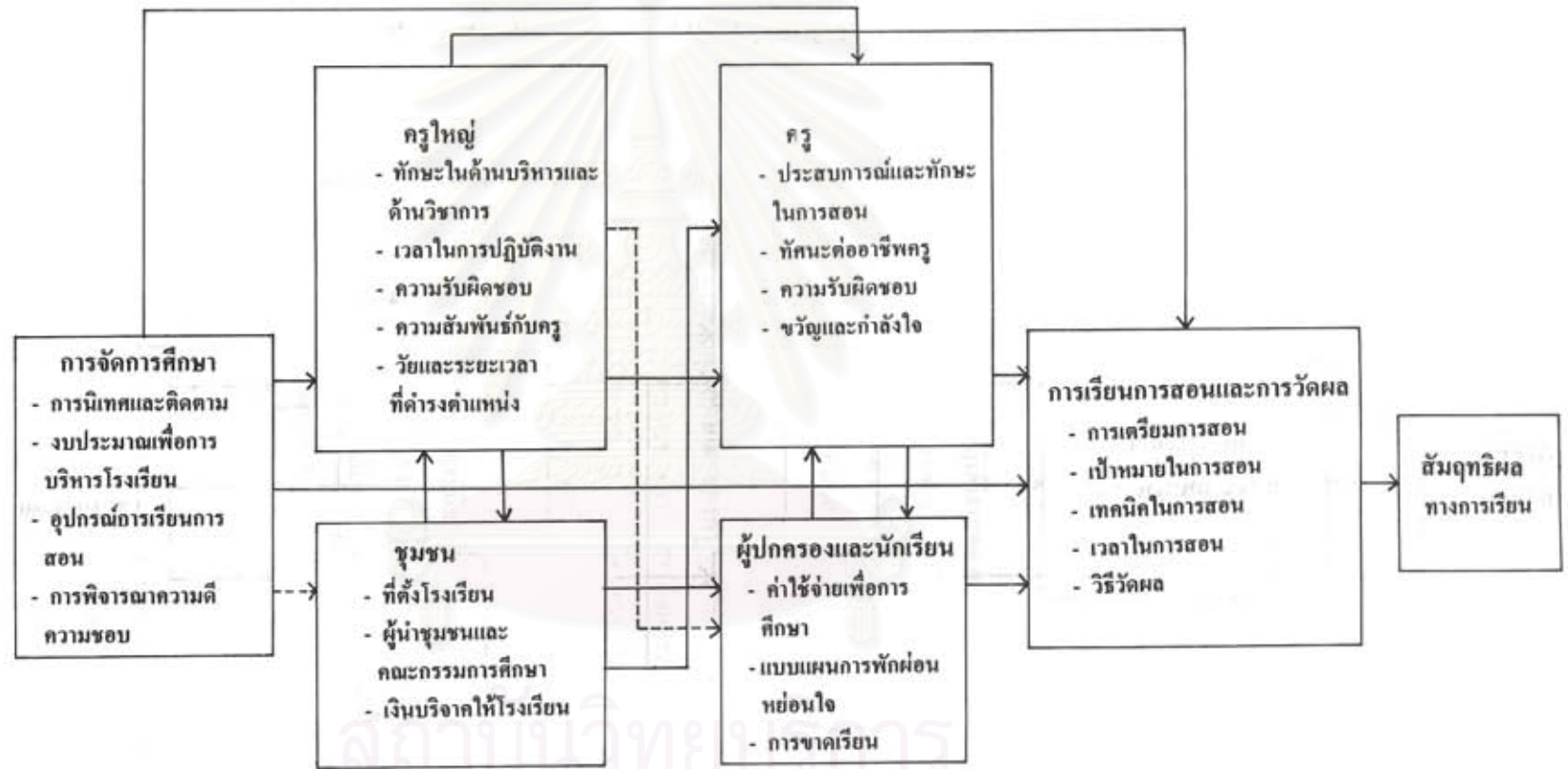
ส่วนปัจจัยด้านนักเรียนประกอบด้วย พื้นความรู้เดิม การทำการบ้าน และการขาดเรียน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ ๑ ภาพสรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านต่างๆ กับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน

แผนภาพที่ 10 ภาพสรุปความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านต่างๆ กับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน

6. ปัจจัยด้านการเรียนการสอนและการวัดผล ประกอบด้วย ความพร้อมและความเข้าใจของครูในการสอน (การเตรียมความพร้อม ความเข้าใจหลักสูตร เป้าหมายในการสอน) วิธีสอน (การใช้อุปกรณ์ เทคนิคในการสอน การใช้หลักจิตวิทยา การมอบหมายงาน) เนื้อหาที่สอน การใช้เวลาในการสอน การวัดผล (วิธีวัดผลกับการนำไปปฏิบัติ ภาระของครูในการวัดผล การตรวจการบ้านและสมุดทำงาน การวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมและการสอบ)

ปัจจัยทั้ง 6 กลุ่มนี้ได้ส่งผลต่อคุณภาพของโรงเรียนจากการพิจารณาสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน ดังนี้ (ดูแผนภาพที่ 9 ประกอบ)

ปัจจัยด้านการจัดการศึกษา ส่งผลโดยตรงไปยังปัจจัยด้านครูใหญ่ ปัจจัยด้านครู และปัจจัยด้านการเรียนการสอนและการวัดผล ในขณะที่เดียวกันปัจจัยด้านการจัดการศึกษานี้ก็ส่งผลทางอ้อมไปยังปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน

ส่วนปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ส่งผลโดยตรงไปยังปัจจัยเกี่ยวกับครู ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล และปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน และส่งผลทางอ้อมไปยังปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน

ปัจจัยเกี่ยวกับครูส่งผลโดยตรงไปยังปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผลและปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน

ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชนส่งผลโดยตรงไปยังปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ และปัจจัยเกี่ยวกับครู

ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียนส่งผลโดยตรงไปยังปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล และปัจจัยเกี่ยวกับครู

ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผล ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ ปัจจัยเกี่ยวกับครู และปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน แล้วส่งผลโดยตรงไปยังสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน จะเห็นได้ว่าปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผลเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ส่งผลตรงต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน ปัจจัยด้านอื่นล้วนแต่มีผลกระทบต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนผ่านปัจจัยด้านนี้ทั้งสิ้น

สรุปเปรียบเทียบคุณภาพของโรงเรียน

จากรายละเอียดของปัจจัยจำนวนมากที่นักวิจัยได้รวบรวมมาเสนอนี้ จุดมุ่งหมายของผู้วิจัยในการนำปัจจัยจำนวนมากมาเสนอในขั้นต้น ก็เพื่อให้กรอบการพิจารณาองค์ประกอบหรือปัจจัยของสัมฤทธิ์ผลเป็นไปอย่างครอบคลุมกว้างขวาง และเพื่อให้เกิดสมมติฐานใหม่ ๆ ที่จะนำไปใช้ในการพิจารณาคุณภาพของ

การศึกษา เพื่อให้เห็นภาพที่ครอบคลุมดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจะสกัดเอาปัจจัยที่พบว่ามีความสำคัญมากออกมาสรุป เพื่อให้ข้อค้นพบของการวิจัยชัดเจนและมีผลในเชิงนโยบายมากขึ้น (ดูรายละเอียดในตารางที่ 8)

ในปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา องค์ประกอบที่มีความสำคัญมากได้แก่ การนิเทศและติดตามผล งบประมาณเพื่อการบริหารโรงเรียน ความสอดคล้องและความเท่าเทียมของอุปกรณ์การสอน และการพิจารณาความดีความชอบ

ปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ ประกอบด้วยทักษะในด้านบริหารและด้านวิชาการ ความรับผิดชอบ ความสัมพันธ์กับครู วัยและระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง และเวลาในการปฏิบัติงานในโรงเรียน

ปัจจัยเกี่ยวกับครูประกอบด้วย ประสบการณ์และทักษะในการสอน ทิศนะต่ออาชีพครู ความรับผิดชอบ และขวัญและกำลังใจ

ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนและการวัดผลประกอบด้วย การเตรียมการสอน เป้าหมายในการสอน เทคนิคในการสอน เวลาในการสอน และวิธีวัดผล

ปัจจัยเกี่ยวกับผู้ปกครองและนักเรียน ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจ และการขาดเรียน

ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชนที่สำคัญคือ ท่าเลที่ตั้งโรงเรียน ผู้นำชุมชนกับคณะกรรมการศึกษา และเงินบริจาคให้โรงเรียน

เมื่อนำรายละเอียดในตัวแปรแต่ละเรื่องมาเปรียบเทียบดูระหว่างโรงเรียนจะได้พบเงื่อนไขที่ส่งผลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนดังนี้

คุณภาพของโรงเรียนคู่ที่หนึ่ง : โรงเรียนรุ่งพิทยะกับโรงเรียนวัดหนองบัว (ดูตารางที่ 8 ประกอบ)

ในโรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการดีที่สุตนั้น หัวใจสำคัญของคุณภาพเกิดจากปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ ครู และการเรียนการสอนและการวัดผล การที่มีครูใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่มีทักษะทางด้านวิชาการ ในการบริหาร แม้ครูใหญ่จะมีปริมาณงานมากเพราะต้องรับผิดชอบในฐานะครูประจำชั้นประมปีที่ 5 ด้วย แต่เนื่องจากครูใหญ่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับครูน้อย ออกปากขอความร่วมมืออะไรก็ได้ ครูใหญ่มีความรับผิดชอบสูง เนื่องจากตระหนักในภารกิจและมีภูมิหลังทางครอบครัวเป็นลูกสะใภ้ของผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ ผู้นำชุมชนนั้นมีความผูกพันกับโรงเรียนมาเป็นเวลานาน ทำให้ครูใหญ่เห็นความสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ของตน แม้ครูใหญ่จะเข้ามารับตำแหน่งไม่นานประสบการณ์ยังน้อย แต่ครูใหญ่ก็ยังมีไฟแรง

ปัจจัย	โรงเรียนคู่ที่หนึ่งโรงเรียนคู่ที่สอง			
	รุ่งพิทยะ	วัดหนองบัว	สระแก้ว	วัดห้วยแห้ง
การจัดการศึกษา				
การนิเทศและติดตามผล		✓	✓	
งบประมาณเพื่อการบริหารโรงเรียน		✓	✓	
อุปกรณ์การเรียนการสอน :				
ความสอดคล้องและความเท่าเทียม				✓
การพิจารณาความดีความชอบ				✓
ครูใหญ่				
ทักษะในด้านบริหารและด้านวิชาการ	✓		✓	
ความรับผิดชอบ	✓		✓	
ความสัมพันธ์กับครู	✓		✓	
วัยและระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง	✓		✓	
เวลาในการปฏิบัติงานในโรงเรียน		✓	✓	
ครู				
ประสบการณ์และทักษะในการสอน	✓		✓	
ทัศนคติต่ออาชีพครู	✓		✓	
ความรับผิดชอบ			✓	
ขวัญและกำลังใจ	✓		✓	
การเรียนการสอนและการวัดผล				
การเตรียมการสอน	✓		✓	
เป้าหมายในการสอน		✓		✓
เทคนิคในการสอน		✓	✓	
เวลาในการสอน	✓		✓	
วิธีวัดผล		✓		✓
ผู้ปกครองและนักเรียน				
ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษา	✓		✓	
แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจ	✓			
การขาดเรียน		✓		
ชุมชน				
ที่ตั้งโรงเรียน		✓		✓
ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการการศึกษา	✓			✓
เงินบริจาคให้โรงเรียน	✓			

ในด้านครู คณะครูของโรงเรียนรุ่งพิทยะ เกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิง มีอายุใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และส่งผลถึงความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายด้วยดี ถึงแม้ว่าครูและกำลังใจจะไม่ดีนัก เพราะโรงเรียนอยู่ไกล ครูผู้หญิงไม่กล้าอยู่บ้านพักครูซึ่งเปลี่ยว ต้องเสียเวลาในการเดินทางมาก นอกจากนั้นคณะครูยังต้องประสบปัญหาผู้บริหารระดับอำเภอโยกย้ายเปลี่ยนครูใหญ่บ่อยครั้ง แต่เมื่อมีครูใหญ่ที่ดูแลใกล้ชิดก็ทำให้ครูรับผิดชอบต่อการเรียนการสอนมาก และปฏิบัติหน้าที่ด้วยดี

ในด้านการเรียนการสอนและการวัดผล จะพบว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะด้อยกว่าโรงเรียนวัดหนองบัวเล็กน้อย อาจเป็นเพราะมีอายุการทำงานและประสบการณ์สอนจริง ๆ น้อยกว่า จึงมักมีอาการ “ไม่รู้จะเล่าอะไรให้เด็กฟัง” แต่เนื่องจากคณะครูโรงเรียนรุ่งพิทยะยังอยู่ในวัยหนุ่มสาว เพิ่งสำเร็จการศึกษาไม่นานนัก ทำให้เข้าใจและมีทักษะในเรื่องการเรียนการสอนแผนใหม่มากกว่าครูโรงเรียนวัดหนองบัว เพราะต้องผ่านการฝึกสอนตามหลักสูตร ครูจะมีการเตรียมการสอนและให้เวลาในการสอนแก่เด็กมากกว่า ในแง่เป้าหมายของการสอนครูในโรงเรียนส่วนหนึ่งก็หวังเพียงสอนให้เด็กอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็นเท่านั้น แต่การที่ครูเน้นด้านวิชาการลุ่มลึกทักษะ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สัมฤทธิ์ผลทางวิชาการของโรงเรียนรุ่งพิทยะดีกว่าโรงเรียนวัดหนองบัวด้วย

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยเกี่ยวกับด้านผู้ปกครองและนักเรียน ผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนรุ่งพิทยะใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตรมากกว่า นอกจากนั้นผู้ปกครองก็เล่นการพนันน้อยกว่า นักเรียนไม่ค่อยถูกชักจูงให้นิยมในการพนันหรือการพักผ่อนหย่อนใจในเชิงอบายมุขอื่น ๆ มากนัก จึงมีความสนใจในการเรียนได้มากกว่า เมื่อได้แรงเสริมจากการที่ผู้ปกครองใช้จ่ายเงินเพื่อการซื้อสมุดหนังสือ ดินสอ อุปกรณ์การเรียนและเครื่องแบบก็ทำให้สัมฤทธิ์ผลดีกว่า

ส่วนในแง่ของชุมชนนั้น โรงเรียนรุ่งพิทยะตั้งอยู่ไกลเมืองมากกว่าโรงเรียนวัดหนองบัว จึงมีความเสียเปรียบเพราะห่างไกลศูนย์กลางต่าง ๆ รวมถึงความสะดวกในการเดินทาง นอกจากนั้นโรงเรียนยังไม่ได้อยู่ใจกลางชุมชนเหมือนโรงเรียนวัดหนองบัว แต่ผู้นำชุมชนคืออดีตกำนันมีความสนใจในกิจกรรมของโรงเรียนเป็นอย่างมากเพราะได้ก่อตั้งโรงเรียนนี้ขึ้นมา มีหน้าชำนุตรสะไภ้ของอดีตกำนันยังเป็นครูใหญ่อยู่ด้วย เมื่ออดีตกำนันผู้นี้เป็นประธานคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียน ก็ย่อมชักชวนให้คณะกรรมการและชาวบ้านร่วมกันช่วยเหลือและให้ความสนับสนุนในทุกด้านแก่โรงเรียน ปัจจัยด้านนี้จึงช่วยชดเชยข้อเสียเปรียบที่โรงเรียนอยู่ห่างไกลศูนย์กลางความเจริญ ทำให้ปัจจัยด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านครู ครูใหญ่ และการเรียนการสอนและการวัดผลเป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น และส่งผลทางอ้อมต่อสัมฤทธิ์ผลของนักเรียน เมื่อสรุปภาพรวมแล้วคุณภาพของโรงเรียนรุ่งพิทยะ ซึ่งพิจารณาจากสัมฤทธิ์ผลของนักเรียนจึงดีกว่าโรงเรียนวัดหนองบัว

ส่วนที่โรงเรียนวัดหนองบัวนั้น ผู้วิจัยได้พบว่าเงื่อนไขทางด้านการจัดการศึกษาเอื้อต่อการมีคุณภาพที่ดีกว่า ในประการแรก เนื่องจากโรงเรียนอยู่ใกล้กว่าจึงได้รับการนิเทศติดตามผลจากหน่วยเหนือมากกว่า

นอกจากนั้นโรงเรียนยังมีงบประมาณของคนเพื่อใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ดีกว่า

เมื่อพิจารณาปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ ครูใหญ่ของโรงเรียนวัดหนองบัวมีทักษะในด้านบริหารและวิชาการไม่ยิ่งหย่อนกว่าครูใหญ่โรงเรียนรุ่งพิทยะมากนัก แต่ในรายละเอียดแล้ว ครูใหญ่มีเวลาที่จะอุทิศให้แก่การปฏิบัติงานน้อยกว่า ซ้ำยังมีการควบคุมติดตามการปฏิบัติงานของครูน้อยได้น้อยกว่า เพราะมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างห่างเหิน ประกอบกับครูใหญ่เป็นคนพุดน้อย ไม่ค่อยอธิบายให้เหตุผลในสิ่งที่ตนตัดสินใจ เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งของเจ้าอาวาสวัดที่โรงเรียนตั้งอยู่กับชาวบ้าน ครูใหญ่ก็พยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งทำให้ชาวบ้านและครูไม่พอใจ คณะนนิยมในตัวครูใหญ่จึงลดลง การที่ครูใหญ่ได้ดำรงตำแหน่งมาเป็นเวลานานถึง 15 ปีก็มีส่วนทำให้ครูใหญ่หมดความกระฉับกระเฉง คุณลักษณะที่ดีกว่าครูใหญ่โรงเรียนรุ่งพิทยะก็คือ มีปริมาณงานรับผิดชอบในโรงเรียนน้อยกว่า เพราะไม่ต้องเป็นครูประจำชั้น แต่ครูใหญ่ก็ต้องเป็นเลขานุการคณะกรรมการสภาตำบล ทำให้มีภารกิจภายนอกโรงเรียนเพิ่มขึ้น การดูแลกวาดขันในโรงเรียนจึงทำได้น้อยลง

คณะครูของโรงเรียนวัดหนองบัวมีความหลากหลายในแง่วัย เพศ สถานภาพการสมรส และประสบการณ์สอน ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจึงมีน้อยกว่าครูในโรงเรียนรุ่งพิทยะ ครูที่มีอาวุโสจะขาดทักษะในการสอนตามหลักสูตรใหม่ แม้จะมีความรับผิดชอบไม่ยิ่งหย่อนกัน แต่โดยส่วนรวมแล้ว ครูมักไม่ชอบการเป็นครูจึงมีทัศนคติต่ออาชีพ ทำให้การปฏิบัติหน้าที่เป็นไปอย่างแกน ๆ มีเพียงขวัญและกำลังใจที่ดีกว่า เพราะโรงเรียนอยู่ใกล้ชุมชนมากกว่า และโรงเรียนมีความมั่นคงมากกว่าไม่ต้องประสบปัญหาโยกย้ายตัวผู้บริหารโรงเรียนบ่อย ๆ

ในแง่การเรียนการสอนและการวัดผล โรงเรียนวัดหนองบัวมีภาษีดีกว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะเล็กน้อย เพราะครูมีเทคนิคในการสอนที่ดีกว่า ครูสัก ครูสดดา และครูใหญ่ซึ่งเป็นครูมานาน รู้เทคนิคในการสั่งสอนเด็กได้ดีกว่าครูโรงเรียนรุ่งพิทยะ การกำหนดเป้าหมายในการสอนก็ไม่หวังเพียงให้เด็กอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็นเท่านั้น ในแง่ของการวัดผลครูก็ใช้เวลาในการตรวจการบ้านของเด็กมากกว่า การสอบกระทำกันอย่างจริงจัง การช่วยเพิ่มคะแนนเด็กมีน้อย ส่วนการวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมยังคงทำได้ไม่ด้นักเพราะไม่ได้รับการเตรียมความพร้อมสำหรับการวัดผลแบบใหม่ สิ่งที่โรงเรียนวัดหนองบัวดีกว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะคือเรื่องของการเตรียมการสอน และเวลาที่ใช้ในการสอน ครูรุ่นเก่ามักไม่เห็นความสำคัญของการเตรียมการสอน ถือว่ารู้อยู่แล้ว จะสอนเมื่อไหร่ก็ได้ไม่ต้องเตรียมอะไร นอกจากนั้นครูยังใช้เวลาไปทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เพื่อการเรียนรู้ของเด็กเช่น อ่านนิตยสาร ไม่เข้าห้องเรียน การปล่อยเด็กเล็กในภาคบ่ายก็ปล่อยเร็ว เพราะครูต้องการไปทำภารกิจส่วนตัว โดยส่วนรวมคุณภาพในแง่การเรียนการสอนของโรงเรียนวัดหนองบัวจึงสูงกว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะเพียงเล็กน้อย

การเล่นการพนันอย่างท่วมท้นในชุมชนที่โรงเรียนวัดหนองบัวตั้งอยู่ มีผลเสียหายต่อนักเรียนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม พ่อแม่เด็กบางคนไม่สนใจการเรียนของลูก ๆ เท่าที่ควร บางคนให้ลูกไปช่วยทำไฟในบ่อนทั้งกลางวันกลางคืน ในการใช้จ่ายเพื่อการศึกษาก็เช่นกัน ผู้ปกครองของนักเรียนโรงเรียนวัดหนองบัวส่วนใหญ่ใช้จ่ายเพื่อศึกษาน้อยกว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะ มีเด็กเพียงคนเดียวที่ผู้ปกครองซื้อแบบฝึกหัดและตำราเรียนของเอกชนเพิ่มเติมให้ลูกออกไปจากหนังสือแบบเรียนที่โรงเรียนใช้ เพราะต้องการให้ลูกเรียนเก่ง คุณลักษณะสองด้านนี้จึงเป็นรองโรงเรียนรุ่งพิทยะ ปัจจัยเกี่ยวกับนักเรียนในแง่ดีกว่าที่พบคือ มีนักเรียนขาดเรียนน้อยกว่า ทั้งนี้เป็นเพราะเส้นทางมาโรงเรียนสะดวกกว่า

ในประเด็นสุดท้าย คือเรื่องของชุมชนได้พบว่าโรงเรียนวัดหนองบัวมีทำเลที่ตั้งโรงเรียนที่ดีกว่า เพราะอยู่ในบริเวณวัดและอยู่ตรงศูนย์กลางของชุมชนพอดี แต่ความขัดแย้งที่ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการศึกษามีต่อวัดได้ส่งผลกระทบต่อโรงเรียนด้วย และจะทำให้ความช่วยเหลือสนับสนุนที่ชุมชนจะให้แก่โรงเรียนน้อยลง เพราะชาวบ้านรู้ว่าโรงเรียนต้องยอมรับวัดเนื่องจากตั้งอยู่ในวัด เมื่อชาวบ้านไม่ยอมรับวัด ชาวบ้านก็ไม่อยากมีกิจกรรมร่วมกับโรงเรียน ปรากฏการณ์นี้ส่งผลถึงคุณภาพของครู ครูใหญ่ การเรียนการสอนและการวัดผล ผู้ปกครองและนักเรียน และทำให้คุณภาพของโรงเรียนวัดหนองบัวด้อยกว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะในแง่สัมฤทธิ์ผลของนักเรียน ดังจะเห็นได้ว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะมีคะแนนเฉลี่ยของสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการของนักเรียนสูง 87.2 จากคะแนนเต็ม 120 คะแนน ส่วนโรงเรียนวัดหนองบัวมีคะแนนเฉลี่ย 78 คะแนน ซึ่งน้อยกว่าเกือบ 10 คะแนน

คุณภาพของโรงเรียนคู่ที่สอง : โรงเรียนสระแก้วกับโรงเรียนวัดห้วยแห้ง

(ดู ตารางที่ 8 ประกอบ)

ที่โรงเรียนสระแก้ว ซึ่งมีสัมฤทธิ์ผลทางวิชาการของนักเรียนดีกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ผู้วิจัยได้พบว่าปัจจัยในด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนสระแก้วดีกว่าปัจจัยของโรงเรียนวัดห้วยแห้งเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนสระแก้วเป็นปรากฏการณ์ที่มีลักษณะพลวัตค่อนข้างสูง ผู้วิจัยได้สรุปภาพของช่วงสุดท้ายของการวิจัยมา จึงทำให้คุณภาพของโรงเรียนสระแก้วดีกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้ง หากนำภาพที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลระยะต้นมาเปรียบเทียบ ความแตกต่างอาจไม่ชัดเจนเท่านี้

ครูประสพ ครูใหญ่โรงเรียนสระแก้วซึ่งเกษียณอายุในช่วงปีที่ผู้วิจัยเข้าไปรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่โรงเรียนพอดี เป็นผู้ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งและมีบทบาทมากต่อคุณภาพของโรงเรียน ข้อมูลในเรื่องปัจจัยเกี่ยวกับครูใหญ่ได้ปรากฏรายละเอียดอยู่แล้วในตอนต้นของบทนี้ จึงจะไม่นำมากล่าวซ้ำ คุณลักษณะของครูประสพอาจเปรียบเทียบได้กับครูใหญ่รุ่นเก่าอีกเป็นจำนวนมากในโรงเรียนประถมศึกษาแห่งอื่น ซึ่งมีวัยและประสบการณ์ทางอาชีพคล้ายคลึงกัน และอาจเป็นอุทาหรณ์ที่ดีสำหรับการทำความเข้าใจผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษารุ่นเก่า เมื่อครูสมชายขึ้นเป็นครูใหญ่คนต่อมา สภาพของโรงเรียนสระแก้วจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แรงกดดันที่ครูได้รับจากครูประสพ ได้ถูกปล่อยในสมัยของครูสมชาย ขวัญและกำลังใจตลอดจน

ความรับผิดชอบดีขึ้น ได้มีโอกาสใช้ทักษะ และเวลาในการสอนและการวัดผลมากขึ้น แทนที่จะต้องรอฟังคำสั่งจากครูใหญ่เช่นแต่ก่อน โดยภาพรวมแล้ว ปัจจัยด้านครู การเรียนการสอนและการวัดผลส่วนใหญ่ของโรงเรียนสระแก้วจึงดีกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้ง

ในแง่ครูใหญ่เอง ครูสมชาย ครูใหญ่คนที่สองของโรงเรียนสระแก้วในช่วงที่ทำการวิจัยก็มีคุณลักษณะดีกว่าครูประณีตของโรงเรียนวัดห้วยแห้งมาก เพราะครูสมชายมีทักษะในการบริหารและวิชาการมากกว่า เนื่องจากเป็นครูรุ่นที่ได้รับการถ่ายทอดเทคนิคทางวิชาการมากกว่า อีกทั้งยังมีอุปนิสัยที่เอื้อต่อการเป็นผู้บริหารมากกว่า มีเวลาในการปฏิบัติงานในโรงเรียนมากกว่า มีความสัมพันธ์กับครูอื่น ๆ ดีกว่า เพราะวัยใกล้เคียงกัน และเคยต้องทนสภาพอึดอัดในสมัยที่ครูประสบเป็นครูใหญ่ร่วมกับครูอื่น ๆ มาก่อนจึงเห็นอกเห็นใจเรา นอกจากนี้การที่เริ่มเข้ารับตำแหน่งผู้บริหารทำให้ครูสมชายมีความกระตือรือร้นในระดับสูง

ในแง่ของการจัดการศึกษา คุณภาพของโรงเรียนสระแก้วไม่ต่างจากโรงเรียนวัดห้วยแห้งนัก โรงเรียนสระแก้วเหนือกว่าในแง่การนิเทศ และการติดตามผลการปฏิบัติงานกับการได้รับงบประมาณพิเศษเพื่อการบริหารโรงเรียน การที่มีการนิเทศและติดตามผลโรงเรียนสระแก้วมากกว่า เป็นเพราะโรงเรียนนี้อยู่ใกล้จังหวัดมากกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้ง จึงอยู่บนเส้นทางที่ผู้นิเทศจะมาถึงก่อน แม้โรงเรียนจะอยู่ห่างอำเภอมากกว่าก็ตาม ดังจะเห็นได้ว่าหมู่บ้านสระแก้วมีไฟฟ้าใช้แล้วในขณะที่หมู่บ้านห้วยแห้งยังไม่มี การที่การนิเทศและภาวะทันสมัยเข้าถึงโรงเรียนและชุมชนสระแก้วก่อนทั้งที่ชุมชนอยู่ห่างจากอำเภอมากกว่านี้ อาจนำไปสู่สมมติฐานข้อหนึ่งว่า ศูนย์กลางของการบริหารโรงเรียน และความเจริญอยู่ที่จังหวัดมากกว่าอยู่ที่อำเภอ สำหรับสภาพชนบท ส่วนงบประมาณพิเศษเพื่อการบริหารโรงเรียนซึ่งได้จากเงินบริจาคหรือการหารายได้ของทางโรงเรียนนั้น โรงเรียนสระแก้วก็มีมากกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้งเล็กน้อย (ประมาณ 1,500 บาท) แต่เงินจำนวนเล็กน้อยนี้มีความหมายมากพอควรสำหรับโรงเรียนในชนบท

ในประเด็นอื่นนอกไปจากนี้แล้ว โรงเรียนสระแก้วมีปัจจัยที่เหนือกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้งอีกด้านเดียว คือ การลงทุนทางการศึกษาของผู้ปกครอง ได้พบว่าชาวบ้านใช้จ่ายเพื่อการศึกษาให้ลูกของตนมากกว่าชาวบ้านที่หมู่บ้านห้วยแห้ง นอกไปจากนั้นไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องปัจจัยเกี่ยวกับนักเรียน มีแต่ความแตกต่างในแง่ชุมชนซึ่งโรงเรียนสระแก้วด้อยกว่าโรงเรียนวัดห้วยแห้ง

สำหรับโรงเรียนวัดห้วยแห้ง ปัจจัยด้านต่าง ๆ ไม่เด่นเท่าโรงเรียนสระแก้ว ยกเว้นในเรื่องบางอย่างเกี่ยวกับการจัดการศึกษา การเรียนการสอนและการวัดผล และในเรื่องชุมชน โรงเรียนวัดห้วยแห้งได้รับอุปกรณ์การสอนมากกว่าโรงเรียนสระแก้ว อีกทั้งยังได้รับโอกาสพิจารณาความดีความชอบให้คณะครูมากกว่าด้วย ที่เป็นเช่นนี้เพราะครูประณีตซึ่งเป็นครูใหญ่มีความใกล้ชิดกับผู้บริหารระดับอำเภอ จึงสามารถดึงจุดทรัพยากรให้โรงเรียนได้มากกว่า ในเรื่องการเรียนการสอนและการวัดผล ได้พบว่า คณะครูของโรงเรียนวัดห้วยแห้งมีเป้าหมายในการสอนที่มองการณ์ไกลกว่า คือนึกถึงผลระยะยาวที่เด็กนักเรียนจะได้รับจากการเรียน สิ่งนี้อาจเกิดจากการที่ครูประณีตปล่อยให้ครูรับผิดชอบตนเองจนครูเกิดวุฒิภาวะบางระดับ หรืออาจ

เกิดจากการที่ครูประสบ ครูใหญ่คนเก่าของโรงเรียนสระแก้วได้กำกับครูให้มีเป้าหมายระยะสั้น คือให้เด็กสอบผ่านเท่านั้นก็ได้ เป้าหมายนี้ได้มีผลกระทบไปยังวิธีวัดผล ข้อมูลได้แสดงว่า วิธีการวัดผลโดยเฉพาะการสอบ และการตรวจการบ้านของโรงเรียนวัดห้วยแห้งดีกว่าที่โรงเรียนสระแก้ว

จุดเด่นที่ทำให้โรงเรียนวัดห้วยแห้งมีคุณภาพไม่ด้อยกว่าโรงเรียนสระแก้วจนเกินไปคือ ปัจจัยในเรื่องชุมชน เครือข่ายความสัมพันธ์ของครูใหญ่กับผู้นำชุมชน ซึ่งโยงไปถึงความกระตือรือร้นของคณะกรรมการศึกษา ได้ทำให้โรงเรียนวัดห้วยแห้งมีชีวิตชีวาในระดับหนึ่ง ทำให้โรงเรียนเป็นของชุมชนอย่างแท้จริง ที่ตั้งของโรงเรียนก็มีส่วนช่วยในด้านนี้ ถ้าโรงเรียนวัดห้วยแห้งมีปัจจัยที่นำไปสู่กิจกรรมทางวิชาการที่เข้มข้นกว่านี้ โรงเรียนจะมีคุณภาพสูงขึ้นทัดเทียมโรงเรียนสระแก้ว ถ้าพิจารณาจากคะแนนเฉลี่ยของความสามารถทางการเรียนของนักเรียนทั้งสองโรงเรียนแล้ว โรงเรียนสระแก้วมีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าประมาณ 5 คะแนนเท่านั้น

สรุป ✖

เมื่อโครงการวิจัยนี้เลือกโรงเรียนเป็นกรณีศึกษาได้กำหนดเกณฑ์ไว้ว่า เป็นโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก 2 คู่ ซึ่งมีสภาพคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ จำนวนนักเรียนใกล้เคียงกัน ได้รับปัจจัยป้อนเข้าจากรัฐ เช่นงบประมาณ อัตราค่าจ้าง วัสดุครุภัณฑ์ใกล้เคียงกัน และอยู่ในบริบททางสังคมเดียวกัน เพื่อให้ปัจจัยที่จะอธิบายความแตกต่างด้านคุณภาพของโรงเรียน 2 โรงเรียนแต่ละคู่เป็นปัจจัยภายในหรือคุณลักษณะเฉพาะของโรงเรียนนั่นเองโดยแท้จริง สำหรับเกณฑ์ตัดสินคุณภาพของโรงเรียน เมื่อเริ่มต้น คณะวิจัยได้ใช้เกณฑ์การประเมินมาตรฐานโรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา ซึ่งใช้ประเมินโรงเรียนทั่วประเทศในปี 2518 ผลของการประเมินครั้งนี้ โรงเรียนวัดหนองบัวได้คะแนนสูงกว่าโรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนวัดห้วยแห้งได้คะแนนสูงกว่าโรงเรียนสระแก้ว เมื่อเวลาผ่านไป 8 ปี และคณะวิจัยได้เข้าไปทำการศึกษาในโรงเรียนทั้งสองคู่ ข้อค้นพบที่ได้ตรงกันข้ามกับข้อค้นพบจากการประเมินของกรมสามัญศึกษาครั้งนั้น กล่าวคือ โรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนสระแก้วมีคุณภาพดีกว่าโรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนวัดห้วยแห้งตามลำดับ คณะวิจัยมีคำอธิบายสำหรับการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์นี้ ดังนี้

1. ในการประเมินของกรมสามัญศึกษา ได้ยึดอาคารสถานที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งในสี่ ในขณะที่ประเมินนั้น โรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนวัดห้วยแห้งมีอาคารสถานที่ที่ดีกว่า เพราะก่อตั้งมานานกว่าโรงเรียนคู่เปรียบเทียบของตน
2. เพราะเหตุที่ได้ก่อตั้งมาก่อน ระยะเวลาที่มีการประเมินเป็นระยะที่โรงเรียนวัดห้วยแห้งและโรงเรียนวัดหนองบัวกำลังพัฒนาตนเองเต็มที่ ในขณะที่โรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนสระแก้วยังก่อสร้างตัวอยู่ ยังมีครูไม่ครบชั้นและขาดแคลนปัจจัยป้อนเข้าด้านอื่น ๆ
3. การวิจัยครั้งนี้กระทำเมื่อโรงเรียนทั้งสองได้พัฒนาตนเองมาอีกช่วงหนึ่งของการก่อตั้ง ในปี 2523 โรงเรียนวัดหนองบัวมีอายุ 46 ปี และโรงเรียนวัดห้วยแห้งมีอายุ 43 ปี ส่วนโรงเรียนรุ่งพิทยะมีอายุ 38 ปี

และโรงเรียนสระแก้วมีอายุ 25 ปี จะเห็นได้ว่าโรงเรียนวัดหนองบัวและโรงเรียนวัดห้วยแห้งได้ผ่านพ้นจุดที่เคยพัฒนาได้สูงสุดไปแล้ว ส่วนโรงเรียนรุ่งพิทยะและโรงเรียนสระแก้ว กำลังพัฒนามาถึงจุดที่ก่อร่างสร้างตัวเรียบร้อยแล้ว และมีความพร้อมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่เต็มที่

คำอธิบายนี้มีสาระสำคัญที่ควรพิจารณาคือสิ่งที่เรียกว่าความเป็นพลวัต (dynamism) ของการเติบโตของโรงเรียน แม้สิ่งนี้จะไม่เป็นปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งที่อธิบายคุณภาพของโรงเรียน แต่ข้อมูลจากการศึกษาติดตามระยะยาวและการศึกษาประวัติความเป็นมาของโรงเรียน ประกอบกับการพิจารณาปัจจัยโดยรอบทุกด้านได้แสดงว่า โรงเรียนเติบโตเบ่งบานและรุ่งโรยได้เหมือนสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์สังคมดังที่นักสังคมวิทยาบางคน เช่น Spengler เสนอแนวคิดไว้ (Spengler 1948) ความเป็นพลวัตนี้ได้ส่งผลต่อคุณภาพของโรงเรียนอย่างชัดเจน ผู้บริหารการศึกษาจึงควรจะได้นำข้อสังเกตนี้ไปใช้ในการพัฒนาหรือรักษาคุณภาพของโรงเรียน องค์กรใดก็ตามเมื่อได้กำเนิดมาระยะหนึ่งจนเติบโตแข็งแกร่งแล้ว ก็จะล่ากำลังเสื่อมคุณภาพไป โรงเรียนก็เช่นกัน ทำอย่างไรเราจะรักษาคุณภาพของโรงเรียนที่เติบโตเต็มที่ไว้ได้ไม่ให้อ่อนโรยไป และทำอย่างไรเราจึงจะเร่งพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนที่กำลังเติบโตให้มีคุณภาพเท่าเทียมโรงเรียนที่เติบโตแล้วได้ นี่คือโจทย์ในอนาคตของผู้บริหารการศึกษา

สำหรับโรงเรียนทั้งสองคู่ของการวิจัยครั้งนี้ หากพิจารณาตัวแปรและกลุ่มตัวแปรที่ประกอบกันขึ้นเป็นปัจจัยทั้ง 6 ด้าน ซึ่งได้แก่ การจัดการศึกษา ครูใหญ่ ครู การเรียนการสอน และการวัดผล นักเรียน และผู้ปกครอง และชุมชน จะพบว่าตัวแปรเหล่านั้นเป็นตัวแปรเฉพาะของแต่ละโรงเรียน อย่างไรก็ตามมีปัจจัยอีกบางประการซึ่งไม่เป็นตัวแปร แต่เป็นองค์ประกอบซึ่งแต่ละโรงเรียนต่างก็ได้รับผลเหมือนกัน เช่น หลักสูตร การนิเทศ การจัดส่งอุปกรณ์การเรียน การอยู่ในระบบราชการ ระบบบริหารรวมของโรงเรียนประถมศึกษา องค์ประกอบเหล่านี้มีผลต่อคุณภาพของการศึกษาเป็นอย่างมากเช่นกัน ผู้วิจัยได้ประมวลข้อค้นพบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยซึ่งไม่มีความแตกต่างกันระหว่างโรงเรียน แต่เกิดขึ้นจากระบบบริหารรวมของการประถมศึกษาในชนบทนี้ไว้ในภาคผนวก เพราะเป็นส่วนที่มีได้นำมาเปรียบเทียบเพื่อชี้ความแตกต่างของคุณภาพในแต่ละโรงเรียน ส่วนปัจจัยที่เป็นตัวแปรเฉพาะ เช่น การนำหลักสูตรไปใช้ การใช้เงินนอกงบประมาณ ความสอดคล้องของอุปกรณ์กับความต้องการของโรงเรียน เป็นต้น เมื่อพิจารณาประกอบกับบริบททางสังคมที่โรงเรียนทั้งสองคู่ต่างก็ดำรงอยู่เหมือนกัน คือ ความเป็นสังคมชนบทเกษตรกรรม โดยที่โรงเรียนคู่แรก (วัดหนองบัวและรุ่งพิทยะ) อยู่ในชนบทภาคกลาง ซึ่งใกล้ความเจริญแบบเมืองและประชากรมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ส่วนโรงเรียนคู่หลัง (สระแก้วและวัดห้วยแห้ง) อยู่ในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชากรมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่สู้ดี ได้พบว่า ปัจจัยทั้ง 6 ด้าน ได้ส่งผลแตกต่างกันไปและช่วยอธิบายคุณภาพ (ซึ่งวัดจากสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน) ของโรงเรียนทั้งสองคู่อย่างชัดเจนพอควร

ข้อสรุปของบทนี้จึงเป็นคำตอบสำหรับคำถามที่ว่า ถ้าต้องการให้นักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาที่มีสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนสูงขึ้น ผู้บริหารการศึกษาจะพุ่งเป้าไปที่ปัจจัยด้านใดบ้าง แต่นอกเหนือไปจากคุณภาพที่พิจารณาจากสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนแล้ว ผู้วิจัยยังมีข้อค้นพบส่วนอื่นที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพของการประถมศึกษา ซึ่งจะต้องนำเสนอและอภิปรายโดยกว้างขวางเสียก่อนในบทต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

ความสอดคล้องของการประถมศึกษา : วัตถุประสงค์และเนื้อหา ของหลักสูตรกับความต้องการของรัฐและความเป็นจริงของชีวิต

ในบทที่สี่ ผู้วิจัยได้เสนอภาพการพิจารณาคุณภาพของการศึกษา ในมิติของกระบวนการดำเนินงาน และมิติของคุณลักษณะของผู้สำเร็จการศึกษา ซึ่งพิจารณาจากสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน และได้แสดงความสัมพันธ์ของคุณภาพในสองมิตินั้นแล้ว อย่างไรก็ตาม ยังมีคุณภาพของการศึกษาอีกมิติหนึ่งที่ได้กำหนดไว้ในกรอบแนวคิด นั่นคือ ความสอดคล้องของวัตถุประสงค์และเนื้อหาหลักสูตรกับความต้องการของรัฐและความเป็นจริงของชีวิต ข้อมูลในบทนี้จึงเป็นการตอบคำถามในเรื่องคุณภาพของการประถมศึกษาในแง่นี้ ในการศึกษาเรื่องความสอดคล้องนี้ ผู้วิจัยได้ขยายประเด็นของการวิเคราะห์ให้มีขอบเขตกว้างกว่าเรื่องวัตถุประสงค์และเนื้อหาของหลักสูตร แต่ให้รวมความถึงคุณภาพในมิติอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วด้วย แต่การวิเคราะห์ในบทนี้ ไม่สามารถแยกวิเคราะห์เป็นรายโรงได้ ผู้วิจัยได้ประมวลข้อมูลจากโรงเรียนทั้งสี่เข้าด้วยกันเป็นหน่วยการวิเคราะห์หนึ่งหน่วย เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องของข้อมูลนี้กับข้อมูลระดับมหภาคคือ วัตถุประสงค์และเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐ และเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านในฐานะที่เป็นตัวแทนของชุมชนหรือความเป็นจริงของชีวิต

ในการนำเสนอขั้นต้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องเสนอความต้องการของชุมชนเกี่ยวกับการประถมศึกษาเสียก่อน เพราะเป็นข้อมูลส่วนที่ยังไม่มีใครรู้ แล้วจึงนำข้อมูลส่วนนี้ไปเปรียบเทียบกับข้อมูลจากความเป็นจริงหรือจากโรงเรียน (ซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในบทที่สี่แล้ว) และข้อมูลของกระทรวงศึกษาธิการ

ความต้องการของชุมชนเกี่ยวกับการศึกษาระดับประถมศึกษา

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านที่ทำวิจัยทั้งสี่หมู่บ้านต้องการให้ลูกไปโรงเรียน สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะการศึกษาในระบบแบบมีโรงเรียนได้เกิดขึ้นนานจนชาวบ้านรับเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางผ่าน (rites of passage) ของสังคมชนบทแล้ว อีกสาเหตุหนึ่งเป็นเพราะโรงเรียนได้มีบทบาททางสังคมที่สำคัญในการดูแลเด็ก (custodial care) ซึ่งชาวบ้านพอใจ ตรงกันข้ามที่โรงเรียนไม่เรียกร้องให้ชาวบ้านต้องใช้จ่ายเพื่อการศึกษาของบุตรหลานมากนัก และไม่เก็บเด็กไว้ในระบบการศึกษานานเกินไป ชาวบ้านก็ไม่มีข้อขัดข้องอะไรที่เด็กจะมาโรงเรียน

แต่เท่าที่ระบบการศึกษาในปัจจุบันเป็นอยู่ ชาวบ้านรู้สึกที่โรงเรียนเก็บเด็กเอาไว้เวลานานเกินไป โรงเรียนควรมีระยะเวลาการศึกษาภาคบังคับเพียง 4 ปี เพราะเด็กที่โตแล้วจะเป็นแรงงานช่วยพ่อแม่ได้ ถ้าไปโรงเรียน

เสียทางบ้านก็ขาดแรงงาน โดยเฉพาะในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ด้วยเหตุนี้อัตราการออกกลางคันหลังชั้นประถมสูงยิ่งสูงมากทั่วประเทศ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านคิดว่าถ้าโรงเรียนเปิดศูนย์เด็กเล็กแล้วรับบุตรหลานที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์เข้าเรียนประถมศึกษา (ต่ำกว่า 6 ปี) จะเป็นบริการที่มีประโยชน์มาก เพราะเด็กเล็กในวัยดังกล่าวเป็นภาระของบิดามารดา หรือผู้ใหญ่ในบ้านที่จะต้องอยู่ดูแล ซ้ำยังเป็นแรงงานในครอบครัวไม่ได้ แต่ก็ได้พอจะช่วยตนเองได้แล้วและควรจะเริ่มได้รับการเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนหนังสือชั้นประถม 1 ในปีต่อไปได้แล้ว นอกจากนั้นการนำเด็กเล็กมาฝากไว้ที่โรงเรียนทำให้ชาวบ้านมีเวลาประกอบอาชีพมากขึ้น

เมื่อซักถามเกี่ยวกับหลักสูตร ชาวบ้านทั่วไปมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรน้อยมาก มีแต่ผู้นำในชุมชนซึ่งมักมีการศึกษาสูงกว่าประถม 4 หรือมีประสบการณ์ที่กว้างขวางกว่าเพื่อนบ้านที่สามารถแสดงข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ได้ ชาวบ้านมักบอกแต่ว่า “ไม่รู้เขาเรียนอะไรกันที่โรงเรียน รู้แต่ว่าตั้งแต่เปลี่ยนหลักสูตรมานี้ ตนไม่อาจสอนการบ้านให้ลูกได้ เพราะไม่เหมือนกับที่เคยเรียนมา บางทีถูกลูกดูว่าโง่ด้วยซ้ำ” นอกจากนั้นแบบเรียนต่าง ๆ ที่ที่เคยใช้น้องก็ใช้ต่อไม่ได้ ต้องซื้อใหม่ทั้งชุด ทำให้สิ้นเปลือง อย่างไรก็ตามเมื่อถูกซักถามต่อไปว่าต้องการให้ลูกได้เรียนอะไรที่โรงเรียน ชาวบ้านส่วนใหญ่ระบุตรงกันว่า ให้เรียนหนังสือ เรียนเลข เรียนกิริยามารยาทต่าง ๆ และหัดทำงานง่าย ๆ ชาวบ้านมีข้อแม้สำหรับเรียนหัดทำงานว่า ยกเว้นงานเกษตร เพราะ “ครูไม่ได้ทำนา พ่อแม่สอนได้ดีกว่า” ฉะนั้นการงานที่เรียนควรจะเป็นงานบ้าน งานที่เป็นประโยชน์กับการทำมาหากิน ชาวบ้านจัดลำดับความสำคัญว่า การอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็นสำคัญที่สุด “เป็นคนไทยต้องรู้ภาษาไทย” เรื่องศีลธรรมจรรยา มารยาทสำคัญรองลงมา และเป็นเรื่องที่ทั้งทางบ้านและทางโรงเรียนจะต้องช่วยกันสอน แต่เด็กมักจะเชื่อครูมากกว่าพ่อแม่ ครูจึงควรกดดัน เรื่องการงานเป็นเรื่องสำคัญน้อยกว่าสองเรื่องแรก เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพิจารณาเนื้อหาของหลักสูตรที่ชาวบ้านต้องการเปรียบเทียบกับที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรแล้ว ชาวบ้านไม่ได้พูดถึงประสบการณ์ชีวิตเลย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านคิดว่าความรู้เรื่องนี้เด็กเรียนรู้โดยอัตโนมัติในชีวิตประจำวัน เช่น ความรู้เรื่องพืชเรื่องสัตว์ อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะโลกทัศน์ของชาวบ้านจำกัดอยู่เพียงชุมชนของตน จึงมองไม่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้เรื่องที่ไกลตัวออกไป เช่น เรื่องชาติ เรื่องประเทศเพื่อนบ้าน หรือเรื่องพลังงาน จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้เนื้อหาตามที่ชาวบ้านต้องการนี้เหมาะสำหรับการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมเก่าที่ไม่มีการเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมสำหรับเด็ก

ความต้องการของชาวบ้านในเรื่องการเรียนการสอนที่โรงเรียนเป็นไปตามเนื้อหาที่ได้รับระบุไว้ กล่าวคือ ชาวบ้านคาดหวังให้ครูสอนให้เด็กอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น อบรมศีลธรรมและกิริยามารยาทแก่เด็ก พร้อมทั้งหัดให้เด็กทำงานง่าย ๆ ที่จะช่วยแบ่งเบาภาระจากพ่อแม่ เช่น การเรือน การครัว ตลอดจนงานที่จะเป็นประโยชน์แก่การทำมาหากิน ในการสอนสิ่งเหล่านี้ ชาวบ้านคาดหวังว่า ครูควรเอาใจใส่ในการสอน มีความตั้งใจและรับผิดชอบ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้าน ตลอดจนความประพฤติเป็นแบบอย่างแก่เด็กได้ นอกจากนั้นการเรียนการสอนที่โรงเรียนควรกระทำโดยที่รบกวนค่าใช้จ่ายจากผู้ปกครองน้อยที่สุด เพราะลำพังการหาเสื้อผ้า สมุดหนังสือ และอาหารกลางวันให้ลูกไปโรงเรียนก็นับเป็นภาระที่หนักพอสมควรแล้วสำหรับพ่อแม่ ถ้าจะต้องหาซื้อสีมาให้ลูกหัดระบาย ซื้อผ้ามาให้ลูกหัดตัด ซื้อกับข้าวมาให้ลูกหัดทำที่โรงเรียนอีกก็นับเป็นการเกินกำลังทรัพย์

ครูที่ดีจึงไม่ควรให้เด็กต้องรบกวนทางบ้านในเรื่องเช่นนี้ ในแง่ของการวัดผล ชาวบ้านมีความสนใจน้อย ผู้ปกครองส่วนใหญ่ไม่ทราบว่ามีสัมฤทธิ์ผลของลูกเป็นอย่างไร นอกจากรู้ว่าสอบได้หรือสอบตก ถึงสอบได้โดยครูช่วยให้คะแนนเพิ่มผู้ปกครองก็ไม่วินิจฉัยและครูก็ไม่อยากบอก ผู้ปกครองไม่เคยเห็นสมุดรายงานผลการเรียนของลูก มักคิดว่าภารกิจทั้งปวงเกี่ยวกับการเรียนของลูกเป็นของโรงเรียนฝ่ายเดียว ตนเองไม่มีความรู้ความสามารถพอที่จะเข้าไปก้าวก่ายได้เพราะ “ครูเขารู้ดีกว่า” ผลของการเรียนรู้อันที่ชาวบ้านสนใจก็คือเมื่อเด็กนำความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้ได้ ดังเช่นผู้ปกครองกล่าวว่า “อยากให้ลูกคิดเลขที่ร้านค้าได้เวลาให้ไปซื้อของ ให้อ่านหนังสือพิมพ์ให้ฟังได้ และให้อ่านสลากที่ถูกรางวัลได้”

สำหรับคำถามที่ว่า ต้องการให้ลูกหลานที่เรียนจบแล้วเป็นอย่างไร ลักษณะนิสัยที่ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านเน้นมากคือให้เด็กมีความเชื่อฟัง เคารพผู้ใหญ่ มีความประพฤติเรียบร้อย และให้มีความเลื่อมใสศรัทธา ทั้งนี้รวมถึงคุณสมบัติด้านทักษะซึ่งได้แก่การอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น ซึ่งเป็นความประสงค์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตรงกัน สำหรับความต้องการจากการเรียนรู้ด้านการงานนั้นชาวบ้านต้องการให้ลูกหลานที่เรียนจบแล้วมาช่วยพ่อแม่ทำมาหากินและช่วยเหลือในการทำงานอื่น ๆ ในครอบครัว

การสอนจริยธรรมในโรงเรียน

จากการเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของชุมชนเกี่ยวกับการประถมศึกษา ผู้วิจัยคิดว่าประเด็นที่ควรนำมาขยายความต่อคือ คุณสมบัติด้านกิจกรรมมารยาทและศีลธรรมจรรยา ซึ่งในความคาดหวังของชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอันดับสองรองจากคุณสมบัติด้านวิชาการ เนื้อหาส่วนใหญ่ในบทที่สามได้กล่าวถึงประสบการณ์กลุ่มวิชาทักษะหรือคุณสมบัติด้านวิชาการของนักเรียนแล้ว ฉะนั้น ควรจะเพิ่มเติมในเรื่องประสบการณ์กลุ่มวิชาลักษณะนิสัยในหลักสูตร หรือการสอนด้านศีลธรรมมารยาทในบทนี้ เพื่อให้การพิจารณาความสอดคล้องของการประถมศึกษาในชนบทมีความสมบูรณ์

การอบรมสั่งสอนจริยธรรมในโรงเรียนกระทำใน 4 ลักษณะ คือ การอบรมและการกล่าวคำปฏิญาณหน้าเสาธงตอนเช้า การสอนสอดแทรกไปในชั้นเรียน การอบรมด้วยการลงโทษหรือให้รางวัล และการวางเกณฑ์ไว้ให้ทุกคนปฏิบัติ

การอบรมหน้าเสาธงเป็นหน้าที่ของครูเวรหรือครูใหญ่ เมื่อมีการเคารพธงชาติและสวดมนต์เสร็จแล้วโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทเกือบทุกแห่งให้เด็กกล่าวคำปฏิญาณ มีใจความว่าจะเป็นคนดี จะเคารพและปกป้องสถาบันชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ จะเคารพเชื่อฟังครูและพ่อแม่ ฯลฯ การกล่าวคำปฏิญาณนี้ ไม่ใช่ระเบียบที่กระทรวงกำหนดขึ้น แต่เป็นความคิดริเริ่มของทางจังหวัด ซึ่งแต่ละโรงเรียนก็รับมาปฏิบัติจนเป็นกิจวัตรประจำวันหลังการเคารพธงชาติ เมื่อถามเด็กซึ่งท่องคำปฏิญาณอย่างรวดเร็ว (จนฟังจับความแทบไม่ได้) ว่าข้อความที่ท่องนั้นหมายถึงอะไร เด็กมักตอบไม่ได้ แม้ครูในโรงเรียนก็จำไม่ได้ เด็กเพียงแต่ท่องเหมือนท่องบทสวดมนต์ หลังจากกล่าวคำปฏิญาณแล้ว ครูเวรหรือครูใหญ่จะอบรมสั่งสอนเด็กเป็นเวลา 3 ถึง 5 นาที เรื่อง

ที่อบรมอยู่ในดุลยพินิจของครู อาจเป็นเรื่องกิริยามารยาท การรักษาความสะอาดเล็บและผม การช่วยกันดูแลต้นไม้ของโรงเรียน การดูหนังสือเมื่อใกล้สอบ ฯลฯ เด็กฟังบ้างไม่ฟังบ้าง เนื่องจากโรงเรียนไม่มีเครื่องขยายเสียง ถ้าครูเสียงไม่ดัง เด็กจำนวนมากจะไม่ได้ยินเสียงครู ได้แต่ยืนขยุกขยิกไล่แมลงวันที่มาตอมแผลที่ขาหรือไหล่เพื่อน การอบรมนี้ไม่สม่ำเสมอในช่วงต้นปีการศึกษา แต่จะเน้นมากขึ้นในตอนกลางและปลายปี

สำหรับการสอนศีลธรรมและจริยธรรมในห้องเรียน ตามหลักสูตรเก่าจะมีวิชาหน้าที่พลเมือง ศีลธรรม ซึ่งครูจะจัดตารางสอนสอนวิชาดังกล่าว วิธีสอนคือการบรรยายแล้วให้เด็กจดลงสมุด ส่วนหลักสูตรใหม่มีกลุ่มวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัยซึ่งไม่มีแบบเรียน มีแต่คู่มือครู แผนการสอนให้ครูสอนโดยบูรณาการกับกลุ่มวิชาอื่นอีก 3 กลุ่มเมื่อเป็นเช่นนี้ ครูที่ไม่ศึกษาคู่มือครูและแผนการสอนก็เว้นไม่สอนวิชาลักษณะนิสัยไปโดยปริยาย เพราะไม่มีแบบเรียนให้นักเรียนอ่าน ครูบางคนก็พยายามสอนให้ได้เนื้อหาตามหลักสูตรกำหนดก็สอนใส่เนื้อหากลุ่มวิชาลักษณะนิสัยลงไปในบทเรียนเป็นครั้งคราว แต่เนื่องจากการเรียนการสอนและการวัดผลยังคงเน้นกลุ่มวิชาทักษะอยู่มาก ความสำคัญของการสอนกลุ่มวิชาลักษณะนิสัยก็ลดน้อยลง เป็นที่น่าสงสัยว่าการสอนจริยศึกษาในห้องเรียนตามหลักสูตรใหม่ อาจมีน้อยกว่าในหลักสูตรเก่าด้วยซ้ำ ในด้านวิธีการสอน ครูจะยกแนวคิดรวบยอดหนึ่งเรื่องมาพูดถึง โดยมีตัวอย่างประกอบ แล้วสรุปแนวคิดรวบยอดให้เด็กฟัง เช่น พูดเรื่องความซื่อสัตย์ จะเล่าเรื่องเด็กชายเอกเก็บของได้แล้วนำไปคืนเจ้าของ นักเรียนที่แม่ค้าทอนสตางค์กินกินสตางค์ให้แม่ค้าแล้วสรุปว่า ความซื่อสัตย์คืออะไร ในห้องเรียนชั้นประถม 3 โรงเรียนวัดห้วยแห้ง เมื่อนักวิจัยลองถามเด็กว่าเก็บของได้จะทำอย่างไร แม่ค้าทอนสตางค์กินกินจะทำอย่างไร หลังจากที่ได้เรียนบทเรียนเรื่องความซื่อสัตย์ไปแล้ว 1 สัปดาห์ เด็กสองในสามของห้องตอบว่าจะทำเฉย ๆ เก็บของและสตางค์ทอนกินเอาไว้ ฉะนั้นการสอนแนวคิดรวบยอดจึงไม่นำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตจริง

การอบรมจริยธรรมจากพฤติกรรมของเด็กเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยกว่าการสอนในห้อง ลักษณะของการอบรมจะเป็นการดูแลและโทษมากกว่าการชมเชยหรือให้รางวัล เมื่อเด็กส่งเสียงเอะอะในห้องเรียน รังแกกัน ลักขโมยหรือไม่ทำการบ้าน จะถูกครูดูและลงโทษ ฉะนั้นเด็กจึงเรียนรู้จริยธรรมจากเกณฑ์ปฏิบัติของครูมากกว่าจากการเรียนในห้อง

การวางเกณฑ์ไว้ให้ทุกคนปฏิบัติเป็นการสอนจริยธรรมที่เห็นได้ไม่ชัดเจนเท่า 3 วิธีแรก วิธีนี้ก็คือการกำหนดหลักสูตรที่แฝงอยู่ (hidden curriculum) ที่ Dreebeen ตั้งข้อสังเกตไว้นั่นเอง เกณฑ์บางอย่างครูไม่เคยประกาศเป็นวาจาด้วยซ้ำ แต่นักเรียนก็ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่นการไม่ล่วงเกินกล่าวคำหยาบกับครู ในโรงเรียนประถมศึกษาที่ทำวิจัยทั้ง 4 โรงเรียน การสอนจริยธรรมโดยหลักสูตรที่แฝงอยู่นี้มีทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เด็กเรียนรู้ระเบียบแบบแผนว่าอะไรทำได้ และอะไรทำไม่ได้ ผู้วิจัยได้พบว่า ลักษณะนิสัยที่โรงเรียนเน้นและเด็กได้เรียนรู้โดยไม่ต้องผ่านบทเรียน คือ **ค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ ความขยันและตั้งใจ (ในการเรียน) และการมีความประพฤติเรียบร้อย** ในกระบวนการช่วงเคารพธงชาตินั้น ถ้าพิจารณาจากวัตถุประสงค์คาดว่าครูและผู้บริหารการศึกษาต้องการสอนค่านิยมความเป็นพลเมืองดีแก่เด็ก แต่การสอนดังกล่าวมีรูปธรรมที่คับแคบและผิวเผิน เด็กจึงรับไปอย่างผิวเผิน ดังจะเห็นได้จากความเข้าใจของเด็กในเรื่อง

การเป็นพลเมืองดีว่าหมายถึงการจับผู้ร้ายหรือการป้องกันประเทศชาติไม่ให้ข้าศึกหรือคอมมิวนิสต์มารุกราน (ข้อมูลนี้ได้จากการอ่านเรียงความเรื่องโตขึ้นหนูจะเป็นอะไร เด็กผู้ชายร้อยละ 80 ขึ้นไปต้องการเป็นทหารหรือตำรวจ เพราะอยากเป็นพลเมืองดี คือได้ปราบปรามข้าศึก คอมมิวนิสต์ และโจรผู้ร้าย) ค่านิยมอีกประการหนึ่งซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตแต่ยังไม่ยืนยันคือความนิยมในอาชีพราชการ เด็กเรียนรู้ว่าการเป็นเกษตรกรนั้นเหนื่อยและลำบาก การประกอบอาชีพอิสระอื่น ๆ ก็ไม่ได้มีการพูดถึงหรือสนับสนุน อาชีพรับราชการ จึงเป็นอาชีพที่ใฝ่ฝัน นำสังเกตว่าค่านิยมที่หลักสูตรที่แฝงอยู่ ถ่ายทอดให้เด็กนั้นสอดคล้องกับค่านิยมอาชีพรับราชการอยู่มาก นอกจากนั้นค่านิยมเหล่านี้เมื่อพิจารณาแล้วเป็นจริยธรรมทางหน้าที่พลเมือง (civic) มากกว่าจริยธรรมทางศาสนา (religious) และมุ่งประโยชน์ของบุคคลมากกว่าของส่วนรวม

ความสอดคล้องของการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบท

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำคุณภาพของการประถมศึกษาตามความต้องการของรัฐคือกระทรวงศึกษาธิการ มาพิจารณาเปรียบเทียบกับความเป็นจริงที่ปรากฏในโรงเรียน และเปรียบเทียบกับความต้องการของชุมชนได้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้านที่ทำวิจัย จากข้อมูลที่ได้เสนอเราพอจะคาดคะเนได้ว่าคุณภาพตามเกณฑ์ที่กระทรวงศึกษาธิการตั้งไว้ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ปรากฏในบทที่สาม และก็ไม่สอดคล้องกับความคาดหวังของชุมชนดังที่เพิ่งกล่าวถึงในตอนต้นของบทนี้ ผู้วิจัยจะนำความไม่สอดคล้องนั้นมาวิเคราะห์ โดยพิจารณาคุณภาพเป็นด้าน ๆ ไป ตามแนวทางที่ได้กำหนดไว้ นั่นคือพิจารณาคุณภาพในมิติต่อไปนี้

1. เนื้อหาและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการของรัฐ (ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนความต้องการของสังคม) และความเป็นจริงของชีวิต
2. มีมาตรการกระบวนการปฏิบัติและการติดตามที่นำไปสู่วัตถุประสงค์ที่วางไว้อย่างถูกต้องครบถ้วน
3. ผู้สำเร็จการศึกษามีคุณสมบัติตามที่ต้องการ

ในการวิเคราะห์นี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพจากแหล่งต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกัน ดังปรากฏในตารางที่ 9

มิติแรกของคุณภาพที่จะพิจารณาคือหลักสูตรและระบบการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยระยะเวลาการศึกษา และองค์ประกอบของเนื้อหาในหลักสูตร ข้อมูลในตารางที่ 9 แสดงให้เห็นว่าในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เวลาเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษาเท่ากับ 6 ปีการศึกษา แต่ข้อมูลจากการสังเกตของนักวิจัยแสดงว่าเวลาที่ใช้ในการเรียนการสอนคิดเฉลี่ยแล้วได้ประมาณ 5 ปีการศึกษาเท่านั้น (ดูตารางที่ 4 บทที่สี่) และเมื่อเทียบกับความต้องการของชุมชนแล้วชาวบ้านต้องการให้หลักสูตรประถมศึกษาใช้เวลา 4 ปี เท่านั้น ถ้าหากจะเพิ่มก็ควรเพิ่มลงข้างล่างคือเพิ่มชั้นเด็กก่อนวัยเรียนอีก 1 ปีการศึกษา

ในด้านองค์ประกอบของเนื้อหาในหลักสูตร เป็นที่ทราบว่างานหลักสูตรประกอบด้วยเนื้อหาประสบการณ์สี่กลุ่มวิชาคือ ทักษะ ประสบการณ์ชีวิต ลักษณะนิสัย และการงานพื้นฐานอาชีพ ในโรงเรียนที่ทำวิจัยก็มีการสอนเนื้อหาทุกองค์ประกอบ แต่ไม่ครอบคลุมถึงสาเหตุที่กล่าวแล้วในบทที่สี่ สำหรับชาวบ้าน เนื้อหาหลักสูตร

ตารางที่ 9 ความไม่สอดคล้องของคุณภาพของการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบท จากความเป็นจริง และความคาดหวัง

มิติของคุณภาพ	ความคาดหวังของกระทรวงศึกษาธิการ	ความเป็นจริงในโรงเรียน	ความคาดหวังของชาวบ้าน
1. หลักสูตรและระบบการศึกษา	1. ระยะเวลาการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี 2. เนื้อหาครอบคลุมประสบการณ์ 4 ด้าน คือทักษะ ประสบการณ์ชีวิต, ลักษณะนิสัย และการงานพื้นฐานอาชีพ	1. มีการเรียนการสอนทั้งหลักสูตรรวมเวลาได้ประมาณ 5 ปี 2. เนื้อหาประกอบด้วยประสบการณ์ 4 ด้าน แต่ไม่ครอบคลุม	1. ระยะเวลาการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี แต่ให้เพิ่มขึ้นแต่ก็เล็ก 2. เนื้อหาครอบคลุมประสบการณ์ 3 ด้าน คือ ทักษะ ลักษณะนิสัย และอาชีพ
2. กระบวนการเรียนการสอนและการวัดผล	3. สัดส่วนของเนื้อหาที่สอน คือ 1) ทักษะ 2) ลักษณะนิสัย 3) สำหรับประสบการณ์ชีวิตเท่า ๆ กับ 4) การงานพื้นฐานอาชีพ	3. สัดส่วนของเนื้อหาที่สอน คือ 1) ทักษะ 2) ประสบการณ์ชีวิต 3) ลักษณะนิสัยเท่า ๆ กับ 4) การงานพื้นฐานอาชีพ	3. สัดส่วนของเนื้อหาที่สอน คือ 1) สอนให้อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น (ทักษะ) 2) สอนศีลธรรมจริยธรรม (ลักษณะนิสัย) 3) สอนให้ทำงานได้ (การงานพื้นฐานอาชีพ)
	4. เน้นคุณสมบัติด้านการปฏิบัติตามระเบียบราชการและด้านการสอนของครู	4. เน้นคุณสมบัติด้านการปฏิบัติตามระเบียบราชการครู	4. เน้นคุณสมบัติด้านการสอนมนุษย์สัมพันธ์และจริยธรรมของครู
	5. ให้เด็กมีกิจกรรมการเรียนรู้ตามที่กำหนด	5. ให้เด็กมีกิจกรรมน้อย เพื่อลดภาระกิจของครูและภาระทางการเงินของผู้ปกครอง	5. ให้เด็กมีกิจกรรมน้อยเพื่อจะได้ไม่เป็นภาระทางการเงิน
	6. เน้นความสำคัญของคะแนนสัมฤทธิ์ผลจากการเรียนรู้	6. เน้นความสำคัญของการสอบผ่านมากกว่าสัมฤทธิ์ผล	6. เน้นความสำคัญของการประยุกต์ใช้จากการเรียนรู้
3. คุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษา	7. มีลักษณะนิสัยที่เน้นคือ ขยันอดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด และมีระเบียบวินัย 8. เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติ 9. มีสัมฤทธิ์ผลครบถ้วนตามที่หลักสูตรระบุไว้	7. มีลักษณะนิสัยที่เน้นคือ เชื้อพียงขยันและตั้งใจเรียนมีความประพฤติเรียบร้อย 8. เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัวและชุมชน 9. ไม่คาดหวังให้เด็กมีสัมฤทธิ์ผลครบถ้วนตามที่หลักสูตรระบุไว้	7. มีลักษณะนิสัยที่เน้นคือ เชื้อพียงขยัน มีความประพฤติเรียบร้อยและเลื่อมใสศาสนา 8. เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว 9. ระดับสัมฤทธิ์ผลที่ต้องการมีความหลากหลายและคลุมเครือ

ที่เขาต้องการมีเพียง 3 ด้าน คือชาวบ้านไม่ได้กล่าวถึงเนื้อหาของกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเลย แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ประสบการณ์ด้านนี้ในโรงเรียน แต่คิดว่าเด็กเรียนรู้ได้เอง

ในมิติที่สองคือ กระบวนการเรียนการสอนและการวัดผล ประกอบด้วยสัดส่วนของเนื้อหาที่สอน คุณสมบัติของครู กิจกรรมการเรียนรู้และการวัดผล มีความไม่สอดคล้องดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้มีการสอนเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เป็นสัดส่วนกันคือ วิชาทักษะมากที่สุด (ประมาณร้อยละ 35) วิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัยรองลงมา (ร้อยละ 25) วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และวิชาการงานพื้นฐานอาชีพมีสัดส่วนเท่า ๆ กัน (ร้อยละ 20) เมื่อพิจารณาการเรียนการสอนในห้องเรียน ได้พบว่า โรงเรียนจัดลำดับเสียใหม่โดยสอนเนื้อหาวิชาทักษะมากที่สุดถึงร้อยละ 70-80 รองลงมาคือวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ส่วนวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัยและวิชาการงานพื้นฐานอาชีพมีการสอนน้อยมากพอ ๆ กัน ในฝ่ายของชาวบ้าน ชาวบ้านต้องการให้มีการสอนให้เด็กอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น (ทักษะ) มากที่สุดเช่นกัน รองลงมาต้องการให้สอนศีลธรรม กิริยามารยาท (ลักษณะนิสัย) และรองลงมาซึ่งมีความสำคัญน้อยคือ สอนให้เด็กทำงาน (การงานพื้นฐานอาชีพ)

ในส่วนที่เกี่ยวกับครู คุณสมบัติของครูที่ทางการเน้น (คู่มือบริหารโรงเรียนประถมศึกษา 2525) คือคุณสมบัติด้านการปฏิบัติตามระเบียบราชการและด้านการสอน ข้อมูลจากโรงเรียนแสดงว่าการนิเทศโดยครูใหญ่หรือศึกษานิเทศก์ก็ตีความเน้นคุณสมบัติการปฏิบัติตามระเบียบราชการเป็นสำคัญ โดยที่มีการเน้นคุณสมบัติด้านการสอนน้อย ในทางตรงกันข้ามความต้องการของชาวบ้านในเรื่องนี้นั้นคุณสมบัติด้านการสอนมากที่สุด ชาวบ้านระบุว่าครูต้องสอนดี ตั้งใจสอน สอนเก่ง ฯลฯ คุณสมบัติอีกสองด้านที่ชาวบ้านเน้นคือ ด้านมนุษยสัมพันธ์และจริยธรรมของครู ชาวบ้านเน้นความต้องการให้ครูเป็นคนที่มีความสัมพันธ์อันดีกับทุกคน และมีความประพฤติไม่เสื่อมเสีย เป็นแบบอย่างแก่เด็กได้

สำหรับกิจกรรมการเรียนรู้ กระทรวงศึกษาธิการต้องการให้เด็กมีกิจกรรมในการเรียนรู้ คือไม่ใช่เรียนรู้โดยครูบอกแต่รู้โดยการปฏิบัติ (คู่มือหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521) จึงสนับสนุนให้ครูจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่คู่มือครูแนะนำไว้ แต่ในโรงเรียนครูพยายามจัดกิจกรรมเท่าที่จำเป็นหรือบางทีก็ไม่จัดเลย เพราะการจัดกิจกรรมทำให้ภารกิจของครูเพิ่มขึ้น และยังกระทบกระเทือนต่อภาวะการเงินของผู้ปกครองอีกด้วย ทางฝ่ายผู้ปกครองมีความเห็นว่าทางโรงเรียนควรมีกิจกรรมให้น้อยที่สุดถ้ากิจกรรมนั้นทำให้มีรายจ่ายเพิ่ม

ความไม่สอดคล้องอีกด้านหนึ่งที่พบคือในเรื่องของการวัดผล ตามความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ แม้หลักการจะมุ่งประโยชน์ในการดำรงชีวิต แต่การวัดผลที่ครูจะทำได้ก็คือการวัดสัมฤทธิ์ผลจากการเรียนรู้วิชาต่าง ๆ เท่านั้น การวัดผลจึงเน้นที่คะแนนสัมฤทธิ์ผลเป็นสำคัญ เมื่อมาถึงโรงเรียน ความไม่พร้อมและความด้อยคุณภาพในกระบวนการเรียนการสอนทำให้เด็กไม่ได้เรียนรู้ตามที่ควรารู้ โรงเรียนจึงจะเน้นสัมฤทธิ์ผล

ในการวัดผลไม่ได้ สิ่งที่โรงเรียนเน้นจึงเป็นการสอบผ่าน ซึ่งในการนี้ครูจะช่วยทำให้ผลดีขึ้นได้บ้าง สำหรับชาวบ้านสัมฤทธิ์ผลจากการเรียนรู้ของนักเรียนไม่ใช่สิ่งที่ชาวบ้านเน้นมากเท่าการประยุกต์ใช้ การที่ชาวบ้านต้องการให้ลูกหลานอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็นก็เพื่อให้เอาไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงที่ได้กล่าวแล้ว เช่น คิรราคาของได้ อ่านสลากถูขยับได้ และชาวบ้านจะวัดผลการเรียนรู้ของเด็กจากการประยุกต์ใช้เหล่านี้ไม่ใช่จากคะแนน

มิติด้านที่สามของคุณภาพคือคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษา มีคุณสมบัติบางแง่ เช่น ด้านทักษะที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่าผู้สำเร็จการศึกษาคควรจะมีนั่นคือ อ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น อย่างไรก็ตามก็ดีมีความไม่สอดคล้องในเรื่องคุณสมบัติด้านลักษณะนิสัย ผู้ได้ประโยชน์จากคุณสมบัติ และเกณฑ์ของคุณสมบัติ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

คุณสมบัติด้านลักษณะนิสัยที่หลักสูตร เน้น คือความขยัน อดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด และมีระเบียบวินัย (ดูหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521) แต่จากการสังเกตและสร้างข้อสรุปของนักวิจัยได้พบว่าลักษณะนิสัยที่โรงเรียนสร้างให้เด็กคือ ความเชื่อฟัง ขยันและตั้งใจในการเรียน และมีความประพฤติเรียบร้อย และเมื่อพิจารณาว่าผู้ปกครองต้องการให้ผู้สำเร็จโรงเรียนประถมศึกษาที่มีลักษณะนิสัยอย่างไรก็ได้คำตอบว่า ต้องการให้มีความเชื่อฟัง ขยัน มีความประพฤติเรียบร้อย และ เลื่อมใสศรัทธา ถ้าเปรียบเทียบลักษณะนิสัยที่ฝ่ายต่าง ๆ เน้น จะพบว่ามีความขยันหัวข้อเดียวที่ทั้งสามฝ่ายกล่าวถึงเหมือนกัน แต่ความขยันที่โรงเรียนเน้นก็เป็นความขยันทางการเรียนเป็นสำคัญ ลักษณะนิสัยที่ทางโรงเรียนและทางบ้านเน้นตรงกันคือความเชื่อฟังและความประพฤติเรียบร้อย ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่หลักสูตรเน้น นอกจากนั้น ความอดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด และมีระเบียบวินัย ก็ไม่ได้รับการเน้นจากทางโรงเรียนและจากชาวบ้านเลย เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวบ้านเป็นกลุ่มเดียวที่ยังเน้นค่านิยมทางศาสนา

คุณสมบัติที่ต้องการให้เกิดจากการเรียนในโรงเรียนประถมศึกษานี้เป็นไปเพื่อใครนอกเหนือจากเพื่อตัวผู้เรียนแล้ว ฝ่ายต่าง ๆ ก็เน้นไม่ตรงกัน กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าคุณสมบัติเหล่านี้เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษากลายเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน และชาติ โรงเรียนเน้นเป้าหมายไปที่ครอบครัวและชุมชน ส่วนชาวบ้านต้องการเพียงให้เด็กที่จบเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชาวบ้านกล่าวถึงชุมชนน้อยและไม่กล่าวถึงชาติเลย

ประการสุดท้ายคือ คุณสมบัติด้านทักษะ แม้ทุกฝ่ายจะเห็นพ้องกันว่าคุณสมบัติด้านนี้มีความสำคัญ แต่เมื่อศึกษาลึกลงไปก็พบความไม่สอดคล้องในเกณฑ์ของคุณสมบัติ กระทรวงศึกษาธิการคาดหวังว่าผู้จบการศึกษาควรมีสัมฤทธิ์ผลครบถ้วนตามที่หลักสูตรระบุ เช่นในวิชาภาษาไทย ผู้ที่จบชั้นประถม 6 ควรอ่าน ร้อยแก้วและร้อยกรองได้ ใช้ภาษาในการสื่อสารเช่นเขียนจดหมายได้ ร่วมกิจกรรมเช่นสนทนาได้วาทิ บรรยายได้ ในวิชาคณิตศาสตร์ ควรหาพื้นที่ของรูปสามเหลี่ยมสี่เหลี่ยมชนิดต่าง ๆ และวงกลมได้ บวกลบคูณหารเลขเศษส่วน ทศนิยมและร้อยละได้ เป็นต้น (หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521) ซึ่งเห็นได้ว่ามีเกณฑ์ที่ละเอียดแน่นอนจากความเป็นจริงผู้วิจัยได้พบว่าโรงเรียนไม่คาดหวังให้ผู้สำเร็จการศึกษามีสัมฤทธิ์ผลเหล่านี้ครบถ้วนตามที่หลักสูตรระบุ เนื่องจากโรงเรียนถ่ายทอดไม่ได้ครบ เกณฑ์ของโรงเรียนจึงไม่สูงและเคร่งครัดเท่า ในส่วนของ

ชาวบ้านการชกถามชาวบ้านในหมู่บ้านทั้ง 4 แห่ง ทั้งที่มีการศึกษาสูงกว่าประถม 4 และมีการศึกษาถึงประถม 4 ได้พบว่าชาวบ้านมีเกณฑ์ที่หลากหลายและคลุมเครือ เพียงที่ว่าให้เด็กอ่านออกเขียนได้คิดเลขเป็น ก็มีเกณฑ์ละเอียดที่ไม่เหมือนกันเสียแล้ว เช่นให้อ่านหนังสือพิมพ์ได้หรือให้อ่านและท่องจำบทร้อยกรองในวรรณคดีได้ ให้บวกเลขได้หรือคิดดอกเบี้ยเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ได้ เป็นต้น

สรุป การพิจารณาคูณภาพของการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบทจากความสอดคล้องของการศึกษาดังกล่าวกับความเป็นจริงและความคาดหวังได้แสดงว่า ยังคงมีความไม่สอดคล้องทั้งในเนื้อหาและระยะเวลาของหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอนและการวัดผล และคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษาความเป็นจริงในโรงเรียนชี้ให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์อยู่บ้างกับความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ นั่นคือโรงเรียนพยายามจะทำตามที่กระทรวงฯ ต้องการ แต่ความไม่พร้อม การขาดศักยภาพและแรงผลักดันจากบริบททางสังคมของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ตลอดจนการขาดระบบนิเทศติดตามผลจากกระทรวงฯ ทำให้ความพยายามนั้นอ่อนแรง ในส่วนของความคาดหวังจากชาวบ้าน ผู้วิจัยได้พบว่างช่องว่างของความไม่สอดคล้องนั้นกว้างออกไปอีก ความคาดหวังของชาวบ้านมาจากโลกทัศน์ที่แคบกว่าทัศนะของนักการศึกษา แต่ก็ยึดหลักความเป็นจริงของชีวิตใกล้ตัวและคำนึงถึงความเป็นไปได้เป็นสำคัญ การสร้างคุณภาพของการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบทจึงจำเป็นต้องลดความไม่สอดคล้องที่เกิดจากความต้องการและความเป็นจริงนี้

สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

อภิปราย และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่องนี้ได้เสนอสาระ คือ รายละเอียดของข้อเท็จจริงที่แสดงถึงคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทในแง่ต่าง ๆ ความสำคัญของการวิจัยนี้อยู่ที่การเสนอข้อมูลเชิงประจักษ์ (empirical data) เพื่อยืนยันหรือโต้แย้งเกี่ยวกับสภาพของการศึกษาที่มีผู้คาดคะเนเอาไว้โดยไม่มีข้อมูลรองรับ อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจแนวคิดที่ผู้วิจัยเสนออย่างรวดเร็ว จะรวมแนวคิดดังกล่าวและข้อค้นพบโดยย่อดังนี้

1. ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพิจารณาคุณภาพของการศึกษาทั้งในแง่ของมรรคและผล จึงจำแนกคุณภาพออกเป็นมิติของหลักสูตร (เนื้อหาและวัตถุประสงค์) การเรียนการสอนและการติดตามผล และคุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษา

2. จากปรากฏการณ์ที่เป็นจริง ได้พบว่าคุณภาพของการศึกษาถูกวัดด้วยความสามารถทางวิชาการของนักเรียนเป็นสำคัญ ปัจจัย 6 ด้าน ได้แก่ การจัดการศึกษา ครูใหญ่ ครู การเรียนการสอนและวัดผล ผู้ปกครองและนักเรียน และชุมชน ร่วมกันอธิบายสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน ความด้อยคุณภาพในแต่ละปัจจัยทำให้คุณภาพของการศึกษาลดต่ำ

3. เนื่องจากปรากฏการณ์ที่เป็นจริงเป็นเพียงบางมิติของคุณภาพของการศึกษาที่จะพิจารณา ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาความคาดหวังของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา และเปรียบเทียบความสอดคล้องของคุณภาพทุกมิติตามความคาดหวังนั้นและเปรียบเทียบกับความเป็นจริงด้วย ได้พบว่า มีความไม่สอดคล้องในสาระของคุณภาพการศึกษาระหว่างรัฐ ผู้รับบริการ และความเป็นจริง

ข้อค้นพบดังกล่าว มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายดังจะได้กล่าวต่อไป อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยใคร่ขอร้องงานวิจัยชิ้นนี้กระทำโดยใช้กรณีศึกษา ได้แก่ โรงเรียนประถมศึกษาในชนบทเพียงสี่แห่ง ข้อค้นพบจึงไม่อาจนำไปอ้างอิงได้กับโรงเรียนประถมศึกษาทั่วประเทศ ข้อคิดเห็นที่จะอภิปรายจึงเป็นการให้แง่คิดเท่านั้น

อภิปราย

ถึงแม้ความต้องการของทุกฝ่ายจะตรงกันว่าโรงเรียนมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือ การสอนหนังสือ คำถามที่ท้าทายที่สุดที่นักการศึกษาจะต้องเผชิญก็คือ การอ่านออกเขียนได้เป็นสิ่งจำเป็นเพียงไร สำหรับการดำรงชีวิตในชนบทไทย งานวิจัยที่ได้อ้างมาแล้วและงานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า ชาวชนบทไม่ได้คาดหวังว่าการอ่านออกเขียนได้จะก่อให้เกิดผลได้ทางเศรษฐกิจกับชีวิตเกษตรกรของเขา ชาวชนบทถือโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของพิธีการทางผ่าน (rites of passage) ของชีวิตเด็ก เช่นเดียวกับการโกนผมไฟหรือโกนจุก เมื่อถึงเวลาที่ต้องการแรงงานเขาจึงให้ลูกออกจากโรงเรียน อัตราการออกกลางคันหลังชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งสูงกว่าชั้นอื่น ๆ

กิติ ความนิยมฟังวิทยุกระเป่าที่อย่างแพร่หลายกิติ ตลอดจนความนิยมสื่ออื่น ๆ ที่ไม่ใช่หนังสือพิมพ์ เช่น โทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อพื้นบ้านในชนบทล้วนแต่ชี้ให้เห็นความไม่จำเป็นต้องรู้หนังสือสำหรับชีวิตในท้องถิ่นที่ห่างไกล ซึ่งเป็นสังคมไม่รู้หนังสือมาตลอดเวลาอันยาวนาน สำหรับคำถามนี้จำเป็นที่จะต้องมีการวิจัยอย่างจริงจังเกี่ยวกับความต้องการรู้หนังสือในชนบทไทย

ประเด็นที่ติดตามมากก็คือ คำถามที่ว่าจำนวนปีของการศึกษาภาคบังคับควรจะยาวนานเท่าใด คำตอบอยู่ที่เนื้อหาในหลักสูตร และความคาดหวังว่าผู้สำเร็จการศึกษาจะไปทำอะไร เมื่อมีอายุเท่าไรโดยมีความพร้อมทางร่างกาย สมองและจิตใจเพียงพอ หากพิจารณาเฉพาะเนื้อหาหลักสูตร เนื้อหาของหลักสูตรประถมศึกษา 2521 นั้น มีมากจนแทบจะสอนไม่หมดในเวลา 6 ปีของการศึกษาภาคบังคับในปัจจุบัน ถ้าจะไม่ตัดออกบ้างก็อาจจะต้องกำหนดแนวทางให้ครูว่า อะไรคือความสำคัญอันดับแรก และลำดับรอง เนื่องจากการวิจัยนี้ไม่ได้คิดจะปฏิวัติระบบการศึกษาภาคบังคับ จึงเพียงแต่จะแสดงให้เห็นว่าความต้องการของชาวบ้านนั้นไม่ตรงกับของรัฐ เวลาจะเป็นเครื่องพิสูจน์เองว่าฝ่ายไหนถูก สิ่งที่ใครจะอภิปรายในเรื่องระยะเวลาจึงมีเพียง 2 ประเด็น ประเด็นแรก คือ ความคิดที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับไปจนถึงมัธยมต้นดังที่นักการศึกษาบางท่านเริ่มคิดนั้นจะต้องได้รับการทบทวนให้หนัก เพราะจะทำให้ช่องว่างระหว่างความจริงกับความต้องการของรัฐกว้างออกไปอีก ประเด็นที่สองคือ ความต้องการบริการศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนเป็นสิ่งที่ระบบการศึกษาควรสนองตอบ ฉะนั้นการพิจารณาขยายการศึกษาภาคบังคับลงข้างล่างคือก่อนประถมปีที่ 1 อีก 1 ปี อาจเป็นสิ่งที่ควรกระทำมากกว่าการขยายขึ้นข้างบน (หลังประถมปีที่ 6) ในที่นี้จะขอนำคำพูดของ Curle มายืนยัน

“If we jump from the discovery that education is factor in development to the conclusion that it is an incontrovertibly good thing, and the more of it the better, we are making a dangerous error. (Curle 1969 อ้างใน Holmes 1973)

นอกจากการรู้หนังสือแล้ว โรงเรียนประถมศึกษาจะให้อะไรแก่นักเรียนได้อีก ข้อค้นพบแสดงว่าชาวชนบทไม่สนใจความรู้ที่เป็นประสบการณ์ชีวิตเพราะโลกของเขามีอาณาเขตอยู่เพียงหมู่บ้านใกล้เคียง ประสบการณ์ที่จะเรียนรู้จึงมีน้อยและรู้ได้โดยไม่ต้องให้ครูสอน แต่เขาเน้นการเรียนรู้กิริยามารยาทและนิสัยในเรื่องนี้สิ่งที่ทุกฝ่ายควรให้ความสนใจคือ ความสำคัญของหลักสูตรที่แฝงอยู่ เพราะมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนยึดถือเป็นแบบแผนนี้ ได้ซึมซาบเข้าไปเป็นลักษณะนิสัยที่เด็กได้รับจากโรงเรียนโดยที่อาจไม่ใช่ความประสงค์ของรัฐเลย และสิ่งนี้ได้กลายเป็นพื้นฐานลักษณะนิสัยของประชากรในชนบท

ในสังคมเกษตรกรรมซึ่งระบบเศรษฐกิจยังคงอยู่กับการผลิตทางการเกษตรเป็นสำคัญ เช่นชนบทไทย ประชาชนจะไม่ต้องรู้หรือทักษะอะไรมากไปกว่าที่เคยรู้มาตั้งแต่ดั้งเดิม ด้วยเหตุนี้ชาวชนบทจึงไม่คาดหวังจะเรียนรู้ทักษะทางอาชีพใด ๆ จากโรงเรียน และเน้นแต่การอ่านออกเขียนได้(ซึ่งเป็นค่านิยมสังคมเมืองที่แพร่กระจายจนฝังรากแน่นพอควร) กับลักษณะนิสัยเท่านั้น ความสามารถด้านอาชีพอื่น ๆ ตลอดจนลักษณะนิสัยที่จะเอื้อต่อการทำงานแบบอื่นที่ไม่ใช่การเกษตรก็ไม่ใช่ที่ต้องการในความ

เป็นจริง ระบบเศรษฐกิจจะต้องเป็นตัวนำในการเปลี่ยนแปลง แล้วระบบการศึกษาจึงจะสนองความเปลี่ยนแปลงนั้น ทรานส์ฟอร์มที่ซึ่งไม่มีความหลากหลายด้านอาชีพในสังคมเกษตรกรรมของชนบทไทย ความพยายามที่จะถ่ายทอดทักษะทางอาชีพอื่น ๆ ของโรงเรียนก็ยังคงจะไม่เป็นที่ต้องการของคนเหล่านั้น การจัดความรู้กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพจึงต้องสัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจของสังคม

ข้อมูลจากบทที่สี่และบทที่ห้า และภาคผนวกที่หนึ่งของการวิจัยครั้งนี้ ได้แสดงว่าเนื้อหาของหลักสูตรบางส่วนไม่สอดคล้องกับชีวิตชนบท สาเหตุหนึ่งของความไม่สอดคล้องเกิดจากการขาดหลักสูตรระดับท้องถิ่น (local curriculum) หลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เชื่อมความต้องการของชนบทและทำให้การศึกษาที่มีความหมายกับชีวิตที่นั่น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาหลักสูตรนี้ขึ้นมา มิฉะนั้นระบบการศึกษาไทยอาจจะต้องมีหลักสูตร 2 หลักสูตร สำหรับเด็กในเมืองและเด็กในชนบทดังที่เคยมีผู้เสนอไว้ (Bennett 1977) ซึ่งไม่น่าจะเป็นเจตน์จำนงของผู้บริหารการศึกษาและผู้บริหารประเทศ

ความไม่เหมาะสมอีกประการหนึ่งของหลักสูตรคือการจัดกลุ่มวิชาทักษะให้เด็กเรียนมาก ในช่วงประถมต้น คือให้เรียนถึงครึ่งหนึ่งของเวลาทั้งหมดในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1- ประถมปีที่ 2 ส่วนวิชาลักษณะนิสัยให้เรียนเพียงหนึ่งในสี่ นักจิตวิทยาพัฒนาการและนักการศึกษาย่อมรู้ดีว่า การเรียนรู้ลักษณะนิสัยนั้นยิ่งเกิดขึ้นในวัยเด็กเท่าใดยิ่งเป็นผลดีและก่อให้เกิดลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ได้จริงจิงมากเท่านั้น เมื่อคำนึงถึงหลักดังกล่าวประกอบกับข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้ปกครองของเด็กในชนบทคาดหวังเป็นอย่างมากให้โรงเรียนถ่ายทอดลักษณะนิสัยที่ดีให้เด็ก การไม่ใช้ประโยชน์จากช่วงแรกของระบบโรงเรียนเพื่อการสร้างนิสัยแก่เด็กจึงนับเป็นการวางหลักสูตรที่ควรได้รับการทักท้วง นอกจากจะได้ประโยชน์ในด้านลักษณะนิสัยแล้ว การเน้นวิชาทักษะให้น้อยลงจะทำให้เด็กมีทัศนคติที่ดีขึ้นต่อวิชาดังกล่าวเองด้วย เพราะเด็กเล็ก ๆ ย่อมไม่ชอบการหัดเขียนหนังสือ การอ่าน การบวกเลข เท่ากับการฟังนิทานสอนใจหรือการหัดทำงานกับเพื่อน

ข้ออภิปรายในส่วนที่กล่าวมานี้อาจเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์แก่การปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา 2521 ถ้าหากผู้พัฒนาหลักสูตรดังกล่าวยังต้องการปรับปรุงหลังจากที่ได้ประกาศใช้ไปแล้ว

ในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนและการติดตามผล คุณภาพของการศึกษาในด้านนี้ไม่มีประเด็นสำหรับการอภิปรายมากนัก เพราะค่อนข้างเด่นชัดอยู่ในตัวเองแล้วว่าการปรับปรุงคุณภาพของกระบวนการเรียนการสอนและการติดตามผลย่อมทำให้คุณภาพของการศึกษาระดับประถมศึกษาดีขึ้น สิ่งที่ใคร่นำมากกล่าวให้ชัดเจนคือ ในปัจจัยทั้ง 6 ด้านที่มีอิทธิพลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนนั้น แม้ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอนจะเป็นปัจจัยที่ส่งผลโดยตรงและมีผลมากที่สุดต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนแต่ปัจจัยนี้ก็เป็ผลมาจากปัจจัยด้านอื่น ๆ อีกทอดหนึ่ง ตัวแปรในปัจจัยนี้จึงเป็น ตัวแปรแทรก (intervening variables) ในขณะที่ตัวแปรในปัจจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ครูใหญ่ ครู ผู้ปกครองและนักเรียนและชุมชนเป็นตัวแปรอิสระที่อธิบายสัมฤทธิ์ผล แต่ผ่านกระบวนการเรียนการสอน

ในกระบวนการนี้ข้อค้นพบแสดงว่า สารที่เป็นตัวเชื่อมปัจจัยทั้ง 6 ด้านก็คือ การนำหลักสูตรมาใช้ และระบบการติดตามผล (monitoring) หากแก้ปัญหาใน 2 จุดนี้ได้จะทำให้คุณภาพของการศึกษาดีขึ้น (บนสมมติฐานที่ว่าหลักสูตรมีคุณภาพและความสอดคล้องเหมาะสมดีแล้ว) รายละเอียดของข้อมูลในปัจจุบันต่าง ๆ เช่น การจัดและการใช้อุปกรณ์การสอน การอบรมครูประจำการ ความเข้าใจหลักสูตรของครู สัดส่วนและเวลาที่ใช้ในการสอน ฯลฯ ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรมาใช้ ในขณะเดียวกันข้อมูลเกี่ยวกับการนิเทศ การติดตามการปฏิบัติงานของครูใหญ่ การปฏิบัติงานของครู ฯลฯ ก็เกี่ยวกับระบบการติดตามผลทั้งสิ้น เนื่องจากการนำหลักสูตรไปใช้ และระบบการติดตามผลเป็นกุญแจสำคัญที่จะช่วยปรับปรุงคุณภาพของการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการปรับปรุงคุณภาพจึงไม่ควรอยู่ที่ครูกลุ่มเดียวแต่ควรอยู่ที่ศึกษานิเทศก์ด้วย ที่ถูกแล้ว ศึกษานิเทศก์ควรเป็นกลุ่มเป้าหมายลำดับแรกด้วยซ้ำ เพราะจะเป็นผู้อธิบายการใช้หลักสูตร ให้คำแนะนำในปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนติดตามผลการทำงานของครู หากจะย้อนไปถึงจุดกำเนิดแล้ว นักพัฒนาหลักสูตรกับศึกษานิเทศก์ควรทำงานร่วมกันหรือประสานงานกันใกล้ชิดมาก

ข้ออภิปรายอีกประการหนึ่งในส่วนนี้คือ การปฏิรูปการศึกษาโดยไม่มีการเตรียมการในด้านโครงสร้างพื้นฐานของระบบการศึกษาเอง และไม่มีการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างในระบบสังคมโดยส่วนรวม ความคิดริเริ่มที่จะปฏิรูปการศึกษาของไทย เริ่มเป็นรูปร่างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 (รายงานคณะกรรมการวางแผนปฏิรูปการศึกษา 2519) ต่อมาได้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร ในปี พ.ศ. 2520 และ 2521 ตามลำดับ แต่ข้อค้นพบได้แสดงให้เห็นว่าการจัดสรรงบประมาณก็ดี การเตรียมบุคลากรเพื่อรองรับการปฏิรูปก็ดี ตลอดจนการแก้ไขโครงสร้างระบบบริหาร อันได้แก่ การจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติก็ดี ได้เกิดขึ้นภายหลัง ทำให้ผลสัมฤทธิ์ของการปฏิรูปการศึกษาและหลักสูตรใหม่ดูคลุมเครือ ข้อบกพร่องส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่พร้อมของโครงสร้างพื้นฐานนี้ ในแง่โครงสร้างของระบบสังคมโดยส่วนรวม แม้จะเป็นการยากที่จะเปลี่ยน แต่ก็ต้องยืนยันว่าการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาโดยที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เศรษฐกิจ สังคม การปกครอง ย่อมไม่ก่อให้เกิดผลที่นักการศึกษาคาดหวัง เพราะการเตรียมเยาวชนเพื่ออาชีพโดยที่ไม่มีอาชีพจะรองรับก็ดี การฝึกหัดให้เยาวชนมีระเบียบวินัยและรับฟังความคิดเห็นของส่วนมากโดยที่สังคมไม่ใช้ระเบียบวินัยและไม่เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริงก็ดี ย่อมหมายถึงความไม่สอดคล้องของการศึกษากับชีวิตและสังคม นักการศึกษาจึงต้องมีการอันหนักหน่วงในการถ่ายทอดคุณค่าเหล่านี้

ในด้านคุณสมบัติของผู้สำเร็จการศึกษา เด็กได้อะไรจากการไปโรงเรียน ที่เห็นชัดเจนที่สุดก็คือ ได้เล่นกับเพื่อน ในเรียงความ เด็กที่จบชั้นประถมปีที่ 6 แล้ว หรือกำลังจะจบกล่าวถึงความรู้สึกที่จะต้องจากโรงเรียน เด็กส่วนใหญ่จะกล่าวถึงความเสียดายที่จะไม่ได้เล่นกับเพื่อนและจะต้องห่างเหินกับเพื่อนไป สิ่งนี้คือสิ่งที่มีความหมายสำหรับเด็ก ตรงกันข้ามผู้ใหญ่ให้ความสำคัญกับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนมากที่สุดจนดูเหมือนว่าเรากำลังต้องการสร้าง “คนเก่ง” มากกว่า “คนดี” ในสังคมไทยผู้ใหญ่ทุกฝ่ายเห็นพ้องกันว่าการศึกษาควรทำให้เด็กเป็นคนดี แต่ในทางปฏิบัติผู้ใหญ่ไม่เน้นเรื่องการเป็นคนดีเท่าการเป็นคนเก่ง นอกจากนี้

นั้นผู้ใหญ่ยังมีบทบาทเกี่ยวกับคนดีต่างกันออกไป ผู้ใหญ่คือกระทรวงศึกษาธิการหวังให้เด็กเป็นคนขยันอดทน ซื่อสัตย์ ประหยัดและมีระเบียบวินัย ผู้ใหญ่ คือครู ต้องการให้เด็กมีความเชื่อฟัง ขยันและตั้งใจเรียน มีความประพฤติเรียบร้อย ส่วนผู้ใหญ่คือผู้ปกครอง ต้องการให้เด็กมีความเชื่อฟัง ขยันมีความประพฤติเรียบร้อย และเลื่อมใสศานา แม้ว่าคุณลักษณะนิสัยทั้งหมดนี้จะเป็นคุณสมบัติ แต่ก็ก็เป็นคุณสมบัติที่มีการหน้าที่ (function) ต่างกันและจะก่อให้เกิดผลแก่กลุ่มเป้าหมายต่างกัน ความไม่สอดคล้องของคุณสมบัติที่กระทรวงศึกษาธิการระบุ กับคุณสมบัติที่ครูและผู้ปกครองเน้นนับเป็นการขาดเอกภาพที่สำคัญมากของเป้าหมายการศึกษา อย่างไรก็ตามการตั้งคำถามว่ารัฐและโรงเรียนต้องการขัดเกลาเด็กให้เป็นอะไรและจุดมุ่งหมายนี้สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐเพียงใด อาจเป็นคำถามที่นักการศึกษาตั้งหลักไว้ไม่ทันสำหรับวันนี้ แต่สำหรับวันหน้า นักการศึกษาควรจะต้องมีบทบาทที่ “รุก” มากกว่าเดินในการให้การศึกษานำการเมือง ผู้วิจัยมีความเห็นว่าคุณสมบัติที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดนั้น เป็นประโยชน์และจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในระบบสังคมที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมกำลังเปลี่ยนแปลง ควรที่จะได้มีการสนับสนุนให้คุณสมบัติดังกล่าวเกิดขึ้นในตัวเยาวชน แต่ครูที่ไม่มีคุณสมบัติดังกล่าวจะสร้างสิ่งที่ดีที่ไม่มีในเยาวชนได้อย่างไร มาตรการเพื่อการสร้างลักษณะนิสัยเหล่านี้จึงไม่อยู่เพียงแค่การกำหนดคุณสมบัติที่พึงประสงค์ แต่ยังคงคำนึงถึงกระบวนการสร้างที่ลึกซึ้งและมีประสิทธิภาพ วิธีการของพระพุทธองค์ อาจเป็นแนวทางที่ดีทางหนึ่ง พร้อมกันนั้นการให้การศึกษแก่ครูและผู้ปกครองเองเพื่อให้มีการสร้างมโนภาพของคนดีที่ใกล้เคียงกับมโนภาพของกระทรวงศึกษาธิการก็เป็นสิ่งจำเป็น

ในแง่ประสบการณ์ชีวิตและการอาชีพ ได้กล่าวแล้วว่า สภาพความเป็นจริงของชีวิตในชนบทไม่สอดคล้องกับคุณสมบัติที่รัฐต้องการให้เกิดขึ้นในตัวเยาวชน ความสำเร็จของการสร้างคุณสมบัติส่วนนี้จึงขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในชนบทและความรู้เท่าถึงการของชาวชนบทเองด้วย

อีกประเด็นหนึ่งที่ควรกล่าวถึง คือบทบาทของการศึกษาในการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาชนบท ในระยะที่ผ่านมาได้มีการกล่าวถึงบทบาทของการศึกษาในการพัฒนาอยู่มาก คำตอบอาจมีมากมาย แต่จากการได้ศึกษาปรากฏการณ์ในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทอย่างใกล้ชิด งานวิจัยนี้ยืนยันได้ว่า บทบาทที่เหมาะสมที่สุด คือการพัฒนาคน ซึ่งเป็นบทบาทที่ได้รับมอบหมายอยู่แล้ว โรงเรียนอาจจะปล่อยให้ครูใหญ่ไปเป็นเลขานุการสภาตำบล ให้ครูไปช่วยงานโครงการสร้างงานในชนบทหรืองานการศึกษาในระบบให้นักเรียนทำกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน แต่บทบาทเหล่านั้นจะต้องเป็นบทบาทรอง และในความเป็นจริงแล้วกิจกรรมดังกล่าวเป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราวและผิวเผิน กิจกรรมจำนวนหนึ่งเป็นปฏิบัติกับการรักษาคุณภาพของโรงเรียนด้วยซ้ำ โรงเรียนมีภารกิจหลัก และมีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนอยู่แล้ว นั่นคือการสร้างเยาวชนให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ และนั่นคือพื้นฐานสำคัญที่สุดที่จะรองรับและเอื้อต่อการพัฒนาทางวัตถุใด ๆ ที่จะตามมา

เมื่อได้กล่าวถึงคุณภาพของการศึกษาในมิติทั้งสามแล้ว ผู้วิจัยใคร่ นำข้อสังเกตของศาสตราจารย์ ระพี สาคริก มาเป็นประเด็นสุดท้ายของการอภิปราย นั่นคือในการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษา เราจะ

ต้องตอบคำถามว่า “เราจะสร้างโรงเรียนให้มีคุณภาพทางวัตถุสูงเพื่อการหวังว่า คนจะได้มีคุณภาพดีขึ้น” หรือว่า “เราจะพยายามสร้างคุณภาพของคนที่เป็นผลผลิตของโรงเรียนให้สูงยิ่งขึ้น เพื่อให้โรงเรียนนั้นได้รับการยอมรับว่าเป็นโรงเรียนที่ดี ไม่ว่าฝ่าหรือหลังคาโรงเรียนจะมีลักษณะเพียงพอกุ้มฝนคุ้มแดดและปลอดภัยพอสมควร” (ระพี สาคริก 2526) ในอดีต นักการศึกษาได้ทุ่มเทความสนใจให้การขยายตัวในเชิงปริมาณขององค์ประกอบทางการศึกษา ปัจจุบันความสนใจได้หันมาสู่คุณภาพ แต่ขอให้เราหวังว่าความสนใจใหม่นี้จะไม่หยุดอยู่เพียงคุณภาพทางวัตถุโดยลืมไปว่าคุณภาพของคนคือ เป้าหมายสุดท้ายของการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยขอเสนอข้อเสนอแนะในการจัดการประถมศึกษาโดยเฉพาะในชนบทดังนี้

1. ขยายการศึกษาภาคบังคับลงในระดับข้างล่าง คือก่อนประถมศึกษา รัฐจะได้รับความร่วมมือ และได้ประโยชน์ในระยะยาวมากกว่าการขยายในระดับบน (คือมัธยมศึกษา) เพราะเป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญกว่าในการสร้างคุณภาพประชากร อีกทั้งยังมีความต้องการจากผู้รับบริการมากกว่า

2. ควรมีการย้ายเนื้อหาวิชาของกลุ่มวิชาเสริมสร้างลักษณะนิสัยมาให้ได้กในชั้น ประถมปีที่ 1- ประถมปีที่ 2 เรียนให้มากขึ้น แทนที่เนื้อหากลุ่มวิชาทักษะ เพื่อสร้างลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ในวัยที่เหมาะสมแก่การรับ

3. ปรับปรุงกระบวนการนำหลักสูตรไปใช้ เช่น การอบรมศึกษานิเทศก์ ซึ่งมีหน้าที่ให้คำแนะนำ และติดตามผลการปฏิบัติงานของครู การอบรมครูประจำการควรกระทำโดยตรงกับครูทุกคน แทนการอบรมครูเพื่อให้ไปถ่ายทอดให้เพื่อนครูอีกทอดหนึ่ง และต้องให้ครูได้รับการอบรมตรงกับเนื้อหาที่ตนสอน ควรอบรมในรูปหลักสูตรบูรณาการทั้งสี่กลุ่มวิชาการมากกว่าเพราะครูส่วนใหญ่ต้องรับผิดชอบทุกกลุ่มวิชา ในความเป็นจริง โดยเฉพาะในโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท

4. ปรับปรุงหลักสูตร อคป.(อบรมครูประจำการ) ของวิทยาลัยครูให้มีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา และให้สอดคล้องกับภาวะรับผิดชอบของครู เพื่อเป็นการเพิ่มพูนเทคนิคและวิทยาการมากกว่า เป็นการเพิ่มวุฒิให้สูงขึ้นเท่านั้น

5. ควรปรับปรุงระบบการนิเทศและติดตามผลของหน่วยศึกษานิเทศก์ทุกระดับให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น โดยเฉพาะในด้านวิชาการและด้านการประเมินผล กล่าวคือให้ศึกษานิเทศก์และครูใหญ่สามารถแนะนำครูในเนื้อหาวิชาการและการประเมินผลการเรียนรู้ได้

6. ปรับปรุงระบบการประเมินผลการเรียนรู้ให้กระทำได้จริง และบรรลุเป้าหมายแท้จริง อาจทำได้ โดยการกำหนดลำดับความสำคัญของจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ระบุไว้ในหลักสูตร ให้การอบรมวิธีการประเมินผลแก่ครู อำนวยความสะดวกในการประเมินผลด้วยแบบฟอร์มหรือเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ แก่ครู กำหนดเวลาสอนซ่อมเสริมไว้ในตารางสอนและในภาระหน้าที่ของครู โดยอาจนับเป็นงานส่วนหนึ่งที่น่าไปพิจารณาความดีความชอบเป็นพิเศษ ให้ครูใหญ่ติดตามการประเมินผลการเรียนรู้โดยเฉพาะการวัดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมของเด็กเป็นรายบุคคลอย่างจริงจัง ฯลฯ

7. รัฐควรคำนึงถึงภารกิจหลักของโรงเรียนในการพัฒนาคนและไม่นำภารกิจอื่น ๆ โดยเฉพาะภารกิจในการพัฒนาเชิงวัตถุประสงค์ไปมอบให้แก่โรงเรียน โรงเรียนช่วยพัฒนาชุมชนและสังคม โดยการสร้างคนที่มีคุณภาพเป็นงานหลัก และรัฐต้องตระหนักว่าภารกิจอื่นนี้ไม่มีผลงานเป็นรูปธรรมได้ในเร็ววัน

8. ควรทบทวนวิธีการจัดสรรงบประมาณให้แก่โรงเรียนให้สามารถดำเนินการด้วยตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยมีงบดำเนินการของโรงเรียน และในการจัดสรรอุปกรณ์ต่าง ๆ ควรคำนึงถึงความต้องการที่หลากหลายของโรงเรียน ซึ่งอาจเกิดจากทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่ต่างกัน จึงไม่ควรใช้ระบบเกณฑ์มาตรฐานทั่วประเทศในการจัดสรรวัสดุอุปกรณ์ให้แก่โรงเรียน

9. แบบเรียนที่รัฐให้นักเรียนใช้ในลักษณะให้ยืม แต่เป็นแบบฝึกหัดนั้น ควรจัดทำโดยใช้วัสดุที่มีคุณภาพต่ำกว่าที่เป็นอยู่ เพราะแบบฝึกหัดเหล่านี้เมื่อนักเรียนรุ่นหนึ่งใช้แล้วรุ่นต่อไปก็ใช้อีกไม่ได้ จึงไม่ควรใช้งบประมาณให้สิ้นเปลืองเกินจำเป็น

10. ควรส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรส่วนท้องถิ่นอย่างจริงจัง โดยเริ่มให้ทักษะในการพัฒนาหลักสูตรแก่ท้องถิ่นจนถึงระดับกลุ่มโรงเรียน พร้อมกันนั้นควรส่งเสริมความพยายามที่จะดูซับและเข้าใจสภาพของชุมชนท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นเอง ดังที่ได้เน้นไว้เพื่อนำมาใช้เป็นเนื้อหาของหลักสูตร

11. ควรมีการศึกษาวิจัยว่าในสภาพสังคมที่เทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ทำให้ความไม่รู้หนังสือไม่เป็นอุปสรรคต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ชาวบ้านอาจใช้สื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ วิดีโอเทป ฯลฯ ได้ ความจำเป็นที่จะต้องรู้หนังสือเหลืออยู่แค่นั้น ในแง่ใดบ้าง

12. ควรมีการโยกโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทให้กลับไปประสานสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสถาบันศาสนา มากกว่าเพียงการใช้อาคารสถานที่ของวัด เด็กควรได้ฟังคำสอนหรือธรรมะอย่างน้อยทุกสัปดาห์ ในสภาพสังคมที่บีบคั้นให้สถานะของครูในการเป็นปุชนียบุคคลลดต่ำลง พระและนักบวชต้องเข้ามามีบทบาทในการสั่งสอนจริยธรรมมากขึ้น โรงเรียนที่มีชื่อเสียงจำนวนมากในเมืองหลวงรักษาคุณภาพไว้ได้ เพราะเหตุผลประการหนึ่งคือ นักบวชเป็นครูด้วย

สถาบันส่งเสริมบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ,

2520 **หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521.** กรุงเทพฯ : ส่วนท้องถิ่น.

2521 **คุณภาพประสิทธิภาพของโรงเรียนทุกระดับในเขตกรุงเทพมหานคร.**

2521 **คู่มือการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521.** กรุงเทพฯ : ยูไนเต็ด โปรดัคชั่น.

กรมสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ,

2517 **การศึกษาเฉพาะกรณี: การออกกลางคันของนักเรียนประถมศึกษา. การวิจัยเพื่อการประถมศึกษา, ตุลาคม.**

กองประถมศึกษา, กรมสามัญศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ,

2522 **รายงานการวิจัยอันดับที่ 13 เรื่องพฤติกรรมและเวลาในการปฏิบัติงานของครูประถมศึกษา, กรุงเทพฯ : พีระพัฒนา.**

ปิ่น มาลากุล,

2489 **การศึกษาของไทยในปัจจุบัน (2489) ในบทประพันธ์ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล 2515 เล่มหนึ่ง.** กรุงเทพฯ : อรุณสภา.

ระพี สาคริก,

2526 **“ค่านิยมของสังคมไทย: อิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษา”, วารสารการศึกษาแห่งชาติ, (17 : 2).**

สำนักงบประมาณ,

2523 **การจัดสรรงบประมาณเพื่อการประถมศึกษา ปีงบประมาณ 2524 ตามคำดัชนีความต้องการทางการศึกษา โดยคณะอนุกรรมการดำเนินการจัดสรรงบประมาณการประถมศึกษา ปีงบประมาณ 2524.**

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด, เขตปฏิบัติการศึกษา 6,

2525 **คู่มือผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา, นครสวรรค์ : ไพศาลการพิมพ์.**

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,

2520 **รายงานการวิจัยประสิทธิภาพโรงเรียนประถมศึกษา : องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา, กรุงเทพฯ : เอราวิณการพิมพ์.**

2525 **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529), กรุงเทพฯ : พัทธนะศึกษา.**

พระราชวรมนี,

2530 **ทางสายกลางของการศึกษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์-การสอน) แต่พระราชวรมนี**

สุภางค์ จันทวานิช,

2524 “โครงการ กสช. กับโรงเรียนประชาบาล”, วารสารการศึกษาแห่งชาติ, (15 : 6), สิงหาคม-กันยายน.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

- Alexander, Leigh, and Simmons, John,
 1975 **The Determinants of School Achievement in Developing Countries : The Educational Production Function.** International Bank for Reconstruction and Development, Staff Working Paper No. 201 (March, 1975).
- Apple, W. Michael.
 1979 **Ideology and Curriculum.** London, Boston and Henley : Routledge and Kegan Paul.
- Bennet, Nicholas,
 1977 **Barriers and Bridge for Rural Development.** Bangkok, The Promotion of Social Sciences and Humanities Textbook Project.
- Bowles, S.,
 1972 "Schooling and Inequality from Generation to Generation", **Journal of Political Economy**, 80 : 2 No. 3 May - June 1972.
- Brooke, Nigel, with Oxenham, John,
 1980 **The Quality of Education in Mexican Rural Primary Schools.** IDS. Research Reports. Brighton : University of Sussex, October 1980.
- Chantavaničh, Supang,
 1981 "Non - cognitive Aspects of Teacher : Variables and Methods of Data Collection", paper presented at the Consultative Meeting Phase II of INNOTECH, August 17 - 21, 1981, Manila.
- Dreeben, Robert,
 1968 **On What Is Learned In School.** Addison - Wesley, Massachusetts.
- Foley, E. Douglas,
 1976 **Philippine Rural Education : An Anthropological Perspective.** Special Report Number, 13 Center for Southeast Asian Studies, Northern Illinois University.
 1977 "Anthropological Studies of Schooling in Developing Countries : Some Recent Findings And Trends", **Comparative Education Review**, Vol. 21, Nos. 2/3 June/October, 1977.
- Gurevich, Robert,
 1972 "KHRU : A Study Of Teachers In A Thai Village", unpublished Ph.D. dissertation, University of Pittsburgh.
 1976 "Language, Minority Education and Social Mobility : The Case of Rural Northeast Thailand", **Journal of Research and Development in Education**, 9 (Summer 1976).
- Holmes, Henry,
 1973 "School Beyond The Village : A Study of Education and Society in Northeastern Thailand", unpublished Ph.D. dissertation, University of Massachusetts.
- Hurst, Paul,
 1981 "Some Issues in Improving the Quality of Education", **Comparative Education**, Vol. 17, No. 2, June, 1981.

- Jackson, W. Philip,
1968 **Life in Classrooms.** Chicago : Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Levin, M. Henry,
1980 "The limits of educational planning", **Educational Planning and Social Change**, ed. Weiler, N. Hans (Paris : UNESCO).
- Manalang, S. Priscila,
1977 **A Philippine Rural School : Its Cultural Dimension.** Quezon City : University of the Philippines.
- Mead, M.,
1946 "Professional Problems of Education in Developing Countries", **Journal of Negro Education**, Vol. 15 (Summer, 1946).
- Office of the National Education Commission,
1977 **Factors Affecting Scholastic Achievement of Primary School Students**, Bangkok : Arawan Press.
- Sheffield, J.,
(ed.) **Education, employment and rural development.** The Proceedings of a conference held at Kericho, Kenya in September, 1966. Published under the auspices of University College, Nairobi. Nairobi : East African Publishing House.
- * Shaeffer, Floyd, Sheldon,
1979 "Schooling In A Developing Society : A Case Study of Indonesian Primary Education", Unpublished Ph.D. dissertation, Stanford University.
- Singleton, John,
1973 "Schools and Rural Development : An Anthropological Approach", in **Education and Rural Development : The World Year Book of Education 1974**. eds. Philip Foster and James Sheffield, (London : Evans Brothers Limited, 1973).
- * Spengler, Oswald,
1984 **The Decline of the West.**
- Thias, Hans Heinrich, and Martin Carnoy,
1969 **Cost Benefit Analysis in Education : A Case Study on Kenya.** Chapter VII. I.B.R.D. Report No. EC - 173 November 1969.
- Wolcott, Harry, F.,
1975 **Teacher Versus Technocrats.** Eugene University of Oregon Press, Oregon.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวกที่หนึ่ง

ปัจจัยร่วมที่มีผลต่อคุณภาพของการประถมศึกษา

ข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ได้พบว่า มีปัจจัยบางประการซึ่งเป็นปัจจัยร่วมที่มีผลต่อคุณภาพของโรงเรียนทั้งสี่แห่งเพราะเป็นปัจจัยป้อนเข้าที่โรงเรียนได้รับเหมือนกัน จึงประมวลมาไว้ในภาคผนวกนี้ เพื่อให้ผู้บริหารการศึกษาได้ใช้ประโยชน์จากข้อค้นพบครั้งนี้

1. หลักสูตร กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 แทนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 ตั้งแต่ปีการศึกษา 2521 เป็นต้นมา หลักสูตรฉบับใหม่นี้ มีเนื้อหาวิชาแบ่งออกได้เป็นมวลประสบการณ์ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สปช.) กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สสน.) และกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ และได้กำหนดสัดส่วนอัตราเวลาเรียนทั้ง 4 กลุ่ม แต่ละระดับชั้นโดยประมาณดังนี้

	ป. 1-2	ป. 3-4	ป. 5-6
	%	%	%
กลุ่มทักษะ	50	35	25
กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต (สปช.)	15	20	25
กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย (สสน.)	25	25	20
กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ	10	20	30
รวม	100	100	100

ในระยะเวลาที่โครงการวิจัยนี้ดำเนินการอยู่ ได้มีการใช้หลักสูตรใหม่เป็นปีที่สาม เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตร แผนการสอน และคู่มือครู ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบหลักสูตรใหม่ และได้ศึกษาข้อมูลจากโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาแล้ว ได้พบปัญหาสำคัญที่เกี่ยวกับหลักสูตรใหม่ดังนี้

1.1 การพัฒนาหลักสูตร

ก. สัดส่วนของเนื้อหาในหลักสูตร กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพไม่สัมพันธ์กับอัตราเวลาเรียนที่กำหนดไว้ ดังจะเห็นได้ว่า เนื้อหาของหลักสูตรกลุ่มนี้มีความยาวเพียง 46 หน้า ในขณะที่กลุ่มอื่นมีความยาวมากกว่า 100 หน้า จำนวนของคณะปฏิบัติงานยกร่างเนื้อหาหลักสูตรกลุ่มนี้ก็มีเพียง 8 คน (กลุ่มวิชาภาษาไทย มี 30 คน, กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มี 24 คน และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยมี 22 คน) เมื่อพิจารณารายละเอียดของเนื้อหาแล้ว พบว่ามีเนื้อหาของงานประดิษฐ์ งานช่าง งานบ้าน และงานเกษตรเท่านั้น งานอาชีพ

อื่น ๆ ตามความสนใจของท้องถิ่นมีระบุไว้เพียง 2 ชนิด คือ งานเสริมสวยและส่งเสริมความงามกับงานซื้อขายและบริการ โดยไม่มีรายละเอียดเพิ่มเติมในแผนการสอน และคู่มือครูทำให้เป็นการยากแก่ครูผู้สอนที่จะคิดหลักสูตรขึ้นเอง เมื่อทางการกำหนดให้การเรียนกลุ่มวิชานี้มีสัดส่วนถึงร้อยละ 30 ของวิชาทั้งหมดในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-ประถมศึกษาปีที่ 6 แต่มีเนื้อหาในหลักสูตรน้อยกว่ากลุ่มอื่นประกอบกับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นชั้นประโยค ซึ่งครูจะเร่งสอนวิชาทักษะให้ครบเพื่อให้เด็กสอบข้อสอบของกลุ่มโรงเรียน ครูจึงละเลยการสอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพไปโดยปริยาย เมื่อคำนึงถึงว่าคนไทยโดยทั่วไปมีทักษะไม่สูงในด้านการงานบางประเภท โดยเฉพาะงานซื้อขาย งานบริการและประชากรส่วนใหญ่ซึ่งเป็นเกษตรกรก็มีปัญหาในด้านการตลาดและการจัดการเกี่ยวกับผลผลิตการไม่เน้นความสำคัญของทักษะประเภทนี้ในเนื้อหาหลักสูตรจึงเป็นสิ่งที่ควรตั้งข้อสังเกตเอาไว้

ข. เนื้อหาหลักสูตรบางประการเหมาะสมสำหรับการสอนในสังคมเมืองมากกว่าสังคมชนบท ได้มีการกล่าวเช่นนี้อยู่เนือง ๆ โดยขาดตัวอย่างประกอบอย่างแท้จริงในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 โดยละเอียดแล้วติดตามการใช้หลักสูตรในห้องเรียนอย่างใกล้ชิด เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ใช้โรงเรียนประถมศึกษาในชนบทเป็นกรณีศึกษา ความไม่สอดคล้องของเนื้อหาหลักสูตรกับสภาพแวดล้อมในชีวิตจึงปรากฏชัดเจน ครูได้ให้ความเห็นว่า กิจกรรมบางส่วนในหลักสูตรเป็นสิ่งที่สอนไม่ได้ เช่น “การเลือกซื้อของเล่น (สพข. ป.1-2) การอภิปรายในเรื่องการใช้สิทธิเกินขอบเขต เช่นการเด็ดดอกไม้ในสวนสาธารณะ ใช้ถนนหลวงเป็นอยู่ช่อมรยन्द์ เทพยะลงในแม่น้ำลำคลอง ฯลฯ (จริยศึกษา ป.1-6) การจัดห้องรับแขก ห้องครัวที่บ้าน การจัดห้องรับแขก โรงอาหารของโรงเรียน การใช้ผ้าปูโต๊ะและผ้าปูโต๊ะ ตลอดจนการจัดแจกันดอกไม้สด ดอกไม้แห้ง การไปดูร้านขายผ้าหรือร้านตัดเสื้อผ้า และการฝึกเลือกแบบเสื้อจากหนังสือต่าง ๆ การรีดผ้าผ่าย ผ้าไหม ผ้าในลอน (การงานและพื้นฐานอาชีพ ป. 5-6) การถักโครเชต์ติดริมผ้าเช็ดหน้าริมเสื้อชั้นใน (งานประดิษฐ์และงานช่าง ป.3-4) (กระทรวงศึกษาธิการ 2521) ได้มีผู้สรุปไว้หลายคนว่า หลักสูตรการศึกษาในประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียมักได้รับอิทธิพลจากตะวันตกมากเกินไปและมีลักษณะเป็นหลักสูตรของสังคมเมืองมากกว่าชนบท (Manalang 1971, Bennett 1973, Singleton 1973) การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่ควรสนับสนุนอย่างจริงจังเพื่อแก้ปัญหา นี้ จากการวิจัยพบว่า ครูไม่สามารถที่จะดัดแปลงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมได้ จึงมักใช้วิธีตัดเนื้อหาส่วนนั้นไปโดยไม่สอน

1.2 การนำหลักสูตรไปใช้

ก. การเตรียมความพร้อมสำหรับการใช้หลักสูตรใหม่ยังไม่พอ เมื่อได้ศึกษาข้อมูลถึงระดับโรงเรียนแล้วพบว่า ขาดความพร้อมในด้านการฝึกอบรมครูเพื่อสอนหลักสูตรใหม่ การจัดทำและส่งหลักสูตร คู่มือครู แผนการสอน ตลอดจนตำราและหนังสือประกอบการเรียนตามหลักสูตรใหม่ให้ถึงโรงเรียน การติดตามการดำเนินงาน การนิเทศ และการประเมินผล ผู้เชี่ยวชาญธนาคารโลกได้เคยตั้งข้อสังเกตว่า “การทดลองหลักสูตรใหม่ในโครงการนำร่องแล้วนำมาประกาศใช้ทั่วประเทศมักกระทำไปโดยไม่ได้คำนึงและมีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกไปได้อย่างเพียงพอสำหรับการใช้หลักสูตรใหม่ เช่น ครู ตำราเรียน งบประมาณ

และอื่น ๆ นอกจากนั้นโครงการเหล่านี้ยังไม่ได้เตรียมมาตรการติดตามและประเมินผลเพื่อปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรอีกด้วย” (Hurst 1981) เมื่อศึกษาข้อมูลทางด้านการประถมศึกษาของประเทศไทยในระยะก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ได้พบว่า การจัดสรรงบประมาณค่าวัสดุอุปกรณ์การสอนตามหลักสูตรใหม่เพิ่งเริ่มมีในปี 2522 เป็นปีแรกเป็นเงิน 22 ล้านบาทเศษ (สำนักงบประมาณ 2522) สำหรับโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดทั่วประเทศ ในทำนองเดียวกันในการอบรมเตรียมครูเพื่อการสอนตามหลักสูตรใหม่กรมวิชาการได้รับงบประมาณเพื่อการนี้เพียง 453,000 บาท ในปี 2521 ซึ่งน้อยกว่างบประมาณการอบรมในปี 2520 ด้วยซ้ำ และผู้ผ่านการอบรมมีเพียง 260 คน (ข้อมูลจากกองวิจัย กรมวิชาการ) ในปีเดียวกันนั้น องค์การบริหารส่วนจังหวัดฯ ได้รับงบประมาณอีกจำนวนไม่มากเพื่อการอบรมครู ในระดับจังหวัดและอำเภอ เมื่อคำนึงว่ามีครูประถมศึกษาทั่วประเทศ (เว้นโรงเรียนเอกชน) ในปี 2521 เกือบ 3 แสนคน ซึ่งในจำนวนนั้นจะเป็นครูชั้นประถมปีที่ 1 เกือบ 5 หมื่นคน จำนวนครูที่ผ่านการอบรมมีน้อยมาก

ข้อมูลนี้ทำให้คำกล่าวที่ว่า “การปฏิรูปการศึกษาในประเทศต่าง ๆ มักเน้นการประกาศแถลงการปฏิรูปมากกว่าความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง” (Levin in Weiler (ed) 1980) เป็นคำกล่าวที่ควรนำมาพิจารณาอย่างลึกซึ้ง อย่างไรก็ตามก็ตีความการซึ่งเป็นผู้ริเริ่มในเรื่องการใช้หลักสูตรใหม่ก็ได้ตระหนักถึงปัญหาข้อนี้จึงได้เริ่มจัดทำโครงการโรงเรียนผู้นำหลักสูตรใหม่พร้อมกันนั้นผู้วางแผนและผู้บริหารการศึกษาก็ได้พยายามจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกไปใช้ในการใช้หลักสูตรใหม่ให้แก่ผู้ปฏิบัติมากขึ้น ดังปรากฏในนโยบายการจัดสรรงบประมาณการประถมศึกษาและนโยบายในการพัฒนาการประถมศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ซึ่งเน้นการใช้หลักสูตรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ และมีการเริ่มโครงการปรับปรุงคุณภาพการประถมศึกษาหลายโครงการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2524) ในการวิจัยครั้งนี้ได้พบว่าโรงเรียนที่นำหลักสูตรใหม่ไปใช้ในปี 2523 เรียงตามลำดับของการใช้จากมากไปน้อย คือ โรงเรียนรุ่งพิทยะ โรงเรียนวัดหนองบัว โรงเรียนสระแก้ว และโรงเรียนวัดห้วยแห้ง

ข. หลักสูตรกำหนดภารกิจให้ครูมาก ครูต้องทำงานหนัก เพื่อดำเนินการสอนตามหลักสูตรใหม่หากเปรียบเทียบการพัฒนาหลักสูตรเป็นการออกแบบก่อสร้างอาคาร นักพัฒนาหลักสูตรก็คือสถาปนิกที่จะเขียนแบบเค้าโครงและรายละเอียดเพื่อให้ช่างนำไปดำเนินการก่อสร้าง แต่กระบวนการนี้ขาดวิศวกรที่จะช่วยคำนวณความเป็นไปได้ของการรับน้ำหนัก ช่างที่เป็นผู้ปฏิบัติจึงประสบปัญหาใหญ่นั้นคือ เค้าโครงอาคารที่มีประโยชน์ใช้สอยครบถ้วนและมีความงามพร้อมไม่อาจตั้งอยู่บนฐานรากที่ไม่แข็งแรงได้ เช่นเดียวกับการนำหลักสูตรใหม่ไปใช้โดยครูซึ่งไม่ได้รับการเตรียมความพร้อมเพียงพอ และมีได้มีความเต็มใจจะทำงานหนักเพื่อผลลัพธ์ที่เลื่อนกลางและแปรปรวน นักการศึกษาได้กล่าวเน้นแล้วว่า จักรกมลสำคัญที่ทำให้การปฏิรูปการศึกษาเกิดขึ้นได้แท้จริงก็คือครูกับความเต็มใจ และทักษะของครูที่จะรับการเปลี่ยนแปลงและหน่วยย่อยที่สุดที่จะดูความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการปฏิรูปก็คือ ในห้องเรียนนั่นเอง (Hurst 1981) ปัญหาประการหนึ่งในการนำหลักสูตรไปใช้ในระบบบริหารการศึกษาไทยจึงเกิดขึ้นจากการมิได้คำนึงถึงศักยภาพและความเต็มใจของครูที่จะปฏิบัติภารกิจนี้โดยที่มีขวัญและกำลังใจต่ำอยู่แล้ว

2. การนิเทศและการติดตามผล

2.1 การวางมาตรการเพื่อนิเทศและติดตามผล ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา พ.ศ. 2519 ได้กำหนดหน้าที่ของศึกษานิเทศก์ไว้ 10 ประการ หน้าที่เหล่านี้จำแนกได้คร่าว ๆ เป็น 3 ด้าน คือ ด้านวิชาการ ด้านบริการ และด้านตรวจสอบควบคุม งานด้านวิชาการเป็นด้านสำคัญที่สุด ได้แก่การให้คำแนะนำปรึกษาทางวิชาการ การทำวิจัย การพัฒนาสื่อการสอน การทำคู่มือครูและเอกสารวิชาการ ตลอดจนการประเมินผล ดังนั้น ถ้ายึดระเบียบนี้เป็นเกณฑ์แล้ว ก็กล่าวได้ว่าศึกษานิเทศก์คือผู้มีส่วนสำคัญในการบริหารด้านวิชาการและด้านตรวจสอบควบคุมโรงเรียนให้เป็นไปตามระเบียบ อย่างไรก็ตาม อย่างไม่รู้ตัวได้พบว่าในระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา 2521 กระทรวงศึกษาธิการยังคงใช้ระเบียบว่าด้วยศึกษานิเทศก์ฉบับ พ.ศ. 2519 ซึ่งไม่มีรายละเอียดที่จะช่วยให้ศึกษานิเทศก์ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างสอดคล้องกับหลักสูตรใหม่ จนกระทั่งปี 2524 จึงมีการจัดทำระเบียบและแนวปฏิบัติตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศึกษานิเทศก์สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2524 อันมีแนวปฏิบัติโดยละเอียดถึงระดับกลุ่มโรงเรียนและโรงเรียน สอดคล้องกับหลักการและเนื้อหาของหลักสูตรใหม่ จะเห็นได้ว่า การวางมาตรการติดตามแนะนำและควบคุมให้นวัตกรรมที่ประกาศใช้บรรลุผลนั้นได้กระทำหลังจากที่ใช้นวัตกรรมไปแล้วเป็นเวลา 3 ปี โดยได้จัดวางมาตรการเมื่อมีองค์กรใหม่คือสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เกิดขึ้น

2.2 การแบ่งหน้าที่นิเทศและตรวจสอบควบคุมการปฏิบัติงาน ถึงแม้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยศึกษานิเทศก์ทั้งสองฉบับจะระบุว่า ศึกษานิเทศก์มีหน้าที่ทั้งด้านการนิเทศทางวิชาการและการตรวจสอบควบคุม แต่ยังคงมีความคลุมเครือที่ศึกษานิเทศก์จะคิดว่าตนมีหน้าที่ประการแรกเท่านั้น โดยเฉพาะในการปฏิบัติงานของโรงเรียนประชาบาล ซึ่งเคยสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ศึกษานิเทศก์ซึ่งเป็นข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการจะกล่าวว่าจะไม่มีอำนาจที่จะตรวจสอบและควบคุมการดำเนินงานของโรงเรียนเหล่านี้ เพราะไม่ได้อยู่ใต้สังกัดเดียวกัน การว่ากล่าวใด ๆ จึงไม่เกิดผลบังคับใช้ ดังที่เจ้าหน้าที่เหล่านี้มักบ่นให้หนักวิจัยฟัง ฝ่ายหมวดการศึกษา ก็คิดว่าหน้าที่นิเทศและตรวจสอบควบคุมเป็นของฝ่ายศึกษานิเทศก์ ผลก็คือไม่มีผู้ตรวจสอบควบคุม และติดตามการปฏิบัติงานของโรงเรียนอย่างแท้จริง เมื่อมีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการในปี 2523 และโอนโรงเรียนประชาบาลมาสังกัดสำนักงานฯ อีกทั้งยังมีศึกษานิเทศก์ของสำนักงานฯ นี้เกิดขึ้น การดำเนินบทบาททั้งสองด้านจึงได้มารวมที่หน่วยเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ยังไม่อาจบอกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้จะส่งผลอย่างไรต่อการติดตามควบคุมการปฏิบัติงาน และการนิเทศทางวิชาการ ในระดับเหนือโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท เป็นที่น่าสังเกตว่า ได้มีความพยายามจะมอบหมายให้กลุ่มโรงเรียนมีบทบาทในการนิเทศและติดตามการปฏิบัติงานของโรงเรียนมากขึ้น

3. งบประมาณ ได้มีผู้ศึกษาวิจัยในเรื่องความไม่เสมอภาค (inequality) และความไม่เท่าเทียมกัน (inequity) ของวิธีการจัดสรรงบประมาณเพื่อการประถมศึกษาและได้เสนอแนะวิธีการจัดสรรงบประมาณ

โดยใช้ค่าดัชนีความต้องการทางการศึกษา (educational needs index) ของจังหวัดต่าง ๆ (คณะกรรมการจัดดำเนินการจัดสรรงบประมาณการประถมศึกษา ปีงบประมาณ 2524) ฉะนั้น การกระจายของงบประมาณเพื่อการศึกษาในอนาคตน่าจะทั่วถึงและสนองความต้องการได้ดีขึ้นในระดับประเทศ อย่างไรก็ตามก็ยังมีประเด็นที่ควรกล่าวถึงโดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณ คือ สัดส่วนของงบประมาณเพื่อการศึกษาหมวดต่าง ๆ กับกิจกรรมทางการศึกษาที่พึงประสงค์ เมื่อพิจารณาดูตารางข้างล่างนี้ ซึ่งแสดงงบประมาณเพื่อการศึกษาจำแนกตามหมวดรายจ่ายจะพบว่ามีความไม่สอดคล้องกันระหว่างงบประมาณและกิจกรรม งบประมาณถึงสามในสี่เป็นงบดำเนินการ และร้อยละ 80 ขึ้นไปของงบดำเนินการนี้ใช้จ่ายเป็นเงินเดือนของครูและเจ้าหน้าที่ ดังนั้น งบประมาณที่จะนำไปดำเนินการอื่นใดจึงเหลือไม่ถึงร้อยละ 20 ข้อมูลในระดับโรงเรียนแสดงให้เห็นว่า สัดส่วนของงบประมาณหมวดเงินเดือนกับงบดำเนินการอื่น ๆ สูงถึงร้อยละ 98 ถึงร้อยละ 100 (ดูตารางที่ 1) ในงบจำนวนน้อยที่เหลือนี้จะมีงบที่จะช่วยให้คุณภาพของการเรียนการสอนดีขึ้นเพียง 2 งบ คือ ค่าวัสดุ และรายจ่ายอื่น แต่งบค่าวัสดุส่วนใหญ่ก็จะเป็นค่าวัสดุแบบพิมพ์ เช่น แบบฟอร์มต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนต้องใช้ ไม่ใช่วัสดุอุปกรณ์เพื่อการเรียนการสอน จึงมีเพียงงบรายจ่ายอื่น ซึ่งจ่ายเป็นค่าอุปกรณ์การสอนตามหลักสูตรใหม่ ค่าแบบเรียนให้เด็กยากจนยืมเรียนและค่าสมุดดินสอแจกเด็กยากจน รายจ่ายหมวดนี้จะมีประมาณร้อยละ 10 ของงบดำเนินการเท่านั้น สัดส่วนนี้ไม่เปลี่ยนแปลงมากนักไม่ว่าก่อนหรือหลังการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ ข้อเท็จจริงนี้อาจอธิบายได้บ้างว่า เหตุใดครูจึงจำเป็นต้องใช้วิธีการสอนแบบเดิม คือ พูดอย่างเดียว โดยไม่ใช้อุปกรณ์หรือจัดกิจกรรม เพราะทรัพยากรที่จัดสรรเพื่อการใช้อุปกรณ์หรือจัดกิจกรรมนั้นมีน้อย ในขณะที่ทรัพยากรที่ใช้เพื่อจ้างครูมีจำนวนมากมาย และทั้ง ๆ ที่งบประมาณที่ใช้จ้างครูและเจ้าหน้าที่ประถมศึกษาจะสูงถึง 8,000 ล้านบาทเศษ ในปีที่ทำการศึกษา และสัดส่วนครูต่อนักเรียนทั่วประเทศในปีนั้นจะเป็น 1 : 23 แต่ก็ยังมีการขาดแคลนครูในโรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาทั้งสี่โรงเรียน

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางแสดงงบประมาณเพื่อการประถมศึกษา จำแนกตามหมวดรายจ่าย (2520 - 2524)

หน่วย : ล้านบาท

รายการ	2520	2521	2522	2523	2524
รวมทั้งสิ้น	8,691.26	9,096.10	9,993.90	12,594.02	15,507.41
งบดำเนินการ	6,202.39	6,874.48	7,586.35	9,523.77	12,495.85
เงินเดือน	5,121.13	5,769.19	6,371.21	8,076.75	10,746.90
ค่าจ้างประจำ	175.56	203.98	225.51	292.19	393.34
ค่าจ้างชั่วคราว	9.92	13.22	13.61	16.13	7.62
ค่าตอบแทน	85.11	92.34	82.11	67.38	86.75
ค่าใช้สอย	26.87	35.06	68.11	102.73	87.97
ค่าวัสดุ	72.03	68.89	73.54	108.46	137.15
ค่าสาธารณูปโภค	—	—	—	5.40	1.93
เงินอุดหนุน	27.27	30.90	31.99	39.88	60.56
รายจ่ายอื่น	684.50	660.90	720.27	814.85	973.63
งบลงทุน	2,488.87	2,221.62	2,407.55	3,070.25	3,011.56
ครุภัณฑ์	135.89	149.31	185.76	233.44	300.37
ค่าที่ดินและก่อสร้าง	2,352.98	2,072.31	2,221.79	2,836.81	2,711.18

ที่มา : รายงานการสำรวจสภาวะและปัญหาทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2525

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. การบริหารงานระดับกลุ่มโรงเรียน การบริหารระดับกลุ่มโรงเรียนเป็นนโยบายใหม่ที่จะกระจายภาระรับผิดชอบและการตัดสินใจจากระดับอำเภอให้ลงไปถึงระดับกลุ่มโรงเรียน ส่วนใหญ่จะเป็นงานด้านวิชาการ ได้แก่ การนิเทศทางวิชาการ การวัดผล (การออกข้อสอบร่วมกันระหว่างโรงเรียนในกลุ่ม) นโยบายนี้เป็นที่ยอมรับของครูส่วนใหญ่ เพราะให้ประโยชน์แก่ครูโดยตรง มีปัญหาปลีกย่อยอยู่บ้างในเรื่องค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันที่โรงเรียนประธานกลุ่มและการใช้เวลาทำกิจกรรมทำให้ครูต้องทิ้งห้องเรียนมา อย่างไรก็ตามก็บังเอิญในเรื่องนี้มีแนวโน้มว่าจะช่วยพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบทได้ดีขึ้น ถ้ามีมาตรการรองรับที่คำนึงถึงความเป็นจริงกว่านี้

5. การประเมินผลการเรียน การวัดผลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในการควบคุมคุณภาพของการศึกษาโดยมีการวัดผลจะต้องวัดให้ครบทุกจุดประสงค์ที่วางไว้ ระบบประเมินผลแต่เดิมคือ การสอบประจำภาคและสอบปลายปีเป็นรายวิชา ต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ใช้วิธีการวัดผลใหม่สำหรับหลักสูตรใหม่คือให้มีการวัดเป็นระยะ ๆ แล้วให้ครูผู้สอนปรับปรุงส่วนที่ยังไม่บรรลุจุดประสงค์ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนระดับประถมศึกษา 2520 การสอนปลายปีจะมีเฉพาะในชั้น ป.2 ป.4 และ ป.6 เท่านั้น โดยหลักการนักเรียนจะเลื่อนขึ้นไปชั้นต่อไปโดยอัตโนมัติตามระบบการเลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติ (automatic promotion) แม้จะไม่ผ่านการวัดจุดประสงค์ทั้งหมด โดยให้โรงเรียนจัดสอนซ่อมเสริมได้ในปีการศึกษาถัดไป การวิจัยครั้งนี้ได้พบว่า การวัดผลเท่าที่ปฏิบัติกันอยู่ไม่ช่วยให้คุณภาพของการศึกษาดีขึ้น เพราะรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 วิธีการวัดผลกับการนำไปปฏิบัติจริง วิธีวัดผลตามจุดประสงค์เป็นวิธีวัดผลแบบใหม่ที่ครูทั่วไปไม่สันทัด จึงต้องพึ่งคำแนะนำจากการอบรมและจากเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการ แต่เนื่องจาก การอบรมมีเวลาจำกัด ครูจึงต้องศึกษาด้วยตนเองจากคู่มือการใช้หลักสูตร คู่มือครูและแผนการสอน เท่าที่ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน ได้พบว่าการวัดผลน้อยมาก และเมื่อได้วิเคราะห์เอกสารที่ครูใช้ศึกษาเพื่อวัดผลก็พบว่ายังไม่ละเอียดพอแก่การนำไปใช้ เช่น วิธีการประเมินผลความรู้ความสามารถตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ของคู่มือการสอนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เล่มที่ 1 เพียงแต่บอกว่าให้ครูเลือกเครื่องมือวัดที่เหมาะสมกับพฤติกรรมแต่ละขั้นตอนแล้วสร้างเครื่องมือวัดตามที่ได้เลือกไว้แล้ว (หน้า 31) คำแนะนำเช่นนี้ไม่ได้แสดงวิธีการวัดผลที่จะนำไปปฏิบัติได้จริงจึง การวัดผลในวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย ซึ่งเป็นความคิดรวบยอดเชิงนามธรรม เช่นความขยันหมั่นเพียร ความไม่เห็นแก่ตัว ความกตัญญูกตเวที ล้วนแต่วัดผลการสอนได้ยากและต้องใช้เวลาทั้งสิ้น วิธีการวัดที่แผนการสอนระบุไว้บางอย่างไม่สมจริง เช่น ในแผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 กำหนดให้ครูสังเกตการปฏิบัติตนในการสงบนิ่งของนักเรียนเพื่อระลึกถึงความดีของผู้อื่น (หน้า 51) สำหรับการวัดผลโดยการใช้แบบสำรวจหรือแบบมาตราส่วนประเมินค่า

5.2 ภาระของครูในการวัดผล นอกจากภาระกิจการสอน ครูต้องเพิ่มภาระการวัดผลในทุกคาบที่มีการเรียนการสอน ถ้าหากครูทำตามนี้จริง ครูจะมีงานมากจนล้นมือเพราะการวัดผลนักเรียน

ด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้ครบทุกคนโดยไม่ละเลยความแตกต่างระหว่างบุคคลในงานที่ละเอียดและกินเวลา อีกทั้งจุดประสงค์ที่หลักสูตรกำหนดก็มีจำนวนมาก เช่น สำหรับชั้น ป.1 มีถึง 170 จุดประสงค์การเรียนรู้ เมื่อครูบางคนไม่อาจทำเช่นนั้นได้ครูก็จะถือว่าเด็กผ่านจุดประสงค์โดยไม่มีผลการวัดผลจริงจัง โดยปกติแล้วการคาดหวังให้ครูจัดสอนซ่อมเสริมเพื่อช่วยเหลือนักเรียนที่เรียนช้าหรือมีข้อบกพร่องทางการเรียนเป็นการหวังสูงเกินไป ประการแรกเพราะครูไม่ได้วัดผลให้รู้ชัดเจนว่าเด็กคนไหนมีปัญหาในวิชาอะไรดังได้กล่าวมาแล้ว อาจรู้แต่เลา ๆ ว่า เด็กคนไหนอ่อน คนไหนเก่ง ประการที่สองครูไม่มีเวลาพอที่จะทำเช่นนั้น แม้ในชั้นเรียนปกติครูก็ต้องพะวงกับการสอนให้ครบตามหลักสูตรอยู่แล้ว ครูจึงไม่อาจใช้เวลากับเด็กเรียนช้าได้มากนัก เพราะจะทำให้ชั้นเรียนพลอยช้าไปด้วย

5.3 การเลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติ ดังได้กล่าวแล้วว่าในหลักสูตรใหม่ กิจกรรมประเมินผลที่สำคัญที่สุดคือการประเมินจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่กำหนดไว้ เนื่องจากจุดประสงค์มีมากประกอบกับครูไม่สันทัดในการวัดและการแสวงหาวิธีวัดด้วยตนเอง ครูจึงไม่ทำการประเมินกันอย่างจริงจัง นอกจากนั้น การประเมินจะต้องทำกับนักเรียนรายบุคคล ทำให้ภาระของครูเพิ่มขึ้น การที่ครูไม่ได้ทำการประเมินจุดประสงค์จริงจังนี้ทำให้ครูไม่รู้ผลการเรียนรู้ของนักเรียน ไม่อาจจัดสอนซ่อมเสริมตามที่หลักสูตรต้องการ และผลสุดท้ายที่สุดก็คือ ทำให้ระบบการเลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติขาดประสิทธิภาพ เพราะระบบเลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติจะใช้ได้ผลก็ต่อเมื่อมีการประเมินผลการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา และมีการสอนซ่อมเสริม วิธีการวัดผลในหลักสูตรใหม่ โดยการประเมินจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมจึงไม่ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจังและมีผลให้ระบบการเลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติขาดประสิทธิภาพด้วย

6. ทิศนะของชาวบ้านต่อสถาบันครู บัจจุบันนับได้ว่าเป็นบัจจุบันที่น่าสนใจและน่าศึกษามากในการพิจารณาความคลี่คลายของสภาพทางการศึกษาของไทย การพิจารณาบัจจุบันนี้จะต้องทำในมิติของเวลาดังนี้คือ แต่เดิมเมื่อระบบการศึกษาของไทยยังอยู่กับสถาบันศาสนาผู้ที่ทำหน้าที่ครู คือพระสงฆ์ จะต้องให้ทั้งความรู้และจริยธรรมแก่นักเรียน โดยมีพระสงฆ์เป็นแบบ (สำหรับทักษะนั้นเป็นเรื่องของการฝากตัวเป็นศิษย์ของช่างฝีมือต่าง ๆ) การปฏิบัติหน้าที่ให้การศึกษาของสงฆ์เป็นไปโดยมิได้มีค่าจ้างตอบแทนโดยตรง แต่ได้รับบุญคุณและความกตัญญูรู้คุณจากผู้เรียน เมื่อเกิดระบบโรงเรียนขึ้น สังคมได้กำหนดให้ครูมีหน้าที่ให้การศึกษา การศึกษานั้นมุ่งที่ความรู้หรือพุทธิศึกษาเป็นสำคัญ ผู้ที่ทำหน้าที่ครูในสมัยแรกยังคงเป็นผลผลิตของระบบเก่า ซึ่งเคยชินกับการให้พุทธิศึกษาควบคู่กับจริยศึกษา จึงคงปฏิบัติหน้าที่ในลักษณะเช่นนั้น แต่ผู้ที่เป็นครูในสมัยต่อ ๆ มามิได้มีตัวแบบดังกล่าว อีกทั้งระบบการวัดผลในอดีตก็เน้นแต่การวัดพุทธิศึกษา ครูจึงค่อย ๆ ลดบทบาทในการให้จริยศึกษาแก่เด็ก ข้อมูลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อเริ่มระบบโรงเรียนและมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาในสมัยแรก ๆ นั้น วงการศึกษาขาดครูมาก โดยเฉพาะในชนบท ต้องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประชาบาลซึ่งรับเอาผู้ที่จบชั้นประถมปีที่ 4 นั้นเองมาเรียนต่ออีก 3 ปี (ปีน มาลากุล 2489) ทำให้มีครูประชาบาลซึ่งมีวุฒิตำ่าจำนวนมาก เมื่อครูเหล่านี้ต้องออกไปทำหน้าที่แทนพระสงฆ์ก็มีความแตกต่างในแง่คุณภาพอย่างเห็นได้ชัด นับว่าการเกิดระบบโรงเรียนได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนช่วงชั้นทางสังคม

ของผู้มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่เยาวชน จากชั้นของนักบวชซึ่งสังคมยกย่องและคำจูนมาสู่ชั้นฆราวาสซึ่งเท่าเทียมกับชาวบ้านและยังชีพด้วยรายได้ตอบแทนจากการการปฏิบัติหน้าที่นั้น นั่นคือจากความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) มาเป็นความธรรมดาสามัญ (profane) บทบาทในการให้จริยศึกษาน้อยลงทั้งโดยทัศนะของครูเอง และความคาดหวังของชาวบ้าน อีกทั้งทัศนะของชาวบ้านต่อครูในปัจจุบันก็ไม่สูงส่งเช่นแต่ก่อน ชาวบ้านจะพูดถึงครูที่หนึ่งงานไปหารายได้อื่น ครูที่มาสายกลับเร็ว ครูขี้เมา ครูเป็นเมียบ่อยเขา แม้กระทั่งการแต่งกายของครูก็ถูกนำมาวิพากษ์วิจารณ์ เช่นชาวบ้านหมู่บ้านคลองยาว ซึ่งเห็นครูร่วมภาสวมกระโปรงผ่าข้างมาโรงเรียน ทักครูว่า “ครูกระโปรงขาดหรือไง” สิ่งนี้จะโยงไปถึงการสอนศีลธรรมของครูซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป ในที่นี้สรุปได้ว่า ชาวบ้านมีทัศนะต่อสถาบันครูในลักษณะที่เลื่อมลง ซึ่งมีผลศรัทธาต่อตัวครูและโรงเรียน และความกระตือรือร้นต่อการศึกษาของบุตรหลาน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวกที่สอง

แนวคิดบางประการในการพัฒนาคุณภาพของการประถมศึกษา

ข้อเสนอแนะหลักสูตรประถมศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับการกิจกรรม

1. สร้างเสริมมโนทัศน์ (concepts) เกี่ยวกับเทคนิคต่าง ๆ ซึ่งจะได้จากการฝึกอบรมพิเศษเพิ่มเติม
2. ทำให้เกิดความคุ้นเคยกับแหล่งความรู้ด้านเทคนิคตามหลักวิชาการ
3. แนะนำความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับอาชีพทางการกิจกรรม พร้อมกับพยายามก่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีงาม และรู้สภาพที่เป็นจริงของอาชีพนั้น ๆ
4. อธิบายโครงการของรัฐบาลเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นชนบทว่ากำลังดำเนินการอย่างไรบ้างอย่างมีหลักเกณฑ์
5. ฝึกอบรมนักเรียนในเรื่องของการวิเคราะห์ราคาและรายได้ในการค้าผลิตภัณฑ์ทางการกิจกรรมที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการกิจการได้
6. การเขียนบันทึกและการคิดคำนวณ
7. แนะนำให้นักเรียนรู้จักเครื่องจักร เครื่องยนต์ และเครื่องทุ่นแรงขนาดเล็ก
8. สอนให้นักเรียนมีประสบการณ์ขั้นต้นเกี่ยวกับการควบคุมจัดการเรื่องการเงินและการใช้แรงงาน
9. แนะนำแนวความคิดเกี่ยวกับการใช้ที่ดินโดยหมุนเวียนให้เกิดประโยชน์
10. สอนให้นักเรียนรู้จักการระวังรักษาพืชเศรษฐกิจของท้องถิ่น และสัตว์ต่าง ๆ เมื่อเกิดเป็นโรค

Moris in Sheffield 1966 : 347

Sheffield, J. **Education, employment and rural development.** The proceedings of a conference (ed) held at Kericho, Kenya in September, 1966. Published under the auspices of University College, Nairobi. Nairobi : East African Publishing House.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การศึกษาที่ดี : การเรียนการสอนที่พึงประสงค์ควรจะ

1. พัฒนาหลักสูตรขึ้นจากประสบการณ์ของนักเรียน
2. ส่งเสริมความอยากรู้อยากเห็นและอยากทดลองของเด็กในสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางเศรษฐกิจสังคม
3. ส่งเสริมการแสวงหาคำอธิบายและข้อสรุปจากประสบการณ์และปัญหาในชีวิตจริง
4. ให้ความเชื่อในการรู้จักคิดเป็นเหตุเป็นผลมากกว่าการจำ
5. ให้ความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์
6. จัดทำโครงการง่าย ๆ เพื่อให้เด็กได้นำความรู้ทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้
7. พร้อมทั้งจะประยุกต์หลักสูตรกลางมาสู่เนื้อหาการเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหาของท้องถิ่นและวิธีแก้
8. ให้ความสำคัญแก่หลักสูตรทุกวิชาตามที่ควรจะเป็น
9. ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน มากกว่าสัมฤทธิ์ผลเป็นรายบุคคล
10. ให้ความสนใจแก่นักเรียนอย่างทั่วถึง และช่วยนักเรียนที่เรียนอ่อน

Brooke and Oxenham 1980 : 3

Brooke, Nigel, with Oxenham, John, **The Quality of Education in Mexican Rural Primary Schools.** 1980 IDS. Research Reports. Brighton : University of Sussex, October 1980.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SOME THOUGHTS ON CURRICULUM DEVELOPMENT

1. Ability to speak, read, and write some “World language,” that is, a language which will make participation in international conferences and free movement about the world possible;
2. A grasp of the framework of Western economy, use of money and credit, and a recognition of the implications of living in a contract rather than a status society;
3. A modicum of cross-cultural sophistication which enables the individual, concerned to work among people with different codes and standards without taking offense or becoming disoriented;
4. A working acceptance of the state of mind roughly summarized in such phrases as “the scientific attitude” with an ability to act within its premises in public interpersonal contexts, political, economic, and technological;
5. Some conceptualized view of history which makes it possible to deal with the time perspectives (toward the past and future) of the great civilizations;
6. A sufficient independence of the living mesh of his own culture to be able to exist outside it without crippling nostalgia.

Margaret Mead. “Professional Problems of Education in Developing Countries.” **Journal of Negro Education**, Vol. 15, Summer 1946, pp. 346-357.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวกที่สาม

ประสบการณ์ปฏิบัติงานภาคสนามทางมานุษยวิทยา

การศึกษาในสังคมชนบทไทย

บทความนี้จะกล่าวถึงประสบการณ์ที่ได้จากการปฏิบัติงานภาคสนามของนักวิจัยของโครงการวิจัยเรื่องคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในชนบท : กรณีศึกษาโรงเรียนในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิธีรวบรวมข้อมูลที่โครงการนี้ใช้เป็นหลักคือ การปฏิบัติงานภาคสนามโดยการส่งนักวิจัย 4 คน ออกไปประจำอยู่ที่โรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก 4 แห่ง ใน 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดในภาคกลางและจังหวัดในภาคอีสาน ระหว่างประจำอยู่ที่โรงเรียนและพักอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน นักวิจัยจะรวบรวมข้อมูลทั้งที่เกี่ยวกับชุมชน โรงเรียน ครู นักเรียนและผู้ปกครอง ทั้งนี้โดยมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดกับหัวหน้าโครงการ และที่ปรึกษาได้แก่ การเดินทางมาร่วมอภิปรายปรึกษาหารือพิจารณาข้อมูลที่ได้มา ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นกับหัวหน้าโครงการ และที่ปรึกษาเป็นระยะ ๆ ในกรุงเทพฯ ในขณะที่เดียวกันหัวหน้าโครงการและที่ปรึกษาก็จะออกไปร่วมปฏิบัติงานภาคสนามและให้คำแนะนำแก่นักวิจัยเป็นครั้งคราว

การเลือกจำนวนโรงเรียนและหมู่บ้านเพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยนี้ได้เลือกมากกว่า 1 แห่ง เพื่อประโยชน์ในการเปรียบเทียบสภาพของปรากฏการณ์ในแต่ละแห่งดังที่เรียกว่า Cross-site Study (Herriott 1977) การเลือกเช่นนี้ทำให้ภารกิจของคณะวิจัยเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ เพราะแต่ละแห่งก็จะมีลักษณะเฉพาะของตน การพิจารณาตัวแปรและการรวบรวมข้อมูลจึงมีความซับซ้อนต่างกันไปด้วย ถ้าหากเลือกเพียงแห่งเดียวดังที่นักมานุษยวิทยาส่วนมากทำกัน โครงการวิจัยนี้จะดำเนินไปได้รวดเร็วขึ้น แต่ข้อค้นพบที่ได้มาจะมีลักษณะเฉพาะเจาะจง ไม่สามารถนำไปอ้างอิง (generalize) กับสถานที่อื่นได้เลย คณะผู้วิจัยจึงตัดสินใจเลือกโรงเรียน 4 แห่ง เพื่อประโยชน์ในการใช้ข้อค้นพบที่หลากหลายมาประกอบการวางนโยบายการศึกษาต่อไป

หลังจากที่ได้คัดเลือกนักวิจัยทั้งที่เป็นข้าราชการและเป็นลูกจ้างจำนวน 4 คนซึ่งมีพื้นฐานความรู้ทางสังคมศาสตร์และมีประสบการณ์ภาคสนามในชนบทบ้างแล้ว ทางโครงการได้จัดการอบรมเพิ่มเติมโดยเชิญนักมานุษยวิทยาบรรยาย ตอบคำถาม จัดเอกสารเกี่ยวกับวิธีวิจัยภาคสนาม และแนวคิดเกี่ยวกับการประถมศึกษาให้อ่านและให้ปฐมนิเทศแก่นักวิจัยเป็นเวลา 1 เดือน การปฏิบัติงานภาคสนามเริ่มขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2523 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่โรงเรียนเปิดเทอมพอดี คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปส่งตัวนักวิจัยที่หมู่บ้าน

ในปลายเดือนเมษายน 2523 ตามกำหนดการนักวิจัยจะต้องใช้เวลาปฏิบัติงานภาคสนามตลอด 12 เดือน เพื่อให้เห็นวงจรชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนเหตุการณ์ทางการศึกษาครบถ้วนทุกขั้นตอน ทั้งนี้โดยมีการหยุดเพื่อเดินทางมาอภิปรายกับคณะวิจัยเป็นครั้งคราวที่กรุงเทพฯ แต่ในที่สุดปรากฏว่า นักวิจัยต้องเดินทางกลับเข้าไปยังหมู่บ้านและโรงเรียนอีกถึง 3 ระยะ หลังจากที่ครบ 12 เดือนแล้วเพื่อตรวจสอบความแม่นยำของข้อมูลบางประการ และรวบรวมข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์เพิ่มเติม การปฏิบัติงานภาคสนามจึงเสร็จสิ้นสมบูรณ์อย่างแท้จริงเมื่อเดือนธันวาคม 2524 นี้เอง

จากการประชุมเพื่ออภิปรายให้เห็นถึงข้อดีข้อเสียในการใช้เทคนิควิจัยแบบต่าง ๆ ที่นักวิจัยได้ปฏิบัติ ตลอดจนข้อดีข้อเสียในด้านการบริหารโครงการ คณะวิจัยคิดว่าข้อสรุปที่ได้จะเป็นบทเรียนที่มีค่าสำหรับการปฏิบัติงานต่อไปในอนาคต และจะเป็นประสบการณ์ที่ดีสำหรับนักวิจัยอื่นที่คิดจะเริ่มงานวิจัยทางมานุษยวิทยา จึงได้ประมวลข้อสรุปเหล่านั้นขึ้นดังนี้

1. การเตรียมนักวิจัย นักวิจัยภาคสนามในทางมานุษยวิทยามีได้เป็นเพียงสื่อกลางที่จะนำข้อมูลกลับมาเท่านั้น แต่เป็นตัวเครื่องมือสำคัญของการวิจัย ดังนั้น นักวิจัยจะต้องรู้ขอบข่ายของงานอย่างกว้างขวางและชัดเจน เข้าใจปัญหาของการวิจัย มีความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีหรือแนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปัญหาของการวิจัย ตลอดจนรู้ความคืบหน้าของผลการวิจัยและข้อค้นพบที่แล้ว ๆ มาของปัญหาเพื่อจะได้มีพื้นฐานที่สมบูรณ์ ที่ถูกต้องแล้วนักวิจัยภาคสนามในทางมานุษยวิทยาก็คือ หัวหน้าโครงการนั่นเองดังที่ Wolcott 1975 กล่าวว่า

“..... I am inclined to view fieldwork as essentially an individual undertaking. Sometimes one finds a team, usually a husband and wife and often there are assistants present at particular stages during the data gathering

แต่เมื่อจำเป็นที่จะต้องมียกวิจัยหลายคนเพื่อช่วยหัวหน้าโครงการในการรวบรวมข้อมูล นักวิจัยเหล่านั้นจำเป็นที่จะต้องได้รับการเตรียมอย่างดียิ่ง คณะวิจัยได้พบว่านักวิจัยที่เป็นข้าราชการ ซึ่งมีความคุ้นเคยกับเนื้อหาสาระของการวิจัย (คือการศึกษา) มีความพร้อมมากกว่านักวิจัยที่เป็นลูกจ้าง ซึ่งไม่มีประสบการณ์ทางด้านเนื้อหาดีมาก่อน นอกจากนั้นยังตัดสินใจเฉพาะหน้าในการเลือก/ไม่เลือกรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวแปรตัวใดตัวหนึ่งได้ดีกว่าเช่นกัน ถึงแม้จะได้รับการฝึกอบรมเท่ากัน

เมื่อนักวิจัยพร้อมที่จะออกปฏิบัติงานภาคสนาม คณะวิจัยควรร่วมกันกำหนดกรอบของตัวแปรที่นักวิจัยจะแสวงหาข้อมูล เพื่อเป็นแนวทางให้นักวิจัยทุก ๆ แห่งได้ใช้ร่วมกันเช่น ในงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษากลุ่มตัวแปรที่เกี่ยวข้องย่อมจะได้แก่กลุ่มตัวแปรเกี่ยวกับโรงเรียน ครูใหญ่ ครู นักเรียน (ในความเป็นจริงแล้วสภาพของแต่ละแห่งย่อมแตกต่างกันไป ซึ่งมีผลให้มีการเพิ่มหรือลดกลุ่มตัวแปรที่จะศึกษาต่างกันและแบบแผนความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ต่างกันไปด้วย แต่สภาพที่แตกต่างกันนี้จะปรากฏในภายหลังเมื่อนักวิจัยได้ทำความรู้จักและเข้าใจสังคมนั้นดีแล้ว) คณะวิจัยจะต้องระมัดระวังว่า การกำหนดกรอบของความคิดและตัวแปร

ในขั้นแรกนี้ ไม่ใช่การนำเอาทฤษฎีหรือโมเดลอันใดอันหนึ่งมาใช้ เพราะการทำเช่นนั้นเป็นการขัดต่อหลักการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งสร้างทฤษฎี มิใช่พิสูจน์หรือยืนยันทฤษฎี แต่การกำหนดกรอบนี้จะช่วยให้นักวิจัยรู้จักทางของการรวบรวมข้อมูลและวางแผนการปฏิบัติงานภาคสนามได้ด้วยความมั่นใจ โดยเฉพาะในกรณีที่นักวิจัยไม่ใช่หัวหน้าโครงการ นอกจากนั้นหัวหน้าโครงการและที่ปรึกษาอาจให้คำแนะนำในด้านระเบียบวิธีควบคู่ไปกับกลุ่มตัวแปรที่กำหนดให้ด้วยเช่นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับครูอาจใช้เทคนิคอะไรช่วยในการรวบรวมนี้เป็นสิ่งที่นักวิจัยมักร้องขอ

2. สถานะ บทบาท และบุคลิกของนักวิจัย นักวิจัยทางมานุษยวิทยาเสี่ยงต่อการถูกสงสัยจากทุกฝ่าย ชาวบ้านมักคิดว่าเป็นสายของทางรัฐบาลในขณะที่รัฐบาลคิดว่าเป็นพวกคอมมิวนิสต์ เป็นเช่นนี้ในงานวิจัยของแทบทุกประเทศในโลกเสรี ทั้งนี้เพราะนักวิจัยมีบทบาทที่น่าสงสัยในหมู่บ้าน ในการแนะนำตัวนักวิจัยต่อชาวบ้าน จึงจำเป็นจะต้องมีบทบาทและสถานะที่เหมาะสมและมีความหมายที่ใช้อย่างเป็นเหตุผลในการใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านได้ (Spindler 1974) ในงานวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยได้รับมอบหมายให้สวมบทบาทของครูคนหนึ่งในโรงเรียนโดยมีเพียงครูใหญ่ที่รู้ว่านักวิจัยมาทำอะไร บทบาทดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จเพราะครูใหญ่บอกรายละเอียดทั้งหมดแก่ครูน้อยในเวลาต่อมาพร้อมทั้งเตือนให้ครูน้อยระมัดระวังตัวในการปฏิบัติงาน จึงจำเป็นต้องมีการชี้แจงและแก้ไขความเข้าใจผิดที่ว่านักวิจัยมาสอดส่องดูพฤติกรรมของครู เพื่อรายงานต่อทางราชการ ในท่ามกลางความระแวงนี้นักวิจัยที่เป็นข้าราชการและที่เป็นลูกจ้างมีข้อดีข้อเสียต่างกันคือ นักวิจัยที่เป็นข้าราชการจะได้รับการยกย่องจากครูและชาวบ้าน ในขณะที่ครูหวาดระแวง ชาวบ้านจะไว้นิ่งเชื่อใจเพราะถือว่าเป็นผู้ที่ชาวบ้านรู้จัก “หัวนอนปลายตีน” เพราะข้าราชการมีสังกัดไม่ใช่นอนไร้หลักฐาน ชาวบ้านซักถามเรื่องส่วนตัวอะไรก็ตอบได้เต็มที่ ชาวบ้านจึงยินดีให้ข้อมูลต่าง ๆ แต่ครูจะไม่เปิดเผยข้อมูลถึงที่สุดกับข้าราชการ ในทางตรงกันข้ามนักวิจัยที่เป็นลูกจ้างจะได้รับความไว้นิ่งเชื่อใจจากครู เพราะเห็นว่าไม่เป็นพิษเป็นภัย ซักถามอะไรก็ไม่ปิดบัง ส่วนชาวบ้านกลับเห็นว่านักวิจัยลูกจ้างเป็นพวกหลักลอย ไม่ยกย่องและมีความหวาดระแวงว่าเป็นพวกนักศึกษาที่เข้ามาปลุกระดมเป็นต้น จึงไม่เต็มใจจะให้ข้อมูล

ในกรณีที่มีการเปลี่ยนตัวนักวิจัยในหมู่บ้าน คณะวิจัยจะต้องระมัดระวังเพราะชาวบ้านจะเปรียบเทียบพฤติกรรมของนักวิจัยคนเก่ากับนักวิจัยคนใหม่ นักวิจัยคนใหม่อาจพบอุปสรรคในการแสวงหาข้อมูลบางอย่างเพราะชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ โดยอ้างว่า “คนเก่าไม่เห็นเขาตามอย่างนี้” ในขณะเดียวกัน นักวิจัยคนใหม่ก็ต้องระวังว่าไม่ตั้งคำถามซ้ำ ๆ กับที่นักวิจัยคนเก่าถาม เพราะจะทำให้ชาวบ้านรำคาญและไม่พอใจจนอาจทำให้เกิดความไม่ร่วมมือโดยทั่วไปแล้ว นักวิจัยควรฝึกบุคลิกให้เป็นคนขี้เล่น ยิ้มแย้ม ผ่อนปรน ใจเย็น เพราะบางครั้งนักวิจัยจะต้องยอมเสียเวลาไปโดยไม่ได้ข้อมูลที่ต้องการ แต่ได้ความสัมพันธ์เป็นการปูทางไว้ก่อน

ในการทำวิจัยโดยใช้บุคลากรจากหลายหน่วยงานจำเป็นจะต้องกำหนดบทบาทของนักวิจัยให้แน่ชัด เพื่อให้นักวิจัยจะได้ทราบหน้าที่ของตน ในการวิจัยแบบสำรวจโดยทั่วไป นักวิจัยมักมีหน้าที่เพียงนำแบบสอบถามหรือแบบสำรวจไปรวบรวมข้อมูลมาเท่านั้น แต่นักวิจัยทางมานุษยวิทยามีหน้าที่และความรับผิดชอบสูงกว่านั้น เพราะนักวิจัยคือ เครื่องมือและแหล่งข้อมูลในตัวเอง

3. การสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน เมื่อนักวิจัยเข้าไปหมู่บ้านแล้ว จะต้องเริ่มแนะนำตัวเองตามสถานะและบทบาทที่กำหนดไว้ และควรจะรักษาสถานะและบทบาทดังกล่าวไว้ตลอดระยะเวลาที่ปฏิบัติงานภาคสนามไม่มีการเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจการไปพักอาศัยอยู่กับชาวบ้านเป็นวิธีสร้างความสัมพันธ์ขั้นต้นที่ดีที่สุด นักวิจัยควรร่วมกิจกรรมทุกอย่างของชุมชนโดยไม่แสดงความรังเกียจหรือไม่เต็มใจ การกระทำดังกล่าวเป็นเครื่องช่วยให้ นักวิจัยเข้าใจโลกทัศน์ของชาวบ้านได้เร็วขึ้น และพร้อมกันนี้ชาวบ้านก็ยอมรับนักวิจัยเป็นสมาชิกของชุมชนได้โดยสนิทใจ เมื่อนักวิจัยได้สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านแล้ว จะวางตัวเป็นคนนอกที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับชีวิตของหมู่บ้านไม่ได้ เพราะชาวบ้านจะคาดหวังให้เข้ามามีส่วนร่วม ถ้าไม่ทำจะขาดความศรัทธาและไมตรี นักวิจัยจะต้องแสดงเยื่อใยไมตรี เช่น รับปากทำภารกิจที่ชาวบ้านขอร้อง รับฟังเรื่องราวทุกข์ร้อน ให้คำปรึกษาในเรื่องที่ชาวบ้านต้องการ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้การวิจัยดำเนินไปด้วยดี แต่ก็ทำให้นักวิจัยต้องระมัดระวังใน 2 แง่คือ ระวังมิให้ตนมีบทบาทเกินกว่าที่ควรจะเป็น และระวังมิให้เกิดความลำเอียงในการรวบรวมและตีความหมายข้อมูล

การให้ของขวัญหรือของฝากแก่ชาวบ้านในบางโอกาสเป็นสิ่งที่ดีแต่พึงระมัดระวังเช่นกัน สิ่งของเหล่านั้นเป็นเครื่องแสดงน้ำใจไมตรี แต่นักวิจัยไม่ควรสร้างความรู้สึกในหมู่บ้านว่าจะต้องมีของกำนัลติดมือทุกครั้งไปหรือของกำนัลจะต้องเป็นสิ่งที่มีความนอกจากนั้นในสังคมเล็ก ๆ เช่น หมู่บ้านในชนบท ข่าวสารต่าง ๆ จะแพร่กระจายได้เร็วมาก ถ้าหากนักวิจัยจะมีของฝากก็ต้องมีให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกัน มิฉะนั้นจะเกิดการเปรียบเทียบ ในการส่งข่าวคราวเช่น จดหมายไปยังหมู่บ้านก็เช่นกัน จดหมายดังกล่าวจะถูกเวียนกันอ่านโดยทั่วถึง

ในบางกรณีนักวิจัยอาจสร้างความสนิทสนมกับคนในชุมชนคนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษแล้วให้คนนั้นเป็นกุญแจแนะนำคนอื่น ๆ ต่อไป ดังที่เรียกว่า Significant friend approach (Spindler 1971) เทคนิคนี้ใช้ได้ในกลุ่มสังคมที่ค่อนข้างปิด เช่น ในกลุ่มครูที่มีความระแวดระวังนักวิจัย นักวิจัยอาจเลือกครูที่มีที่ทำเป็นมิตรกว่าเพื่อนเพื่อทำความคุ้นเคยเป็นคนแรก ในสิงคโปร์นักสังคมวิทยาซึ่งต้องทำการวิจัยเกี่ยวกับสมาคมลับ (ฮังยี) ได้ใช้วิธีเช่นเดียวกันนี้ กล่าวคือเริ่มสืบหาตัวสมาชิกฮังยีคนหนึ่งให้ได้แล้วทำความรู้จักจนสมาชิกคนนั้นไว้วางใจยอมแนะนำให้รู้จักสมาชิกคนต่อ ๆ ไป นักสังคมวิทยาผู้นั้นเรียกวิธีการของตนว่า Snow Ball Sampling Technique (Mak 1980) โดยเปรียบสมาชิกฮังยีคนแรกเหมือนก้อนหิมะที่ค่อย ๆ กลิ้งไป แล้วรวมหิมะอื่นให้จับตัวเป็นก้อนใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ

4. การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการคือ เทคนิควิจัยที่ใช้มากที่สุดในงานวิจัยนี้ คณะวิจัยได้พบรายละเอียดหลายประการในการใช้เทคนิคดังกล่าวกับบุคคลประเภทต่าง ๆ ในสังคมชนบท โดยทั่วไปแล้วการสัมภาษณ์ควรเริ่มเมื่อนักวิจัยได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดี (rapport) กับผู้ถูกสัมภาษณ์แล้ว และนักวิจัยจะต้องคำนึงเสมอว่า ผู้ตอบมีเวลาจำกัด การทำความคุ้นเคยกับผู้ใหญ่อาจทำได้ง่ายขึ้นถ้าใช้เด็กเป็นสื่อกลาง เมื่อเริ่มเข้าไปในหมู่บ้าน นักวิจัยจะต้องค้นให้พบใครเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant) ในหมู่บ้านนั้นหรือในโรงเรียนนั้น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน ครูใหญ่ ภารโรง ฯลฯ นอกจากนั้น

นักวิจัยจะต้องค้นให้พบว่าข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลที่เป็นกลางหรือมีความลำเอียง เพื่อจะได้ตรวจสอบความแม่นยำต่อไป เช่น ด้วยการซักถามหลาย ๆ ฝ่าย (triangulation) ด้วยการซักถามจากเจ้าตัว (Whyte 1955) ด้วยการซักถามผู้ให้ข่าวให้ลึกลงไปอีก (probe) การสัมภาษณ์ซ้ำ 2 ครั้ง จะได้ผลดีกว่าครั้งแรก

ผู้ตอบที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่จะมีลักษณะต่างกัน ทำให้ผู้วิจัยต้องใช้เทคนิคสัมภาษณ์ที่ต่างกัน เด็กนักเรียนเรียงความคิดได้ช้ากว่าผู้ใหญ่และมีความขี้อาย แม้จะคุ้นเคยกันแล้ว นักวิจัยจึงต้องใช้วิธีอื่นช่วยเช่น ให้เด็กเขียนเป็นความเรียงสั้น ๆ ใส่กระดาษมาให้อ่าน เพื่อเด็กจะได้มีเวลาคิดตอบเมื่อได้อ่านคำตอบแล้ว นักวิจัยจะต้องซักต่อไปโดยอาศัยข้อมูลจากคำตอบครั้งที่หนึ่งซึ่งมักจะยังไม่ใช้ไม่ได้ อาจต้องเขียนคำตอบกันถึง 3 ครั้ง จึงจะได้ข้อมูลที่ต้องการ และนักวิจัยจะต้องทำการสัมภาษณ์แบบลึก (indepth interview) ตามทันทีที่ได้คำตอบแล้วเพื่อให้เข้าใจคำตอบที่ได้รับ วิธีการซับซ้อนเช่นนี้จะใช้ได้ดีเมื่อต้องการข้อมูลที่เป็นความรู้สึกนึกคิด ถ้าต้องการข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง อาจรวบรวมได้เร็วกว่านี้ อนึ่ง จะมีเด็กบางคนซึ่งเป็นปัญหาเป็นเด็กเงียบ ซึม เช่น เด็กเรียนช้า ตกซ้ำชั้น ซึ่งเป็นผู้ที่นักวิจัยสนใจ และต้องการได้ข้อมูลโดยเฉพาะเจาะจง การให้เพื่อนเด็กที่สนิท และพูดคุยกับเด็กคนนั้นได้เป็น "ล่าม" ช่วยสัมภาษณ์จะแก้ปัญหาได้

ในการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่ นักวิจัยจะต้องระมัดระวังภาษาที่ใช้ โดยเฉพาะในเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนหรือเรื่องวิกฤติ เช่น ความขัดแย้งในชุมชน หนี้สิน ตลอดจนทัศนคติที่ชาวบ้านมีต่อนักวิจัย เรื่องเหล่านี้นักวิจัยอาจให้บุคคลที่สามที่มีความรู้ความเข้าใจในงานดีเท่า ๆ นักวิจัยมาช่วยตั้งคำถามให้เช่น เพื่อนนักวิจัยในหมู่บ้านอื่น หรือบุคคลในคณะวิจัย จะทำให้ผู้ตอบมีความอึดอัดน้อยลงและให้ข้อมูลได้มากกว่า ผู้เขียนเรียกเทคนิคเช่นนี้ว่าการสัมภาษณ์โดยใช้บุคคลที่สาม (Chantavanich 1980) และพบว่าวิธีการนี้ใช้ได้ผลดีมาก

ในช่วงที่มีกิจกรรมทางการเกษตรชุก เช่น หน้าดำข้าว หน้าเกี่ยวข้าว นักวิจัยจะต้องเลือกเวลาสัมภาษณ์ให้เหมาะสมเพราะ ชาวบ้านจะมีภารกิจมาก อาจทำให้การสัมภาษณ์น้อยย่อได้ข้อมูลไม่เพียงพอ นอกจากนั้น พบว่าผู้นำชุมชนบางคนมีแนวโน้มที่จะให้ข้อมูลกับหัวหน้าโครงการและที่ปรึกษาโครงการมากกว่านักวิจัย เพราะถือว่าสมกับเกียรติยศของตน เพศของนักวิจัยเป็นองค์ประกอบอีกประการหนึ่งสำหรับการได้ข้อมูลจากผู้ตอบบางคน

5. การใช้เวลาในงานภาคสนาม ถึงแม้โครงการวิจัยจะได้กำหนดช่วงเวลาที่นักวิจัยจะปฏิบัติงานภาคสนามถึง 1 ปี และได้ขยายเวลามากกว่าที่กำหนดไว้ นักวิจัยก็ยังพบว่าวันเวลาที่ผ่านไปไม่เพียงพอสำหรับการรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้ เป็นเพราะการวางแผนการปฏิบัติงานภาคสนามและประสบการณ์ของนักวิจัยยังต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข นักวิจัยสรุปว่าเวลา 1 ปีในภาคสนามนั้นเพียงพอ ถ้าหากนักวิจัยได้รับการฝึกฝนดีแล้ว และเข้าใจปัญหาของการวิจัย ตลอดจนกระบวนการวิจัยแจ่มแจ้ง อย่างไรก็ตาม การจัดช่วงเวลาที่อยู่ในหมู่บ้าน และช่วงเวลาที่จะออกมาประชุมกับคณะวิจัยจะต้องปรับปรุงใหม่ และอาจไม่ต้องใช้แบบแผนเดียวกันสำหรับแต่ละแห่ง เพราะนักวิจัยจะต้องคำนึงถึงกิจกรรมของโรงเรียนและชุมชน ซึ่งตนควรเข้าไปมีส่วนร่วม บางครั้งนักวิจัยออกจากหมู่บ้านตามกำหนดโดยที่หมู่บ้านกำลังมีงานสำคัญ

ทำให้พลาดโอกาสที่จะได้ข้อมูลบางอย่างและยังทำให้ความสัมพันธ์กับชาวบ้านบางคนชะงักไป และบทบาทบางอย่างที่นักวิจัยปฏิบัติ (เช่น การช่วยสอน) ก็พลอยชะงักไปด้วย

กิจกรรมในแต่ละวันเป็นสิ่งที่ต้องวางแผนไว้ล่วงหน้า ปกตินักวิจัยไม่สามารถรวบรวมข้อมูลฉบับที่ก และทำบันทึกภาคสนาม ตลอดจนวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น (รวมทั้งตรวจสอบข้อมูลที่ได้มา) ได้ในวันเดียวเสมอไป การตรวจและวิเคราะห์เบื้องต้นอาจต้องทำในตอนปลายอาทิตย์ นักวิจัยไม่ควรทิ้งข้อมูลไว้เนิ่นนานจนติดตามไม่ได้ หรือไม่สะดวก การออกจากหมู่บ้านเพื่อสะสางข้อมูลมีผลดีด้านอื่นด้วยคือ ทำให้นักวิจัยอยู่ห่างจากบุคคลที่ตนกำลังศึกษาอยู่ และสามารถสำรวจหรือเรียกสภาวะปรนัย (objectivity) ของตนเองได้ ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และการตีความมีความแม่นยำและเชื่อถือได้สูงขึ้น

นักวิจัยบางคนใช้เวลาหมุนเวียนไปพักอยู่ตามบ้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลละเอียดลึกซึ้งขึ้นเพราะครอบครัวของผู้ให้ข้อมูลจะช่วยเสริมรายละเอียดได้มาก นักวิจัยหญิงมีความเห็นว่าการไปทำงานเป็นคู่ใน 1 หมู่บ้าน ดีกว่าไปคนเดียว เพราะจะช่วยรวบรวมข้อมูลมาเสริมกันได้ดีและก่อให้เกิดความมั่นใจ ในกรณีที่ไปทำงานเดี่ยวนักวิจัยควรได้พบปะติดต่อกับเพื่อนนักวิจัยในหมู่บ้านใกล้เคียงกันทุก ๆ 3 วัน เพื่อปรึกษาปัญหาและสร้างความอบอุ่นให้กันและกันตลอดจนช่วยในการรวบรวมข้อมูลบางด้านเช่น การสัมภาษณ์โดยใช้บุคคลที่สามซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๖. การประสานงานกับหัวหน้าโครงการ ในงานวิจัยประเภทนี้ การประสานงานระหว่างนักวิจัยกับหัวหน้าโครงการต้องกระทำอย่างใกล้ชิด เพราะนักวิจัยเปรียบเสมือนตัวแทนของหัวหน้าโครงการ และหัวหน้าโครงการเกือบจะรับทุกสิ่งทุกอย่างผ่านนักวิจัย นักวิจัยได้แสดงความเห็นว่า ในช่วงต้นนักวิจัยต้องการคำปรึกษาจากหัวหน้าโครงการมากเพื่อจะได้อภิปรายและกำหนดแนวทางการทำงาน ส่วนในช่วงท้ายนักวิจัยต้องการทำงานตามลำพังเพื่อจะย่อยและเรียบเรียงข้อมูลให้เป็นระบบระเบียบ ในการปรึกษางานกับหัวหน้าโครงการ นักวิจัยต้องการให้จัดประชุมร่วมเพื่อปรึกษาอภิปรายปัญหาของทุก ๆ แห่งร่วมกัน และขอให้มีการประชุมแยกเป็นแต่ละบุคคลด้วยเพื่อปรึกษาปัญหาเฉพาะ และปัญหาส่วนตัวที่แต่ละคนประสบ นักวิจัยได้เรียนรู้ไม่น้อยจากการฟังปัญหาของเพื่อนนักวิจัยด้วยกัน ทำให้หาทางเลี่ยงหรือแก้ปัญหาในหมู่บ้านของตนได้และยังได้แนวคิดจากการอ่านสมมุติฐานของเพื่อนนักวิจัยด้วย

หัวหน้าโครงการจะต้องช่วยนักวิจัยสะสางข้อมูลที่ได้มาจากการปฏิบัติงานภาคสนาม เพราะบางครั้งจะได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน หรือได้มาโดยไม่แน่ใจว่าถูกหรือไม่ การชำระข้อมูลเป็นคราว ๆ ทำให้การออกภาคสนามครั้งใหม่มีประสิทธิภาพดีขึ้น เพราะไม่มีข้อมูลรุ่นเก่า ๆ ที่ยังไม่สมบูรณ์พอกเข้าไปด้วย หัวหน้าโครงการมีบทบาทสำคัญร่วมกับนักวิจัยในการสร้างสมมุติฐานเบื้องต้นจากข้อมูลที่ได้มาเป็นระยะ ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ละชั้นร่วมกัน เพราะบางครั้งนักวิจัยอาจตั้งสมมุติฐานโดยมองปรากฏการณ์ไม่ครบทุกมิติ หรือหัวหน้าโครงการอาจตั้งสมมุติฐานโดยไม่ทราบข้อมูลที่ลึกซึ้งบางประการ ทั้งสองฝ่ายจะได้ช่วยกันท้วงติงหรือยืนยันความคิดของกันและกัน นอกจากนั้นหัวหน้าโครงการจะต้องติดตามนักวิจัย

ให้ทันเวลาที่ เพื่อจะได้ทราบความเป็นปรนัยของนักวิจัย ในการให้คำแนะนำ ถ้าที่ปรึกษาและหัวหน้าโครงการ อยู่ในหมู่บ้านด้วย การแก้ปัญหาจะฉับไว และได้ผลดีขึ้นมาก ดังนั้น นักวิชาการที่วางแผนจะทำโครงการวิจัย เช่นนี้ควรอุทิศเวลาให้เต็มที่ และไม่ทำงานวิจัยหรืองานอื่นที่ต้องการความรับผิดชอบสูงเท่าเทียมกันหรือมากกว่า

7. การเขียนบันทึกภาคสนามและการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ บันทึกภาคสนามเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญยิ่งสำหรับการวิจัยทางมานุษยวิทยา เพื่อป้องกันการลืมและเพื่อเรียบเรียงความคิดของนักวิจัยเอง นักวิจัยควรเขียนบันทึกภาคสนามทุกคืน นักวิจัยที่ยังไม่สันทัดในการเขียนบันทึกภาคสนามบางคนเริ่มด้วยการเขียนบันทึกประจำวัน แล้วค่อย ๆ หาจุดเน้นของการบันทึกตามกรอบของตัวแปรที่ทางโครงการวางไว้ บันทึกภาคสนามที่ดีย่อมบรรยายละเอียดประกอบว่าใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร กับใคร อย่างไร อาจทำในรูปการบรรยายเหตุการณ์ (event description) โดยถือ “เหตุการณ์” เป็นกลุ่มของพฤติกรรมที่เราจะศึกษาความสัมพันธ์ของมันได้ และสาวกลับไปสู่บุคคลต่าง ๆ ที่เป็นเจ้าของพฤติกรรมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ปรากฏการณ์ที่ศึกษามีความซับซ้อน จนนักวิจัยภาคสนามไม่รู้จะเริ่มการสังเกตที่จุดไหนหรือกับใคร (Burnett Hill 1980) การดึงข้อมูลจากบันทึกภาคสนามมาใช้ในการสร้างสมมติฐาน และตอบคำถามของการวิจัยจะทำให้นักวิจัยรู้ว่าบันทึกภาคสนามของตนมีความ “เบ็ดเสร็จ” หรือไม่ และจะทำให้นักวิจัยรู้ว่า ควรปรับปรุงการเขียนบันทึกภาคสนามครั้งต่อไปของตนอย่างไร ในปัจจุบันการทำบันทึกภาคสนามอย่างเป็นระบบระเบียบแล้วนำลงในเครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ยังเป็นสิ่งที่ทำได้ยากในประเทศไทย เพราะมีปัญหาทั้งในด้านภาษา และปัญหาในด้านการเขียนโปรแกรม ซึ่งจะต้องประสานงานกับนักวิชาการคอมพิวเตอร์ โปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่อาจใช้ในการประมวลผลข้อมูลจากบันทึกภาคสนามในต่างประเทศมี เช่น EUREKA, EURUP, ICE (Illinois Central Editor) Text Editor ในอนาคตการวิเคราะห์บันทึกภาคสนามด้วยคอมพิวเตอร์จะช่วยทุ่นระยะเวลา และแรงสมองของนักวิจัย

การเขียนบันทึกภาคสนามในชนบทไทยมีปัจจัยที่ต้องคำนึงบางด้าน เช่น แสงไฟ ในหมู่บ้านที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ การทำงานของนักวิจัยในตอนกลางคืนต้องใช้ตะเกียง บางครั้งแสงไฟที่สว่างในยามกลางคืนอยู่จุดเดียวก็เป็นจุดสนใจของชาวบ้าน และก่อให้เกิดความสงสัยได้ในเวลากลางวันเมื่อนักวิจัยถือกระดาษหรือสมุดเดินไปตามหมู่บ้าน ชาวบ้านจะสนใจเศษกระดาษทุกชิ้นที่นักวิจัยถือ นักวิจัยบางคนแก้ปัญหาด้วยการปล่อยชาวบ้านอ่านทุกอย่างในนั้นเพื่อให้หายสงสัย บางคนใช้วิธีไม่ถือให้ชาวบ้านเห็นแต่พกติดตัวไว้ นักวิจัยไม่ควรพกบันทึกภาคสนามเก่าติดตัวไปด้วยเพราะจะทำให้เทอะทะ ไม่คล่องตัว และอาจหายได้ เสื้อผ้าที่มีกระเป๋หรือย่ามจะช่วยนักวิจัยได้มากในเรื่องนี้

การใช้อุปกรณ์อื่น ๆ เป็นสิ่งจำเป็นในการปฏิบัติงานภาคสนาม กล้องถ่ายรูปและเทปบันทึกเสียง เป็นสิ่งที่ใช้กันแพร่หลายมาก นักวิจัยบางคนอาจใช้กล้องถ่ายภาพยนตร์วีดีโอเทปหรืออุปกรณ์อื่น ๆ อีกด้วย แต่อุปกรณ์ 2 ชนิดแรกเป็นสิ่งที่นักวิจัยควรฝึกฝน เพื่อให้ใช้ได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามก็ดี

นักวิจัยจะต้องใช้อุปกรณ์เหล่านี้ด้วยความระมัดระวังเพราะเป็นดาบสองคม ถ้าใช้ในโอกาสที่ไม่เหมาะสม จะทำลายความสัมพันธ์หรือความไว้วางใจที่อุตสาหกรรมสร้างสมไว้ ถ้าใช้ให้ถูกโอกาสจะทำให้ได้ข้อมูลชัดเจน ลึกซึ้งครอบคลุมหรือเป็นแนวทางให้ได้ข้อมูลอื่นเพิ่มเติมขึ้นอีก นักวิจัยมักพบว่าในชนบทห่างไกลที่ยังไม่เป็นสมัยใหม่ อุปกรณ์เหล่านี้จะดึงดูดความสนใจของชาวบ้านได้มาก นักวิจัยต่างประเทศบางคนใช้กล้องถ่ายรูป แล้วนำรูปถ่ายมาเป็นสื่อในการชักตามความเข้าใจหรือโลกทัศน์ของชาวบ้าน โดยเฉพาะของชนกลุ่มน้อย ในประเทศไทย เช่น Jacquetta Hill (1980) Nancy Eberhardt (1980) บางคนใช้เทปบันทึกเสียง และวีดิโอเทป ในการสัมภาษณ์ เช่น Robert Textor (1979) ช่วยให้การสัมภาษณ์มีเนื้อหากระชับ เป็นประโยชน์ทุกถ้อยคำ แต่ในสังคมเมือง ชาวบ้านมักไม่ชอบอุปกรณ์เหล่านี้และไม่วางใจเมื่อนักวิจัยจะขอใช้

สรุป

ประสบการณ์ในการปฏิบัติงานภาคสนามที่ประมวลไว้นี้เป็นประสบการณ์ในด้านเทคนิควิธี เริ่มตั้งแต่การเตรียมนักวิจัย สถานที่ บทบาท และบุคลิกของนักวิจัย การสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน การสัมภาษณ์ การใช้เวลา และการแบ่งเวลาในงานภาคสนาม การประสานกับหัวหน้าโครงการ และการเขียน บทบันทึกภาคสนาม และการใช้อุปกรณ์อื่น ๆ โดยเหตุที่การวิจัยเชิงคุณภาพโดยเฉพาะทางมนุษยวิทยาการศึกษา นี้ยังเป็นของใหม่ในวงการวิจัยไทยและความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของชนบทซึ่งเป็นหน่วยสังคมระดับพื้นฐาน ยังมีไม่ทั่วถึงในหมู่นักวิจัย จึงหวังว่าข้อมูลที่รวบรวมมานี้จะเป็นประโยชน์แก่นักวิจัยทั่วไปที่สนใจจะก้าวเข้ามา ในวงการนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายนามคณะดำเนินงานโครงการวิจัย

ที่ปรึกษา

นายพจน์ สะเพียรชัย
นายเจอร์วัลด์ ฟราย

คณะอนุกรรมการดำเนินการวิจัย

นายสนธิ สมัครการ (ประธาน)
นายกมล ภูประเสริฐ
นายโกวิท วรพิพัฒน์
นางสนานจิตร์ สุนทรทรัพย์
นางสุมางค์ จันทวานิช
นายสมพงษ์ พลະสุรย์
นางสาวกุลวิตรา กังคานนท์ (เลขานุการ)
นางสาวสุจารี จันทรสุข (ผู้ช่วยเลขานุการ)

คณะผู้วิจัย

นางสุมางค์ จันทวานิช (หัวหน้าโครงการ)
นายวิชัย เพียรนุเคราะห์ชน
นางสาวสุพรรณณี ไชยอำพร
นางสาวกุลวิตรา กังคานนท์
นางสาวเพ็ญศรี อรุณรุ่งเรือง
นางสาวสุจารี จันทรสุข
นางวีณา โสติกภาพนุกุล
นางสาวนันทิยา สวัสดิ์พันธ์
นางสาวศุภวัลย์ รัตนาคินทร์
นายดำริห์ ดวงนภา

ประธานงาน

นางสาวเนตรนิล รุฒแสง
นายกาล ชีรภาพธรรมกุล

คณะกรรมการพิจารณาร่างรายงาน

นางนงราม เศรษฐพานิช (ประธาน)
นางสาวเจือจันทร์ จงสถิตอยู่
นายวิเชียร เกตุสิงห์
นางอมรา สวัสดิ์เสวี

วันกำหนดส่ง	
17 ธ.ค. 37	M-8.ธ.ค.34.
5-7 พ.ย. 38	9.24 พ.ย. 34.
21 พ.ย. 2538 21 พ.ย. 2538	๒๐
9 ธ.ค. 2538	๒-8.ค.ค.54
J-6.ม.ค. 39	๒7 พ.ย. 534 16.ม.ค.535
4 ก.ค. 2539	๒9.ก.ค.535
11 ก.พ. 2539	๐-5.ค.ค. 35
28 พ.ย. 2539	๑ 13.ค.ค. 35
1 พ.ย. 2542	๑๐ ๑-4.ม.ค.536
3 พ.ย. 2543	+ 15.ก.พ.536
12 พ.ย. 2543	25 ธ.ค. 37
20 พ.ย. 2546	24 พ.ย. 2540
	7-6.พ.ค. 2543
	8 พ.ค. 2545

